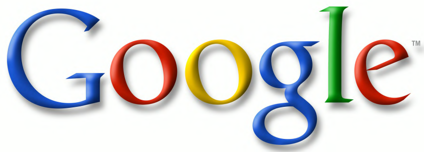

Google

HW 27RZ 1

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANGL
VE RI TAS

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEÊRLAND'S INDIE.

TWEEDE JAARGANG.

EERSTE DEEL.

BATAVIA,
TER LANDS-DRUKKERIJ.
1839.

INHOUD.

Pagina

Korte aanteekeningen over het Rijk van Atjin, voor zoo verre het zich uitstrekt van den hoek van Sinkel tot aan het zoogenaamd Groot-Atjin, langs de Noordwestkust van Sumatra, gelijk ook over de, tusschen dien hoek en de baai van Tappenolie gelegen, onafhankelijke staten Sinkel, Tapoes en Baroes: opgemaakt op eene reis langs de kust, in het begin van 1837. (Vervolg van bladz. 476,) 1ste Jaarg. IIde Deel No. 12 . 1
Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust van Sumatra, 1837 28
Pâsar Gedé 45

Pagina

Stoom-Scheepvaart 47

Djeida. (*Fragment van een Arabisch verhaal,* Antar *getiteld*) 50

Het Heilige Graf van Girie 60

Korte aanteekeningen over het Rijk van Atjin, voor zoo verre het zich uitstrekt van den hoek van Sinkel tot aan het zoogenaamd Groot-Atjin, langs de Noordwestkust van Sumatra, gelijk ook over de, tusschen dien hoek en de baai van Tappenolie gelegen, onafhankelijke staten Sinkel, Tapoes en Baroes: opgemaakt op eene reis langs de kust, in het begin van 1837. (Vervolg en slot van bladzijde 27) 67

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust van Sumatra, 1837. (Vervolg van bladzijde 45) 90

Het Inlandsch bestuur ter Westkust van Sumatra. 112

Javaansche Volksverlichting 129

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust van Sumatra, 1837. (Vervolg van bladzijde 111) 131

Bevolking van Java en Madura 154

Herinneringen uit vroegere jaren mijns levens . 171

Aan de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrland's Indië 201

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust van Sumatra, 1837. (Vervolg en slot van bladz. 154.) 203

Bijdrage tot de Geschiedenis der Codificatie in Nederlandsch Indie. 221

Franciscus Xaverius, *de Apostel van Indie.* . . 297

Pagina

JAVA. *Ten dienste van hen die over dit eiland wenschen te reizen. (Vervolg van bladzijde 257, 1ste Jaarg. IIde Deel, No. 4.)* 321

Thee-Kultuur in Ledok. 355

Eenige opmerkingen over de hout-tor (Koembang) *van Benkoelen.* 360

MOHAMED. 365

Aan mijn Kindje. 393

Geschiedenis. *De oorsprong van Pontianak* . . . 401

Land- en Volkenkunde. *Statistieke aanteekeningen over Krawang* 428

Bondjol 456

Oudheidkunde. *Oorsprong van de oudheden te Brambanan* 459

Taalkunde. *Over den naam van* JEZUS 474

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

Korte aanteekeningen over het Rijk van ATJIN, *voor zoo verre het zich uitstrekt van den hoek van* SINKEL *tot aan het zoogenaamd* GROOT-ATJIN, *langs de Noordwestkust van* SUMATRA, *gelijk ook over de, tusschen dien hoek en de baai van* TAPPENOLIE *gelegen, onafhankelijke staten* SINKEL, TAPOES *en* BAROES *: opgemaakt op eene reis langs die kust, in het begin van 1837.*

(Vervolg van bladz. 476.)

Alle de, mogelijk reeds sedert eeuwen of sints de laatste jaren, langs de Noordwestkust van *Sumatra*, van *Atjin* tot aan den hoek van *Sinkel*, bestaan hebbende of nieuw aangelegene *kampongs*, hebben hunnen oorsprong meestal te danken aan den uitlokkenden goeden grond tot de peperteelt en aan de meer of min grooten ondernemingsgeest van den een' of anderen persoon, die de rijkdommen, welke hij bezat, wel daaraan heeft willen wagen. Zoodanig een lokte alsdan, door geldelijke voorschotten of anderzins, eenige werk- en onderstand-behoevende personen om zich; een stuk gronds, zoo veel mogelijk bij eene rivier of beek, werd uitgezocht, schoongemaakt en beplant, en men wachtte den eersten uitslag af, om aan die onderneming eene meerdere uitbreiding te geven, die niet in gebreke bleef te volgen, zoodra de vooruitzigten zich slechts eenig-

zins voordeelig opdeden. De voortbrengselen van ieder, welke eenig voorschot van zoodanigen ondernemer gekregen had, werden door dezen in afrekening en tegen eenen bepaalden prijs overgenomen en naar de naaste marktplaats gebragt. Gelukte de onderneming goed en beantwoordden de voortbrengselen aan de verwachting, dan werd in weinige jaren op eene plaats, waar voorheen niets te vinden of te zien was en alleen wild gedierte huisvestte, een *kampong* daargesteld, waarin honderden, ja duizenden hun verblijf vestigden, terwijl de omtrek zich langzamerhand al meer en meer uitstrekte, en zoodoende een' afgezonderden staat scheen te vormen, welke, naar mate van het gewigt des handels, die er gedreven kon worden, ook een' grooteren naam verkreeg, bloeide, in de nabijheid andere *kampongs* stichtte en eindelijk eenen zweem van onafhankelijkheid, in betrekking tot de eigenlijke vorsten van het land, aannam, die deze zelden hebben kunnen uitroeijen. De eerste ontginner van eene zoodanige onderneming was en bleef altijd de eerste persoon; in den beginne waren zijne bemoeijingen met diegenen, welke zich uit hoop op een goed bestaan en om in hunne nooddruft te voorzien daar hadden neergezet, dezelven als de leden zijns eigen huisgezins aanmerkende, aartsvaderlijk; doch van lieverlede het aantal toenemende, en dus ook de zorgen grooter wordende, zoo sloeg hij in zijne handelingen tot meer vorstelijke of opperhoofdige bemoeijingen over, regelde alles naar meer bepaalde wetten, benoemde Onderhoofden, zoo voor het Godsdienstig als burgerlijk bestuur, en deed dus in weinig tijds, soms [zoo als de schrijver aan het nieuwe *Tollok Glonpong* heeft kunnen bespeuren] in weinige jaren, uit de eenvoudige beplanting van eenige velden, woest en ledig liggende, de bron ontstaan van eenen

staat, waar duizenden hunne behoeften konden goedmaken en waarvan hij het opperhoofd bleef, zoodanig een' titel aannemende als hij wilde, hetzij *Pangaliema*, *Datoe*, zelfs *Radja*, al naar mate de toevloed der zich om hem geschaard hebbende personen meer of minder was, en hij dus op een' grooteren of kleineren titel vermeende aanspraak te kunnen maken. Na zijnen dood ging dat gezag over of bleef in handen van zijne zonen, wordende de oudste gewoonlijk daarmede bekleed, terwijl de nazaten der onderhoofden ook alles erfden, wat hunnen ouders was toegekend, en dus het eens gevestigd rijkje onafhankelijk bestaan bleef. Als zoodanig beschouwen zij zich allen, vooral onderling, en de opperheerschappij van den Sultan van *Atjin* wordt slechts flaauw erkend. Alleen zij, wier inrigting nog nieuw of dusdanig gelegen is, dat de vaartuigen of schepen, door natuurlijke beletselen, moeijelijk bij hen ten handel kunnen komen, en dus genoodzaakt zijn hunne voortbrengselen naar de naast bijgelegene meer geschikte plaats ter markt te brengen, gedragen zich in den beginne, uit gevoel van zwakheid, eenigzins onderdanig omtrent de Hoofden dier marktplaatsen. Doch zelve rijk genoeg wordende of de hen belemmerende beletselen uit den weg geruimd zijnde, waartoe eene grootere ontwikkeling der peperteelt wel het meeste toebrengt, aarzelen zij niet zich, bij de eerste zich voordoende gelegenheid, aan dat gezag te onttrekken en zich in al hare betrekkingen onafhankelijk te gedragen. Dit vindt echter zelden plaats zonder hevige tegenstrevingen van hen, die door den duur van tijd of anderzins vermeenen eenig regt over hen te hebben, en geeft aanleiding tot die langdurige, hoewel niet zeer bloedige, veeten waarin zij bijna allen met elkander gewikkeld zijn. *Kampongs*, nauwelijks op eene

halve mijl van elkander gelegen, verkeeren in een' immerdurenden staat van vijandschap, vallen elkander aan, doch leggen het er vooral op toe de voortbrengselen van den landbouw te vernielen en de woningen te verbranden, daar het vele bloedvergieten wel niet met de mate van moed, die zij bezitten, overeenkomt, tenzij hun vijand bekropen en ter sluiks vermoord kan worden.

De vereeniging dezer lieden aan de stranden, wier zedelijk gedrag juist niet altijd aanbeveling verdient, lokte verscheidene andere meer noordelijk wonende personen, zoo als de Pedirezen, uit om zich, hoewel meest slechts voor korten tijd, ook derwaarts te begeven en den grond te ontginnen;—anderen weder om handel te drijven, en, naar mate de voortbrengselen toenamen en die plaatsen meer berucht werden, ook de Europeaansche handelaren ter markt, die echter dikwijls en herhaaldelijk de trouwloosheid en bedriegerij in den handel dier lieden hebben moeten ondervinden, niettegenstaande zij voor het tegenwoordige alleen door hen bestaan moeten en reikhalzen naar derzelver komst.

Doch het is niet meer de landbouw alleen, die in het onderhoud der, zich zoodanig opgeworpen hebbende, Hoofden voorziet. Sints zij een veder van den mond kunnen blazen en zich van eenige wapenen hebben voorzien, hebben zij ook geoordeeld dezelfde regten te bezitten, als de eigenlijke Vorst van het land, en heffen daarom van alle goederen, door vreemden ingevoerd wordende, 5 pCt. [waaromtrent *Taroemon* het voorbeeld heeft gegeven], en een spaansche mat van iederen pikol peper, door hunne onderhoorigen verkocht wordende, waarvan in schijn de helft bestemd is tot huldegift (*Wasiël*) voor den Vorst van *Atjin* of dengene der vorstelijke familie, die door den Sultan tot de ontvangst geregtigd is.

En dit is dan ook alle verhouding, welke er tusschen dien Vorst en deze zijne zoogenaamde Vasallen of onderdanen, langs de noordwestkust van zijn Rijk, bestaat en waarvan de zuidelijksten van *Baccongang* af, voornamelijk *Taroemon*, alle gehoorzaamheid ontzegd hebben. — De meer noordelijke, gelijk *Analaboe*, *Mukkij*, *Soesoe*, *Kwala Batoe*, *Assahan* enz. erkennen hem wel nog eenigzins, doch flaauwelijk. Zijne bevelen, van welken aard ook en hoedanig voorzien van het groot zegel, worden nimmer gehoorzaamd, en bij de inzameling der huldegiften geeft men wat men kwijt wil zijn. Dáár waar hij voor de vergunningen, door zijne voorouders, tot de ontginning der gronden aan de alstoen nog zwakke vasallen gegeven, duizenden 's jaars zoude moeten ontvangen, geniet hij nu naauwelijks honderden en dat met de grootste moeite; — komt hij zelf of een zijner broeders, hetgeen nog al dikwijls geschiedt, dewijl zij hopen daardoor meerder invloed te verwekken en ruimere giften te verkrijgen, zoo wordt hij in schijn met den grootsten eerbied ontvangen, doch even karig weder afgescheept met 300 à 400 spaansche matten, eenige padie, peper en andere voortbrengselen, hetgeen alles op verre na niet de waarde uitmaakt van dat, wat hij eigenlijk innen moet en volgens de bepalingen hem regtmatig toekomt. Zoodra hij niet zelf komt en een' persoon van minderen rang tot de ontvangst magtigt, dan is dit alles nog veel geringer, en meestal een volledige weigering de boodschap, welke de uitgezondene te huis brengt. Op eenige hulp of bijstand van hen, hetzij persoonlijke of geldelijke, zoodra de Sultan in ongelegenheden is gewikkeld, moet hij nooit rekenen; — integendeel hebben de vorige vorsten dikwerf van de wapenen moeten gebruik maken om die plaatsen tot

pligt te brengen en gehoorzaamheid in te prenten. Met goed gevolg heeft de laatste Sultan Johar Alam Sjah zulks te *Soesoe* en *Laboean Hadjie* gedaan, doch vruchteloos te *Taroemon* beproeft, dat zich toen reeds als onafhankelijk had opgeworpen.

De schrijver dezes heeft op zijne reis verscheidene dier plaatsen aangedaan, onder anderen *Tollok Glonpong*, *Analaboe*, *Soesoe*, *Mukkij*, *Tempad Toewan* en *Taroemon*, en overal ondervonden, dat de inwoners geenszins den weinigen eerbied, welken zij voor den Sultan van *Atjin* koesteren, verbloemen, ja zelfs trotsch daarop zijn. Bij velen is het echter ook wel grootspraak en heeft vooral de strekking om bij vreemden hunne eigene magt op den voorgrond te stellen en te verheffen, hoewel zij niet geheel de vrees kunnen verbergen, welke hun de Sultan van *Atjin* nog inboezemt en die misschien meer uit de gewoonte der slaafsche inlandsche onderdanigheid voortspruit, dan wel uit het besef der magt welke hij kan bezigen om hen in toom te houden. Dáár evenwel, waar de Maleijers gevestigd zijn en eene zoodanige onafhankelijkheid voorwenden, kan dezelve onvoorwaardelijk geloofd worden, want zij laten zich waarlijk niets meer aan den Sultan gelegen liggen. *Tempad Toewan*, eene ellendige negerij van eenige weinige bedompte huizen, en met naauwelijks zestig weerbare mannen, heeft hiervan in de laatste jaren nog een voorbeeld gegeven. Om het weigeren van de gewone hulde-gift te voldoen, werd dit nest door meer dan duizend Atjinezen, zoo te land als te water, aangevallen; doch de bewoners stonden gedurende veertien dagen pal, en verdedigden zich zoo moedig, dat de aanvallers met groot verlies aan manschappen, praauwen en wapenen, hals over kop het hazenpad moesten kiezen. Sints

dien tijd laat de Sultan hen in vrede en aan hun eigen lot over; zij zijn niet weinig trotsch op die overwinning, en wel het ondragelijkste gedeelte der bevolking langs de kust. Trouwens de Atjinesche strandbewoners zijn verre van voorkomend of vriendelijk jegens vreemdelingen; hooghartigheid staat bij hen op den voorgrond. De schrijver heeft dit op alle die plaatsen, niettegenstaande hij dezelve in Gouvernements betrekking aandeed, ondervonden. Te *Tollok Glonpong*, *Mukkie* en *Taroemon* was echter de ontvangst eenigzins dragelijker, en scheen er meer welwillendheid omtrent vreemden te heerschen. *Analabos* en *Soesoe* muntten in ongastvrijheid uit.

Dagelijks nog ontstaan er zulke Atjinesche vestigingen langs de stranden. *Tollok Glonpong* is daarvan een voorbeeld; acht jaren geleden eene wildernis, is het nu reeds de verzamelplaats van duizende Atjinezen, die van de vruchten hunns arbeids jaarlijks twee schepen met peper kunnen bevrachten. *Kwala Bau*, digt bij *Assahan*, is mede eene nieuwe vestiging, en het Hoofd daarvan een befaamde roover, genaamd SIDI MARA, welke zich door zijne vroegere gewelddenarijen in de noordelijke afdeeling der Residentie Westkust *Sumatra*, zoo berucht gemaakt, en eens onze bezitting op het eiland *Pontjan*, in de baai van *Tappenolie*, bij verrassing afgeloopen heeft.

Alle de Atjinezen langs de stranden behooren tot de XXV en XXVI *sagies*, en uit het boven aangehaalde blijkt, dat derzelver Hoofden, hoewel zich thans *Pangalioma's*, *Datoe's*, en sommige zelfs *Radja's* noemende, eigenlijk gewone lieden zijn, wier voorouders of zij zelven eenige rijkdommen meer, of grooten ondernemingsgeest bezeten hebben of nog bezitten, doch die, indien zij te *Atjin* waren, geenszins bij hunne stammen in aanmerking zouden

komen, en in het geheel zich niet bij derzelver Hoofden zouden kunnen vergelijken. Zelfs de Vorst van *Taroemon*, welke na dien van *Atjin*, als de magtigste kan beschouwd worden, zoo hij denzelve nu reeds niet overtreft, en van de XXV *sagies* afstamt, maakt hierop geene uitzondering, niettegenstaande de grootvader van den tegenwoordigen zich reeds voor geheel onafhankelijk heeft verklaard.

De oorsprong van dit zoogenoemde nieuwe Rijk is als volgt:

Bapa Boedjang en Hadjie Lebei Dappha, broeders, afkomstig van Hoofden te *Soesoe*, en niet ontbloot van geld, beproefden hun geluk, en namen voor zich een onafhankelijk bestaan te vormen. De eerste ontgon daarop den grond, die thans *Taroemon* uitmaakt, liggende op 97° 48′ Oosterl. en 2° 41′ Noorderbr. Zijne onderneming gelukte echter, hoewel hij reeds eene kleine bevolking om zich heen geschaard zag, niet ten volle en bleef onbeduidend. Zijn broeder Hadjie Lebei Dappha ging naar *Sinkel* en wist zich daar in aanzien te verheffen, vooral door een groot gevolg Atjinezen om zich heen te verzamelen, en door de rijkdommen die hij zich met den handel verschafte, zoodat de Vorst hem zijne dochter ten huwelijk gaf, en ook het geheele gezag van dat land aan hem afstond. Zijne geld- en eerzucht was echter niet daarmede bevredigd, en *Sinkel's* handelsbetrekkingen leverden hem daartoe geen genoegzaam voedsel op. Op verzoek zijns broeders te *Taroemon*, verhuisde hij derwaarts, zonder evenwel zijn nieuw verkregen regt op *Sinkel* te laten varen. Zijne rijkdommen deden weldra *Taroemon* in aanzien, welvaart en talrijkheid der bevolking toenemen, zoodanig zelfs, dat hij het waagde het Atjinesche juk af te werpen, zich onafhankelijk te verklaren en eene eigene vlag, die nog bestaat, aan te nemen, hebbende een donker-

blaauw veld met een witte *kris*, die ook te *Sinkel* gevoerd wordt.—De eigenlijke Atjinesche vlag heeft een rood veld met een witte *kris*.—Niettegenstaande zijne aanhoudende vijandelijkheden met *Atjin*, wist hij evenwel *Taroemon* in zulk eenen bloeijenden staat te brengen, dat hetzelve jaarlijks tot bij de 40,000 pikols peper opbragt. Hij had zich ook het geheele gezag van dat land weten aan te matigen, met verdringing van zijns broeders betrekkingen die, niet talrijk, zich daaraan onderwerpen moesten en niet tegen zijn aanzien en magt opgewassen waren. Bij zijnen dood, liet hij zeventien zonen en tien dochters na en verzekerde zijn nieuw Rijk aan zijnen zoon, Radja Bondjang genaamd. Een andere zoon, Mahomat Arip, verkreeg *Sinkel*, en een derde, Mahomat Tahir, stichtte tusschen beide deze plaatsen, eene nieuwe negerij, met name *Poetow Samak*, die thans reeds eene belangrijke handelplaats is geworden.—De laatste huwde ook met de dochter van het Hoofd van *Baccongang*, eene groote bloeijende *kampong*, drie mijlen benoorden *Taroemon*, en bewoond door lieden van de XXVI *sagies*. Van dien tijd af hebben deze vier Vorsten, of liever Vorstjes, immer eene lijn met elkander getrokken, en zijn, vooral jegens den algemeenen vijand, den Sultan van *Atjin*, één hart en ééne ziel.

Radja Bondjang, die nog veel meer ondernemingsgeest bezat dan zijn vader,—en zich verheugde over de verwijdering naar *Batavia* van zijnen neef Datoe Seboetjang, den eenigste der betrekkingen zijns ooms, die hem het gezag regtmatig kon en steeds wilde betwisten, doch zich te *Padang* in 1829 geweldadig tegen het bestuur verzet had, waarvan die verwijdering het gevolg werd;—heeft zich door zijn, van de overige bewoners dezer kust verschillend,

karakter berucht gemaakt. Hij gaf alle blijken van onbekrompene geestvermogens, en spreidde in al zijn doen en laten den Vorst ten toon, waartoe zijn ruim inkomen, hetwelk wel op honderd duizend Spaansche Matten kon geschat worden, hem den ruimen teugel liet. Hij was de eerste die 5 pCt. regten hief van alle vreemde vaartuigen; doch zijne belangen kennende, beschermde hij den handel. Europeanen vooral werden heusch en vriendelijk door hem ontvangen en behandeld, hetwelk velen uitlokte daar ten handel te komen, niettegenstaande de slechte reede en gevaarlijke landingsplaats daartoe weinig aanmoediging opleverden. Hij had zijne eigene schepen, die regelregt naar *Batavia*, *Bengalen*, *Singapoera* en *Poeloe Pinang* voeren en daarvan met rijke ladingen terugkeerden. In alles straalde een zweem van grootheid door, die te vergeefs bij de overige strandhoofden of zelfs bij zijne broeders te zoeken was. Zijne opregtheid werd echter sterk betwijfeld, en scheen zich niet verder uit te strekken, dan met zijn eigenbelang overeenkwam. Om niet voor *Atjin* onder te doen, heeft hij eene steenen vesting doen bouwen, niet verre van den zee-oever, waarin de vorstelijke woning gelegen is. Zij bestaat uit 8 à 10 voeten hooge muren, met bastions en puntige ijzers, om het overklimmen te beletten, en van twee en dertig stukken geschut voorzien. De muren zijn niet dik en een zesponder zoude er spoedig eene bres in kunnen maken. Rondom loopt eene ondiepe gracht, die nu bijkans geheel door vuiligheid gedempt en begroeid is. Trouwens alles is tegenwoordig in eenen verwaarloosden toestand en draagt de sporen eener onvergeefelijke nalatigheid in het onderhouden dezer verdedigingsplaats, die thans zelfs tegen een *coup de main* geene genoegzame zekerheid geeft.

Niet altijd echter is *Radja* Boendjang even gelukkig geweest. De Sultan van *Atjin* heeft hem, hoewel bij verrassing, twee vaartuigen afgenomen, als; eene brik welke de schrijver in eenen haveloozen toestand op *Atjin's* reede heeft zien liggen, en de bark *Anna*, of, zoo als de Inlanders haar noemen, de *Bagiana*, die met eene lading van honderd en twaalf duizend Spaansche Matten, aan vele handelaren te *Taroemon* toebehoorende, van *Bengalen* kwam en in het gezigt van de plaats harer bestemming door de Atjinezen werd prijs gemaakt, hetgeen niet weinig den ouden bestaanden wrok heeft doen toenemen, zoodat nu nog eene hevige spanning tusschen de bewoners dier beide plaatsen bestaat.

Radja Boendjang schijnt slechts eenen veertigjarigen ouderdom bereikt te hebben; is sedert twee jaren overleden en heeft reeds bij zijn leven, zijnen oudsten echten zoon, verwekt bij zijne, onder de benaming van Nonna bekende vrouw, tot zijnen opvolger aangewezen, welke dan ook na zijnen dood door zijne broeders, de overige Hoofden en de bevolking is gehuldigd. De moeder van dezen prins, zoo als gezegd is Nonna genaamd, eene schoone vrouw, is de dochter van eene Christin te *Padang* geboren, alwaar haar vader langen tijd chirurgijn is geweest en zij nog eigendommen heeft. Bij de overrompeling dier plaats door de Franschen in 1793, vlugtte zij binnen 's lands met eenen daar wonenden Atjinees, met wien zij later, tot het Islamismus overgegaan zijnde, in het huwelijk trad en deze dochter baarde. Voornemens met haren man en kind naar *Mekka* te gaan, om het heilige graf van Mahomed te bezoeken (*Naik Hadjie*), deden zij op hunne reis derwaarts *Taroemon* aan, alwaar *Radja* Boendjang hen, door het vragen om de hand van dat meisje, van dit voornemen

deed afzien. Hierdoor houdt zij thans, zoowel daar als van tijd tot tijd te *Poelow Samak* haar verblijf, zijnde haar man overleden. Zij zal nu eenen ouderdom van ongeveer zeventig jaren bereikt hebben.

De jonge vorst is een twaalf- à dertienjarige jongeling, met een goed en vrij voorkomen, waarin zich duidelijk de sporen zijner Europeaansche afkomst voordoen. Hij is niet onspraakzaam, en verscheidene trekken zijns karakters geven blijken van een gezond oordeel en natuurlijk vernuft. In sommige gevallen, vooral in betrekking tot zijne voogden, heeft hij reeds zijns vaders doordrijvigheid doen doorstralen, en men kan gereedelijk vermoeden, dat hij door den tijd diens inborst geheel zal evenaren. Hij staat onder de voogdij van verscheidene broeders zijns vaders, waarvan de vorst van *Sinkel*, Mahomat Arip, het hoofd is. Deze broeders, die tevens de Hoofden der tegenwoordige regering uitmaken, zijn, behalve den vermelden vorst van *Sinkel*, genaamd :

Toekoe Hadjie Kotta.
Toekoe Moram of Daing.
Toekoe Molabat.
Toekoe Hadjie Matinda.
Toekoe Laloempa.

Oogenschijnlijk meenen zij het allen zeer met den jongen Vorst, die Nja Bata is genaamd, doch het eigenbelang drijft eenigen niet zeer opregt te zijn in het behandelen zijner geldmiddelen en inkomsten, zoodat de hem aankomende regten achteraf gehouden worden, en hij sints den dood zijns vaders nog niets ontvangen heeft en leven moet van hetgeen deze hem heeft nagelaten, hetwelk voor hem en zijne broeders nagenbeg twintig duizend Spaan-

sche Matten zal bedragen. Sommige voogden zijn daarover zeer te onvreden, en kan dit wel eens eene bron worden van onderlingen oorlog of vechtpartijen, die der welvaart van *Taroemon* veel nadeel kunnen toebrengen. Die welvaart is thans reeds sterk verminderd, en het land brengt nu op zijn hoogst 10 à 12,000 pikols peper op.

De *Sybandhar* van *Taroemon*, genaamd *Toekoe* LEBEIDIKE, schijnt ook veel invloed te hebben: bijzonder hangt de jonge Vorst hem sterk aan. Hij is een vriendelijk en voorkomend man, die, veel gereisd hebbende en verscheiden malen te *Batavia* en *Padang* geweest zijnde, niet geheel onbekend is met de Europeaansche zeden en gewoonten.

De binnenlanden van *Taroemon* zijn niet aan dien Vorst onderworpen, maar worden bewoond door een volk, *Orang Alas* (bosch-menschen) genaamd, hetwelk door eigene Vorsten geregeerd wordt, en de Mahomedaansche godsdienst belijdt. De Taroemoenezen onderhouden echter vele handelsbetrekkingen met hetzelve, en het schijnt een geheel oorspronkelijk volk te zijn, dat zich nog niet met eenigen anderen landaard heeft vermengd. De korte tijd van verblijf te *Taroemon* belette het inwinnen van nadere berigten omtrent dit volk.

De onafhankelijke staat *Sinkel* is de eerste dien men, na het verlaten van *Taroemon*, zuidwaarts langs de kust stevenende, ontmoet, en schijnt die onafhankelijkheid reeds van eeuwen her bezeten te hebben. Men vindt opgeteekend dat reeds in 1672 door de voormalige O. I. kompagnie een kontrakt met de vorsten van dat rijkje is gesloten, en zij zich uit eigenen vrijen wil onder hare gehoorzaamheid geschaard hebben. — Dit kontrakt is later verscheidene

malen hernieuwd en had immer den alleenhandel in benzoin en kamfer, tegen verruiling van lijnwaden, opium, ijzer, zout en andere behoeften ten grondslag.— De verre afstand echter van de hoofdplaats harer bezittingen op *Sumatra's Westkust*, en de nabijheid van het Atjineesch grondgebied, waardoor de smokkelhandel gemakkelijk viel, deed de Sinkollers weinig de hand daaraan houden en ontdoken zij hetzelve zooveel zij konden. — Sedert onheugelijke jaren schijnt dan ook de Atjinesche invloed aldaar zeer groot geweest te zijn, en het is niet te betwijfelen, dat ook *Sinkel* een gedeelte van dat Rijk heeft uitgemaakt, toen het, door eenen gelukkigen overwinningsgeest bezield en tijdens deszelfs hoogste toppunt van magt, hare bezittingen tot *Benkoelen* uitstrekte. Die invloed, waaraan het zich slechts voor korten tijd bij het sluiten van dat kontrakt onttrokken heeft, was zoo groot, dat men het als een Atjineesch eigendom kon beschouwen, en het nu ten vollen kan aanmerken als een deel uit te maken van het nieuwe Taroemoensche Rijk, terwijl de vroegere verhouding met de O. I. kompagnie, van hare zijde ten minste, geheel in het vergeetboek schijnt gekomen te zijn.

De rivier van *Sinkel* heeft twee armen, waarvan zich de een benoorden en de andere bezuiden den hoek van dien naam in zee ontlast. De noordelijkste is door aanslijking geheel onbevaarbaar geworden, doch de zuidelijkste, die alleen gebezigd wordt, is wijd en breed en heeft eene diepte, dat bij vloed zelfs kleine brikken en schoeners dezelve kunnen invaren. Aan den ingang echter strekt zich zuidwaarts eene zandbank verre in zee uit, waarop eene hevige en gevaarlijke branding staat, zoodat men bij het invaren niet te veel aan den noorderwal moet houden,

maar meer het midden zoeken, wil men geen gevaar loopen van om te slaan of verbrijzeld te worden.

De rivier heeft bij dien ingang de breedte van ongeveer eene halve Engelsche mijl, welke bij de negerij, die men na ruim een half uur opvarens bereikt, tot op eene kwart mijl vermindert. — Zij is de schoonste die zich langs de geheele noordwestkust voordoet en geeft door hare verre bevaarbaarheid in de binnenlanden eene voortreffelijke gelegenheid tot het drijven eens gewigtigen handels, die dan ook, betrekkelijk gesproken, niet gering is en deze plaats, hoe klein zij wezen moge, een bloeijend aanzien doet hebben.

Volgens vroegere reisbeschrijvingen bestond de hoofdnegerij *Sinkel* uit twee digt bij elkander gelegene *kampongs*, waarvan de een reeds voor jaren lang verbrand en niet weder opgebouwd is. — De tegenwoordige negerij *Sinkel* ligt op eene landtong, die door de beide armen der rivier gevormd wordt. Zij is niet groot en bestaat slechts uit ongeveer 150 passerswijze gebouwde huizen, doch de vele kleine *kampongs*, die men, de rivier opvarende, alvorens men de negerij ontwaart, langs dezelve of meer binnen's-lands in het oog krijgt, doen gereedelijk toestemmen dat de bevolking dezer plaats ruim 600 zielen uitmaakt. De geheele bevolking, welke de Mahomedaansche godsdienst belijdt en onder het gezag van den meergenoemden Mahomat Arip staat, daaronder geteld diegenen, welke zich in de binnenlanden gevestigd hebben, wordt gerekend op 10,000 zielen. De *Batta's*-volken, die zeer talrijk moeten zijn en hun eigen Hoofden of vorsten hebben, zijn allen onafhankelijk en staan, ten minste tegenwoordig, in eene vredelievende verhouding tot de strandbewoners. Die verhouding wordt echter dikwerf verbroken, meestal

een gevolg van de te groote aanmatiging en willekeur der laatsten, waarop gemeenlijk een oorlog volgt, die, hoe min bloedig ook, evenwel eene groote stremming in de handelsbetrekkingen te weeg brengt.

De gemeenschap met de nabijgelegene *Poelow Banjak*, waarop wederzijds vele vaart bestaat, en die door eenige duizende Atjinezen bewoond zijn, welke gedeeltelijk van de vischvangst en het peperplanten bestaan, verlevendigt *Sinkel*, hoewel ook met die eilanden de verhouding slechts vriendschappelijk is, en zij het gezag van MAHOMAT ARIP niet erkennen, maar zich door eigene Hoofden doen regeren. Het aantal dier eilanden, meest allen van den vasten wal zigtbaar, is zeer groot, en zij moeten in vruchtbaarheid des gronds niets te wenschen overig laten.

In zijne kleederdragt, zeden, gebruiken, tot zelfs in zijne spraak, is de bewoner van *Sinkel* geheel Atjinees, en alleen het minder medeslepen van blanke wapenen onderscheidt hem een weinig van den laatste.

Volgens VALENTIJN, V. deel, VII. boek, 5de hoofdstuk, zoude BAROES in 1670 aanspraak gemaakt hebben op het grondgebied van *Sinkel*. Thans hoort men niets meer daarvan. Ook de wijze van regering van dit land, zoo als dezelve door vroegere reisbeschrijvers is bekend gesteld, is verloren gegaan, en sedert *Hadjie* LEBEI DAPERA daar, zoo als vroeger gezegd is, het gezag in handen heeft gekregen, geheel op de Atjineesche leest geschoeid. De Vorst, MAHOMAT ARIP, houdt door zijne betrekking van oudsten voogd van den jongen Taroemoenschen beheerscher, dan eens zijn verblijf te *Sinkel*, dan eens te *Taroeman*. Bij zijne afwezigheid voert zijn broeder, *Radja* SLEEMAN, het gezag, en het was deze die den schrijver bij zijne komst aan den wal vriendelijk en welwillend ontving, en welke ont-

vangst in het algemeen zeer voorkomend was. De overige Hoofden, alle broeders en neven van den Vorst, zijn genaamd:

Radja NJA AMIT.
Toekoe ALASIN ATJE.
Toekoe TOEA KITJIEL PERBAHAN.
Toekoe JAVA.
Toekoe KITJIEL NJABEL.

welke laatste, een geschikt en beleefd jong mensch, tevens de betrekking van *Sabandhar* waarneemt.

Ongeveer vijf mijlen beneden *Sinkel* ligt *Tapoes*, ook al een onafhankelijke staat. Noch VALENTIJN in zijne uitgebreide beschrijving, noch eenige der andere schrijvers over *Sumatra's Westkust*, hebben ooit van deze plaats eenige melding gemaakt. De naam schijnt toen zelfs onbekend geweest te zijn. In 1756, wanneer de kontrakten tusschen de voormalige Oost-Indische Kompagnie en de Vorsten van *Sinkel* en *Baroes* vernieuwd zijn, vindt men er niets van opgeteekend. En echter bestaat er nu een Rijk *Tapoes!* Maar hoe groot? . . .

Aan den zuiderwal van de monding eener rivier ligt, op eene zandige plek gronds, eene *kampong* van ongeveer 12 à 15 op zich zelven staande, en van planken hoog van den grond gebouwde, huizen, die eindigt met eene omheinde woning van den zoogenaamden Vorst. Eene batterij van drie of vier stukken geschut, in den rampzaligsten toestand, bestrijkt den ingang der rivier. Verder opvarende, is alles bosch en modder, en naauwelijks vindt men veertig weerbare mannen op eene plaats, welke zich

echter eene geheele onafhankelijkheid van hare naburen heeft weten te verwerven, en dezelve ook handhaaft, hoe dikwerf het dezen ook beproefd hebben den nieuwen aanleg te vernietigen: waartoe vooral *Sinkel* verscheidene pogingen heeft aangewend, die allen vruchteloos zijn afgeloopen. Eene eenstemmige verhouding zal wel nimmer met deze beiden plaats grijpen, want zoowel *Sinkel* als *Baroes* zien met leede oogen in hun midden eene Atjinesche vestiging aan, die hen in de handelsbetrekkingen met de binnenlanden groote afbreuk doet, en de meer nabijgelegene *Batta's* tot zich trekt. De rivier is breed en diep, hoewel op verre na zoo niet als die van *Sinkel*. Men zegt dat zij eenige dagen binnen 's lands kan opgevaren worden, doch hare monding heeft ook al weder het gebrek eener ver in zee uitstekende bank en hevige branding, zoodat men wel met het vaarwater bekend moet zijn om daarin te stevenen.

Tapoes is eigenlijk niets anders dan eene stapelplaats van zout, om met de *Batta's* volken tegen benzoin en kamfer te verruilen. De zoogenoemde Vorst, *Radja* OEDIEN genaamd, een Atjinees, behoorende tot de XXVI *sagies*, had den alleenhandel daarvan aan zich getrokken en door dit middel eenige duizende Spaansche matten overgelegd, waarmede hij naar *Atjin* is vertrokken om die gerust en gemakkelijk te verteren. Hij bevond zich dan ook, bij de komst des schrijvers te *Atjin*, aldaar en leeft er, niet als een vorst, (want aanzien geniet hij er door zijne lage afkomst geenszins,) maar op zijn muiltjes zoo als het spreekwoord zegt, en bemoeit zich met niets. Hij heeft het bestuur van zijn—Rijk!!!—aan twee zijner neven overgelaten, die nu ook, volgens zijne wijze van handelen, voortgaan en gewis in weinig tijds eenig geld verzameld zullen hebben;

want die handelsbetrekkingen moeten nog al van gewigt zijn, naar de hoeveelheid van het jaarlijks aangebragt wordende zout, waarop nader zal terug gekomen worden, te oordeelen. De regering over zoo weinige onderdanen verschaft dezen neven niet veel moeite; over de in de binnenlanden wonende *Batta's* volken hebben zij niets te zeggen, en staan alleen in eene vriendschappelijke verhouding met hen, die den wederzijdschen ruilhandel tot grondslag heeft.

Het Rijk *Baroes* ligt naauwelijks een en een halve mijl zuidwaarts van *Tapoes* aan eene kleine rivier, die men eerder eene beek zoude kunnen noemen en wier monding bijna geheel verstopt is, zoodat slechts kleine praauwen met moeite in- en uitvaren kunnen. Binnen 's lands echter verdeelt zij zich in verschillende takken, die, even zoo ondiep, zich op verscheidene plaatsen in zee storten en waarvan de *Batoe Grigie* wel de voornaamste is. Reeds in 1668 heeft de Oost-Indische kompagnie alhier een kontrakt, op denzelfden voet als later te *Sinkel* plaats vond, gesloten. Eene vestiging van Nederlanders onder het gezag van eenen onderkoopman, den titel van Resident voerende, was het gevolg hiervan, en heeft lang bestaan, doch is eene goede eeuw geleden ingetrokken, omdat de smokkelhandel met en door de Atjinezen den alleenhandel der kompagnie zoodanig ondermijnde, dat de kosten der bezetting, hoe gering ook, [als slechts bestaande uit een veertigtal militairen en een kruisvaartuig van klein charter,] niet goedgemaakt konden worden. Het fort aan den rivierkant, van klipsteenen opgebouwd, is eens door eene sterke afwatering geheel vernield en van het later opgerigte zijn nog de overblijselen te zien.

De bevolking van dezen Staat is oorspronkelijk Maleisch, en zoowel taal als zeden duiden nu nog die afkomst aan. Haar getal zal ongeveer 6000 zielen beloopen, behalve eenige honderde afstammelingen van *Analaboe*, welke zich daar in vroeger jaren hebben nedergezet en een' grooten invloed hebben, zoo op den handel als de regering, waarop later terug gekomen zal worden.

Eigenlijk bestaat *Baroes* uit twee groote *kampongs*: *kampong Ihler* aan den zeekant, en *kampong Oediek* ongeveer een uur loopens landwaarts in gelegen. De eerste bestaat uit eene lange dubbelde rei passersgewijze gebouwde huizen, waarin veel welvaart heerscht en die bijna geheel door handelaren bewoond schijnt te zijn; ten minste alles wat tot den handel betrekking heeft, wordt daar afgedaan.—De grond, waarop zij gebouwd is, doet zich moerassig voor en in het geheel liggen beide *kampongs* in eene groote lage vlakte, die door een' hoogen bergrug bepaald wordt.

De weg die van deze *kampong* naar *kampong Oediek* leidt, is zeer schoon en loopt door eene aangename landstreek, bijna geheel bestaande uit *sawa's*, die zich tot den voet van het gebergte uitstrekken en, afgewisseld met kleine groepen van op zich zelf staande huizen, omringd door vruchtboomen, de heerlijkste en treffendste gezigten opleveren. De *kampong* zelve bestaat uit een honderdtal goede, stevige en van elkander gescheidene huizen, omgeven met een' hoogen aarden wal, geheel begroeid met *bamboes auer*, welke dezelve niet weinig sterkte bijzet. Digt bij loopt een tak der rivier, die daar zeer breed doch ondiep is en den bewoners dier *kampong* veel gemak aanbrengt. De landbouw is derzelver middel van bestaan.

Sedert de wederopbreking onzer vestiging aldaar, schijnt de staatsregeling van *Baroes* geene groote veranderingen ondergaan te hebben. Eigenlijk wordt ieder dier beide *kampongs*, met hetgeen daartoe behoort, op zich zelve geregeerd en heeft hare eigene Hoofden, die in hunne wijze van bestuur niets gemeens hebben en zelfs niet eens eenstemmig te werk gaan, tenzij het eigenbelang hen daartoe drijft en zij beseffen, dat zij alleen door de vereeniging hunner krachten zich verzetten kunnen tegen de aanmatigingen der Atjinezen en de vijandelijkheden met de *Batta's* uit de binnenlanden, die daar meer dan te *Sinkel* of *Tapoes* plaats vinden. In vroegere jaren waren zij het meestal oneens, hetgeen bloedige gevechten ten gevolge had, doch nu leven zij in eene vriendschappelijke verhouding met elkander, hetwelk blijkbaar de welvaart heeft doen toenemen. De ware Vorst van het land is eigenlijk die van de *kampong Oediek*, welke daarom ook *Radja* Oediek genaamd wordt, terwijl die van *kampong Ihler* den titel voert van *Mandhara* (rijksbestierder).

De tegenwoordige *Radja* Oediek is een klein mager man, ongeveer 30 jaren oud, niet zeer vlug van geest en een amfioenschuiver. Zijn uiterlijk heeft niets belangwekkends en hij is, volgens zijn zeggen, bijzonder gehecht aan het Nederlandsche Gouvernement, waartoe de overtuiging zijner eigene zwakte hem wel het meeste noopt. Zijne woning ligt midden in de *kampong Oediek*, en is zoodanig met palissaden en geschut omzet, dat het eene tweede versterking in dezelve uitmaakt. De schrijver welke een' nacht daarin doorgebragt heeft, kon echter niets bespeuren, wat dezelve overigens een grooter aanzien gaf of onderscheidde van de omliggende huizen.

De *Mantiarie* is een jongeling van naauwelijks dertien jaren, die wel iets schijnt te beloven, doch thans geen het minste gezag voert, hetwelk door zijnen oom, *Datoe* Pasisiran genaamd, wordt uitgeoefend. Hij woont mede in eene versterkte en omheinde plaats, waardoor de weg naar *kampong Oedjiek* loopt, welken hij dus geheel kan afsluiten.

Baroes grootste welvaart moet haren oorsprong vinden in den handel met de *Batta's*, en deselve is werkelijk zeer belangrijk, makende het zout een der grootste hoofddeelen uit. Ook hier is de ruiling de grondslag, en benzoin en kamfer zijn daarvan de voornaamste voorwerpen.

Eenige jaren geleden hadden zich bij de rivier *Batoe Grigie* eenige Atjinezen gevestigd, die, tot een vijftigtal huisgezinnen aangegroeid, weldra het hoofd opstaken, zich versterkten en den Vorst van *Baroes* alle gehoorzaamheid ontzeiden, waardoor eene lange reeks van endurige vijandelijkheden is ontstaan, die eerst in het vorige jaar door geheele verdrijving dier Atjinezen is geëindigd.

Twee mijlen verder zuidwaarts vindt men eene *kampong*, genaamd *Kotta Tinga*, mede onafhankelijk en bewoond door afstammelingen van *Korintjies*, een *maleische* volkstam, midden in het eiland *Sumatra* ten zuiden van de bekende XIII *Kotta's* (eene dagreize van *Padang*) woonachtig. De meeste dier *Korintjies* hebben de gewoonte van de pelgrimsreis naar *Mekka* te doen; arm of rijk, het is eene behoefte voor hen. In het eerste geval begeven zij zich al werkende, meestal brandhout hakkende en dat op hunnen weg verkoopende, en daardoor den dagelijkschen kost verdienende, over land langs de stran-

den naar *Atjin*, de algemeene verzamelplaats voor al degenen welke voornemens zijn eene diergelijke reis te doen. In het tweede geval ondernemen zij den togt derwaarts over zee, waarna aldaar scheepsgelegenheid wordt afgewacht, om naar de vaste kust van *Asia* over te steken en alzoo het oord der bestemming te bereiken.

Het laat zich wel veronderstellen dat een troep dier behoeftige Korintjiers door eenig toeval verhinderd is geworden ten togt verder voort te zetten, en daarop besloten heeft, zich daar te vestigen. Hoe dit ook zijn moge, hun aantal is thans tot over de duizend aangegroeid, en ook alweder is de binnenlandsche handel hun grootste middel van bestaan. Zij zijn zeer onrustig van karakter, en liggen met hunne naburen, doch vooral met die van *Baroes*, meestal overhoop. Door tusschenkomst van het Nederlandsche bestuur op het eiland *Pontjan*, in de baai van *Tappenolie* gevestigd, was onlangs nog eene bloedige veete beslist, welke ruim een en een half jaar geduurd, en tot verscheidene gevechten aanleiding gegeven had, waarbij die van *Baroes* meestal het onderspit delfden. Een moord was daarvan de oorzaak, en de Analaboers, te *Baroes* gevestigd, eischten wraak en de straf der schuldigen, die hen door de Kotta-Tingers ten volle geweigerd werd.

Zelf die plaats niet bezocht hebbende, zoo kan de schrijver dezes niets meer omtrent het bestuur en de maatschappelijke inrigtingen dier *kampong* vermelden, even min als over het drie mijlen verder gelegene *Sunkam*, zijnde eene Maleische *kampong* van ongeveer 200 zielen, wier beide Hoofden, den titel van *Datoe* voerende, zich onder de bescherming van het Nederlandsch bestuur gesteld en beloofd hebben, strengelijk tegen den smokkel-

handel te zullen waken; genietende daarvoor een maandelijksch inkomen; hoewel het wel bekend is, dat *Suskam* en *Kotta-Tinga* de schoonste gelegenheid tot dien smokkel aanbieden, en de bevolking denzelve ook in geenen deele verloren laat gaan, maar zich weet te benuttigen.

De schrijver langs deze kust zeilende, had het genoegen op het noordelijkst gedeelte van het digt bij dezelve liggende eiland *Marcillan*, een' prachtigen en, naar den verren afstand te oordeelen, zeer breeden waterval te zien, die zich van het rotsachtig gebergte (want dit eiland is als het ware een hooge berg) aan strand dadelijk in zee wierp. Dezelve heeft nagenoeg de hoogte van 200 voeten, en doet zich, vooral in den namiddag bij het dalen der zon, vóór als eene schitterende en zilveren streep, die zich, hoe nader men komt, verbreedt en het verrukkelijkst gezigt oplevert. Dikwerf ankeren de schepen in zijne nabijheid om water te nemen, en kunnen het strand zeer digt naderen zonder eenig gevaar.

De meer genoemde en alom bekende baai van *Tàppenolie* maakt voor het tegenwoordige de noordelijke stranden grensscheiding uit van het Gouvernement van *Sumatra's* westkust of de Residentie *Aijer Bangies*. De Engelschen, naijverig op de Nederlandsche handelsbetrekkingen op die kust, hadden zich daar zoo wel, als te *Natal* en *Benkoelen*, in het midden der vorige eeuw gevestigd, doch bij het Londensch traktaat van 17 Maart 1824, zijn alle die plaatsen, met het daaronder behoorende grondgebied, aan *Nederland* afgestaan, en bij de toenmalige Residentie westkust *Sumatra* ingelijfd.

Deze baai is de schoonste die zich langs die geheele kust voordoet, en vormt als het ware eene kom, waarin honderden schepen, voor bijna alle winden gedekt, rustig en

onbezorgd kunnen liggen, De stranden zijn bewoond door een goedig en talrijk volk, de *Batta's*, met welke, vooral sints den oorlog met de *Padries* van *Bonjol*, die ook hen ten ondergebragt en zwaar verdrukt hadden, van lieverlede meer toenadering ontstaat. Deze *Batta's* hebben de meeste hunner behoeften van vreemdelingen noodig, waaronder vooral zout en lijnwaden; waartegen zij weder hunne benzoin en kamfer van de hand moeten zetten. Deze baai bezit dus alle de aanlokkende vereischten voor den handel, welke ook gewis daar te meer zal toenemen, naar mate de poging van het Gouvernement, om de rust in die oorden te herstellen en de rustverstoorders geheel te vernietigen, met den besten uitslag bekroond en daardoor een oorlog beeindigd zal werden, die nu sedert veertig jaren deze gewesten beroert.

De Engelschen hadden, bij hunne vestiging in de baai, zich op den vasten wal eene versterking gebouwd en een handels-kantoor opgerigt. De onkosten daarvan en het onderhoud van de bezetting, liepen voor rekening van den gezaghebber, aan wien daarentegen de volle alleenhandel was afgestaan; willende het Britsch Gouvernement op *Bengalen* niets tot die uitgaven bijdragen. De ongezonde dampkring echter in de nabijheid van deze versterking, waarschijnlijk veroorzaakt door de nieuwe ombakkingen der bosschen en de noodzakelijke ontginningen des gronds, en de min vriendschappelijke verhouding met de naburige *Batta's*, toen nog zoo weinig met den Europeaan bekend, verpligtten hen weldra van daar te verhuizen, waarna zij het eiland *klein Pontjan* kozen, om daar hunne nieuwe vestiging te bewerkstelligen, en waarop dezelve ook nu nog, na den afstand dier landen aan het Nederlandsch Gouvernement, bestaat.

Het eiland *klein Pontjan* ligt midden in de baai van *Tappenolie*, heeft een' zandigen grond, een' omtrek van ongeveer eene Engelsche mijl, en maar één gebrek: namelijk brak water, zoodat daarin van den vasten wal of van de naburige eilanden moet worden voorzien. De Westzijde is hoog en rotsig; de Noordwesthoek het hoogste, vormende eene ruwe klip, op wier platten top eene kleine versterking is aangelegd van klipsteenen, voorzien van drie zware stukken geschut, die het geheele eiland bestrijken en aan die zijde de nadering van het eiland kunnen beletten; van een planken officiers woning en barak, gelijk mede van een klein kruidhuis. Men moet aan de landzijde een' veertig treden hoogen trap opklimmen om daarin te geraken, welke weggenomen, alle toenadering onmogelijk maakt. De steilte der rots verbiedt alle beklimming. De bezetting bestaat tegenwoordig uit een' officier en 25 à 30 manschappen, voldoende om dit fortje naar behooren te verdedigen. Aan de Zuidwest-zijde staat eene ruime, van kamferhouten planken gebouwde, woning voor den Posthouder van dit eiland, welke niet alleen daar het gezag voert, maar vooral in last heeft eene goede verstandhouding met de overwalsche *Batta's* te onderhouden, hetgeen tot dus verre zeer wel gelukt is en van dag tot dag toeneemt. Een goed planken pakhuis voor de behoeften der bezetting staat midden op het eiland. De wal of Oostkant is laag en zandig. Aan die zijde bevindt zich de *kampong*, die uit een 60 à 70-tal passersgewijze ingerigte huizen bestaat en eene maleische bevolking van 350 zielen bevat, onder het gezag van twee Hoofden met den titel van *Datoe*; bestaande bijna alleen van den kleinen handel met de overwalsche *Batta's*. De huizen vormen eene regte straat, zoo breed dat de tusschenruimte

beplant is met drie reijen klapperboomen. Aan dien kant vindt men ook een goed bruggehoofd, het kantoor van den Posthouder en eene gevangenis.

Het geheele eiland is ook omringd, voor zoo verre de rotsen geen natuurlijk bolwerk daartegen opleveren, met eene driedubbelde heining van 3 à 4 voeten hoog paalwerk om de kracht der golven te breken en de afzanding tegen te gaan, werdende dit houtwerk bij verrotting dadelijk door de bevolking vernieuwd. De kruiswegen op het eiland zijn met klapperboomen beplant en met fijn zand bestrooid. Het heeft in zijn geheel het voorkomen van een' lusttuin. De grootste zindelijkheid, netheid en orde straalt in alles door, en niet ligt zal men elders eene nederzetting vinden, waarin dit alles zoo vereenigd voorkomt. Ieder reiziger staat verwonderd over dien schoonen aanleg, en zal den indruk daarvan niet ligt vergeten. Met genoegen gewis slijt hij een paar dagen in een oord, welks eentoonigheid zelfs het hare toebrengt om een kort verblijf te veraangenamen, en herinneringen voor den geest haalt van dat tijdperk zijns levens, waarin hij, jeugdig en onbezorgd, op een geliefkoosd plekje gronds in de nabijheid zijner ouderlijke woning zoo menigen langen zomerdag al spelende en dartelende verkortte.

(Het vervolg hierna).

W. L. Ritter.

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust Sumatra. 1831.

Grensscheiding, verdeeling en bevolking.

Alvorens tot de onmiddelijke beschrijving der uitgestrektheid en grenzen van dit grondgebied over te gaan, is het mij niet ondienstig voorgekomen een beknopt denkbeeld te geven van de ligging, de uitgestrektheid en het politiek beheer van het geheele eiland *Sumatra*, ten einde de te behandelen zaken der *Westkust* van dit land, in eene meer gepaste verhouding te brengen tot de overige deelen van hetzelve, en een juister verband daar te stellen in de voorgedragen onderwerpen.

Bekend is het dat het eiland *Sumatra*, onder de evennachtslijn gelegen, eene strekking heeft N. W, en Z. O. van 5° 40′ noorder- tot 5° 3′ zuiderbreedte: liggende tusschen 95° 30′ en 105° 40′ oosterlengte van *Greenwich*, eene lengte van 1,004 en eene breedte van 142 Engelsche mijlen uitmakende; hetgeen eene oppervlakte van ongeveer 136,800 Engelsche mijlen geeft, en *Sumatra* dus 93,056 Engelsche mijlen grooter maakt dan *Java*.

Straat *Sunda* ten zuid-oosten, straat *Banka* ten oosten, straat *Malakka* ten noord-westen, en de Indische zee ten zuiden en westen, de grenzen van dit eiland uitmakende, geven hetzelve, afgescheiden van vele andere natuurlijke voorregten, eene meer voordeelige ligging voor de algemeene handelsgemeenschap, dan alle overige eilanden van den Indischen Archipel.

In de oude beschrijvingen van dit eiland vindt men aangeteekend, dat hetzelve in de tijden, toen de Vorsten over *Menangkabouw* het oppergezag voerden, in drie ge-

lijke deelen gescheiden was, onder de benamingen van *Batangharie*, *Menangkabouw* en *Batta*.

Batangharie was het zuidoostelijk gedeelte van het eiland en bevatte in zich de Rijken van *Palembang*, *Lampongs*, *Basang-an*, (waarschijnlijk *Radjang-an*,) *Sillebar* en *Benkoelen*.

Menangkabouw bevatte alle de landen tusschen *Palembang* en *Siac* ten oosten, en *Mandjutta* en *Sinkel* aan de westkust, en hield in zich de Rijken van *Djambie*, *Indragierie*, *Siac*, *Menangkabouw* en *Indrapoera*.

Batta bevatte in zich de Rijken van *Atjin*, *Pedir*, *Pakan* en *Dellie*.

Van deze vroegere verdeeling vindt men echter thans geene andere sporen dan de aanteekeningen onzer geschied-schrijvers, kunnende over de hedendaagsche verdeeling niets anders gezegd worden dan dat het geheele eiland in vele van elkander onafhankelijke Rijken en landschappen, met verschillende maatschappelijke inrigtingen, taal, zeden en gebruiken, bestaat.

De bevolking van *Sumatra* wordt volgens eene ruwe gissing, doch eenigzins geëvenredigd aan de volkstelling te *Palembang*, *Lampongs* en *Benkoelen*, op ongeveer vier en een half millioenen zielen geschat, gevende als dan voor elke geographische vierkante mijl 33 zielen, en gevolgelijk 67 zielen per mijl minder dan op *Java*.

Hoewel het buiten het bestek van dit werk gelegen is de oorzaken op te sporen, waarom *Sumatra*, hetwelk zoo vele natuurlijke voorregten boven *Java* heeft, in bevolking en welvaart voor hetzelve moet onderdoen, beschouw ik het echter, den leiddraad van het onderwerp volgende, niet ondienstig hieromtrent in het voorbij gaan eenige aanmerkingen te maken.

Onder de natuurlijke oorzaken, die de vermeerdering van bevolking bevorderen, verdient de luchtgesteldheid van een land geene geringe plaats.

Sumatra heeft den naam een klimaat te bezitten, even verderfelijk voor den Europeaan als voor den inboorling; de ondervinding heeft echter geleerd, dat zulks moet worden tegengesproken, daar *Java* en *Sumatra* in dit opzigt op eenen gelijken maatstaf kunnen worden gesteld.

Onevenheden in de oppervlakte des gronds en groote moerassige uitgestrektheden en wildernissen, aan de oostkust van *Sumatra*, mogen langs de kusten door stagnatie van wateren hier en daar de lucht besmetten en daardoor plaatselijke kwalen doen ontstaan; over het algemeen kan dit evenwel niet aangemerkt worden als eenigen invloed te hebben op de ontwikkeling van het menschelijk geslacht op *Sumatra*. Daarvan strekke ten bewijze, dat men op dit eiland zelden of nimmer van eene algemeene sterfte hoort; de Thermometer rijst soms tot 92° *Fahrenheit* in de benedenlanden, en daalt tot 55° in de bovenlanden, doch de gewone stand mag worden gesteld voor de benedenlanden van 85 tot 90, en voor de bovenlanden van 65 tot 70. Zoodat noch de luchtgesteldheid, noch de natuurlijke middelen van het eiland, oorzaken zijn der geringe bevolking, maar zulks aan niets anders kan worden toegeschreven, dan aan de gebrekkige maatschappelijke instellingen onder de verschillende volksstammen op *Sumatra*, waardoor de propagatie der bevolking belemmerd wordt.

Mag dit gansche eiland eens onder het algemeen beheer en de leiding komen van een verstandig bestuur, dan zal men hetzelve spoedig tot een' hoogeren trap van welvaart en volkrijkheid dan *Java* zien opklimmen, en ofschoon dit

vooruitzigt nog in het verschiet zweeft, zal deze voorspelling echter naar alle waarschijnlijkheid eens verwezenlijkt worden.

De geheele bevolking van *Sumatra* zoude als van éénen oorsprong kunnen worden aangemerkt, die echter door de omwenteling des tijds en verdere plaatselijke omstandigheden van elkander gescheurd zijnde, zich van lieverlede in verschillende stammen gevormd en door vermenging met vreemdelingen, hunne taal en zeden zoodanig heeft gewijzigd, dat men als een gevolg hiervan thans vijf groote volksstammen op dit eiland vindt, die het voorkomen hebben als van verschillende afkomst te wezen, te weten:

1. Atjinezen, bewonende de stranden van *Baroes* tot *Siac*, sterk ongeveer 600,000 zielen.

2. De *Battas*, bewonende de binnenlanden van *Atjin* tot *Rauw*, sterk 1,200,000 zielen.

3. De Maleijers, bewonende de stranden in de binnenlanden van *Baroes* tot *Indrapoera* aan de *Westkust*, en van *Siac* tot *Palembang* aan de Oostkust, sterk 2,000,000 zielen.

4. De *Redjangers* en *Passamas*, bewonende het Rijk van *Palembang* en de stranden van *Benkoelen* tot *Cawer*, sterk 600,000 zielen.

5. De *Lampongers*, bewonende het Zuidoostelijk gedeelte van *Sumatra*, in getal 150,000 zielen.

Te zamen over het geheele eiland, 4,550,000 zielen.

Het Nederlandsch grondgebied ter Sumatra's Westkust bevat in zich een groot gedeelte van dit belangrijk eiland, strekkende zich uit, langs de wester stranden van *Tandjong Blimbing*, of den vlakken hoek in het Zuidoosten, tot aan *Sinkel* in het Noordwesten, hebbende binnen

's lands ten Oosten het Rijk van *Siac* en ten Zuiden de onafhankelijke landschappen der *Tiegablas Kottas*, *Soengie Pagoe*, *Korintjie*, en meer andere welke nog als zoo vele hinderpalen in den weg staan om dit grondgebied aan dat van *Palembang* te doen aansluiten.

Eene keten bergen, of de wel bekende *Boekiet Barissan*, die het geheele eiland doorloopt, geeft aan dit gebied als het ware eene natuurlijke verdeeling in twee afdeelingen, die eigenaardig door ons de boven- en benedenlanden genoemd en door de Inlanders onderscheiden worden onder de benaming van *Tana Dare* en *Rantauw*.

Dit gebergte loopt langs de Westkust, op eenen afstand van 15 tot 25 Geographische mijlen binnen 's lands, met groote kronkelingen en bogten, waarvan de glooijingen hier en daar zich tot aan de zee uitstrekken en de gemeenschap over land langs het strand belemmeren.

Deze beide afdeelingen werden in aloude tijden door de Vorsten van *Menangkabauw* en *Indrapoera* afzonderlijk geregeerd, voerende de eerstgemelde het gebied in de bovenlanden en de laatste over de benedenlanden, te weten van *Mandjutta* tot *Sinkel*.

De invloed der Atjinezen, Javanen en Europeanen heeft echter het gezag van *Indrapoera* over deze kust reeds vroegtijdig vernietigd, terwijl de val van den *Menangkabauwschen* troon, door familie- en Godsdienst-twisten, ook de bovenlanden van alle opperheerschappij van dat gezag heeft beroofd, ten gevolge waarvan dat gedeelte van het Nederlandsch grondgebied, hetwelk vroeger tot het gebied der opgenoemde vorsten behoorde, thans eene verdeeling heeft ondergaan in een onnoemelijk getal op zich zelven staande landschappen welke geen ander oppergezag dan dat van het Gouvernement erkennen.

Bij onze hervestiging op deze kust, ten gevolge van de overname van het bestuur te *Padang* uit handen van het Britsch gezag op den 12den Mei 1829, strekte zich dit grondgebied langs de kust niet verder uit dan van *Priaman* tot *Indrapoera*, terwijl te *Simawang* in de Padangsche bovenlanden een kleine post van 30 man troepen werd gevonden.

De verdeeling van dit gebied werd toen bepaald in drie afdeelingen; te weten van *Tikoe* tot de monding der rivier *Ané* was de Noordelijke, van daar tot *Baÿang* was het gebied van *Padang*, en van *Salida* tot den hoek van *Indrapoera* maakte de Zuidelijke afdeeling uit. Later is aan dit grondgebied meerdere uitbreiding gegeven in de bovenlanden, hetgeen dan eene vierde afdeeling deed ontstaan onder den naam van de Padangsche bovenlanden.

In 1825 verkreeg dit gebied, ten gevolge van het Londensche traktaat van 17 Maart 1824, eene grootere uitbreiding, door de toevoeging der Engelsche bezittingen aan deze kust, waardoor de vroegere verdeeling eene wijziging onderging, en het geheel oud gebied in ééne afdeeling vereenigd werd, terwijl *Nattal* de noordelijke, en *Benkoelen* de zuidelijke afdeelingen werden, aan welke uitgestrektheid nog een aanzienlijk grondgebied is toegevoegd geworden door de latere overwinningen der *Batta*-landen, *Rauw* en andere landschappen in de Padangsche en Benkoelsche bovenlanden. Deze geheele uitgestrektheid, zoo als hierboven is gezegd, in drie afdeelingen verdeelende, zoo wordt de jurisdictie der noordelijke bepaald van *Sinkel* tot *Oedjong Massang* langs de kust, en *Mandheling* en *Rauw* binnen 's lands.

De centrale afdeeling strekt zich uit van *Tandjong Massang* tot *Mandjutta* langs de kust, grenzende in de

binnenlanden aan het Rijk van *Siack*, *Indragierie* en de dertien *Kotta's*. De zuidelijke afdeeling loopt van *Mandjutta* tot *Tandjong Blimbing*, grenzende in de binnenlanden aan de Residentie *Palembang*.

Nu zullen wij overgaan om een kort denkbeeld te geven van het getal landschappen in elke afdeeling, ten einde meerdere duidelijkheid aan de verdeeling van dit gebied bij te zetten. De noordelijke afdeeling bevat in zich de volgende landschappen:

1. *Sinkel*. Dit landschap grenst ten noorden aan het gebied van *Taroemon*, en binnen 's lands aan de *Batta Alas*. Hetzelve heeft geen goede zeehaven, terwijl het strand zeer moerassig is tot verre binnen 's lands. Eene schoone rivier, die haren oorsprong neemt van het gebergte *Dahattie*, gelegen in het Atjinsch gebied, vereenigt zich met de wateren van het meer *Sekere*, en vervolgens, met eene genoegzame diepte voor vaartuigen van aanzienlijke grootte, door een gedeelte der *Batta*-landen stroomende, stort zij met twee mondingen alhier in zee, en maakt deze plaats zeer belangrijk voor den handel.

In 1672 heeft dit landschap zich onderworpen aan het gezag der Oost-Indische Maatschappij, doch de middelen van het bestuur te *Padang* ontoereikende geweest zijnde om dit verkregen regt toen te handhaven, hebben de Atjinezen zich later eenige inbreuken op hetzelve veroorloofd.

De handel alhier bestaat in zout, opium, lijnwaden en andere benoodigdheden, die door de Amerikanen en de kooplieden om de west van *Indie* worden aangebragt, voor den invoer, en nagenoeg 8 pikols kamfer, 4,000 dito benzoin, 300 dito peper, 40 dito tripangs, 2 dito vogelnes-

ten, 10 katjes stofgoed, 100,000 bundels rotting en 20,000 klappers voor den uitvoer jaarlijks. (*)

2. *Tapoes*. Dit landschap is omtrent twintig Engelsche mijlen bezuiden *Sinkel* gelegen en moet even als *Sinkel* aangemerkt worden eene Atjinesche kolonie te wezen. Het heeft eene bevolking van circa 2000 zielen, meest Atjinezen, die onder het gezag staan van den door den Vorst van *Atjin* erkend Hoofd, *Radja* Hoeba genaamd.

Een' dag reizens binnen 's lands grenst dit landschap aan eene talrijke Battasche bevolking die door eigene Hoofden wordt geregeerd.

De handel alhier is vrij levendig, bestaande de uitvoer jaarlijks in ongeveer

1500 pikols benzoin en
3 » kamfer.

3. Eenige mijlen bezuiden *Tapoes* komt men aan het gebied van *Baros*; staande onder het gezag van een' *Radja*, een' *Bandara* en vier *Datoe's*.

De *Radja's* van *Baros*, wier gezag in vroegere tijden zich tot *Nattal* uitstrekte; maar thans buiten de grenzen van hun eigen land geen' invloed meer hebben, worden bij beurten uit de familiën van de *Oeloe* en de *Ilier* gekozen, de een bij afwisseling de waardigheid van *Bandara* bekleedende, zoodat wanneer die van de *Oeloe Radja* is, die van de *Ilier Bandara* moet zijn.

De bevolking van dit landschap wordt geschat op circa 3000 zielen, waaronder omtrent 200 Atjinezen.

In de binnenlanden grenst *Baros* aan eene talrijke be-

(*) Het berigt omtrent den handel en bevolking, zoo wel met betrekking tot dit landschap als de volgende, is meestendeels gegrond op informatiën van deskundige Inlanders.

volking van *Batta*, die door een' eigenen *Radja* en acht *Panghoeloes* wordt geregeerd.

Baros is in 1668 bij de Oost Indische Kompagnie in onderwerping gekomen. Zij had hare noordelijkste factorij aan deze kust alhier gevestigd, ter welker veiligheid een steenen fort was opgebouwd, waarvan de overblijfselen nog te vinden zijn.

4. Eenige mijlen bezuiden *Baros* komt men aan het landschap *Sorkam*, hetwelk eene bevolking heeft van circa 1000 zielen en geregeerd wordt door een' *Radja* en twee *Datoes* die onder het gezag staan van den Posthouder van *Tappanolie*. Een dag reizens binnen 'slands grenst dit landschap aan de talrijke Battasche bevolking van den stam *Pasarieboe*, en levert voor den handel ongeveer 4000 pikols Benzoin, 5 pikols kamfer en 20 paarden 's jaars.

5. Verder Zuidwaarts komt men aan het landschap *Kolang*, hebbende eene bevolking van circa 200 zielen *Battas*, die ondergeschiktheid betoonen aan de Hoofden van *Sorkam*.

6. Bezuiden *Kolang* komt men aan *Semawang* of *Tappanolie*, hebbende dit landschap aan het strand eene bevolking van ongeveer 200 zielen Maleijers, die vroeger door een' Radja en twee *Panghoeloes* werden geregeerd, doch thans slechts eenen *Radja* hebben.

Aan eene schoone baai, waar honderde schepen veilig tegen alle winden kunnen ankeren, hebben wij alhier onze Noordelijkste bezitting op deze kust op een klein eiland, *Pontjan* genaamd, gevestigd.

Dit eiland is bijna 360 passen lang, 280 breed, en omtrent 25 voeten hoog boven de oppervlakte der zee. Men heeft op hetzelve, behalve onze bezetting, eene Inlandsche bevolking van circa 300 zielen, onder het gezag van twee

Datoe's, die door het Gouvernement worden bezoldigd.

Deze post dient op dit oogenblik hoofdzakelijk om de bewegingen der Atjinezen, die steeds door zeeroof de rust in deze omstreken storen en den handel belemmeren, gade te slaan, en te beletten dat zij geene depredatien op ons grondgebied plegen en ook geenen clandestienen handel in onze bezittingen drijven.

7. Verder Zuidwaarts komt men aan het landschap *Sie Woga* of *Sie Ambon*, hetwelk een bevolking telt van ongeveer 300 zielen, uit het geslacht der *Battas*, wordende dezelve door eenen *Radja* bestierd. Binnen 's lands grenst dit landschap aan de Battasche bevolking van den stam *Sie Toeka* ten getale van 3000 zielen.

8. Verder Zuidwaarts komt men aan *Sie Bieloean*, hebbende eene bevolking van 1000 zielen meest *Battas* uit den stam *Odabarat*, die geregeerd wordt door twee *Radja's*, ondergeschikt aan den Posthouder van *Tappanolie*.

9. Benoiden *Sie Bieloean* heeft men het landschap *Kalangan* met eene bevolking van 300 zielen Maleijers, die door eenen *Datoe* worden bestierd. Eenen dag reizens binnen 's lands grenst dit landschap aan de Battasche bevolking van den stam *Papas*, ten getale van ca. 3000 zielen, over welke vier *Radja's* het gezag voeren.

10. Verder zuidwaarts komt men aan het landschap *Badierie*, met eene bevolking van circa 600 zielen, *Batta's* en *Maleijers*, die onder het gezag staan van een maleisch Hoofd, ondergeschikt aan den Posthouder van *Tappanolie*. Een halven dag binnen 's lands grenst dit landschap aan de Battasche bevolking van den stam *pangulieun*, ten getale van ongeveer 2000 zielen, door eenen *Radja* geregeerd.

11. *Pinang Soeria*, een klein landschap met eene bevolking van nagenoeg 2000 zielen en eene bevaarbare rivier.

12. *Battang Taro* is nog weinig bekend; en het gebied van *Tappanolie* hier ten einde loopende, zoo gaan wij thans over tot de beschrijving der landschappen sorterende onder de jurisdictie van *Nattal*.

13. Bezuiden *Battang Taro* komt men aan het landschap *Singkoeang*, hetwelk binnen 's lands grenst aan *Mandheling* en eene bevolking heeft van ongeveer 3000 zielen, *Maleijers* en *Battas*, door eenen *Radja* geregeerd wordende.

14. Verder zuidwaarts vindt men het landschap *Batoe Moendam*, grenzende binnen 's lands aan *Mandheling* en hebbende eene bevolking van circa 2000 zielen, door eenen *Radja* bestierd.

15. Verder komt men aan het landschap *Taboejoeng*, met eene bevolking van circa 2000 zielen, meest *Batta's*, die onder het gezag van eenen *Maleischen Radja* staan. Dit landschap heeft eene schoone rivier die tot verre binnen 's lands voor redelijk groote vaartuigen bevaarbaar is, en hebbende aan de monding met hoog water eene genoegzame diepte zelfs voor kleine Ba vaartuigen.

Omtrent eene halve mijl van de monding dezer rivier vindt men het schoone eiland *Taboejoeng*, hetwelk eene veilige ankerplaats aanbiedt voor groote schepen.

Deze plaats kan als zeer belangrijk worden beschouwd, door de voordeelen welke alhier worden gevonden voor den handel en de binnenlandsche gemeenschap; en mitsdien is het eene vraag, of het niet doelmatiger zal zijn, den hoofdzetel der noordelijke afdeeling, instede van te *Nattal*, hier te vestigen.

16. *Koenoen* heeft eene bevolking van ongeveer 500 zielen onder het gezag van een' *Radja*.

17. *Nattal*, gelegen omtrent 73 Engelsche mijlen bezuiden *Tappanolie*, is onze tweede bezitting in de noordelijke afdeeling en derzelver tegenwoordige hoofdzetel. Dit landschap grenst binnen 's lands aan *Lingabüa*, en heeft eene handeldrijvende bevolking van 3000 zielen, die onder het gezag staan van een' *Radja* en zes *Datoe's*.

Deze bevolking is oorspronkelijk een zamenvloeisel van verschillende natien, die zich eerst als handelaren nedergezet hebben, later de voorregten verkregen van ingezetenen, en als zoodanig zich in zes onderscheidene stammen of *Soekoes* verdeelden, als:

1. Soekoe *Menangkabauw*, Menangkabauwsche stam.
2. Soekoe *Barat*, Westelijke stam.
3. Soekoe *Padang*, stam van *Padang*.
4. Soekoe *Bandar Sepoeloe*, stam uit de plaatsen gelegen tusschen *Padang* en *Benkoelen*.
5. Soekoe *Atje*, stam van *Atjin*.
6. Soekoe *Rauw*, stam van *Rauw*.

hebbende ieder dezer stammen een' der *Datoes*, hierboven vermeld, aan het Hoofd, die de raadgevers zijn van den *Radja* welke het oppergezag en den titel van *Toeankoe Bezaar* voert.

Nattal had zich in 1668 als eene onderhoorigheid van *Baroes* aan de Oost Indische Kompagnie onderworpen; doch in opstand geraakt zijnde, hebben de Engelschen, zonder acht te slaan op de Oost Indische Kompagnie's regten, in 1755—60 zich daar gevestigd, waardoor het zich geheel aan het gezag van *Baroes* onttrokken hebbende, thans door den invloed van het Europeesch bestuur eene suprematie over alle de landschappen der Noordelijke afdeeling voert.

De ongunstige ligging dezer plaats, zoowel met betrekking tot derzelver physike gesteldheid als ten aanzien van handel en kultuur, zal steeds een groote hinderpaal blijven, om van *Nattal* zelfs met de grootste opoffering een belangrijk oord te maken, en wijst ten duidelijkste aan dat de Engelschen zich alleen alhier gevestigd hebben, omdat, tijdens hunne vestiging ter dezer kust, geene andere keus voor hen overbleef. De schepen ook, die zelden deze plaats zonder hooge noodzakelijkheid zullen aandoen, durven nimmer met gerustheid hier langer dan drie dagen te vertoeven, uithoofde der zware N. W. winden, die dikwerf, gedurende elke Maans-verandering en meestal met eene van drie tot zeven dagen aanhoudende woede heerschen. Bij zoodanig weder is men verpligt de reede te verlaten en naar een klein eiland, 12 Engelsche mijlen bezuiden *Nattal, Tammong* genaamd, te zeilen. Hier vindt men tusschen hetzelve en den vasten wal een klein kanaal ongeveer drie kwart Engelsche mijl breed, houdende van 6 tot 10 vademen water, dat aan vier of vijf schepen eene veilige ankerplaats tegen alle winden oplevert. Zoo min mogelijk wordt hiervan echter gebruik gemaakt, zoo om den grooten afstand van de gewone reede als om de moeijelijkheid der gemeenschap met de hoofdplaats.

De rivier van *Nattal*, oorspronkelijk uit het gebergte vier of vijf dagen reizens beoosten de monding, is voor vijf voeten diep gaande vaartuigen bevaarbaar tot den *Bazaar* of passer, vijftien minuten gaans van strand gelegen, en, voor praauwen *Sampang* twee voeten diep gaande, tot *Lingabaija*, op twee dagreizen gelegen.

Het inkomen is moeijelijk ja zelfs gevaarlijk bij slecht weder door eene bank vóór de monding, waarop bij laag water maar twee voeten water staat. Met het doorkomen der

N. W. winden wordt hier eene zware branding voortgebragt met kort op elkander volgende hooge baren, waardoor dikwerf de scheepsbooten omslaan en de gemeenschap tusschen den wal en de reede afgebroken wordt.

Het etablissement is gelegen aan de Noordzijde der monding van de rivier, vlak aan strand. Men heeft hier digt aan den oever der rivier een vierkantig steenen fortje, 212 voeten lang en 150 breed, voorzien van vier Bastions van 10 schietgaten ieder, en omringd van eene gracht 10 voeten diep en 14 voeten breed, kunnende door middel eener sluis onder water gezet worden. In het fort zijn drie water-bakken, en behalve eene op steenen pilaren gebouwde Residentie-woning bevonden zich daarin voorheen nog zes andere gebouwen, dienende tot pakhuizen, kruidmagazijn, laboreer-kamer enz. waarvan de meeste met platte steenen daken. Bij de overname dezer bezitting vond men dezelve in eenen zeer verwaarloosden staat, en de onbelangrijkheid derzelve de kosten van weder-opbouwing onnoodig makende, zoo vindt men thans de muren van het fort gescheurd en dreigende intevallen. Van het Residentiehuis staat slechts nog het geraamte, en een planken met atappen gedekte kazerne en een kleine infirmerie.

Buiten het fort op een' afstand van circa 200 passen staan in eene gelijke rigting langs het strand de woningen der ambtenaren en Officieren. De laatsten zijn door gebrek genoodzaakt zich buiten het fort te huisvesten. Het huis van den Assistent Resident is het laatste op die rei. Verder op stond voorheen het hospitaal, dat nu niet meer bestaat, op eene kleine hoogte die geragsteund wordt door eenen heuvel, waarop vroeger de vlaggenstok heeft gestaan en van waar men het fort te *Nattal* geheel beheerscht.

Aan den voet van dien heuvel was ook vroeger, in den vorm van een Botanisch park, een Gouvernementstuin aangelegd, waarvan echter nu geene sporen meer te vinden zijn.

De rivier op, even boven het fort, Oostwaarts ligt de Bazaar, bestaande uit ongeveer 200 huizen. Westwaarts en dus aan strand is een klein, maar doelmatig pakhuis, het eenige gebouw der aandacht waardig, ongebouwd en tegenover het fort aan den regter-oever der rivier vindt men een Indisch dorp; zoodat *Nattal* met den vervallen toestand van alle gebouwen en omstreken, van geene zijde die vertooning oplevert, die men zoude moeten verwachten van eene bezitting, welke sedert zulk eenen geruimen tijd, de hoofdplaats is geweest der Engelsche vestiging op Sumatra's Noordkust.

Deze bezitting werd door de Engelsche Kompagnie aangelegd in het jaar 1755 of 1756, onder voorwaarden dat zij de bevolking zoude beschermen tegen alle hare vijanden zoowel ter zee als te land, zich daarvoor het voorregt van den uitsluitenden handel, vrij van alle regten, toeëigenende; terwijl al verder bedongen werd dat de Hoofden hunne ondergeschikten zouden verpligten tot het aankweeken van zoodanige landelijke voortbrengselen, als de gezegde Kompagnie het voordeeligste voor hare belangen zoude oordeelen.

18. Boven *Nattal* heeft men het landschap *Linggabaija*, grenzende hooger op aan *Mandheling*, met eene bevolking van ongeveer 3,000 zielen, door een' *Radja* en zes *Panghulu*'s bestierd wordende.

19. Bezuiden *Nattal* komt men aan het landschap *Battahan*, uitmakende de zuidelijke grenzen van eerstgenoemde plaats, en grenzende binnen 's lands aan *Mand-*

heling. 2,500 zielen bewonen dit landschap onder het bestuur van eenen *Radja.* Hier vindt men ook het kleine eiland *Tamong*, waarvan vroeger melding is gemaakt.

20. Verder zuidwaarts betreedt men onze derde bezitting op deze kust, *Äjer Bangies* genaamd, hetwelk binnen 's lands grenst aan *Mandheling*, eene bevolking heeft van circa 3,000 zielen, en geregeerd wordt door een' *Radja* en zes *Panghoelos*'s.

Äjer Bangies heeft eene schoone haven, waarin vele schepen, op eenen afstand van vier Engelsche mijlen van de monding der rivier achter *Poelou Pandjang*, veilig tegen alle winden kunnen liggen, terwijl de rivier op deze plaats dezelfde gemakken en voordeelen aanbiedt als die van *Padang.*

Deze voordeelen, gevoegd bij de gezonde ligging van *Äjer Bangies* en het meerder gemak voor de gemeenschap met de binnenlanden dan *Nattal*, maakt deze plaats verre boven hetzelve verkieslijk voor de hoofdplaats der Nederlandsche bezitting onder de noordelijkste bevolking.

Onder de jurisdictie van *Äjer Bangies* behooren de navolgende landschappen, als:

21. *Siekielang*, grenzende binnen 's lands aan *Bandjol*, heeft eene bevolking van circa 3,000 zielen, die onder het gezag staan van twee *Radja*'s en achttien *Panghoelos.*

22. *Passaman*, hebbende eene bevolking van circa 200 zielen die door een' *Radja* en vier *Panghoeloes* wordt geregeerd, en grenzende binnen 's lands aan *Bandjol.*

23 *Kienallie*, grenzende binnen 's lands aan *Bondjol*, met eene bevolking van circa 3000 zielen, geregeerd door eenen *Radja* en 4 *Panghoeloes*, zijnde tevens aan strand het laatste landschap, dat onder het gebied van *Äjer Bangies* behoort.

Acht dagen binnen 's lands van *Aijer Bangies* en veel verder van *Nattal*, heeft men onze vierde bezitting in de Noordelijke afdeeling te *Mandheling* in de *Batta*-landen, waaronder worden geteld de navolgende landschappen, grenzende ten Zuiden aan *Rauw* en ten Oosten aan *Tamboessa*.

24 *Mandheling*, hebbende 38 groote *kampongs* met een' *Radja* en zes *Panghoeloes* in elk, en eene bevolking van circa 40,000 zielen, die allen tot de *Batta's* behooren en over wier zeden en gebruiken, als geheel onderscheiden van de overige Mahomedaansche bevolking dezer Residentie, nader zal worden uitgeweid.

25. *Loeboe*, hebbende tien groote *kampongs* met vier *Radja's*, zestig *Panghoeloes* en eene bevolking van 10,000 zielen, mede *Batta's*.

26. *Ankola* heeft tien groote Battasche *kampongs*, ieder met een' *Radja* en tien *Panghoeloes*, hebbende gezamenlijk eene bevolking van circa 10,000 zielen.

27. *Padang Lawe* met acht groote Battasche *kampongs*, hebbende ieder een' *Radja* en 10 *Panghoeloes*, en te zamen eene bevolking van nagenoeg 8,000 zielen.

28. *Rauw* heeft twintig groote *kampongs* met een' *Radja* uit den stam van *Manangkabouw*, en vijftien *Panghoeloes*, terwijl daarenboven iedere *kampong* nog tien *Panghoeloes* heeft.

Men zoude de bevolking van dit landschap kunnen berekenen op nagenoeg 25,000 zielen.

In 1832 vrijwillig bij het Gouvernement in onderwerping gekomen, zoo is echter deze bevolking in 1834 weder afgevallen; doch sedert is dit landschap door de onzen in 1835 weder hernomen.

29. *Tamboesseij* is een klein landschap, gelegen aan

de oostzijde van *Mandheling* en *Rauw* en grenzende aan *Arakan*. Het staat onder het gezag van den beruchten *Toeankoe* Tamboessaij, die dikwijls ons aanwezen te *Mandheling* stoort en de oorzaak is geweest van den afval van *Rauw*.

30. *Bondjol* of *Allahan Pandjang* heeft vroeger een' *Radja* en zeven *Panghoeloes* gehad, doch later onder het gezag der *Padries*, de hoofdzetel van het bestuur dezer sekte onder de *Maleijers* geworden zijnde, werd het bestuur door vier *Priesters* gevoerd onder de benaming van *Toeankoe* Nan barampe. Later en wel in 1832 is dit landschap bij het Gouvernement in onderwerping gekomen, doch in 1833 rebelleerde de bevolking, en heeft, na onze bezetting aldaar met verraad gruwelijk te hebben omgebragt, zich weder onafhankelijk verklaard, wordende hetzelve toen geregeerd door vier voorname Hoofden, die zich den naam hebben gegeven van *Radja* Nan berampat. De bevolking van dit en eenige daarmede verbonden landschappen wordt geschat op 8,000 zielen. De jongste gebeurtenissen van dit land zijn bekend.

Hiermede, voor zoo veel mogelijk, alle de landschappen behoorende tot de noordelijke afdeeling behandeld hebbende, zoo zullen wij thans overgaan die van de centrale afdeeling te beschouwen.

(*Het vervolg hierna*).

Francis.

Pâsar Gedé.

Tot de merkwaardigheden van *Djocjocarta* behooren *Radja Winangon* (een vervallen lusthuis), het *Water-Kasteel* (mede een vervallen lustslot) en *Pâsar Gedé*.

Dit laatste is vermaard wegens een' grooten, gladden, blaauwen steen, welke, bij eene lengte van vier en een' halven voet Rhl., en eene breedte van drie voet en tien duim, eene dikte heeft van drie à vier duim, en op eene kleine verhevenheid onder twee oude en hooge *Waringie*-boomen geplaatst is. In deszelfs oppervlakte ziet men twee afdruksels, langwerpig van vorm, welke, volgens de Legende der Javanen, door de bovenbeenen van een' voormaligen Sultan, die dezen steen bestendig tot zitbank gebruikte, daarin gewreven of gesleten zouden zijn. De indruksels hebben werkelijk zooveel gelijkenis met eene uitslijting of zoogenaamde *moet*, door de beenen van een' zittend mensch langzamerhand veroorzaakt, dat men bijkans genegen zou zijn aan deze Legende geloof te slaan, indien het niet waarschijnlijk ware, dat juist die overeenkomst aanleiding tot dezelve zal gegeven hebben.

Men rekent dezen steen onder de *basalt*- of liever *lei*-steenen, en beweert dat deze soort niet op *Java* te huis behoort. De overlevering zegt, dat dezelve gevonden is aan het zuider-zeestrand, tegelijk met twee Portugeesche schipbreukelingen, welke door de Javanen van dit oord, die nog nimmer een' blanken gezien hadden, voor hun ganschen leven daaraan waren vastgeklonken.

Aan deze ongelukkigen worden de opschriften toegekend, welke op dezelve, in de Hollandsche, Latijnsche, Italiaansche en Fransche taal, met veel moeite en geduld, ingesneden en nog voor het grootste gedeelte leesbaar zijn. Een dier opschriften, in de Latijnsche taal en in het midden van den steen, in een' vierhoek geplaatst, schijnt voor de echtheid der overlevering te pleiten. Het luidt aldus: *ter bestendige gedachtenis aan een ongelukkig lot.* Ook eenige anderen, mede in de Latijnsche taal, zijn van

IOVI

QUID STUPEARIS IN SANI

LX VID

300 GAAT DE WAERELD

MEMORIAM

AMELAN LIB

TESWDIGNI VALETE

MONDE.

NAM

S

COSI VA

MIX

VIDETE IGNA

dien aard, dat ze met dezelve wel kunnen strooken; als daar zijn: *smaadt, gij die vermaking overwaardig zijt! — Waarom wordt gij ontsteld of verbaasd, gij dwaas! — Ziet, onwetenden en lacht! —* en eindelijk: *Lotgenooten, vaartwel!*

In een' kring of cirkel leest men in het Hollandsch, Latijn, Italiaansch en in het Fransch, de woorden: *zoo draait de wereld.* En voorts ziet men nog eenige letters, Romeinsche getallen, figuren en onleesbare woorden.

Tot beter verstand van dit alles, voegen wij hierbij eene plaat of teekening, waarop de inscriptien getrouwelijk zijn overgenomen.

Aan de linkerzijde van dezen raadselachtigen steen ziet men een' steenen vijzel, gelijk aan die welke in de Apotheken gebruikt worden, doch van bijzondere grootte en zwaarte; en overigens op een voetstuk, waarin vier ronde holten of kuilen gebeiteld zijn, drie steenen ballen van verschillende kleur, grootte en zwaarte, welke, volgens dezelfde Legende, tot spel en vermaak des bovengenoemden Sultans zouden gediend hebben.

Dr. S. A. Buddingh.

Stoom-Scheepvaart.

Wij leven in den tijd der uitvindingen. Elke dag bijna brengt ons eene of andere nieuwe toepassing van de wetten der natuurkunde op de verschillende takken van nijverheid, handel en industrie, en het is niet vooruit te zien, hoe verre wij langs dien weg en, bij vergelijking, in korten tijd nog zullen komen. Reeds sedert meer dan tweeduizend jaren is de scheepvaart, door middel van wind en zeilen in gebruik, en heeft ontegenzeggelijk in dien tijd

menigvuldige veranderingen en verbeteringen ondergaan. Maar welk een tijd werd daartoe vereischt, en hoe verdwijnen allen nogtans tot niets, wanneer men die vergelijkt bij den verbazenden voortgang welken de stoom-scheepvaart, die naauwelijks 30 à 40 jaren bekend is, sedert die korte tijdruimte heeft gemaakt? En niettegenstaande deze vorderingen schijnt dezelve slechts in hare kindschheid te zijn. Op den thans betreden weg voortgaande zijn de resultaten door de stoom-scheepvaart verkrijgbaar volstrekt onberekenbaar. De nieuwste verbetering, eerst zeer kortelings in deze kunstbewerking aangebragt, is daarvan een bewijs.

Dit is de aanwending der schroef van Archimédes, als voortbewegend middel in plaats van de tot nu toe gebruikelijke wielen. Dit voortstuwend middel heeft, terwijl het alle kracht en voordeelen van de wielen in zich vereenigt, geen van deszelfs nadeelen en belooft een der belangrijkste verbeteringen, in de stoom-scheepvaart tot nu toe uitgevonden, te zullen worden.

Eene schroef van Archimédes wordt aangebragt en bevestigd in het doodehout (*) of de lengte van het vaartuig, hetwelk gebouwd en getuigd is even als een zeilschip, zoodat het voortstuwend werktuig alleen of gelijktijdig met de zeilen of in het geheel niet kan gebezigd worden, zonder het zeilen in het minst te beletten, kunnende het stoom-werktuig gemakkelijk en naar verkiezing uitgenomen worden.

Het vaartuig is dus niet geheel afhankelijk noch van den wind, noch van de brandstoffen. Lange reizen kunnen

---

(*) Dit zijn technike termen (*the deadwood*, & *the Queen of the Ship*), die in het Hollandsch minder goed zijn, en derhalve door een deskundige dienden verbeterd te worden.

met groote besparing van kosten gemaakt worden, en vermits de werking van de machine op het vaartuig (die bij de thans gebruikelijke inrigting zoo nadeelig voor de schepen is) in veel mindere mate plaats heeft, is ook de slijtagie veel minder. De werktuigen zijn voor en achter geplaatst en laten daardoor langs de zijden ruimte over voor het aanbrengen van materiaal tot bescherming, en de voortstuwer is door zijn plaatsing in het midden van het schip beveiligd tegen de uitwerking van het geschut.

In de rivieren veroorzaakt deze voortstuwer geen' wateroploop, waardoor zoo dikwijls personen en eigendommen verloren gaan. In kanalen wordt daardoor geene schade aan de beschoeijingen en oevers toegebragt, en door grootere breedte binnenschips wordt meer ruimte voor de provisien gewonnen.

Een kleine, tot proefneming der nieuwe inrigting, expresselijk gebouwde schoener, van niet meer dan vier-en-dertig voet lengte, zes voet en zes duim breedte, en zes ton inhoud, heeft de beste resultaten opgeleverd, en onder anderen een der grootste stoomschepen, de *Britisch Queen*, den *Teems* opgesleept, tot verwondering van alle aanschouwers, waaronder de Lords der Admiraliteit en vele andere wetenschappelijke mannen. Wanneer deze nuttige uitvinding aan alle ten haren aanzien gedane beloften voldoet, dan moet dezelve voor de stoom-scheepvaart van niet minder aanbelang worden, dan de eerste toepassing der stoom-werktuigen op de scheepvaart in het algemeen.

DJEIDA.

(*Fragment van een Arabisch verhaal,* ANTAR *getiteld.*)

MOUHARED en zijn broeder ZAHER waren twee beroemde ridders, beiden vol gevoel van eer en moed: hunne namen waren onder de Arabieren wijd en zijd geëerbiedigd. Eene droevige gebeurtenis maakte hen tot vijanden: MOUHAREB beleedigde ZAHER, zoodat deze genoodzaakt was zich daarover te wreken. Maar in plaats van zijne handen in het bloed zijns broeders te doopen, verwijderde zich ZAHER uit zijn vaderland, en begaf zich naar den stam van SAAD, waar hij bloedverwanten en vrienden had. De SAADIEREN ontvingen hem met onderscheiding en haalden hem over om zich onder hen te vestigen. ZAHER nam hun aanbod gaarne aan, leefde langen tijd onder dezen stam, en won de vriendschap en de achting van allen die hem omgaven.

MOUHAREB verwekte eenen zoon die den naam van CALED ontving, en bijna terzelfder tijd bragt de echtgenoote van ZAHER eene dochter ter wereld, die DJEIDA genaamd werd. ZAHER, die vreesde dat zijn broeder zich hierop zou laten voorstaan, bedekte zorgvuldig het geslacht van zijn kind; noemde hem DJODAR, om een' mannelijken klank aan den naam te geven, en gaf, bij gelegenheid van deszelfs geboorte, groote feesten en vreugde-maaltijden. Hij leerde DJODAR een paard te bestijgen, onderwees haar in het gebruik van sabel en lans, en strooide in haar jeugdig gemoed reeds vroegtijdig de zucht naar roem, terwijl hij er de vrees voor den dood uit verbande. In zijne uitrustingen tegen de Arabieren, plaatste hij haar altoos op de gevaarlijkste posten, in de hoop dat zij door een' roemvollen dood, voor altoos zijn geheim zou begraven. Maar

Djeida trotseerde alle gevaren, en overwon altoos over hare vijanden: men noemde haar overal het volmaaktste beeld van eenen held, en de Arabieren noemden haar, in hunne verzen, den onvergelijkelijken Djodar.

Caled onderscheidde zich ook. Zijn vader Mouhareb had schoone en rijke tenten, waar hij op eene prachtige wijze de ridders ontving, die zich van alle zijden naar zijne tournooispelen begaven; dan schepten dezen er vermaak in, om den goeden aanleg van den jongen Caled te ontwikkelen, zoodat hij, na weinig lessen van hen te hebben ontvangen, een der bekwaamste krijgers werd van zijnen tijd: en toen hij van de dappere daden van zijnen neef Djodar hoorde, gaf hij gedurig zijne begeerte te kennen om dezen eens te bezoeken en zich met hem te verbinden; maar zijn vader verhinderde dit, zoo dikwijls hij er van sprak.

Mouhareb stierf; Caled erfde zijne rijkdommen, en ontving gedurende eenigen tijd, even als zijn vader had gedaan, de ridders, die zijne tournooispelen kwamen bezoeken. Maar kort daarna wilde hij zijn lang gekoesterd voornemen ten uitvoer brengen, en begaf zich met zijne moeder op weg, beladen met rijke geschenken, en brandende van begeerte om zich in de armen van zijnen neef Djodar te werpen.

Caled werd onder de tenten van zijnen oom geëerd en met vriendschapsblijken overladen; wel verre van de sekse van Djodar in twijfel te trekken, overlaadde hij haar integendeel met de opregtste bewijzen zijner vriendschap, zocht de hare te winnen, en verzekerde haar van de hooge achting, die de roem harer daden hem inboezemde. Hij verdeelde onder zijne bloedverwanten de geschenken, die hij voor hen had medegebragt, en bragt tien dagen bij hen

door, waarin hij zich telkens door eene nieuwe overwinning onderscheidde boven de dapperste van den stam..

Djeida zag ondertusschen haren neef, den dappersten en schoonsten der ridders, niet meer met een onverschillig oog aan; hoe meer zij in zijne nabijheid was en met hem omging, zoo meer hij haar bekoorde. De nachten bragt zij slapeloos door, en stelde zich dan alle de schoone daden van Caled voor den geest, en des daags kon zij de oogen van de fraaije en schoone gestalte des jeugdigen helds niet meer afhouden; en toen de liefde zich van alle hare zinnen had meester gemaakt, ontdekte zij hare moeder wat er in haar hart omging, en zeide haar: »Zoo mijn neef ons verlaat zonder mij met zich te nemen, dan gevoel ik dat ik van smart zal bezwijken." »Ik veroordeel uwe liefde niet, mijne lieve dochter;" antwoordde deze, »ik geloof niet dat gij er u over behoeft te beklagen, want uw neef is uwer, en gij zijt zijns waardig: morgen, als zijne moeder bij ons komt, zullen wij haar verhalen wie gij eigenlijk zijt, en zullen wij u met uwen neef vereenigen, en allen naar onzen stam terugkeeren."

Den volgenden morgen koos Djeida's moeder juist het uur, waarop de moeder van Caled gewoon was haar te bezoeken, voor het kleedingsuur harer dochter: zij ontblootte het hoofd van Djeida en liet hare lange lokken op hare schouders nederhangen, zoodat derzelver gitzwarte kleur bij de blankheid van haren boezem heerlijk afstak. Zij was bezig ze te vlechten, toen Caled's moeder binnentrad. »God, welk eene schoonheid!" riep zij uit, op het gezigt van zoo vele bekoorlijkheden, die nog door een' zedigen blos werden verhoogd. »God! welke schoonheden! is dat Djodar?" »Dat is mijne dochter," antwoordde de moeder van Djeida, »haar vader heeft haar geslacht lie-

ver verborgen gehouden, dan haar te dooden, zoo als sommige Arabieren gewoon zijn, uit vrees dat hunne dochters de oorzaak zullen worden van de oneer hunner stammen. Haar naam is DJEIDA: ik breng haar thans onder uwe oogen, opdat gij over hare schoonheid moogt oordeelen, eer gij haar uwen zoon voorstelt. Indien zij elkanderen bevallen, zullen wij hen te zamen laten huwen, en allen naar onzen stam terugkeeren."

CALED's moeder nam dit voorstel gaarne aan, en wilde dadelijk met haren zoon er over spreken, die zich gelukkig zou achten (zoo drukte zij zich uit), zulk eene gezellin te bezitten. Zoodra zij hem zag, was zij onuitputbaar in loftuitingen over de bekoorlijkheden zijner nicht, en raadde hem, haar zonder uitstel aan haren oom ten huwelijk te vragen. Na een oogenblik nadenkens, antwoordde CALED zijner moeder: »Zoo lang ik DJODAR voor eenen dapperen hield, zocht ik zijne vriendschap; ik wenschte mij nooit van hem te scheiden: maar thans, nu ik weet dat het slechts eene vrouw is, wier geheele roem bestaat in het ten toon spreiden van een' ijdelen opschik, wil ik niets met haar gemeen hebben: ik zoek alleen den hechten en beteren roem in den strijd en den omgang met dapperen! Nooit zal men mij in zwakheid en verwijfdheid aan de voeten eener vrouw zien kwijnen en zuchten: en ten einde daar nooit meer van te hooren, vertrek ik dadelijk."

Naauwelijks had hij geëindigd, of hij steeg te paard en nam afscheid van ZAHER: en ofschoon deze hem wilde terughouden, verontschuldigde hij zich, met te zeggen, dat hij niemand bij zijne tenten had achtergelaten, die in staat was om de roemrijke ridders welke er mogten aankomen, naar behooren te ontvangen. Zijne moeder scheidde zich

ongaarne van Djeida's moeder, na het ruwe en onbeleefde antwoord hares zoons eenigzins verzacht te hebben.

Op het hooren van het vertrek hares neefs, gaf Djeida zich aan de wanhoep over, wilde niet eten, smaakte de zoetheden des slaaps niet meer, en verviel in eene geheele verkwijning. Haar vader, die sedert lang een' verren togt op het oog had, zag haar met smart in dien toestand, waarin zij de vermoeijenissen der reis niet kon verduren; hij liet haar dus bij hare moeder en vertrok alleen. Eindelijk gaf een stroom van tranen lucht aan haren beknelden boezem: zij verborg nu niet langer het verdriet, dat zij voor de strenge blikken haars vaders wilde bedekken. De teedere zorgen en zachte troostredenen harer moeder riepen haar eindelijk van den oever des grafs terug. »Dwaas die ik was," riep zij uit, toen zij in het leven was teruggekeerd, »dat ik om eenen ondankbaren zou willen sterven! Wreek ik mij liever over deze vernedering!" Naauwelijks was zij hare vorige oefeningen weder begonnen, of zij gevoelde ook hare krachten terugkeeren; zij greep hare wapenen, wierp zich op een moedig ros, en rigtte zich, onder voorwendsel van te willen jagen, naar den stam van haren neef.

Djeida steeg met gesloten vizier, en naar eenen held van *Hedjaz* gelijkende, onder de tenten van Caled af: zij werd met alle die onderscheiding ontvangen, welke men gewoonlijk aan doorluchtige vreemdelingen bewijst. Den volgenden dag vertoonde zij zich bij het tournooispel en deed wonderen van dapperheid en behendigheid. Caled, die haar niet herkende, wilde zich met dien gevreesden onbekende meten. Hij trad voor in het strijdperk, viel haar aan, maar ondervond eenen tegenstand waaraan hij niet gewoon was. Hij verwijderde zich daarop en kwam

met nieuwe krachten terug. Djeida ontving hem met stoutmoedigheid; de schok, waarmede zij elkanderen aanvielen, was verschrikkelijk; de aarde beefde onder de hoeven hunner paarden, en hunne lansen braken in duizend stukken; op nieuw vielen zij elkanderen aan met hunne zwaarden, en, na een hardnekkig gevecht, scheidden zij, uitgeput van vermoeidheid, zonder dat de overwinning was beslist: eenige krijgers helden echter naar Djeida over, en beschouwden de tegenpartij van Caled met bewondering, daar zij de behendigheid en dapperheid van dezen kenden. Caled beval zijnen dienaren, toen hij in zijne tent was teruggekeerd, om hunne zorgen en oplettendheid voor den vreemdeling te verdubbelen.

Djeida bleef drie dagen lang zonder zich bekend te willen maken; elken dag streed zij en behaalde aanmerkelijke voordeelen over haren neef. Den vierden dag begaf zich Caled, gevolgd door zijne krijgers, naar de plaats des gevechts: hij ontmoette Djeida, die zich ook derwaarts begaf, en sprak haar aldus aan: »Ik bid u, edele krijger! mij te zeggen van welken stam gij het sieraad en de roem zijt; ik heb nog nooit eenen held ontmoet die u evenaarde.”

Djeida verheugde zich haren neef dus te hooren spreken; opende het vizier van haren helm en ontblootte een gelaat, welks schitterende schoonheid aller oogen verblindde. Zij lachtte, zoodat hare tanden eene rei van de fraaiste paarlen vertoonden.

»Wel verre van eenen held te zijn,” antwoordde zij, »ben ik slechts eene vrouw. Ik ben Djeida, uwe nicht, die gij voor den roem in den krijg hebt veracht. Ik heb u willen laten zien, dat ik mijne ijdelheid niet bepaal bij het dragen van rijke versierselen en opschik.” Naauwelijks

had zij dit gezegd, of zij sloot het vizier van haren helm, en snel als een bliksemstraal verdween zij.

Caled bleef geheel verstomd en onbewegelijk staan: hij was geen meester meer van zijne zinnen: nog weergalmde de stem van Djeida in zijne ooren; hij was onzeker wat hij meer zou bewonderen, hare schoonheid of dapperheid. De schaamte van zich door eene vrouw overwonnen te zien, het berouw dat hij haar had verontachtzaamd, en zoo vele andere denkbeelden meer stelden zich in hetzelfde oogenblik voor zijnen geest, zoodat hij in eene verstomming bleef staan, waarvan hij eerst terugkwam, nadat Djeida was verdwenen. Droefgeestig en in gedachten verzonken, keerde hij naar zijne tent terug: het beeld zijner nicht vervolgde hem nacht en dag; hij kon het vuur dat hem verslindde niet verdooven, en gaf zich aan de hevigste wanhoop over.

Zijne moeder vond de wraak van Djeida regtvaardig, maar had toch medelijden met den toestand van haren zoon, en besloot om de hand van Djeida voor hem te verzoeken. Maar alles te vergeefs; Djeida was niet te bewegen, en Caled's moeder ondervond de smart van bij haren zoon terug te keeren, zonder iets te hebben verkregen.

Meer dan ooit door Djeida bekoord, stelde Caled thans al zijne hoop op de vriendschap van Zaher; met ongeduld wachtte hij op de tijding zijner terugkomst, en begaf zich daarop tot hem, met rijker geschenken beladen, dan die welke hij de eerste maal had medegebragt. Hij liet zich door vijftig ruiters uit de edelsten van zijnen stam vergezellen, allen sedert hunne kindschheid bloedverwanten of vrienden van zijnen oom. Met een onuitsprekelijk genoegen zag Zaher zijne oude makkers en zijnen neef terug: aanstonds liet hij schapen en kamelen slagten, en

wijdde drie dagen aan de genoegens van maaltijden, spel en dans.

Den vierden dag stond Caled in het midden der vergadering op, vroeg aan zijnen oom om de hand zijner nicht, en noodigde hem uit om weder in zijnen vorigen stam te komen wonen. Zaher, over deze vraag ten uiterste verbaasd, wendde eerst voor geene huwbare dochter te bezitten; maar zijne vrienden maakten hem deelgenoot van hetgeen er in zijne afwezigheid gebeurd was, en voegden hunne beden bij die van Caled. Zaher gaf toe aan hunne wenschen, reikte zijn hand aan Caled, en bepaalde de huwelijksgift zijner dochter op duizend kamelen van het mannelijk, en duizend van het vrouwelijke geslacht; terwijl de aanwezigen getuigen waren van deze verbindtenis. Toen Djeida hierover geraadpleegd werd, durfde zij den wil haars vaders geen' openlijken weerstand bieden, maar eischte, voor den bruiloftsdag, honderd moedige stieren, op de kudde van Gacherin, zoon van Malik, opperhoofd van den stam der *Clabs*, bijgenaamd *de speler met de lans*, buit gemaakt.

Caled onderwierp zich aan deze voorwaarde, en smeekte zijnen oom zoo dringend, dat deze besloot om met hem te vertrekken, ten einde zijne oude haardsteden en altaren weertezien. De *Saaditen* zagen met smart dat Zaher zich van hunnen stam verwijderde, en stonden versteld en verbaasd toen zij hoorden dat Djodar eene vrouw was. Zoodra Zaher bij zijne bloedverwanten terug gekomen was, vertrok Caled aan het hoofd van duizend dappere ruiters, viel den stam der *Clabs* aan, wierp alles wat wederstand bood neder, bragt Gacherin eene gevaarlijke wonde toe, en keerde als overwinnaar terug met een' aanzienlijken buit. Nu bad en smeekte hij, brandende van ongeduld, zijne

vereeniging met zijne geliefde; maar DJEIDA was nog niet voldaan: zij wilde dat eene vrouw van hooge adelijke geboorte, in den nacht, waarin zij zich naar haren echtgenoot zou begeven, den halster van haren kameel zou vasthouden, en dat men op het feest van hare bruiloft, tien leeuwinnen en twintig leeuwen, allen door CALED op de jagt buit gemaakt, zou voordienen.

CALED onderwierp zich nog eens aan deze voorwaarden; vertrok op nieuw met zijne dappere strijdgenooten, randde den stam van MOHAVIE, zoon van NEZAR, aan, nam de jonge AMAMÉ, dochter van het hoofd dezes stams, mede, en keerde met zijne schoone en edele gevangene terug, na heinde en verre den schrik voor zijnen naam te hebben verspreid. Met roem bedekt kwam hij bij zijnen stam terug, deelde groote geschenken uit onder zijne vrienden, gaf een gedeelte zijner rijkdommen aan weduwen en weezen, en maakte zich gereed op de leeuwenjagt te gaan.

Reeds waren tien leeuwen en zeven leeuwinnen onder de slagen van CALED bezweken, en nog slechts drie dagen bleven hem over voor het tijdstip, dat voor zijn geluk was vastgesteld. Hij wapende zich en begaf zich op nieuw op weg, om het getal leeuwen, dat door zijne nicht geëischt was, vol te maken.

In stilte van zijn vertrek verwittigd, bedekte DJEIDA zich met eene vreemde wapenrusting, besteeg een ros, vlugger dan de struisvogel, en plaatste zich in eene hinderlaag bij het bosch waar CALED jaagde. Zoodra hij verschijnt, valt zij hem aan met de woorden: »Leg uwe wapens neder, of gij zult door mijne hand sneven!" Verrast door deze ontmoeting, wederstaat CALED echter als een dappere den eersten schok van zijnen bestrijder: hij wil hem zijne vermetelheid en euvelmoed doen berouwen: ijdel po-

gen! Djeida stelt hem eene onoverwinnelijke kracht tegen, en eene behendigheid die hem verwondert. Na een uur strijdens, voelt Caled zijne krachten verminderen, en trekt terug om adem te scheppen. Ontmoedigd en vreezende nooit de zaligheid des huwelijks te zullen smaken, roept hij uit: »Wie zijt gij, vervloekte vreemdeling! dat gij mij dus komt verontrusten?" »Ik ben het," antwoordt Djeida, terwijl zij zich ontdekte; »Ik heb den leeuw in het woud durven aanvallen." »Ik had u moeten herkennen, bekoorlijke nicht;" antwoordde Caled, »want onder de ridders die ik ooit gezien heb, zijt gij, de roem uwer eeuw, de eenigste geweest die mij weerstand kon bieden. Maar wat is uw voornemen? wildet gij mij de kracht van uwen arm doen kennen?" »Neen waarlijk," hernam Djeida, »ik kwam hier om met u te jagen."

Zij scheidden daarop, om ieder afzonderlijk in het woud te jagen. Twee leeuwen en eene leeuwin waren onder de slagen van Caled gevallen; Djeida had twee leeuwinnen en eenen leeuw geveld: zij gaf de opbrengst harer jagt aan haren neef, en keerde in hare tent terug, zonder dat iemand hare afwezigheid had bemerkt.

Des avonds keerde Caled als overwinnaar tot zijnen stam terug; iedereen beschouwde het wild dat hij had medegebragt, met huivering; men kon niet begrijpen, hoe een enkel man, in één dag, zoo veel verschrikkelijke dieren had kunnen dooden, die, hoewel dood, nu nog vrees inboezemden. Dit gezigt vermeerderde de achting en den eerbied, welke men voor den krijgsheld gevoelde.

Den daaraanvolgenden dag werd Caled in een gelukkig uur, met Djeida verbonden. Toen begonnen de dansfeesten en gastmalen: de slaven speelden op de muzijk-instrumenten, terwijl jonge lieden op de maat krijgsbewegingen

uitvoerden, onder het dansen met den sabel in de hand. Jonge meisjes, met hare schoonste kleederen opgeschikt, vermaakten zich van hare zijde met spel en dans.

Ongeveer een jaar daarna, stierf ZAHER. CALED en DJEIDA erfden zijne rijkdommen; het gerucht hunner daden, en de schrik hunner namen, verspreidde zich verre in de woestijn, en beteugelde de kwaadwilligen; van alle kanten bragt men hun schattingen en geschenken, terwijl men hunne magtige bescherming afsmeekte.

Het Heilige Graf van Girie.

Om een verhaal daar te stellen van den oorsprong van het Heilige graf van *Girie*, vermeen ik dat zoowel om de behandeling van die zaak als om de lezing derzelve, het aangenaam zal zijn, zulks te doen bij wijze van een fragment uit de geschiedenis van *Java*, speciaal dit landschap betreffende. Ik zal daarom mijn verhaal in dien geest inrigten; het ter neder gestelde is getrokken uit verschillende oude Javaansche geschriften, zoo veel mogelijk waar dezelve onderling verschilden, tot een geheel gebragt, hebbende dan daartoe het waarschijnlijkste tot grondslag genomen. De duisternis waarin de historie van *Java* voor als nog voor ons gewikkeld is, en het gemis van goede hulpmiddelen om dien sluijer op te ligten, dan wel van eenen goeden wegwijzer om die duisternis in te dringen, maken het tot een werkelijk gewaagd stuk, iets met zekerheid over die vroegere tijden te durven zeggen. Ik zal dan ook daarom niet verder terug gaan, dan noodig is, om de personen te leeren kennen, die eenigzins tot de stichting van het heilige graf betrekking hebben gehad.

De tijdrekening welke ik aanhaal, is die der Javanen, zijnde 72 jaren later dan die van CHRISTUS geboorte.

In den jare 1296, toen de Vorst van *Modjo Pait* het gebied over dit landschap voerde, zijn te *Grissee* aangekomen twee Arabieren, met name *Sech* MOELANA MAGROEB of anders genaamd MAKKIK IBRAHIM, en SJEDEE MOEHARAJAN, vergezeld van SAJDEE RAHMEDEEN, alle drie bloedverwanten en afgezanten van den Koning van het eiland *Gedag* of *Tjermie*, om langs deze kust de Mahomedaansche Godsdienst in te voeren; doende zij zich intusschen als gewone kooplieden voorkomen. Men zegt dat zij toen den naam van *Garsik* aan de plaats huns verblijfs gegeven hebben, hetwelk naderhand in dien van *Grissee* is veranderd geworden.

De Vorst van *Modjo Pait* woonde toenmaals te *Wierosabo*, liggende in het distrikt *Djapan*, zijnde thans eene afdeeling van de Residentie *Soerabaya*; en had het gebied over deze geheele landstreek. De twee genoemde Arabieren langzamerhand tot dien Vorst ingedrongen zijnde, hebben zich bij hem welgevallig weten te maken en zijne gunst weten te verwerven: als een gevolg waarvan zij met een zeker beheer over de strandbewoners van deze kust belast wierden, welk gezag zij zoodanig hebben weten uit te breiden, dat zij eindelijk volkomene regeerders van dit gewest zijn geworden.

In het jaar 1313 kwam de Vorst van *Tjermie* met een aanzienlijk gevolg op deze kust over, en was vergezeld van zijne dochter *Poetrie* DEWIE SWARIE. Door tusschenkomst van zijne gezanten, den reeds genoemden *Sech* MOELANA c. s. was hij weldra in personele kennis met den Vorst van *Modjo Pait* gekomen, en, als een ijverig voorstander der Mahomedaansche Godsdienst, was hij spoedig werkzaam om zoo mogelijk dezen tot zijn geloof over te

halen, — (de bewoners van dit land volgden toen allen de Braminsche Godsdienst;) — en om zijne pogingen aannemelijker te maken, wilde hij hem, als eene beloening, zijne dochter ten huwelijk geven. De Vorst van *Modjo Pait* geen gehoor hieraan willende geven, besloot die van *Tjermis* de terugreis weder aantenemen. Deze zamenkomst en onderhandeling moeten hebben plaats gehad in de verblijfplaats van *Modjo Pait* zelve, want men vindt in de geschiedenis aangeteekend, dat deze bezoekers terugreisden en weder te *Garsik* (*Grissee*) aankwamen. Daar of in die omstreken verteerende tot dat de vaartuigen in gereedheid gebragt waren, overviel eene zware ziekte dit reizend gezelschap, waarvan des Vorsten dochter het slagtoffer werd. Deze deed het verzoek aan den Vorst van het land, om voor dit zijn kind eene graftombe te mogen laten bouwen, met een' tempel er bij, ten einde gebeden voor haar te kunnen laten doen. Dit toegestaan zijnde, zijn die tombe en kerk in de *dessa Leran* gebouwd geworden (1), met welk werk de Vorst van *Tjermis* genoemden *Seeh* Moelana belastte, die zich daardoor bij de bevolking een' grooten naam verwierf; hebbende hij toen van dien gunstigen invloed gebruik gemaakt en vele proselijten tot zich doen overkomen. Volgens de overleveringen is de bouw van dien Tempel voltooid in 1324.

Deze *Seeh* Moelana meer en meer invloed bij de bevolking krijgende, en het omhelzen van het Mahomedaansch geloof onbegrijpelijk toenemende, zoude hij welligt deze

---

(1) De *dessa Leran* ligt 6 palen bewesten *Grissee;* van de kerk is niets meer te vinden, doch de ringmuur welke om de Graftombe is gezet geweest, is nog aanwezig, zoomede een gedeelte van de tombe zelve, en op deze wordt nog veel geofferd.

landstreek afvallig van den Vorst van *Modjo Pait* hebben gemaakt; doch deze zulks waarschijnlijk hebbende ingezien, trachtte door alle middelen hem bij zich te houden en gaf hem het opperste gebied van dit land in handen, wel te verstaan, als eene geestelijke waardigheid. Deze betrekking heeft hij bekleed tot zijnen dood, die in het jaar 1344 is voorgevallen. Na hem is deze post bekleed geworden door zekeren *Radja* PENDIRTO, behoorende tot het geslacht van den Koning van *Tjempo*, teenmaals door huwelijk verwant aan den regerenden Vorst van *Modjo Pait*. Hem wierd toegestaan om de Mahomedaansche Godsdienst openlijk te prediken, waardoor dezelve zich alstoen met rasse schreden uitbreidde. Dit priester-ambt was hem erfelijk in zijn geslacht gegeven, doch zonder afstammelingen in 1380 overleden zijnde, hebben geene kinderen hem kunnen opvolgen. De bevolking aan dat geestelijk bestuur gewoon geworden zijnde, was men verlegen door wien men hem zoude doen vervangen, en gedurende 7 jaren lang heeft men toen in deze streek geen ander hoofd dan den Vorst zelven gehad, wanneer toevallig daar aankwam de weduwe van den *Pattij* van *Kembodja*, genaamd *Njaij* GEDEH PENATEH, met het voornemen om zich in de Mahomedaansche leer te doen volmaken, hebbende reeds voorloopig eenige kennis van dezelve opgedaan. Deze vrouw uitnemend Godsdienstig zijnde, won zoodanig het vertrouwen van den Vorst dat hij haar tot opvolger van *Radja* PENDIRTO benoemde, en haar aan het hoofd van het bestuur stelde, welke betrekking zij bijzonder goed moet vervuld hebben tot aan haren dood, die in 1408 plaats vond. Gedurende haar leven had zij tot zich genomen een jong kind, zijnde een zoon van zekeren Arabier *Sech* MAOLANO HINSAH. Somwijlen vindt men hem genaamd *Sech* MOELANA

Iskak, die gehuwd was met de dochter van den Koning van *Blambangang*, nu *Banjoewangie*, die wegens een onderlingen twist zijn schoonzoon weg joeg, en later ook zijn kleinzoon van zich deed verwijderen. Dit kind bij deszelfs ontwikkeling meer dan gewone geestvermogens aan den dag leggende, werd door zijne pleegmoeder op zijn achtste jaar naar den *Soesoehoenan* van *Ngampel* gezonden, om zijne opvoeding verder te voltooijen en in het Islamismus onderwezen te worden; aan de groote verwachting die men van hem had, moet hij volkomen hebben beantwoord, want in hetzelfde jaar dat *Njaij* Gedeh Pinateh is overleden, werd hij tot *Soesoehoenan* van *Girie* aangesteld.

Even vóór dien tijd was de regerende Vorst van *Modjo Pait* in oorlog geraakt met den *Sultan* van *Demak*, en werd door dezen in het jaar 1408 overwonnen. Hij vernietigde dadelijk het bestaande geestelijk bestuur, en benoemde den zoon van *Sech* Maolano Hiksah, hem aanbevolen wegens zijn buitengewoon verstand, tot *Soesoehoenan* van *Girie*, onder den naam van Praboe Satmoto. De berg van *Girie* ligt nagenoeg 3 palen Z. O. van *Grissee*; op denzelve bouwde hij zich eene woning, en dit gaf aanleiding dat een groot gedeelte der bevolking ook derwaarts trok.

Praboe Satmoto regeerde rustig en werd zeer geëerbiedigd door zijne onderdanen. Hij stierf in 1463 in den ouderdom van 63 jaren, hebbende gedurende zijn leven, zeer veel tot uitbreiding van het Mahomedaansche geloof toegebragt, en werd opgevolgd door zijnen zoon *Soesoehoenan* Dalem; deze door deszelfs zoon *Soesoehoenan* Prapen. Gedurende diens bestuur kwam de Sultan van *Demak* te overlijden, en werd deze landstreek onder het gebied van

den Sultan van *Padjang* getrokken. Deze Vorst wilde geen geestelijken *Soesoehoenan* onder zich hebben, en benoemde daarom bij het overlijden van *Soesoehoenan* PRAPEN in 1547 deszelfs zoon KAWIS KOELO tot *Panembahan*. Bij het sterven van dezen *Panembahan* werd weder eene verandering daargesteld, en gaf de Sultan van *Padjang* het bestuur van *Girie* aan des overledenen zoon, onder den titel van *Pangerang*. Kort daarna kreeg de Sultan van *Padjang* oneenigheden met den Sultan van *Mataram*, werd verslagen en overwonnen, waardoor deze landstreek tot het Rijk van *Mataram* overging. Bij die gelegenheid werd de geestelijke magt van den *Pangerang* van *Girie* geheel en al ingetrokken, en werd in 1618, (zijnde 1691 na CHRISTUS geboorte) het bestuur opgedragen aan twee Regenten, genaamd KERTO LEKSONO en KIAIJ PONSPO NEGORO, welke beide hun verblijf in de hoofdplaats *Grissee* hielden, en van welk tijdstip het geslacht der Vorsten van *Girie* in de vergetelheid is verloren gegaan.

Tijdens het bestuur van den *Soesoehoenan* PRAPEN, leefde een kleindochter van *Soesoehoenan* PRABOE SATMOTO, genaamd *Njaij* KABOENAN, eene bij uitstek godvruchtige vrouw, die door goede werken Gods gunst trachtte te verwerven en ten dien einde eenen tempel deed bouwen ter eere van en naast het graf van haren grootvader. Zij heeft zulks grootendeels bekostigd door de opbrengst van eigenhanden arbeid, en is daartoe ondersteund geworden door hare naastbestaanden. Men zegt dat zij van hare geboorte tot aan haren dood altijd onder den blooten hemel heeft geslapen, waardoor zij den naam verkreeg van *Njaij* AGENG KABOENAN, afgeleid van het woord *boen*, hetwelk in het Javaansch *dauw* beteekent.

De *Soesoehoenan* PRABOE SATMOTO had bij zijn overlijden

een piek nagelaten, die zijn zoon, naar oud Javaansch gebruik, als eene erfenis beschouwde die hem heilig was; en met die waarde liet hij dezelve aan zijnen zoon, den derden *Soesoehoenan* of PRAPEN na. Gedurende het leven van die twee Vorsten was deze piek altijd in den tempel bewaard geworden. Volgens de overlevering, zoude de *Soesoehoenan* PRAPEN eens op eenen nacht gedroomd hebben, dat hij zijnen grootvader ontmoette, die hem gelastte om van die piek twee *krissen* te doen maken; de *Soesoehoenan* gehoorzaam aan dat bevel, ontbood zekeren smid, wonende te *Toeban*, genaamd AMPOE SOBRO, dien hij met dit werk belastte. De eerst vervaardigde *kris* bekwam den naam van *Soeroe Angoen Angoen*, en wordt ten huidigen dage nog in den tempel van *Girie* bewaard. Nimmer heeft iemand, noch van de afstammelingen der Vorsten, noch eenig ander dezelve durven dragen of gebruiken. De *Soesoehoenan* van *Soerakarta*, MAKOBRAT, heeft de stoutheid gehad zulks te willen doen, en ten dien einde de *kris* in 1603 tot zich doen brengen, doch ofschoon dezelve in handen hebbende, heeft hem echter de moed daartoe ontbroken. Later in 1670 (alles Jav. stijl) werd de *kris* door den toen regerenden *Soesoehoenan* naar het graf van *Girie* teruggezonden: zij berust thans in het binnenste gedeelte van het grafgebouw, in een ijzeren kist, zijnde een geschenk door den Engelschen Kolonel JAGER aan dat graf gedaan.

De tweede *kris* werd genaamd *Kolo Moenjeng*, en is door de kinderen en kleinkinderen gedragen geworden, tot dat dezelve is verloren geraakt.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

Korte aanteekeningen over het Rijk van ATJIN, *voor zoo verre het zich uitstrekt van den hoek van* SINKEL *tot aan het zoogenaamd* GROOT-ATJIN, *langs de Noordwestkust van* SUMATRA, *gelijk ook over de, tusschen dien hoek en de baai van* TAPPENOLIE *gelegen, onafhankelijke staten* SINKEL, TAPOES *en* BAROES *: opgemaakt op eene reis langs die kust, in het begin van 1837.*

(Vervolg en slot van bladz. 27.)

Onnoodig zal het wel wezen, hier in het breede uitteweiden, over die voortbrengselen der drie natuurrijken, welke zich langs de noord-westkust van *Sumatra* voordoen, daar deze toch dezelfde zijn, als die welke over het geheele eiland worden aangetroffen en dus eene zoodanige opsomming niets anders in zich zoude bevatten dan eene herhaling van hetgeen reeds langen tijd bekend is.—Belangrijker en eigenaardiger met het doel der reis van den schrijver, zal het opnoemen en aanteekenen zijn van zoodanige voortbrengselen, welke betrekking hebben tot den handel op die kust en daarvan den grondslag uitmaken.

Het is bekend dat al de pogingen der Europesche natien, die *Sumatra* gekend hebben, reeds van het begin der ontdekking van dat eiland af, de strekking hadden om handels betrekkingen met de *Atjinezen* aanteknoopen.

De Portugezen, die in 1506 het eerst *Atjin* ontdekt hadden, sloten in 1509 een verbond met den vorst, voornamelijk den handel ten doel hebbende. De vier eerste Hollandsche schepen, onder den verdienstelijken en ondernemzuchtigen FREDERIK HOUTMAN, in 1595, deden hetzelfde. De Engelschen, Franschen, Noord-Amerikanen, allen hebben het beproefd; velen en ook de Nederlanders hebben hunne verblijfplaatsen te *Atjin* gehad en nog bestaan, zoo als reeds gezegd is, de overblijfselen van Neerlandsch vestiging op *Baroes*. Dan de weinige winst, waaruit de onkosten dier bezettingen niet goed gemaakt konden worden, en vooral het trouweloos en verraderlijk karakter der Inlanders, waardoor men op hunne verbonden geen staat kon maken, noopten alle die natien daarvan aftezien, en zich te bepalen bij het drijven van eenen handel met vaartuigen, zonder eenige vestiging meer aan den vasten wal te hebben. Het is waar dat eene zoodanige handeldrijving minder onkosten veroorzaakt, maar zeker is het ook, dat zij met zeer vele gevaren gepaard gaat en de daartoe bestemde vaartuigen wel en goed bewapend en bemand moeten zijn, daar zij dikwerf, door het wispelturig en roofzuchtig gedrag der hoofden en der bevolking, de kans loopen van aangevallen en beroofd te worden. Een gering iets geeft meestal aanleiding daartoe en drijft hen spoedig om hun wraakzuchtig karakter bot te vieren. Een misverstand over den prijs, het gewigt of anderzins doet al ligt de eigendunkelijke hoofden overgaan, tot het beboeten der Europesche gezagvoerders van diergelijke vaartuigen; weigeren zij eene dusdanige boete te betalen dan hebben zij kans, van, indien zij niet op hunne hoede zijn, schip en lading te verliezen. Even zoo worden zij dikwijls door een hoop laag geboefte, dat alleen in den roof het bestaan

moet vinden en onbeteugeld voortholt, zonder de gevolgen te berekenen, beleedigd, vermoord en beroofd: en het was om diergelijke enveldaden te wreken en door verdiende straffen in den vervolge voortekomen, dat de Engelschen, nu dertig jaren geleden, *Mukkij* hebben aangevallen en verbrand; dat *Noord-Amerika* in 1832 een oorlogs fregat naar *Kwala-Batoe* heeft gezonden, om hetzelve geheel te vernielen, het geen ook ten volle gelukt is en de herhaling van zulke straffe maatregelen zal, van tijd tot tijd, noodig blijven, ten minste zoolang het Atjinesche volk niet beter de regten van andere natien ontziet en, met een weinig minder gedachte van zich zelven, ophoudt dezelve te verachten.

De handel op *Atjin* zelve is echter tegenwoordig van weinig aanbelang en wordt slechts gedreven door eenige Moorsche en Chinesche vaartuigen, die van de Malabaarsche en Malakkasche kust en van *Poelow-Pinang* komen. De weinige Europesche schepen die daar aangieren doen zulks om brandhout en water in te nemen en zelden om te handelen.

Van den hoek van *Atjin* tot aan dien van *Sinkel*, hebben handel en vaart een ander aanzien en vindt men meestal schepen van verschillende natien, die zich van de eene naar de andere der zoogenaamde peperhavens begeven, om eene lading te zoeken. Dezelve voeren gewoonlijk de Engelsche, Fransche, Noord-Amerikaansche en hoogst zelden helaas! de Nederlandsche vlaggen.

Van den hoek van *Sinkel* tot aan de baai van *Tappenolie*, zijn het weder de kustvaarders van *Malabar*, die zich in die wateren vertoonen, zoodat daar zelden anders dan de Engelsche vlag gezien wordt. — De oorzaak daarvan is te zoeken in de verschillende voortbrengselen

des gronds voor den handel geschikt, welke daar anders zijn dan verder noordwaarts; als ook in eene behoefte, die op het Atjinesche grondgebied door eigen maaksel wordt verkregen; doch meer zuidelijk aangebragt moet worden.

Opmerkenswaardig is het, dat in den handel, langs deze kust, geen gebruik wordt gemaakt van het Elpenbeen, gelijk in andere landen, waar de olifant zich even talrijk voordoet, als op dit gedeelte van het eiland. Het vroeger gezegde, dat het bestaan dier dieren, voor de Atjinezen als het ware een raadsel is, wordt hierdoor te meer bevestigd; ten minste schijnen zij zich de moeite niet te willen geven van de uitgevallene tanden dezer dieren in de bosschen op te zoeken of hen te vangen, om ze hun daardoor te kunnen ontnemen. Dan waartoe moeite gedaan, indien er geene aansporing, geen prikkel toe bestaat, en het winstbejag niet die moeite verzoet?

Atjin, waar de bevolking, die landwaarts inwoont, zich geheel en alleen met den akkerbouw bemoeit, voornamelijk met het planten van rijst, levert niet vele voortbrengselen voor den handel op. Zelfs de daar geplant wordende rijst is niet voldoende of genoegzaam voor de dagelijksche behoefte der bevolking, zoodat er van andere oorden nog aangebragt moet worden, hetwelk door onrustige omstandigheden soms belet wordende of eenige stremming ondervindende, *Atjin* den doodsteek toebrengt en weldra geheel doet kwijnen.

Het overige dat daar ter plaatse wordt uitgevoerd, bestaat in:

Stofgoud, dat, van eene zeer goede alooi, te *Atjin* zelve weinig voorhanden is, doch het meest wordt aangebragt van *Analaboe*; waar het in het gebergte van *Willa*

(buiten 's lands digt bij die plaats) wordt uitgegraven. De gewone prijs is van 20 tot 25 Spaansche Matten de theil, zijnde daar eene zwaarte van een en een halve Spaansche Mat en twee oude Kompagnies duiten (1790). Dit goud wordt het meest naar de west van Indië uitgevoerd.

Areek of *Pinangnooten*, die in menigte te *Atjin* en om de oost van hetzelve groeijen, en van daar voornamelijk naar *Poelow Pinang* uitgevoerd, en verder naar *China* overgescheept worden. De om de oost van *Atjin* gelegen landen weinig peper voortbrengende, zoo is de areeknoot wel het grootste handelsvoorwerp. *Sapanhout* is mede zeer gewild door de vaartuigen van de west van Indië komende, zijnde er overigens niets anders van hetgeen te *Atjin* zelve uitgevoerd wordt, dat belangerijk genoeg is om hier aangeteekend te worden.

Van den hoek van *Atjin*, daar waar men den grooten oceaan, door de *Soeratte Passage*, weder inzeilt, tot *Sinkel* digt langs het strand varende, vertoonen zich de *peperveldon* in menigte voor het oog, en is het alleen dat voortbrengsel, hetwelk in den handel gewild is, en er den grondslag van uitmaakt. Te wel is deze plant en de daar aan hangende korrel bekend, dan dat het noodig zoude zijn daarvan eene omstandige beschrijving te geven, en het is alleenlijk belangrijk hier kortelijk ter neer te stellen de hoeveelheid, welke er nagenoeg jaarlijks wordt uitgevoerd, en waar zulks voornamelijk plaats heeft.

Van de *Koningspunt* tot aan de *Ariga's-baai*, bevinden zich tegenwoordig meestal nieuwe aanplantingen, die echter bij de Europesche handelaren reeds schijnen bekend te zijn, daar de meeste schepen op die hoogte kruisen. De hoeveelheid jaarlijks, langs dat gedeelte der kust, uitgevoerd wordende peper, kan gerekend worden op 30,000

pikols: daaronder is begrepen de voortbrengst van *Poelow-Riga*, als ook het ongeveer eene zeemijl noordelijk van hetzelve gelegen *Tolloh Glompong*, dat alleen van 10,000 tot 12,000 pikols opbrengt, en dus twee schepen kan bevrachten. Het algemeen gevoelen wil, dat zich in die noordelijke streken, binnen weinig tijd, de peperteelt het sterkst zal uitbreiden, zoodat de belanghebbenden in dien handel, het best en voordeeligst zullen doen, van voortaan het eerst hunne schepen derwaarts te zenden.

Analaboe is de verzamelplaats van alle peper, ingeoogst wordende van de bovengemelde *Ariga's-baai* tot aan *Teripa*, doch op gemelde plaats zelve wordt er weinig geteeld. De hoeveelheid daar gedurende een jaar verkrijgbaar zal zijn van 10,000 à 15,000 pikols, en dus voor ongeveer drie schepen. De prijs is er ook gewoonlijk een halve Spaansche Mat meerder dan elders, omdat die peper daar van de omliggende plaatsen, door de zware brandingen, waaraan vele gevaren verknocht zijn, moet aangebragt worden. Meestal stevenen de Europesche schepen het eerste derwaarts, als eene reeds sints lang bestaande plaats, waar men gemakkelijk den gewonen marktprijs langs de kust vernemen kan.

De kust van *Tiang* tot aan *Mangin* geeft jaarlijks van 30,000 tot 40,000 pikols. Hieronder is begrepen *Kwala Batoe*, hetwelk voldoende oplevert voor twee schepen, en *Saesoe*, waar wel weinig aangeplant, doch genoegzaam voor één schip van de omliggende plaatsjes aangebragt wordt. *Mangin* zelve is mede geen onbelangrijke plaats.

Van daar tot en met *Laboen Hadjie* kunnen twee schepen vracht verkrijgen.

Mukkij is eene zeer bloeijende plaats, waar jaarlijks

voor 18,000 à 20,000 pikols peper verzameld wordt. Drie à vier schepen kunnen dus hier geladen worden.

Van hier tot op *Tempad Toewan* en *Assohan* bedraagt de oogst gewoonlijk ruim 25,000 pikols, waartoe de laatste plaats, hoe moeijelijk ook wegens de zware branding te genaken, wel het meeste bijbrengt. De grootste daarop volgende handelplaats is *Baccongang*, dat van 6,000 tot 8,000 pikols oplevert.

Hierop volgt *Taroemoen*, hetgeen, zoo als boven reeds gezegd is, thans niet meerder geeft, dan 10,000 à 12,000 pikols. Echter zijn ook daar nieuwe velden of tuinen aangelegd, die, binnen weinigen tijd, eenen dubbelen oogst beloven.

Poelow Samak, eene nieuwe ontginning, geeft ook bereids 6,000 à 8,000 pikols.

Sinkel, de laatste plaats waar peper verkocht wordt, hoewel daar niet groeijende, maar van de naburige *Poelow Banjak* aangebragt wordende, levert nagenoeg 3,000 à 4,000 pikols.

Uit deze opgave blijkt dus, dat langs de geheele noordwestkust van *Sumatra*, jaarlijks van 150,000 tot 200,000 pikols peper worden uitgevoerd, waartoe een dertigtal schepen benoodigd zijn, die ook geregeld alle jaren van *Engeland*, *Frankrijk* en *Amerika*, als ook van *Java* op komen dagen. Ook eenige zoogenaamde kustvaarders van de west van Indië, nemen een weinig peper in, gelijk mede de van *Poelow-Pinang* komende *wankangs* (Chinesche jonken), doch dit is niet veel van belang. Het meeste is toch voor de Europesche markt bestemd en de uitvoer naar China gering.

De peperoogst heeft gemeenlijk plaats in Januarij, Februarij tot half Maart: doelmatig zullen dus de schepen,

voor dien handel, bestemd, doen, van zich in die maanden of uiterlijk in April langs de kust te laten vinden, willen zij zich niet in het verkrijgen eener ruime en goedkoope lading te leur gesteld zien.

De prijs der peper is niet altijd even hoog en veelal afhankelijk van hat welgelukken van den oogst of van de vele navraag. In de laatste jaren was hij gemiddeld 6 Spaansche Matten per pikol, soms $5\frac{3}{4}$ Spaansche Matten, nimmer meer dan $6\frac{1}{2}$ Spaansche Matten. Het maakt ook onderscheid of men, gelijk meest al de Noord-Amerikanen doen, de peper inkoopt met bare Spaansche Matten, of dat men dezelve tegen opium, lijnwaden of andere handels artikelen inruilt. In het eerste geval verkrijgt men dezelve meestal goedkooper.

Het is op de meeste plaatsen den handelaren niet vergund, de ingekochte peper met hunne eigene sloepen naar boord te brengen; op andere zoude de plaatselijke gesteldheid der stranden, zulks niet wel doenlijk maken, zijnde aldaar de bouw der inlandsche vaartuigen meer geschikt, om door de brandingen heen te werken en het omslaan of vergaan te voorkomen. De vracht om 50 pikols peper naar boord te brengen is gemeenlijk, in evenredigheid tot den afstand, van 3 tot 6 Spaansche Matten.

Koffij: De aanplant van koffij schijnt in het geheel nieuw en verre van overal ingevoerd te zijn. De schrijver heeft dezelve slechts op eene plaats gevonden, en wel op het nieuw aangelegde *Tollok - Glompong*, alwaar eenige duizende boomen waren aangeplant, waarvan die, welke hij gezien heeft, goed opkwamen en vele vruchten beloofden. Het Fransche schip *de Mercur de Nantes*, aldaar ter reede liggende, had tegen 7 Spaansche Matten eenige pikols opgekocht: en daar het gebruik van koffij bij de Atjinezen geheel onbekend is, zelfs zoodanig, dat zij niet eens,

even als in de bovenlanden van *Padang*, het aftreksel der bladeren drinken, zoo kan dit spoedig een uitloksel worden om de aanplanting voor de vreemde markt uitte-breiden. *Tellok - Glompong* alleen kan daartoe een groot voorbeeld geven, dewijl aldaar nu reeds zooveel is aangeplant, dat er, binnen weinige jaren, een voldoende vracht voor twee schepen gevonden kan worden.

Benzoin, het geen om de noord van *Sinkel* niet meer gevonden wordt, is het voornaamste artikel in den handel zoo wel daar als te *Tapoes* en *Baroes*. Men onderscheidt dezelve in drie soorten, naar mate der zuivere bereiding. De eerste soort, bijna geheel wit en alleen voor de Europesche markt geschikt, kost, volgens inlichtingen door den schrijver op die plaatsen zelve ingewonnen, gemeenlijk 40 Spaansche Matten de pikol; de 2de soort 25 en de 3de 20 Spaansche Matten, namelijk wanneer dit artikel met geld wordt ingekocht, dat echter zelden plaats vindt, daar het meest den grondslag uitmaakt van den hier gedreven wordenden zout - ruilhandel. Volgens berekening van sommigen zouden jaarlijks op deze drie plaatsen 7000 pikols Benzoin worden uitgevoerd, doch de naauwkeurigste nasporingen hier omtrent hebben den schrijver tot de zekerheid geleid, dat die uitvoer niet meer bedraagt dan 3000 pikols, en daarvan wel het merkelijk minste gedeelte op *Tapoes*.

Jaarlijks komen op die plaatsen vijf of zes schepen van de kust van *Malabar* en dit zijn de voornaamste opkoopers der Benzoin. Een weinig wordt ook over *Pontjan* naar *Padang* uitgevoerd, doch die hoeveelheid is zeer gering. Op *Pontjan* zelve heeft de schrijver zijne onderzoekingen, omtrent de boven aangehaalde hoeveelheid des uitvoers op die drie plaatsen, voortgezet. Duidelijk is hem

hetgeen de koreenschuur is van *Atjin*. Ook van *Poelow Nias* wordt veel rijst aldaar ingevoerd.

Zout. Dit gewigtige levens-artikel wordt te *Atjin*, en bijna langs de geheele kust tot aan *Sinkel*, aangemaakt, of van eerstgenoemde plaats ter verkoop aangebragt. Verder dan *Sinkel* heeft dit geen plaats, maar wordt hetzelve van den vasten wal van Indië ingevoerd. Het te *Atjin* gemaakt wordende zout is uit het zeewater getrokken, bijna op de eigene wijze als op *Java* en *Madura*, doch niet zoo goed gekristalliseerd, ofschoon witter. Het ziet er bijkans uit als fijn tafelzout, heeft eenen bitterachtigen, flaauwen smaak, en kan, wat het krachtige aangaat, in het geheel niet bij het Javasche vergeleken worden. De prijs is gewoonlijk te *Atjin* zelve één gulden per pikol.

De invoer ter noord-westkust, om in de dagelijksche behoeften dier bevolking, welke niet door eigen nijverheid verkregen kunnen worden, te voorzien, bepaalt zich hoofdzakelijk tot Spaansche Matten, opium, lijnwaden en voor een gedeelte van het land tot zout.

Alle diegene, welke op die kust handel willen drijven moeten zich voorzien van Spaansche Matten, en wel van de soort, bekend onder den naam van Pilaar-Matten, al is het ook maar in zoodanige hoeveelheid, als voor de dagelijksche, om het zoo eens uit te drukken, huiselijke behoefte noodig is, want langs de geheele kust is geen andere zilveren muntspecie gangbaar. Wil men nu daarmede die artikelen kontant inkoopen, zoo zal men het voordeeligste te werk gaan, en het zijn voornamelijk de Noord-Amerikanen, die dezelve voor het grootste gedeelte invoeren of in omloop brengen. Te vergeefs echter hebben zij beproefd de nieuwe Mexikaansche Spaansche Matten aan den

aan te brengen. Deze zijn in het geheel niet gewild en ongangbaar.

Te *Atjin* heeft men een koperen muntsoort of duit, waarop het merk van den Sultan is geslagen, en waarvan men er 180 voor een Spaansche Mat verkrijgt. Zij is langs de geheele kust tot bij *Taroemoen* gangbaar, even als de dubbele Nederlandsche duit (*kepping besaar*). De enkele kan men niet slijten. *Radja* Bombsang van *Taroemoen*, in alles den Sultan van *Atjin* naäpende, heeft in *Engeland* eene groote hoeveelheid duiten doen slaan, ook al met zijn merk voorzien; maar de naijver der naburige Hoofden, die derzelver gangbaarheid tegengewerkt hebben, maakt dat zij alleen aldaar en te *Sinkel* van de hand gezet kunnen worden: daardoor zijn zij verre in waarde gedaald, en verkrijgt men er 470 stuks, bij verwisseling, voor een Spaansche Mat.

Daar het nu algemeen bekend is, dat de Atjinezen sterk verslaafd zijn aan het *opium* schuiven, zoo is het ook niet te verwonderen, dat meest al de schepen hetzelve ter verkoop aanbrengen. Zij echter die veronderstellen dat alle soorten van de hand kunnen gezet worden, zullen zich vergissen, want van *Atjin* tot *Tappanoelie* is slechts de Levantsche of zoogenaamde witte gewild, terwijl om de oost, van de eerstgenoemde plaats, alleen Benaresche verkocht kan worden.

Atjin en deszelfs onderhoorigheden van lijnwaden te voorzien, is eene groote handelsonderneming, waartoe wel de Engelschen het meeste en ook de Franschen een weinig bijdragen. Sinds eenigen tijd zijn de Noord-Amerikanen mede begonnen, bij hen gefabriceerde lientens in te voeren, die wel gewild zijn. Meest alle soorten van lijnwaden, mits niet al te fijn, kunnen van de hand gezet worden, on-

sedert zoo lang bekende en dikwerf ondervondene trouwloosheid der Atjinezen in den handel bloot te stellen, en van welke reeds zoo velen het slagtoffer geworden zijn. Niet dat immer die gezagvoerders der handelsvaartuigen vrij van schuld zouden zijn; velen ook hebben het aan zich zelve; en meestal aan eene onberedeneerde botviering hunner driften te danken, dat zij eene onheusche en versmadende behandeling ondergaan. Doch over het algemeen zijn toch der Atjinezen trotschheid, vrekzucht, verachting van andere natiën, enz., de oorzaken dier onaangenaamheden, welke zoo dikwijls met het vermoorden en afloopen der bemanningen en schepen eindigen, en waardoor men huiverig zoude worden, die oorden meerder te bezoeken.

De grootste oorzaak is ook wel het schelden dat de Atjinees zich omtrent den Europeaan heeft aangewend, zoo dat het woord *kaffier* in zijn mond bestorven is, en hij het meestal jegens denzelven bezigt. Ook schrijver dezes hoorde dit woord dikwerf in zijne nabijheid mompelen, doch stoorde zich daar niet aan. Hij nu die het verstaat, maakt zich al ligtelijk driftig, scheldt weder of gaat tot geweldadigheden over, die te meer toenemen, al naar mate men zich te bevreesder voor de Atjinezen betoont; terwijl daarentegen eene mannelijke houding hen al spoedig doet terug deinzen en afzien van plannen, die veelal het verraderlijk bloedplengen op het oog hebben.

Dan ook de hoedanigheid der goederen, die te koop worden geboden, het wegen der peper, de afrekening bij derzelver ontvangst, en meer zulke zaken, hebben aanleiding gegeven tot felle twisten, tusschen de ingezetenen en handelaren. Een der voornaamste waarvoor ieder handelaar zich zooveel mogelijk wachten moet, is

mede het geven van voorschotten op de nog onrijpe vrucht of op de inzameling derzelve. Zelden gelukt het alsdan bij de ontvangst en afrekening tot eene voldoende prijsbepaling te komen, waarvan zij te voren nimmer iets weten en dien zij geheel bepalen willen tot den marktprijs op het tijdstip der aflevering. Het geduld wordt alsdan wel aan de uiterste beproeving onderworpen, doch hoe lijdelijker men zich hierbij voordoet, en hoe minder vrees men vertoont, des te eerder krijgen de zaken hun beslag. Nog onlangs heeft men te *Kwala Batoe* een' Noord-Amerikaansch Kapitein met eenige zijner opvarenden, gedurende veertien dagen om die reden aan den wal terug gehouden, zoodat zijn schip, zonder hem, naar *Poelow Pinang* is gezeild, en hij, door bemiddeling van eenige Hoofden van andere plaatsen en van eenige scheeps kapiteins zijner natie, met moeite, met een ander vaartuig derwaarts is kunnen vertrekken, niet zonder vele schade te hebben geleden, en in zoodanigen ziekelijken toestand, dat men voor zijn behoud vreesde. En toch is *Kwala Batoe* in Februarij 1832 nog door de Noord-Amerikanen, wegens vroegere euveldaden, gestraft en verbrand.

De schrijver ontmoette, op de reede van *Tollok Glompong*, het reeds eens vermelde Fransche schip *Le Mercure de Nantes*. De gezagvoerder was reeds voor drie maanden daar geweest, had eene aanzienlijke som, voor eene peperlading, in voorschot gegeven, was daarop naar *Poelow Pinang* en *Singapoera* verzeild en wenschte, sints drie weken teruggekeerd, als nu zijne lading intenemen. Dan welke moeite hij ook deed, hij kon met de hoofden tot geene prijsbepaling, die verre boven den marktprijs werd gesteld, komen. Dit gaf aanleiding tot dagelijksche twisten, welke gewis tot dadelijkheid zouden overgeslagen

zijn, toen Z. M. koloniale schoener *de Circe*, (aan welks boord de schrijver zich bevond) naast *de Mercure* het anker deed vallen. Dit veranderde in een oogenblik alles: de inlandsche hoofden werden gedwee; en toen de Kommandant welwillend genoeg was het verblijf op die plaats, op verzoek van den Franschen gezagvoerder, twee dagen te rekken, was de geheele zaak, tot genoegen van dezen, spoedig afgeloopen en kreeg hij zijne peper voor den gewonen marktprijs; waarna beide het anker ligtten en onder zeil gingen.

Een vereischte is het dus voor iederen handelaar op Sumatra's Noordwestkust, dat hij zich voorziet van eene goede, sterke bemanning, waarop hij des noods vertrouwen kan en van een goed aantal wapenen. Ook moet hij, in welk geval het zijn moge, nimmer toelaten, dat een, in betrekking zijner opvarenden, onevenredig aantal personen bij hem aan boord overkomt, daar zulks zelden met goede doeleinden geschiedt.

Oppervlakkig geoordeeld, zoude men niet zeggen, dat er zulke moeijelijkheden in den handel bestonden, daar er reikhalzend naar de komst der schepen wordt uitgezien, zoodanig zelf, dat bij de marktplaatsen, kleine praauwen op zee rondzwerven, om de handelaren de naaste havens intebrengen. En wat zoude ook hun handel en landbouw zonder de komst dier schepen zijn? Ontegenzeggelijk moesten beiden geheel verloren gaan, en de nijpendste armoede zoude al spoedig het gevolg wezen; doch tot zoo verre dringt de Atjineesche kortzigtigheid niet door.

Wanneer een Europeesch handelaar, op eene der reeden van de peperhavens ten anker komt, doet hij gewoonlijk drie schoten, ten teeken strekkende, dat hij voornemens

is hier te handelen, hetwelk meestal door één schot van de wal beantwoord wordt. Dit salut niet te doen, wordt reeds als eene beleediging aangemerkt. De gezagvoerder aan den wal komende, ziet zich dadelijk door een' hoop nieuwsgierigen omringd, waarvan velen ook met hem in handel zullen willen treden; doch indien hij eenige ondervinding heeft, zal hij zich nimmer met hen inlaten, maar begeeft hij zich onmiddelijk bij het Hoofd der plaats, aan welken hij zijn verlangen om peper te kennen geeft, en tevens zijne lading bekend stelt. Is er peper voor handen en brengt hij enkel Spaansche Matten mede, zoo is de koop spoedig gesloten; doch bestaat zijne lading in lijnwaden, opium of anderzins, dan verloopt hiermede een geruimen tijd, daar de onderlinge behoefte aan het een of ander eerst moet worden nagegaan, alvorens den koop te sluiten. In ieder dier plaatsen is gemeenlijk een schrijver (*Djeeroetoelies*) van het Hoofd, die zich een weinig op het Engelsch en Fransch heeft toegelegd en veelal niet alleen als tolk, maar ook als bemiddelaar of makelaar zich voordoet, en zonder wien men werkelijk dikwerf in ongelegenheid zoude kunnen geraken; want de maleische taal zelf is niet aan alle Hoofden bekend, veel minder nog den gemeenen man. Deze schrijvers zijn ook meest allen voorzien van getuigschriften van vroeger daar geweest zijnde handelaren, die zij niet in gebreke blijven aan elken nieuweling te vertoonen, om daardoor zich aan te bevelen, het vertrouwen te winnen en een salaris, gewoonlijk bestaande in een kwart gulden per ingekocht wordende pikol peper, te genieten. Indien er zich in de groote havens, waar meest alle schepen aandoen, geen hoeveelheid peper voldoende voor eene lading, bevindt, brengen zij ook gewoonlijk de vaartuigen naar de digt bijgelegene

6

kleinere, waar zij dikwerf een' grooten invloed hebben, en het is immer zaak, zich van eenen dusdanigen gids te voorzien, daar in de kleinste plaatsen juist de bevolking het onhandelbaarst is.

Veelal hebben zich de Hoofden, door opkoop meester gemaakt, van den peperoogst, en in dat geval is de koop met elken handelaar spoedig gesloten, hoewel de prijsbepaling wel eenigzins het merk des alleenhandels draagt. Daar waar zulks niet plaats vindt en de prijs met den handelaar eens bepaald is, het zij in gereed geld, het zij bij ruiling met handelwaren, zoo wordt aan de bevolking, door het Hoofd, daarvan kennis gegeven, en brengt ieder zijnen voorraad peper naar de Bazaar, waar zich eene schaal bevindt, meestal onder een open huis, dat men als eene waag zoude kunnen aanmerken. Hier wordt, ten overstaan van den belanghebbende kooper en verkooper, alles naauwkeurig gewogen en door gemelde schrijvers opgeteekend. Na de geheele aflevering en na de ontvangst der daarvoor bedongene gelden of goederen, geschiedt ook daar de verdeeling derzelven, al naar mate ieder eene hoeveelheid peper heeft aangebragt, bij welke gelegenheid, ook wordt afgetrokken, eene Spaansche Mat per pikol, waarvan, zoo als vroeger is opgegeven, de helft tot inkomen voor het hoofd der plaats en de andere helft, tot huldegift aan den vorst van *Atjin* moet strekken, zoodat de verkooper en niet de kooper dit betalen moet, terwijl laatstgemelde integendeel van de goederen, die hij ingevoerd heeft, zelf de 5 pCt. inkomende regten voldoet.

Op de meeste plaatsen zijn die schrijvers, welke aldaar betrekkelijk gewigtige personen uitmaken, niet ontbloot van middelen, doch, zonder nu juist hunne eerlijkheid te betwijfelen, is het echter niet te ontkennen, dat de dom-

me landbouwer, die hem zijne peper ter weging en verrekening toevertrouwt, niet weinig toebrengt om hem welvarend te maken.

Zoodanig vindt de handeldrijving in de zoogenaamde peperhavens plaats; doch bezuiden die, zoo als te *Sinkel Tapoes* en *Baroes*, bestaat hieromtrent eenige verandering, die meestal voortvloeit uit den aard der voorwerpen zelve, waarin de handel gedreven wordt. Het zijn gemeenlijk schepen van de kust van *Malabar*, door zoogenoemde *Orang kling* (mooren) gevoerd, die daar ten handel komen. Gereede penningen worden zelden gebruikt en geschiedt dit al eens, dan zijn het ook alleen de pilaar-matten, die gangbaar zijn. Op die drie plaatsen, kan men gerust zeggen, dat er een volslagen alleenhandel bestaat, welken op de beide eersten in handen der vorsten en op de laatsten in die van eenige der gegoedste handelaren is. De vorsten van *Sinkel* en *Tapoes* zijn dus de werkelijke opkoopers van de goederen, die daar aangebragt worden; zij verdeelen dezelve, niet zonder eene ruime winst, onder de mindere hoofden en dat gedeelte der bevolking, hetwelk zich met den ruilhandel geneert; ieder dezer hebben weder hunne vaste handelplaatsen in de *Batta*-landen, werwaarts zij het zout, opium enz. doen overbrengen. De in ruiling ontvangen wordende benzoin en kamfer, geven zij in betaling aan de vorsten, die dezelve doen zuiveren en kisten en aan de gezagvoerders der schepen afleveren. Men verzekert ook, dat deze vorstjes niet ontbloot zijn van middelen en men moet zulks wel gelooven, daar *Radja* Oedirk van *Tapoes*, stilletjes zijne gelden te *Atjin* is gaan verteeren.

Te *Baroes* heeft de zaak in zoo verre eene andere wending, dat de alleenhandel niet door de vorsten, maar

door een gedeelte der bevolking en wel door de Analaboesche afstammelingen, waarvan vroeger reeds is melding gemaakt, gedreven wordt. Waaraan dit is toe te schrijven, heeft de schrijver niet kunnen nagaan, maar dit is zeker dat, zonder vergunning als het ware dier lieden, bijkans de vorsten geen handel kunnen drijven en zij, even als van iederander persoon der bevolking, ook van dezen een aandeel ontvangen van de goederen, welke zij van de schepen hebben ingekocht. Die alleenhandel der *Analaboers*, welke reeds sedert jaren moet bestaan hebben, heeft hen rijk of bemiddeld, maar ook teveus ten uiterste hoogmoedig gemaakt: terwijl integendeel de vorsten arm zijn gebleven. Dit maakt deze laatsten zoo afhankelijk, dat zelfs de belangen der negorijen geheel in handen dier vreemdelingen zijn geraakt, en zonder hunne toestemming de vorsten zich niet vermeten, iets hoegenaamd te beslissen, als bevreesd, dat zoodanige beslissing, niet met hunne gevoelens overeenstemmende, aanleiding geven kon tot ontzegging van een aandeel in den handel, zoo als zij reeds dikwerf ondervonden hebben.

Dat op die plaatsen de handel niet vlug gedreven wordt, maar als een gevolg der ruiling, met de voortbrengselen der berg-volkeren, die dezelve gewoonlijk in kleine hoeveelheden afbrengen, een' langwijligen loop heeft, laat zich gemakkelijk bevroeden; te meer, daar eerst werkelijke behoefte de *Batta's* moet prikkelen om zich aan de inzameling dier voortbrengselen te begeven. De schepen liggen dan ook gewoonlijk twee of drie maanden op die reeden, of verzeilen, na de uitlevering hunner handelswaren, om op een bepaald en overeengekomen tijdstip terug te keeren. Verscheiden geven ook hunne lading in eens op een half of op een' geheel jaar krediet. Het aantal der

op deze drie plaatsen, gemeenlijk van de eene naar de andere gaande, ten handel komende schepen, bedraagt in het geheel vijf of zes in het jaar, hoogstens tien, die mede te *Kotta Tinga* en *Sunkam* aangieren, en soms ook wel hunnen togt tot *Pontjan* voortzetten, doch zelden zuidelijker, dewijl aldaar door 's Gouvernements alleenhandel in zout in die oorden, weinig voor hen te verdienen valt.

Het mag ook niet onaangeteekend blijven, dat van *Barees*, *Kotta Tinga* en *Sunkam* vele paarden van het zoogenaamde Battasche ras worden uitgevoerd. Zij zijn middelmatig van grootte, sterk en gestrekt van bouw, met dikke koppen, stevig op de pooten, en daardoor bijzonder geschikt tot het beklimmen der bergen, waarom zij dan ook te *Padang* en *Benkoelen* zeer gewild zijn, en daar in evenredigheid van het paardenras op *Java*, zeer duur verkocht worden.

Mogten deze korte aanteekeningen strekken om den handelsgeest onzer landgenooten een' opmerkzamer' blik op die gewesten te doen werpen, welke zoo vele rijke bronnen in zich bevatten, dat jaarlijks meer dan zestig schepen onder vreemde vlaggen, zich derwaarts begeven en er hunne handelsondernemingen met vrucht doorzetten; mogt hierdoor binnen weinigen tijd ook onze nationale vlag daar meer gezien worden dan tot dus verre heeft plaats gevonden, en zij ook een gedeelte dier vruchten voor zich inoogsten; mogten hierdoor, geene nieuwe, maar vergetene en verwaarloosde bronnen van welvaart voor ons moederland en hare Indische bezittingen heropend worden, en de bloei vermeerderen die zij thans genieten, dan zullen de ledige oogenblikken, aan de opmaking dezer regelen besteed, niet nutteloos verloren zijn gegaan, en de moeite, daaraan te koste gelegd, geacht

kunnen worden, eene hare hoop en verwachting overtreffende belooning erlangd te hebben.

W. L. Ritter.

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust Sumatra. 1837.

Grensscheiding, verdeeling en bevolking.

(Vervolg van bladz. 45.)

In ons vorig nummer hebben wij de landschappen der Noordelijke afdeeling beschouwd; thans zullen wij die der *centrale afdeeling* optellen. Zij bestaan uit:

1. *Tiekoe*, hebbende de mindere landschappen *Mongoppo* en *Gragahan* onder zich. Dit landschap wordt door eenen *Radja* en vijf *Panghoeloes* bestierd, hebbende in het geheel eene bevolking van circa 4,000 zielen. Wij hebben hier onze noordelijkste bezitting in deze afdeeling. Deze plaats heeft het voordeel van eene goede haven voor schepen en kleine vaartuigen te bezitten, kunnende dezelve, door drie eilanden veilig tegen alle winden beschut, hier ankeren, op eenen afstand van omtrent een Engelsche mijl van den wal, aan een mild strand dat altoos gemakkelijk kan worden genaderd, om te landen. Ook voor de gemeenschap met de binnenlanden is deze plaats zeer goed gelegen.

2. *Danauw*, bestaande uit tien districten de *Zes en de Vier Kotta's* genaamd, met tien voorname en een groot getal mindere Hoofden, en eene bevolking van nagenoeg 10,000 zielen.

3. *Doeablas Kotta's* of ook anders de *Tiegaloeras*, *ampat dengan Gassang* genaamd, heeft eene bevolking van nagenoeg 8,000 zielen en wordt geregeerd door drie *Orang Kaijas*, waarvan een door het Gouvernement wordt bevestigd, zestien Hoofd-*Panghoeloes* en vele mindere *Panghoeloes* en *Orang Kaijas*.

4. *Lima Kotta's* heeft eene bevolking van ongeveer 4,000 zielen, en wordt geregeerd door een' *Radja* en zes *Panghoeloes*.

5. *Siekara die Oeloe* of *Narras*, ook wel *Mangong* heeft eene bevolking van circa 1,000 zielen, en wordt bestierd door een' *Radja* en zes *Panghoeloes*.

De bovenstaande vijf landschappen maken eene afzonderlijke afdeeling uit, die door de Inlanders genoemd wordt *Tiega Lare*, *ampat dengan Mangong*.

Hierop volgt eene andere afdeeling genaamd *Lima Toempoe*, bestaande uit de navolgende landschappen.

6. *Priaman* heeft een *Radja* en zes *Panghoeloes* met eene bevolking van circa 2,000 zielen. Wij hebben hier onze tweede bezitting in de benedenlanden van de centrale afdeeling.

7. *Toedjoe kotta* heeft een' *Radja*, een *Pamontja* en zes *Panghoeloes* met een bevolking van nagenoeg 6,000 zielen.

8. *Oelahkan* heeft een' *Radja*, vier *orang Toeas* en zes *Panghoeloes* met circa 1,500 zielen. De *Radja* van dit landschap heeft door den invloed van het Gouvernement eene geringe suprematie over de navolgende mindere landschappen verkregen, als:

Soenoer hebbende een' *Radja*, een' *Pamontja*, zes *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 800 zielen.

Koeretadjie met een' *Radja*, een' *Pamontja* zes *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 1,500 zielen.

Pakomka hebbende een' *Radja* en zes *Panghoeloes* met eene bevolking van ongeveer 250 zielen.

Bentoengan Tengie hebbende een' *Radja*, zes *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 200 zielen.

Toba hebbende een' *Radja*, zes *Panghoeloes*, met eene bevolking van 800 zielen.

Tapakie hebbende een' *Radja*, vier *orang toeas* en vijf *Panghoeloes*, met eene bevolking van 800 zielen.

Soengie Labang met een' *Pamontja*, zes *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 600 zielen.

Kapalla kotta met vier *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 500 zielen.

9. *Pakandangan* of *negen kottas*, staat onder het gezag van een' *orang kaija* en heeft eene bevolking van circa 4,000 zielen. Hetzelve voert eene kleine suprematie over de navolgende mindere landschappen:

Gada met vier *Panghoeloes*, *Kottamerapè* met zeven *Panghoeloes*, *Pariet Melintang* met zes *Panghoeloes*, *Soengie Assam* met vijf *Panghoeloes*, *Loeloepadang* met vijf *Panghoeloes*, *Toeboe Batoea* met vijf *Panghoeloes*, *Tjientjien* of *Kapalla Illalang* met elf *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 2,000 zielen. *Kaijoe Tanam de Oeloe* en *de Ielier* met elf *Panghoeloes* en eene bevolking van 2,000 zielen.

10. *Sintoe Loeboealong* heeft twaalf *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 2,000 zielen.

11. *Padang*, alwaar de zetel van het bestuur der Residentie gevestigd is, heeft eenen *Toeankoe Panglima* (regent), een' *Bandhara* en zeven *Panghoeloes*, die eene suprematie voeren over de navolgende landschappen, als: *Nangallo* met zes *Panghoeloes*, *Nan Doepoeloe* met twintig *Panghoeloes*, *Lima Manis* met vijf *Panghoeloes*,

Loeboe Kielangan met zes *Panghoeloes*, *Boengoes* met tien *Panghoeloes*, *Tjiandakie* met een hoofd en vier *Panghoeloes*, *Tallak Kahang* met een hoofd en vier *Panghoeloes*, hebbende dit geheel grondgebied, de hoofdplaats daaronder gerekend, eene bevolking van nagenoeg 1,400 zielen.

12. *Pauw* heeft veertien *Panghoeloes*, die *nan Sambilan* en *nan Lima* worden genoemd, uithoofde eener splitsing welke in het bestuur van dit landschap bestaat: hetzelve grenst binnen 's lands aan de *tiegablas kotta's*, en heeft eene bevolking van ongeveer 4,000 zielen.

13. *Kotta-Tenga* gelegen tusschen *Pauw* en *Padang* heeft tien *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 3,000 zielen, voerende de hoofden van dit landschap eene suprematie over het aangrenzende mindere *Gasang* genaamd.

14. *Troesoan* heeft een *Radja* en vier *Panghoeloes*, die eene suprematie voert over de navolgende mindere landschappen, als: *Baroeng Maloenta* met acht *Panghoeloes*, *Sie Goentoer* met een Hoofd en vier *Panghoeloes*; hebbende gezamelijk eene bevolking van ongeveer 4,000 zielen.

Hierop volgen de landschappen die onder de jurisdiktie staan van den posthouder van *Poeloe Chinko de Sapoeloe Boea Bandhar* genaamd.

15. *Badjang* met vijftien *Panghoeloes* en eene bevolking van 2,500 zielen.

16. *Saliedo* met een *Radja* en acht *Panghoeloes*, die eene suprematie voeren over de navolgende mindere landschappen, als: *Tambangan* met een *Radja* en vier *Panghoeloes*.

Saliedo kitjiel met een *Radja* en vier *Panghoeloes*, hebbende gezamelijk eene bevolking van ongeveer 2,000 zielen.

17. *Pagnan*, heeft een *Radja* en drie *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 3000 zielen.

18. *Battang kappé* of *Delapan kotta* heeft 35 *Panghoeloes*, waarvan vier voorname en 31 minder groote en eene bevolking van 3000 zielen.

19. *Tallo* hebbende eenen *kapala* en vier *Panghoeloes* met eene bevolking van circa 500 zielen.

20. *Taratta* heeft zeven *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 500 zielen.

21. *Sierantie* hebbende een *Radja*, zeven *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 1000 zielen.

22. *Priangpara* of *Ampingpara* met een *Radja*, vier *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 500 zielen.

23. *Kambang* of *Sambilan kotta* heeft een *Radja*, vier *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 2500 zielen.

24 *Palangai* heeft een *Radja*, en vier *Panghoeloes*, met eene bevolking van circa 200 zielen.

25. *Soengie Toenoe* heeft vier *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 2500 zielen.

26. *Pangassan* heeft zeven *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 500 zielen.

27. *Aijer Hadjie* heeft een *Radja*, en zeven *Panghoeloes* en eene bevolking van circa 1500 zielen.

28. *Indrapoera* heeft een *Sultan*, een *Mangkoeboemie* twintig *Mantries* en eene bevolking van circa 2500 zielen.

Als nu overgaande de bovenlandsche distrikten der centrale afdeeling te beschrijven zoo wordt aangeteekend:

29. *Loeak Tana Datar*, bevattende in zich de ondervolgende 14 van elkander onafhankelijke districten te weten. 1. *Soengie trap*. 2. *Soeroeassa*. 3. *Padang Ganting*. 4. *Soemaniek*. 5. *Soengie djamba*. 6. *Priangan*. 7. *Galoe Gandang*. 8. *Tallauwe* 9. *Goeroen*. 10. *Pagar roe-*

ijong. 11. *Lima kawan*. 12. *Tandjong*. 13. *Rauw Rauw*. 14. *Koemango*.

Dit landschap heeft eene bevolking van ongeveer 80,000 zielen en wordt thans bestuurd door 14, van wege het Gouvernement bezoldigde, Hoofden, *kapala lares* genoemd, en een groot getal *Panghoeloes*, *kapallas* en Hoofden van *Soekoes*.

30. *Agam* of de *zes en vier kottas*, bevattende in zich twaalf op zich zelve staande landschappen, te weten: 1. *Ampe anké*, 2. *Boekiet kamang*. 3. *Soengie poea*. 4. *Vier kottas*. 5. *Keerai*. 6. *Boenoe ampo*. 7. *Tandjong*. 8. *Tjieliutang*. 9. *Kapauw*. 10. *Sallo*. 11. *Mage*. 12. *Kotta baroe*, hebbende 12 door het Gouvernement bezoldigde *Kapala lares*, en eene groote menigte mindere Hoofden en eene bevolking van ongeveer 80,000 zielen.

31. De *Sambielan kottas* bevattende in zich negen op zich zelve staande distrikten, als: 1. *Kotta lawas*. 2. *Tendieke*. 3. *Pandja laijan*. 4. *Sengalang*. 5. *Aijer ange*. 6. *Kotta baroe*. 7. *Goenoeng*. 8. *Panidjama*. 9. *Djawe*. 10. *Tambangan*, hebbende twee door het Gouvernement bezoldigde *Kapala lares*, een groot getal mindere Hoofden en eene bevolking van circa 20,000 zielen.

32. De *Limapoeloe kotta's* hebben tien op zich zelve staande districten, te weten: 1. *Paija komba*. 2. *Soemoetoegang*. 3. *Aijer tahier*. 4. *Taram*. 5. *Sierie lama*. 6. *Goegoe*. 7. *Sierie lawes*. 8. *Monkar*. 9. *Sieliekie*. 10. *Kotta lawe*, met dertien door het Gouvernement bezoldigde eerste en een groot getal mindere Hoofden, hebbende eene bevolking van circa 50,000 zielen.

33. *Allaban* met vier op zich zelve staande distrikten: 1. *Allaban*. 2. *Ampallo*. 3. *Gadang*. 4. *Tabé tengie*. Dit landschap heeft acht door het Gouvernement bezoldig-

de Hoofden, een groot aantal mindere en eene bevolking van circa 10,000 zielen.

34. *Lintouw* heeft vier distrikten en een door het Gouvernement bezoldigd hoofd, met eene bevolking van circa 4,000 zielen.

35. *Tandjong Allam* heeft drie distrikten, als *Salempauw*, *Toedjoe batoe* en *Pantjoran setoedjoe*, met drie door het Gouvernement bezoldigde Hoofden, en eene bevolking van circa 15,000 zielen.

36. *Twintig Kotta's* heeft vijftien distrikten, te weten: 1. *Soelie Aijer*. 2. *Tandjong balliet*. 3. *Sangkara*. 4. *Soengie baka*. 5. *Simawang*. 6. *Kotta toedjoe*. 7. *Padang se Boesoe*. 8. *Sie loekang*. 9. *Kotta baroe*. 10. *Talla*, met vier onder-distrikten. 11. *Auer kenarie*. 12. *Sie djandjang*. 13. *Goegoe Padang Lawe*. 14. *Moko Moko*. 15. *Palanke Moeara Loedie*, hebbende veertien door het Gouvernement bezoldigde Hoofden en een groot getal mindere, met eene bevolking van ongeveer 100,000 zielen.

37. *Batiepoe*, hebbende een Regent, een *Pamontja* met vier bezoldigde Hoofden, en eene bevolking van circa 12,000 zielen.

38. *Twaalf Kotta's Matoea*. Dit landschap wordt verdeeld in vier en acht *kotta's*, de eerste tot *Matoea* behoorende, hebben drie Hoofden, en de laatste of acht *kotta's*, acht Hoofden en den *Toewankoe* Nan Tenkie, met eene bevolking van 12,000 zielen.

39. *Toedjoe Loeras*, met eene bevolking van circa 6,000 zielen.

Hierop volgt *Bondjol* en de daar mede thans verbondene landschappen, waarover reeds vroeger is gehandeld.

De zuidelijke afdeeling of het gebied van *Benkoelen* bevat in zich de volgende landschappen, te weten:

1. *Moco Moco*, zamengesteld uit de volgende distrikten: 1. Het gebied der *Mantris Ampablas*. 2. *Lima kotta*. 3. *Perwatien koeranguso lima poeloe*, hebbende gezamelijk 89 dorpen, met eene bevolking van 9,448 zielen.

2. *Soengie Lamauw*, bevattende in zich de distrikten 1. *Lais*. 2. *Pale*. 3. *Ayer bessie*. 4. *Ayer padie*. 5. *Bertoenan*. 6. *Soengie Lamauw*. 7. *Oeloe Bangkoeloe*, hebbende te zamen 143 *doessoens*, met eene bevolking van 12,817 zielen.

3. *Soengie Jetam*, bevattende in zich de distrikten 1. *Lamba Selapan*. 2. *Perwatien anablas-die Tape*, *Ayer* en *Dari*, hebbende gezamelijk 42 *doessoens*, en eene bevolking van 4,122 zielen.

4. *Sillebar*, zaamgesteld uit de distrikten 1. *Andallas*. 2. *Pagaragoe*. 3. *Sillebar*, hebbende vijftig *doessoens* en eene bevolking van 6,942 zielen.

5. *Saloema*, bevattende in zich de distrikten 1. *Agallam*. 2. *Saloema*. 3. *Tallo*. 4. *Allas*, hebbende gezamenlijk 119 *doessoens* en eene bevolking van 7,832 zielen.

6. *Manna*, houdende in zich de distrikten 1. *Passama oeloe mana*. 2. *Pienoe*. 3. *Mana*. 4. *Bakanang*. 5. *Kadeeroeng*. 6. *Padang Goetje*, hebbende te zamen 152 *doessoens* en 13,348 inwoners.

7. *Cawor*, bevattende in zich de distrikten 1. *Kenal*. 2. *Loeas*. 3. *Bentoean*. 4. *Sablat*. 5. *Mangarmanoe*. 6. *Linauw*. 7. *Nassal*, te zamen uitmakende 59 *doessoens* en eene bevolking van 5,350 zielen.

8. *Croe*, zijnde zamengesteld uit de volgende landschappen: 1. *Barras*. 2. *Tandjong Seharie*. 3. *Pagong tenga*. 4. *Pagong Tappe*. 5. *Pangkal lima*. 6. *Oesendie*. 7. *Passar Croé*. 8. *Tanoembang*. 9. *Mirang*. 10. *Mangbadar*.

11. *Gárdeo.* 12. *Benkoenat.* 13. *Blimbing*, hebbende gezamelijk eene bevolking van ongeveer 10,000 zielen.

In de Benkoelsche bovenlanden heeft men de, in de laatste dagen van het Palembangsche grondgebied afgestane, landschappen, als:

9. *Ampat Lewang*, bevattende in zich de distrikten: 1. *Tedadjien.* 2. *Siekap.* 3. *Oeloe Madja.* 4. *Lintang kanan.* 5. *Lintang kerie*, te zamen tellende 65 *doessoens* met 14,016 inwoners.

10. *Redjang*, bevattende de distrikten 1. *Tjiento mandie.* 2. *Kaloeba.* 3. *Kasumbe.* 4. *Tahapàhé*, hebbende gezamelijk eene bevolking van ongeveer 10,000 zielen.

Hiermede alle de landschappen der onderscheidene afdeelingen opgeteekend hebbende, volgt hieruit als slotsom, dat het geheele Nederlandsche grondgebied ter *Westkust Sumatra*, is verdeeld in drie afdeelingen, bestaande gezamelijk uit 78 van elkander onafhankelijke landschappen, waarvan ieder verder in een groot getal op zich zelven staande distrikten wordt verdeeld, bevattende over de gansche Residentie eene bevolking van 725,044 zielen, buiten de eilanden die onder haar behooren, en waarvan de opgave als nu volgt.

De vele kleine eilanden, welke langs de kust als het ware gezaaid liggen, onopgenoemd voorbijgaande, worden hier slechts de voornaamste derzelve beschreven, namelijk:

1. *Poeloe Nias* bevattende volgens gissing eene bevolking van circa 200,000 zielen.

In 1669 en 1693 zijn door de Oostindische kompagnie met de hoofden van dit eiland tractaten van vriendschap gesloten, die in 1755 plegtig werden bekrachtigd. Daarenboven is er te *Goenong Sitollie* een post met eenige soldaten opgerigt, om den invloed der Engelschen aftewe-

ren, die echter twee jaren later is ingetrokken, omdat dezelve geen voordeel aan den handel opleverde.

2. *Poeloe Batoe* met zes en vijftig eilandjes en eene bevolking van circa 30,000 zielen, die twintig derzelven bewonen en zamengesteld zijn uit *Niassers*, *Maleijers*, *Boeginezen* en *Chinezen*.

3. De *Pagie*-eilanden. Dezelver inwendige toestand en het daarop wonend verwilderd menschenras is nog niet bekend.

Geschiedenis van het land, en de wetten en gebruiken der inwoners.

Moeijelijk valt het zich een goed denkbeeld te vormen van den oorsprong der inrigtingen der verschillende landzaten, die de uitgestrekte Residentie *Westkust Sumatra* bewonen en welker verschillende oorsprong reeds vroeger is opgegeven. — Om daartoe te geraken zal het dus het doelmatigst zijn, het verhaal der landsgeschiedenis, wetten en gebruiken in drie afdeelingen te splitsen en diensvolgens te verhandelen:

a. Die der Maleische bevolking, gevestigd langs de stranden en in de afdeeling *Padangsche bovenlanden*.

b. Die der *Battas*, woonachtig in het noordelijk gedeelte der Residentie.

c. Die der verschillende bewoners der onderscheidene eilanden, voornamelijk der *Batoe*-eilanden, onder deze Residentie behoorende.

Hier moet echter op den voorgrond gesteld worden, dat eene werkelijke onvolledigheid bij dit verhaal zal doorstralen, daar, even als bij alle andere, zelfs bij de beschaafdste, volkeren de oorsprong van hun bestaan zich in de diepste oudheid verliest, en alleen dat wat het

menschelijk geheugen, het zij vergroot of verkleind, niet is ontsnapt, door mondelinge overleveringen tot ons is mogen overkomen uit die tijden, toen schrijf- en graveerkunst zich nog niet zoodanig ontwikkeld had, dat zij in de maatschappelijke inrigtingen eene dusdanige vorming had verkregen, als waardoor hedendaags alle gebeurtenissen en gewaarwordingen dier zelfde, in onkunde gedompelde maatschappij, dagelijks bevattelijk, duidelijk en in haren geheelen omvang voorgesteld en op eene bijna onvergankelijke wijze getrouw en naar waarheid aan het nageslacht worden overgebragt.

---

a. Geschiedenis, wetten en gebruiken der Maleische bevolking wonende langs de stranden en in de Padangsche bovenlanden.

Deze geschiedenis begint met eene kinderachtige en voor verlichten geheel onbegrijpelijke fabel, die echter bij het gros der bevolking sterk wortel heeft geschoten, en aan welke veel geloof wordt geslagen, daar zij als nu nog ten volle betrekking heeft op 's lands gewoonten en bestuur.

Intusschen draagt zij geheel de blijken van ontsproten te zijn in een tijdperk, toen die bevolking het Islamismus nog niet had omhelsd, maar het geloof der Braminen opvolgde. Zij begint toen de Mahomedaansche leer geen' invloed had, en is toch weder vermengd met overleveringen van dien tijd, vooral in betrekking tot het Turksch keizerrijk, bij de Mahomedanen bekend onder den naam van *Room*, waarvan zich ieder Maleijer eene gedachte vormt als van het grootste en magtigste Rijk des aardbols; zoodat het geheel zich voordoet als een verward mengelmoes, waarvan

moeijelijk een klaar en duidelijk begrip is te verkrijgen.

Volgens die fabel nu zoude ADAM negen-en-tachtig kinderen gehad hebben, waarvan 45 zonen en 44 dochters, die, om de wereld te bevolken (want op derzelver stichting schijnt hier gedoeld te worden), onderling huwden, behalve de jongste, die natuurlijk geene partij had gevonden en daarom in eenzaamheid zijn leven zoude hebben moeten slijten, zoo de Goddelijke bescherming zich niet onmiddelijk over hem had uitgestrekt en medelijdend met zijnen verlaten toestand, den Engelen last gegeven had, hem onder de *Paijong oebor oebor* en de vlaggen *Pandjie Pandjie* ten hemel te voeren, alwaar hij onder de welluidende en heerlijke muzijk der trom *sie Radja nobat* en der trompet *Seroene sierandang katjang* en der citer *Ketjape*, door de hemelsche Godinne BEDADARIS zeer prachtig werd ontvangen. Hier vermaakte hij zich gedurende eenigen tijd ten hoogste in het luisterrijk gezelschap dier hemelingen en daalde toen onder den naam van ISKANDAR ZULKARNIJN, versierd met twee gouden hoornen (wie denkt hier niet aan JUPITER of aan MOZES op den berg *Sinai*?) *djatie djatie* genaamd, weder op de aarde neder. Hij bragt eene dier Godinnen, gehuld in het kleedje *Kain sang sunkollo*, en acht mannen, kinderen van den reus INDRADJATIE, die genoemd werden TJATIERANO SOETA, met zich. Op het land *Room* (Turkije) neder gedaald, hetwelk bij de Mahomedanen het land van belofte schijnt te zijn, huwde hij aldaar in tegenwoordigheid van vier door God uit den hemel medegezonden personen, met de hier boven vermelde Godin, waarbij hij drie zonen verwekte, die genaamd werden *Sultan* SERIE MAHARADJA ALIEF, *Sultan* SERIE MAHA RADJA DIE RADJA, en de derde *Sultan* SERIE MAHARADJA DIE DJIEPANNG.

Den mannelijken ouderdom bereikt hebbende, begaven zich deze drie zonen op een schip, met zich medenemende hunne vrouwen en de vorstelijke kroon, *Makotta Sangkaharie* genaamd. Doch onderling over het bezit dier kroon, digt bij het eiland *Langkapoerie* in de Ceilonsche zee, in twist geraakt zijnde en geweldadig dezelve elkander willende ontrukken, viel zij in zee en te vergeefs was alle moeite om haar weder op te visschen; waarom dan ook een zeker persoon hunner volgelingen, TJATIE BILANG PANDEI genaamd, die met deze opvissching was belast, de onmogelijkheid daarvan inziende, eene andere kroon van goud vervaardigde en aan SERIE MAHA RADJA DIE RADJA, terwijl de beide andere broeders nog sliepen, overhandigde. Wakker geworden, verlangden ook deze eene diergelijke kroon voor ieder hunner te laten maken, doch zagen hunne wenschen hieromtrent te leur gesteld, daar SERIE MAHA RADJA DIE RADJA den maker of smid om het leven had doen brengen. Dit vermeerderde de reeds tusschen de drie broeders bestaande oneenigheden en was de oorzaak hunner scheiding, zoodat SERIE MAHA RADJA DIE DJIEPANNG naar *China*, SERIE MAHA RADJA ALIEF naar *Room* en SERIE MAHA RADJA DIE RADJA naar het eiland *Jawie (Sumatra)* vertrok. De laatstgemelde bemande daartoe een vaartuig met 16 personen, een' hond *Moe Allam* genaamd, een kat *Sikam*, een' tijger *Tjampoe*, en een wilde geit medenemende. Het vaartuig strandde op den berg *Serang* en leed zoo vele schade, dat hetzelve niet verder konde gaan, waarop SERIE MAHA RADJA DIE RADJA diegenen zijner medgezellen, die het meeste zouden uitmunten en werkzaam zijn in het herstellen van hetzelve, beloofde tot zijne schoonzonen te zullen aannemen. Vijf personen gingen toen met zulk eene kracht aan het werk

en waren zoo ijverig, dat zij niet alleen de beloofde onderscheiding verdienden, maar hunnen heer en meester ook in staat stelden onder zeil te gaan. Weldra kwam hij bij de *Goenoeng Merapie* bij *Pagar Roeijoeng* aan, waar hij vijf meisjes vond, die hij aan de hier boven vermelde uitgemunt hebbende personen, bij het timmeren van het vaartuig te *Serang*, uithuwde. Na dat deze echtelingen eenigen tijd bij elkander waren geweest, vroeg de vorst aan de mannen of zij wel acht hadden geslagen op de levenswijze hunner vrouwen; waarop zij antwoordden dat slechts eene derzelve zich als mensch gedroeg, terwijl de andere niets anders aten dan vleesch, beenderen en bladeren, waaruit dus werd opgemaakt, dat de eerste uit een vorstelijk, ten minste menschelijk, geslacht was gesproten, en de overige van tijgers, honden, katten en geiten afkomstig moesten zijn.

De berg *Merapie* was intusschen al drooger van omtrek geworden, en de zee scheen zich geheel van zijnen voet verwijderd te hebben: ten minste ontstonden er toen drie groote vlakten, die genoemd werden *Rana Tana Antar*, *Rana Liemapoelo* en *Loeboe Agam*, en welke nu nog de afscheiding der verschillende vlakke landstreken in de Padangsche bovenlanden uitmaken.

De man, getrouwd met de vrouw uit het vorstelijk geslacht gesproten, werd gezonden naar *Tana Datar*, alwaar hij zijnen zetel vestigde.

De tijger-familie ging naar *Agam*; de geiten-familie naar *Rana Liemapoeloe*: de katten-familie naar *Tjoedoeng kotta Lawe* en de honden-familie naar *Koeboeng Tiegablas*, zijnde de geheele bevolking van *Sumatra* volgens deze fabel uit die familien voortgesproten.

De vorst zelf Serie Maha Radja die Radja daalde

toen van den berg, en vestigde zijnen zetel te *Lagoendie Basillo*, welke plaats nader genoemd werd *Priangan* (*Padang Pandjang*) of het verblijf der genoegens; zij is gelegen omtrent 2 uren beoosten *Pagger Roeÿong* op den grooten weg, alwaar zich hedendaags nog sporen van het vroeger verblijf van dien vorst voordoen.

Hier werd toen een *Balij* (stadhuis) opgerigt, welks pilaren uit *djielatang*-hout waren te zamen gesteld, die men niet kon aanraken, zonder zich eene groote jeukte op het lijf te veroorzaken. De omheining was van den wortel *loendang*, en derzelver dak van de *ledjoe sagar Djantan*. Ook werd er een trom (*Tahoe*) vervaardigd van het hout der plant *Poeloet Poeloet*, en de kleine trom *Gendang* van het gewas *Saligoerie*, wordende de huid van de *Jange Toemo* tot derzelver vel gebezigd. De vorst werd toen ook bezitter van de *Tjanang* (*breng breng*) *Sultan* Djandjanata, die door den opperste der booze geesten was vervaardigd, en van de piek *Toemlak tataran*, uit een' tak van de *Idjoe sager*, *Djantan* genaamd, gemaakt, en van de door den God Soekoe Lambeij Tongoal te zamen gestelde *Tjulempang Tahier* (*Gammalang*). Alle deze zaken nu maakten de wonderbare rijkssieraden uit der vorsten van *Manangkabauw*, die immer, zoo lang zij hebben bestaan, in de inleiding hunner brieven werden opgenoemd.

Vervolgens werd ook op die plaats eene kerk gebouwd (*Missidjiet*),—hetwelk echter eerst moet geschied zijn, toen het Mahomedanismus was ingevoerd,—en waarin alle geestelijke zaken, volgens de regelen dier Godsdienst, verhandeld werden. Alle zaken, rakende de gewoonten en het bestuur van het land werden geregeld en afgedaan op de voormelde *Balij*, die den naam verkreeg van *Balij*

rong pandjang, wordende toen ook de bepaling gemaakt: „Dat de benoemingen van den vorst of andere Hoofden zouden geschieden op algemeene toestemming en keus van het volk of de onderdanen, en dat alle de zaken zouden worden afgemaakt volgens *Shara* en *Adat* (wetten en gewoonten)".

Hierna ging de vorst MAHA RADJA DIE RADJA met zijn huisgezin naar *Boenga sekamkan*, in het landschap *Soengie Trap*, en verwekte daar bij zijne eerste vrouw *Poetris* eenen zoon; vervolgens ging hij verder in het land en nam hij, te *Priangan*, INDO-TJALITA tot zijne tweede vrouw, en verkreeg ook bij haar eenen zoon:—en siedaar de drie eerste vorsten van het Rijk van *Manangkabauw*.

Toen werd de vader RADJA ALLAH of oppergebieder: de eerste zoon RADJA ADAT of bestierder der gewoonten; en de tweede zoon RADJA HADAT, of bestierder der Godsdienst.

Hierop volgde de dood van den vorst SIRIR MAHA RADJA DIE RADJA, die te *Priangan* is begraven. Zijne weduwe INDO TJALITA huwde toen met TJATIB BILANG PANDAI, die den vorst uit *Room* was gevolgd. Zij verkregen twee zonen en vier dochters.

Het volk verhief de beide eerst vermelde tot de waardigheid van *Panghoeloes*; de oudste bekwam den naam *Sultan* PADOEKA BEZAAR of *keij* TAMANGOENGAN, en de tweede werd benoemd tot *Sultan* SAMANING en nader PERWATIE SABATANG. Deze zijn de stamvaders der twee groote volkstammen van dit land: namelijk keij TAMANGOEN van den stam *Lare kotta pli*-ang en keij PERWATIE SABATANG van den stam *Tjienieago*.

Hoe fabelachtig en duister zich dit verh[aal] ook voordoet, zoo is het echter waar dat in de bi[...] en be-

voelanden, gelijk reeds gezegd is, sporen worden gevonden van een vroeger verblijf van voorname personen aldaar, welker geschiedenis of het volksverhaal dat omtrent hen in omloop is, in verband staat met de tot dus verre voorgehouden fabel.

Zoo vindt men te *Priangan* en *Tana Datar*, aan de noorderhelling waar de weg loopt, een' driekantigen steen van ruw *trachiet*, twee méters lang en een en een half breed, met een opschrift waarvan de karakters meest door den ouderdom zijn uitgewischt, doch nog de kenmerken dragen van de Javasche letters. Te *Sintoe* vindt men aan de noordzijde van den weg een vierkant van vier méters breedte en lengte, met steenen belegd, waarvan eenigen tot zitplaatsen dienen. Aan de westzijde is eene vierkante verhooging van een paar méters in lengte en breedte, en anderhalf in hoogte; in het midden hiervan wordt een steen van een half kubiek méters gevonden, met eene lange en smalle opening in het midden, die daarom door de inlanders *Batoe Batiekam* wordt genoemd. Deze *Batoe Batiekam* is van *trachiet*, die in eenen vloeibaren staat schijnt geweest te zijn, en om een puntig stuk gesteente zich verhard heeft, dat er naderhand uit gevallen zijnde, het spoor heeft nagelaten als of die steen met een' dolk of *kris* doorboord was.

Het volksverhaal over dezen steen bevestigt eenigzins den grondslag van de boven aangehaalde fabel, hoewel de verwarring omtrent den geheelen oorsprong daardoor niet verminderd maar eerder vermeerderd wordt. In aloude tijden woonde er een Vorst of Stamvader, die zijnen hoofdzetel te *Priangan* (*Padang Pandjang*) vestigde. Deze had drie kinderen, twee zonen en eene dochter (de fabel hierboven zegt vier): de oudste zoon werd genaamd *Key*

TAMONGON-GAN, de tweede, eene dochter, INDRADJATTIE, en de derde, een zoon, PERPATTIE SE BATANG.

De jongste broeder verwijderde zich vroegtijdig uit het ouderlijk huis, en vond, na verloop van eenigen tijd van eene reis terugkeerende, INDRADJATTIE hem geheel vreemd geworden, en op het punt van in het huwelijk te treden met een' der aanzienlijken van het land. Maar PERPATTIE SE BATANG den bruidegom in schoonheid en rijkdom overtreffende, wist het voorgenomen huwelijk te doen mislukken, en trouwde haar zelf, zonder dat een van beide wist dat zij in eenige betrekking tot elkander stonden. Later echter ontdekte INDRADJATTIE een likteeken aan het hoofd haars mans, veel gelijkenis hebbende met een zoodanig teeken, als door een' slag harer moeder op het hoofd van haren broeder PERPATTIE SE BATANG ontstaan was. De oorzaak hiervan navorschende, ontdekte men eerst dat PERPATTIE SE BATANG met zijne eigen zuster was getrouwd, hetgeen zijn' anderen broeder KRIJ TAMONGON-GAN zoodanig in toorn ontstak, dat hij PERPATTIE SE BATANG den oorlog verklaarde en een' woedenden krijg tegen denzelven voerde. De overwinning helde reeds naar de zijde van laatstgenoemden over, toen zijne moeder, de oude vorsten, en zijn zuster en echtgenoot INDRADJATTIE op het slagveld verschenen, en zich tusschen de vechtende legers stelden. Tegen deze beide zich niet willende verzetten, zoo nam hij de vlugt door *Lima kawan* tot *Sintoe*, en hield hier stand. Echter, nog opgewonden door het in hem heerschende krijgsvuur en strijdwoede, hief hij eenen dolk op en stiet, onder den uitroep: „indien mijne moeder er niet tusschen ware gekomen, zoude ik de harten mijner vijanden hebben doorboord, even als ik nu dezen steen doe", tot aan het lemmer in den voor hem liggenden

steen, hetgeen de opening is die thans nog in de *Batoe batiekam* gezien wordt. Even als men op zoo vele andere plaatsen plegtig de graven vereert, zoo bewijzen de Maleijers ook hier veel eerbied aan dien steen, offeren op denzelven en verzoeken er, in ziekten en bij gelegenheid van het planten der *Sawas*, onderscheidene gunsten.

Oostwaarts van *Sintoe*, voorbij de marktplaats van *Lima kawan* komt men aan eene plaats, *Koeboer Radja* genaamd, waar een vierkant van 25 méters breed en 100 lang, wordt gevonden, dat oost en west langs den weg zich uitstrekt, en met een' muur van opeengestapelde rotssteenen, ter hoogte van eene méter, is omgeven; men vindt aldaar aan de noordelijke zijde van het riviertje *Lante Batoe*, onderscheidene groote steenen liggen, waaronder drie voornamen. Op den eerste staat een onduidelijk snijwerk; op den tweede een verward opschrift, veel gelijkenis hebbende met Javasche karakters, en op den derde vindt men ook eenig snijwerk. Allen zijn van *Trachiet*.

Op dit plein hielden de Grooten van *Lima kawan* zitting over de zaken die het land en de onderdanen betroffen; aan het oostereinde staat een oude *Katappang* boom, en op het westelijk gedeelte bevinden zich eenige graven, waaronder een van eenen koning; om welke reden deze plaats dan ook den reeds vermelden naam van *Koeboer Radja* draagt.

Op den noordwestelijksten steen staan verscheiden regels gebeeldhouwd, waarschijnlijk oud Javaansch. Ook geven de Javaansche karakters, die op eenige steenen te *Pagar Roeijong* gevonden worden, blijken, dat de Javanen vroeger eenig gezag in het Rijk van *Manangkabauw* gehad moeten hebben, en dit wordt door hunne overleveringen bevestigd, die melding maken dat er, in de 13de eeuw, een vorst Pergadjo Bodjo, van het landschap *Kadirie*, is geweest,

die met nog eene *Ratoe* Pagadangan te *Manangkabauw* is gekomen, en te *Padang* is gestorven.

Uit alles wat wij tot dusver, omtrent de geheel in het fabelachtige gehulde geschiedenis van den oorspronkelijken stam der Maleische bevolking, hebben aangehaald, blijkt genoegzaam dat derzelver duisterheid immer een hinderpaal zal blijven om tot de waarheid door te dringen; hetwelk zoo veel te moeijelijker wordt, omdat dit verhaal slechts als de grondslag van deze fabel kan worden aangemerkt, die in ieder oord, in iedere plaats, in iedere *kampong* met veranderingen, geheel in het eigenbelang van den geboortekreits des verhalers, wordt voorgedragen: zoodat die menigte veranderingen en wijzigingen eene tegenstrijdigheid doen ontstaan, die niet kan worden opgelost dan door in ééns den Gordiaanschen knoop door te hakken, en, zoo als ook in alles schijnt bewaarheid te worden, voor zeker aan te nemen, dat de Maleische bevolking ter *Westkust Sumatra* twee stamvaders heeft gehad, en wel den hierboven vermelden *Keij* Tamenggongan en *Keij* Perpattih Sebatang, die hun verblijf te *Priangan* (*Padang Pandjang*), niet verre van het fort *van der Capellen*, hadden gevestigd, en thans in de *tiegablas kotta's*, de eerste te *Kotta Anauw*, en de tweede te *Sollo*, begraven liggen.

Deze stamvaders of eerste Maleische wetgevers verdeelden het land in *Loeaks*, afdeelingen, *Kotta's*, distrikten, *kampongs*, dorpen of gehuchten; en de bevolking in *Laroe*, stammen, *Soekoes*, deelen der stammen, en *Boeaproeta*, familien.

Vroeger is reeds gezegd, dat de geheele Maleische bevolking afstamt van de twee bovengenoemde stamvaders. Nog hedendaags onderscheiden zij zich door twee verschillende

stamlijnen, onder de benaming van *lare kotta pliang* en *lare tjieniago*, zijnde *Keij* KATAMANGING-AN de stamvader van de eerste, en PERPATTIE SEBATANG van de tweede lijn.

Het getal *Soekoes* in elke *lare*, en het getal *Boeaproets* in elke *Soekoe* is onbepaald, en derzelver benaming aan' geene vaste regelen gebonden; doch wat ook de naam van eene *Soekoe* mag wezen, zij behoort altijd tot een der twee opgenoemde stammen, *kotta pliang* of *Tjiniago*, terwijl de *Boeaproets* immer de *Soekoe* volgen, waarvan zij afstammen. Zoo heeft men bij voorbeeld te *Padang* acht *Soekoes*, te weten:

1. *Kotta.* 2. *Tandjong.* 3. *Balle massiang.* 4. *Malaijoe.*	*Kotta pliang.*
5. *Djamba.* 6. *Mandalieka.* 7. *Lamage.* 8. *Pangaloe.*	*Tjiniago.*

Het stam- of *Soekoe*-regt blijft altoos gevestigd in het geslacht der vrouwen, zoodat het erfregt ten volle aan de zuster of aan haren zoon wordt toegekend, en wel omdat de meergenoemde stamvaders, bij gelegenheid eener door hen ondernomene zeereis, eene grootere gehoorzaamheid bij den neef dan bij den zoon ontwaarden. Volgens dit erfregt heeft dus de wettige zoon geene aanspraak op de nalatenschap zijns vaders, maar wel van zijner moeders broeders. Als de overledene geene zusters of

zusters kinderen heeft, zoo vervalt zijne nalatenschap aan zijnen broeder van dezelfde *Soekoe*, en bij ontstentenis van dien, komt de boedel ten voordeele van de geheele familie van den erflater of aan zijne *Soekoe*. Een onwettige zoon kan de erfgenaam zijns vaders worden, mits de *Soekoe* zijns vaders aanklevende, dewijl de moeder geene *Soekoe* heeft. Zeldzaam wordt er echter van dit voorregt gebruik gemaakt, daar de schande der geboorte zich alsdan te zigtbaar zoude voordoen.

In de benedenlanden, langs de kust, waar de adats (gebruiken) meer verbasterd zijn, treft men hedendaags enkele voorbeelden aan, dat de zoon bij testament tot universeel erfgenaam wordt benoemd, met inachtneming der Mahomedaansche voorschriften; doch zoodanige beschikking gaat steeds met vele tegenkantingen van de zijde der erfgenamen, die daarop, volgens de *adats* aanspraak kunnen maken, gepaard.

De erfgenamen blijven aansprakelijk voor de schulden der overledenen, en zorgen voor de begrafenis.

Bij huwelijken volgt de man de vrouw, dewijl deze de stamhoudster zijnde, hare *Soekoe* niet mag verlaten; hij houdt zijne vaste woonplaats bij zijne zuster, die benevens hare kinderen, regt hebben op zijn hulp en de vruchten zijns arbeids; aan zijne vrouw en hare kinderen geeft hij niets, terwijl hij ten haren huize als een vreemdeling wordt aangemerkt.

De mannen worden onder toezending van geld en geschenken door de vrouwen ten huwelijk gevraagd, welk gebruik bekend is onder de benaming *Mandjapoet kalm*.

(*Het vervolg hierna.*)

FRANCIS.

Het Inlandsch bestuur ter Westkust van Sumatra.

Het Inlandsch bestuur ter *Westkust* van *Sumatra* bestaat uit Hoofden, die de volgende titels dragen, als: *Jang di Pertoeang*, *Toeanko*, *Pamoentjak*, *Panghoeloe kapala* of *Poetjoe awoer*, *Panghoeloe*, *Panghoeloe kitjiel* en *Orang toea*.

Behalve de *Jang di Pertuans* zijn alle deze Hoofden afkomstig uit het *Soekoes* bestuur dat aan elken stam zijne Hoofden geeft, op alle plaatsen waar zij zich bevinden, die gezamenlijk in de *Kampong* over algemeene zaken beraadslagen.

In elke *Kampong* heeft ieder *Soekoe* zijn Hoofd die *Panghoeloe* genaamd wordt.

Alle deze *Soekoe* Hoofden te zamen zijn het Hoofd van de *Kampong*, en die uit de gezamenlijke *Kampongs* staan als Hoofd over een landschap. Zoo noemen b. v. die van de XIII *Kottas* zich *Solok Solaija* (de moeder *Kampongs*) *Rappat nantigablas kottas*. Men zegt dat er in dat land meer dan 100 *Panghoeloes* gevonden worden.

Er zijn landschappen waarin de Hoofden alleen uit *Panghoeloes* bestaan; om slechts enkele te noemen: *Baijang*, *de* XIII *kottas* en *de* XX *kottas*. In andere landen zijn wederom personen onder de *Panghoeloes* die een' hoogeren titel bekleden als: de Toeanko van *Troessan*, *Padang* en *Oelakan*.

Er zijn ook landen, waar meer den één *Panghoeloe* een' hoogeren rang bekleedt zoo als de VII *kottas* b. v. die een' Radja hebben, die echter ook *Panghoeloe* van zijne soekoe is. Een ander in dat zelfde landschap is even zoo *Pamoentjak*, en deze beide regeren met vele *Panghoeloes* 8 gehuchten die gezamenlijk een der zeven *kottas* uitmaken.

De overige zes *kottas* worden nog door 3 zoogenaamde *Pamoentjaks* met een groot getal *Panghoeloes* geregeerd; voor algemeene zaken zijn die hoofden gezamenlijk noodig om tot een besluit te komen, maar op zich zelve hebben die Hoofden, even als de *Panghoeloes* en de *Soekoe*, waartoe zij behooren, het meeste te bevelen.

Wanneer er een geschil is onder de *Anak boeas*, van welken aard ook, dan gaat de klager eerst bij zijn' *Panghoeloe ketjiel*, het Hoofd van zijn' familie-stam en de *Soekoe*; deze onderzoekt de zaak, tracht dezelve aftedoen of geeft raad: kan het niet afgedaan worden, dan gaat de klager bij den *Panghoeloe* zijner *Soekoe*, met een tanda, hetzij geld of iets anders; de *Panghoeloe* roept daarop de tegenpartij, die ook een tanda moet geven en maakt zoo mogelijk het geschil af. Bestaat er kwestie tusschen personen van differente *soekoes*, dan beraadslagen de *Panghoeloes* onderling en beslissen de zaak zoo mogelijk; is het geschil van zoo veel belang dat zij het niet gezamenlijk kunnen afmaken of dat de partijen zich niet met hunne uitspraak willen vergenoegen, dan wordt de zaak voor de *Toeanko* en *Panghoeloe rappat rappat* verhandeld, indien er geen *toeanko* of ander Hoofd bestaat, dan voor *rappat Panghoeloes*. Dit alles gaat zeer langwijlig en is vergezeld van onkosten wegens de *Tanda* (*taÿamas* genaamd) die men bij deze regters, voor dat de zaak in overweging genomen wordt, moet betalen. De grootte van deze schatting wordt berekend naar mate van de belangrijkheid der kwestie, en bestaat doorgaans in eenige guldens of realen, die verdeeld of wel gebezigd worden om daarvoor gedurende de *bitjara* ververschingen te bekostigen.

Door gemelden Raad moet de zaak dan beslist worden volgens *Adat*, en indien dat niet kan, dan volgens *Adat*

barsan di Sarak dan Sarak barsan di Adat, dat is: dat de oude gebruiken aan den *koran* worden getoetst, en wanneer zij daarmede niet in tweestrijd zijn, dat de uitspraak dan ter executie moet gelegd worden.

Indien een der partijen zich tegen de executie blijft verzetten, dan wordt hij met boete gestraft; wil of kan hij die niet betalen, dan worden zijne goederen of *Kamanakans* daarvoor aangesproken.

Gebeuren er zaken van algemeen belang in eene kampong of in een landschap, dan wordt daarover eerst door de Hoofden *rappat* geraadpleegd, die dan beslissen wat er te doen staat, en door het slaan op de *gong* of groote trom de bevolking op de *balch* verzamelen, en aan deze de orders uitdeelen.

In geval van oorlog, moord, brand of roof wordt op last van de Hoofden het landschap of de kampong gesloten; niemand mag er uitgaan, tot dat het kwaad gestuit of de misdadiger is uitgevonden.

Als er een moord geschiedt, laat men het lijk liggen: hij die er het digtste bij is, geeft er aan de *Panghoeloe* zijner *Soekoe* kennis van, die dadelijk de gezamenlijke *Panghoeloe's* verzamelt; als de vermoorde nog leeft, dan vraagt men hem, wie de moordenaar is; zoo deze hem opnoemt benevens den *Soekoes*-naam van den dader, dan houdt men den moordenaar voor bekend. Krijgt men hem, dan komt hij dadelijk voor de *Panghoeloes Rappat* en wordt gecondemneerd meestal tot boete; deze boete loopt van 50 tot 300 realen, naar gelang der afkomst des vermoorden; die boete noemen de Maleijers *bangin*.—Wanneer de misdadiger de boete niet betalen kan, worden zijne vermoedelijke erfgenamen, zusters en zusters kinderen daarover aangetast, en indien die ook niet betalen

kunnen, dan worden zij verpand voor eene som zoo hoog als de boete loopt.

Heeft de moordenaar geen middelen, of familie die voor hem betalen kan, dan wordt hij ook wel ter dood veroordeeld; maar dit gebeurt zeer zeldzaam.

Ontdekte dieven moeten ook voor gemelden Raad te regt staan; is de fout gering, dan komt de schuldige met de teruggave der ontvreemde goederen, of de waarde daarvan en eene boete vrij: bij gebrek aan geld of goed, wordt de fout op zijn collaterale maagschap van 's moeders zijde verhaald; wanneer däár niets te halen is, moet hij schuldenaar worden, en ook wel zijn maagschap, wanneer zijn Hoofd niet geldig genoeg is, om de zaak tot liquiditeit te brengen.

Ingeval echter de misdadigers middelen hebben, dan zijn er vele omwegen, zelfs bij de regters, om met geld de uitspraak op de lange baan te schuiven: dit laatste geeft dan aanleiding tot twist en oorlog.

Wordt de dader van een bewezen feit niet ontdekt, dan moet de kampong, waarin het geval gebeurd is, zich door een' eed zuiveren, en als *adat* betalen *Satail Sapamin* of meer; (een *tail* wordt gerekend op 16 realen en een *pau* op 4 real. maakt 20 realen); dit geld wordt door de *Soekae* Hoofden verdeeld. Gebeurt het nogtans dat na deze zuivering de schuldige ontdekt wordt, dan is zijn straf des te zwaarder.

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat een slecht voorwerp niet alleen zich zelven maar ook zijne familie door zijne daden in het ongeluk kan brengen; van daar voorzeker dat men onder dit losbandig volk zoo weinig hoort van moord en roof. (Het is hier de redé niet van *Padang* en *Bencoelen*, waar de bevolking zoo zeer verbasterd, en

ook het *Soekoes* bestuur nagenoeg vervallen is of nooit bestaan heeft).

Wanneer men een gevaarlijk voorwerp in de familie ontdekt, is het den bloedverwanten geoorloofd voor de Hoofden *Rappat* zoo iemand uit hun midden te verstooten en jegens hem de *adat* niet meer te achtervolgen. Die persoon wordt dan als een vreemdeling verklaard, en wordt of een dienaar van de Hoofden, of uit de *kampongs* geworpen. — Men weet dat de Hoofden veelal de grootste vagebonden in dienst hebben, die op hun gezag het volk drukken en het Gouvernement trachten te bedriegen.

De *Jang de Pertuans* worden gerekend van een hoogere afkomst te zijn. Of zij ooit zoo luisterrijk geweest zijn als men beschreven vindt, is zeer twijfelachtig; men zegt dat de Hoofden van alle landschappen een' grooten eerbied voor hen hadden, dat zij in geschillen ongevraagd tusschen beide magten treden, en dat vele Hoofden aan hen cijnsbaar waren maar dikwerf de verpligte schatting schuldig bleven, omdat het den *Jang de Pertuans* aan de magt ontbrak om dezelve met klem in te vorderen. Overigens hadden zij invloed op de benoeming der mindere Hoofden in hun gebied, en soortgelijke inkomsten als de andere Hoofden. Hun grootste voorregt zou geweest zijn, dat hunne Residentie *Pagger roeÿong* eene veilige vrijplaats was voor allerlei slecht volk. — Wat voorts het ontstaan der *Panghoeloes* betreft, zoo is er in elke *Soekoe* een staak of linie waaruit de *Panghoeloes* gekozen worden; deze waardigheid is niet erfelijk van den vader op den zoon, maar gaat over op de broeders van eene moeder of zusters zonen van den overledenen *Panghoeloe*, op de wijze van de *Adat Poesakka*.

De eenigste uitzondering op dezen regel is te *Nattal*;

daar gaat de titel van *Toeanko* van den vader op den zoon over, maar de moeder is ook geene Maleische, maar meestal afkomstig uit aanzienlijke geslachten der *Battas.*

Zoo haast als er een *Panghoeloes* plaats vacant is, doet er zich dadelijk eene menigte aanspraakmakende op. De rijkste en slimste, hetzij neven of broeders van den overledenen (van 's moeders kant), worden meestal gekozen; dat met omkoopingen hier bij veel is uit te regten, behoeft geen betoog.

In geval er meer dan een slimme en geldverkwistende pretendent is, wordt de vergadering van de *Panghoeloe rappat* wel eens oneensgezind of *pitja.* Hieruit ontstaan dan twisten, kleine oorlogen en dergelijken; zijn en blijven de partijen even sterk, dan kiest men ze beide wel eens, om het geschil uit te maken en om nog meer geschenken te ontvangen: die dan van de beide gekozenen het slimste is en de meesten van zijne *soekoe* op zijne hand krijgt, overwint. Een ieder gaat dan bij hem te rade, en aan zijne tegenpartij blijft in het einde slechts de bloote titel over, waarmede hij zich moet vergenoegen.

Ingeval er bij het overlijden van een Hoofd geen broeders of zusters zonen meer aanwezig zijn, dan doet een iegelijk zijn best om te bewijzen dat ook hij van des overledenen *Neneh* afstamt; die de sterkste partij heeft, wordt dan op de *Baleh* gebragt, en door *rappat Panghoeloes* in de nieuwe betrekking erkend en bevestigd. Men geeft zich dan, hoe duister de zaak ook is, vele moeite om te bewijzen, dat de waardigheid in dezelfde linie van den gemeenen stam is gebleven; want dit is een der voornaamste vereischten.

Ingeval van oorlog of een geschil, steekt de betrekking van den *Panghoeloe* tot zijne *anak boeas* het meeste

af: ten eersten, om reden het gebruik vordert, dat de *anak boeas* zich alsdan geheel overeenkomstig de bevelen der *Panghoeloes* gedragen; ten tweeden, omdat zijn gezag noodig is om hunne regten te doen gelden, en hunne geschillen ten einde te brengen.

De *anak boas*, die gedurende den oorlog te huis blijven, of zich onttrekken aan het leveren van oorlogsbehoeften, worden door hunne medeburgers smadelijk behandeld, en moeten ook in geval van twist of geschillen voor de anderen onderdoen.

De *Soekoe Panghoeloes* hebben het regt om oorlog te maken. Wanneer er twist ontstaat tusschen eenige lieden van twee *Soekoes*, wordt de zaak voor de *rappat*-hoofden op de *baleh* gebragt; als partijen zich niet kunnen verstaan, dan eindigt zulk een twist wel eens met een *Prang Batoe*: het regt van den sterkste beslist dan, wie gelijk of ongelijk heeft. Ook weten de *Soekoes*-hoofden zich wel eens een' aanhang van vreemde *Soekoes* te verschaffen, en dan wordt het pleit door een' kleinen oorlog beslecht, waartoe gewoonlijk niet meer noodig zijn dan 5 of 6 gewonden en een paar dooden. Is er geschil tusschen de mindere *kampongs*, dan komt de moeder-*kampong* wel eens tusschenbeide om de zaak af te doen maken door *orang toea's* als anderzins. Men zegt ook dat, wanneer in oude tijden de *Radja* van *Menangkabauw* zich in het midden der vechtende partijen stelde, de strijd dan ophield.

Het woord *Soekoe* beteekent hier een vierdedeel van een reaal, ook een' tak van een geslacht. Volgens de oude overleveringen is voor vele eeuwen eene volkplanting gesticht in *Tana Datar*, te *Priangan*, (*Padang Panjang*) waarover een Vorst regeerde die bij een zijner vrouwen een' zoon gewan, met name Katoe Mangoean. De moeder

van dien zoon is later hertrouwd met een' man van mindere afkomst, bij wien zij een' tweeden zoon kreeg Perpatih Sie Batan geheeten.

Deze Perpatih Sie Batan is in zijn vroege jeugd op reis gegaan en zoo lang weg gebleven, dat bij zijn terugkomst zijn moeder reeds een dochter had, met welke hij zonder te weten dat zij van zijne familie was, gehuwd is.

Toen dit bloedschendig huwelijk openbaar werd, heeft Katoe Mangoean zich daarover zeer geërgerd en, om dergelijke onheilen in den vervolge te verhoeden, bepaald, dat buiten den *Radja* van *Menangkabauw*, niemand meer eene vrouw mogt huwen, die uit zijn' eigen familietak afkomstig was.

Vervolgens heeft hij de twee takken des gemeenen volksstams in vier lijnen verdeeld, te weten de eene tak, *Kotta* en *Pilian*, en de andere *Bodie* en *Tjuniago*. Deze lijnen kregen den naam van *Soekoes*.

Daarna heeft hij ook het beheer over die twee takken gesplitst; behoudende *Kotta* en *Pilian* voor zich en gevende aan zijn' broeder, Perpatih Sie Batan, *Bodie* en *Tjuniago*.

De tak van *Kotta* en *Pilian* bleef in *Tana Datar*; die van *Bodie* en *Tjuniago* toog naar *Agam*; van daar zegt men dat zoo vele bewoners van *Tana Datar* tot het geslacht *Pilian* behooren, en die van *Agam* tot *Tjuniago*.

De beide lijnen van *Kotta* en *Bodie* zijn vervolgens in een gesmolten met de andere en toen bestempeld met den naam van *Laras*, *Kotta Pilian* en *Tjuniago*. Toen de bevolking van de beide *Lara*'s genoeg was toegenomen om andere volksplantingen aan te leggen, kwamen de zoo even genoemde Hoofden overeen, om de omliggende

woeste landen te bevolken: namen daartoe van de beide *Lara's* een genoegzaam getal menschen, en bragten dit ten uitvoer. Toen na verloop van tijd de gezegde volkplantingen genoegzaam gevestigd waren, gingen de beide Hoofden dezelve onderzoeken met zekeren SOERRIE MAHARADJA, een zeer verstandig man, door wiens bemiddeling eenige burgerlijke inrigtingen tot stand werden gebragt. De oudste en verstandigste werden tot Hoofden aangesteld van de volkplanting en de familien, onder den naam van *Panghoeloe*; elke familie kreeg, in navolging van de vier hoofdlijnen, een' afzonderlijken naam. Van deze inrigting zegt men dat de menigvuldige namen der *Soekoes* herkomstig zijn.

De verspreiding en vermeerdering der *Soekoes* in alle *kampongs* is later door twist, oorlog en huwelijken ontstaan; zelden vindt men nu een *kampong* die niet 4, 6, en meer *Soekoes* telt; in de benedenlanden vindt men menigwerf in andere *Laeras*, dezelfde *Soekoe*-namen terug; b. v. op *Padang* heeft men 8 *Soekoes*, te weten: *Kotta pilian*, *Tanjong*, *Balie massiang*, *Malaÿa*, *Tjuniago sa Maÿa*, *Manda liko*, *Panjale en Jamba*. Te *Kotta tinga*, *Kotta*, *Se Kampong*, *Samba*, *Tjuniago*, *Tanjong*, *Sampadang*, *Palian*, *Balie massiang*, *Goetjie*, *Pejangis*.

De uitbreiding der beide *Lara's* moet eerst Noord- en Zuidwaarts hebben plaats gehad; om die reden zou de bevolking der 20 *kotta's* bijna geheel van *kotta Pilian*, en die van *Bonjol* enz, van *Tjuniago* afstammen.

In de XIII *kotta's* zijn VIII *kotta's* bevolkt uit de *Laras kotta Pilian*, en 5 dito uit de *Laras Tjuniago*. In de meer zuidelijk liggende VIII *kotta's* en *Soengie Pago* zijn vele menschen van *Tjuniago* gevestigd. Men wil dat die, bij een' hevigen oorlog in de XIII *kotta's*, derwaarts verhuisd zijn.

Bij *Balie Boekiet coringie* en *Limoen* zuidwaarts, en in de *Batta*-landen noordwaarts, verliest zich het *soekoe*-bestuur. Het is opmerkelijk dat de *soekoes*-namen meest namen zijn van zekere plaatsen: zoo heeft men onder anderen te *Nattal* zes *soekoes* met name *Atchi*, *Manang kabauw*, *Padang*, *Rau*, *Bandar sepoeloe*, en *Priaman*; doch deze zijn stellig van veel lateren oorsprong.

Elke Maleijer, hoe gering ook, weet tot welke *soekoe* hij behoort; zij zullen geen' anderen *soekoe*-naam aannemen, en ook zeer zelden gehoorzamen aan de bevelen door een' *Panghoeloe* van eene andere *soekoe* gegeven.

Men mag het daarvoor houden, dat van al de Hoofden de *Panghoeloes* der *soekoes* nog het meeste gezag en invloed hebben, niet zoo zeer uit vrees, als wel uit de sterke gehechtheid der Maleijers aan de voorouderlijke gebruiken. Met uitzondering van *Padang* is het gezag van de door het Gouvernement aangestelde distrikts- en *Kampongs*-Hoofden in hunne eigen *soekoe* van veel meer klem dan in de anderen, ofschoon ook de laatste volgens de bestaande inrigtingen onder hun beheer staan.

Het is hiervoren aangetoond dat het woord *Laras* van eenen anderen oorsprong is. De Maleijers hechten echter eene tweeledige beteekenis aan dit woord; zij schrijven het trouwens ook op tweederlei manier: eerstelijk de Hoofdtakken des gemeenen volkstams, -dezen noemen zij *Lara's*, -en ten tweeden eene landstreek, die noemen zij *Loerah*. Bij voorbeeld, de oude limieten van *Padang* zijn verdeeld geweest in 3 *Loerah's*, 1. *Loerah Padang*. 2. *Loerah Pau*. 3. *Loerah Tenga*. De geheele afdeeling noemen zij de *Tiga Loerahs*.

Er zijn ondertusschen verscheiden soorten van *Panghoeloes*; vier daarvan zullen wij hier opgeven.

1. De *Panghoeloes*, die den titel dragen van *Toeanko*, *Radja*, *Pamoentjak* of *Poetjoe awoer*. Ik reken deze ook onder de *Panghoeloes*, want veel meer zijn ze, volgens oud gebruik, niet; zij hebben het beheer over hunne eigene *Soekoe* en bekleeden het voorzitterschap in de vergadering der *Panghoeloes Rappat;* maar overigens hebben zij weinig in de andere *Soekoes* te bevelen. Wij hebben dit gezien in den oorlog tegen de VII *kottas*.

2. De *Panghoeloe* der *soekoes* boven behandeld.

3. De *Panghoeloe ketjiel*. Een *Soekoe* bestaat gewoonlijk uit 3, 4 á 5 staken of lijnen: onder die staken is er slechts een, waarin volgens de organisatie van Katoe Mangoean het *Panghoeloe*-schap der *Soekoe* erfelijk is; de andere staken zijn echter ook van *orang toea's* of *orang baij's* afkomstig, en mogen daarom een' *Panghoeloe ketjiel* aan hun hoofd hebben.

De *Panghoeloe's ketjiel* staan onmiddelijk onder den *Panghoeloe* der *soekoe* en bemoeijen zich alleen met de zaken van hunnen staak; zij geven raad en onderrigt. Is er eenig verschil tusschen de afkomelingen van twee staken, dan wordt de zaak eerst voor hen gebragt; zij doen dezelve af als de partijen zich onderling verstaan kunnen; in het contrarie geval brengen zij dezelve voor den *Panghoeloe soekoe*.

4. *Orang kaijas*, die wanneer de *Panghoeloe kitjiel* niet slim genoeg is, door feesten en geschenken zich een' aanhang in den staak weten te verschaffen, en langs dien weg door de *Panghoeloe soekoe* en de menigte ook als *Panghoeloe ketjiel* erkend worden..

De oude *Panghoeloe ketjiel* wordt dan veronachtzaamd, doch behoudt zijnen rang: men gaat echter niet meer bij hem maar bij den orang *kaija* om raad en onderrigt. Men noemt

dit soort van *Panghoeloes* ook wel *Panghoeloe Banjak.* Buiten hunnen familie staak hebben zij echter niets te zeggen; in den *Panghoeloes*-Raad en in buitenlandsche aangelegenheden hebben zij geene stem. Door de laatste soort *Panghoeloe's* ontstaan vele oneenigheden, die oorlog onder de *soekoes* en andere onheilen ten gevolge hebben. De *Iman* heeft ook eene stem in de vergaderingen der *Panghoeloes*; de *Katieps Hadjies* en andere geestelijken hebben geen ander gezag dan dat zij zich door hunne zoo genaamde vroomheid en heiligheid onder de bevolking weten te verschaffen; zij weten de bijgeloovigheid des volks zich zeer goed ten nutte te maken, en hun afkeer van de ongeloovigen en hunne hebzucht staan onze betere inrigtingen zeer in den weg. Zij zijn vrij van heere-diensten even als de *Panghoeloe Banjak, soetans, Marah, orang kaija's* en dergelijken. De laatstgenoemde worden door de Hoofden gebezigd als opzigters, zendelingen, spionnen enz; bij Raad en vergaderingen zitten zij mede aan, en wanneer de Hoofden in statie of ten oorlog uitrukken, dan zijn zij de eerste in het gevolg. Aan de stranden heeft men onder de laatste soort als mede onder de vrouwen van geboorte, veel slecht volk; vele arme menschen worden door hen onderdrukt, gekweld en mishandeld; zij doen dit ongestraft, omdat niemand hen durft aanklagen.

In de landschappen, die enkel door *Panghoeloes* bestuurd worden, zijn zekere *Panghoeloes* waarin, uithoofde van hunnen rijkdom, verstand en buitengewone ondervinding, meer vertrouwen gesteld wordt, dan in de overigen; hunne uitspraak over zaken is meer afdoende voor de *Anak boas*; zij worden *Poetjoe Awoer* genoemd, en zijn ontegenzeggelijk van eenen vroegeren oorsprong dan de door ons ingestelde *Panghoeloe Kapala.* De waardig-

heid en titels van Regenten, *Kapala laras* en *kampongs* zijn door het Gouvernement ingesteld.

De oorsprong van het *soekoes*-bestuur schijnt eene aartsvaderlijke regering geweest te zijn; de *Panghoeloes* schijnen alleen maar daargesteld, om de goede orde, rust en eensgezindheid te onderhouden, en zijn bij het ontstaan van eenig geschil eerder verpligt geweest om als een vader dan als een regter te beslissen: naarmate de bevolking en de zorgen zijn toegenomen, is het bestuur waarschijnlijk ontaard, en met al die misbruiken doorweven waarin wij het hebben aangetroffen. De voorregten der *Panghoeloes* zijn door geene geschrevene wetten bepaald: de magt die zij bezitten, is nu meestal ontleend van hunnen grooteren aanhang, meerdere slimheid, moed en welsprekendheid. Zij hebben aanspraak op beleefdheid en gehoorzaamheid: de gemeene man is verpligt hun die te bewijzen. Deze beleefdheid bestaat in eene buiging en in het vatten der regterhand van den *Panghoeloe*, en met de beide handen die aan het voorhoofd te brengen; in het dagelijksch verkeer wordt dit gebruik veel veronachtzaamd, doch ingeval van eene zitting der *Panghoeloes rappat*, wordt het stiptelijk gevorderd, en is benevens de *Taij amas*, zelfs bevorderlijk tot het verkrijgen van een billijke uitspraak.

Bij gelegenheid van het nieuwe-jaar, goede maanden of bijzondere feestdagen, slagten de *anak boas* karbouwen, en geven een gedeelte daarvan aan hunne Hoofden ten geschenke. De huwelijks- of lijk-feesten der Hoofden worden ook door de *anak boas* bekostigd; gebeurt het dat in tijden van buitenlandschen oorlog iets tot behoud van de Negorij moet worden gedaan, dan is elke onderhoorige verpligt op vordering van den *Panghoeloe* het zijne daar-

toe bij te dragen. Die iets te klagen heeft, mag zijn *Panghoeloes* niet voorbij gaan; die dat doet, berooft hen van de verpligte schatting (*taij amas*) en heeft hunne wraak te duchten.—De *adats* zijn, hoe gebrekkig dan ook, voor een gedeelte reeds in deze Nota aangetoond: dezelven worden alleen door overleveringen in wezen gehouden, en zijn door verkeerde uitleggingen en verklaringen zeker veel van de oorspronkelijke verbasterd; verscheidene die mij niet genoegzaam bekend zijn, heb ik achterwege gelaten en ik zal eindigen met de *Adat Poesakka*. Deze *adat* is, volgens overleveringen, deszelfs oorsprong verschuldigd aan de volgende gebeurtenis. KATOE MANGOEN, PERPATIH SE BATANG, en SOERIE MAHARADJA, drie zeer voorname personen, wilden met TJATJÉ BILANG PANDÉ (een heilig man) eene reize doen van *Priangan (Padang Panjang)* naar *Atché;* zij verzamelden zich daartoe met hun gevolg te *Priaman* om scheep te gaan; de praauw, waarmede zij vertrekken wilden, zat op het strand; de *Anachoda* riep zijne kinderen om ze hem vlot te helpen maken: de kinderen aarzelden en lieten zich door zijn' schoonbroeder terughouden; daarop riep de *Anachoda* zijn zusters kinderen en deze hielpen hem het vaartuig dadelijk in het water brengen.

TJATJÉ BILANG PANDÉ dit opmerkende zeide: Ik zie dat de *Kamanakans* meer achting en gehoorzaamheid aan hunnen oom bewijzen, dan de kinderen aan hunnen vader; het is derhalve billijk, dat zij van nu af aan boven onze kinderen bevoorregt, en in plaats van dezelve onze erfgenamen worden. Dien overeenkomstig werd dan ook op *Priaman* door deze voorname reizigers besloten, en het bestaand zonderling erfregt hier ingevoerd. Andere overleveringen zeggen:

1. Dat toen de opgemelde praauw niet was vlot te krijgen, TJATJÉ BILANG PANDÉ aan den schipper van het vaartuig den raad gaf, om de praauw over een zijner kinderen te doen afloopen: de schipper dezen raad volgende riep een zijner kinderen, maar deze had weinig lust en liet zich daarvan door zijn moeders broeder geheel terug houden; toen riep de *Anachoda* een van zijne zusters kinderen en die gehoorzaamde dadelijk, wordende de praauw over hem heen geschoven en vlot gemaakt, zonder dat hij daarvan eenig letsel kreeg. Ten gevolge van deze gebeurtenis, zou op voorstel van TJATJÉ BILANG PANDÉ het boven bedoeld erfregt ingevoerd zijn.

2. Dat een dergelijk geval zou hebben plaats gevonden bij het omvellen van een' boom; de beteekenis en toepassing hiervan is trouwens dezelfde als van het voorgaande.

Deze instelling is in gebruik langs het strand van *Ayer Adjie* tot *Nattal.*—Een vader, die uit kinderliefde zijne neven en nichten onterft, wordt gebrandmerkt als iemand die 's Hemels vloek op zijne nakomelingen wil laden; dit weerhoudt velen die het onbillijke daarvan zeer goed inzien, om er van af te stappen.

Daar de *Koran* nogtans de successie in de nederdaling der linie voorschrijft, zoo wordt door eenige verstandige inlanders de middenweg gekozen tusschen dat wetboek en de *Adat*: zij vermaken bij testament namelijk de helft der nalatenschap aan hunne *Kamanakans*, en de andere helft aan hunne kinderen.

Dit veroorzaakt wel ongenoegen, maar de uiterste wil wordt gewoonlijk toch geëerbiedigd; ook is men in de binnenlanden, alwaar de bevolking niet zoo verbasterd is als aan de stranden, vrij wat naauwgezetter op de rigtige verdeeling, volgens *adat*, van een' sterfboedel.

De aanspraak hebbende zijn, volgens gemelde instelling, de zusters van den overledene of hare kinderen; indien de overledene geene zusters kinderen heeft, dan komen de broeders die met hem van ééne *soekoe* zijn, tot de nalatenschap; indien er geene broeders zijn, dan komen de overige bloedverwanten of de geheele familietak. In zulke gevallen gebeurt het echter wel dat de boedel aan de kinderen van den erflater wordt geschonken.

Wanneer de overledene instede van geld of goederen, schulden nalaat, dan zijn zijne bovenbedoelde erfgenamen verpligt dezelve te liquideren: een iegelijk erft dan zijn aandeel schulden.

Bij het huwelijk volgt den man de vrouw, want die verplaatst zich niet; gaat de man bij zijne vrouw inwonen, dan wordt hij slechts beschouwd als een *Orang menompang*: alles wat hij in het huis van de vrouw of in de sawas werkt, is het eigendom van de vrouw; wanneer hij door de vrucht van zijn' arbeid zijn middelen wil vermeerderen, behoort hij voor zijne zuster te werken: dààr is zijn eigendom en bij haar hoort hij te huis. Is de man een koopman, of van eenig ander beroep, waarbij hij wat kan overleggen, dan behoort hij zijne winsten te brengen bij zijne zuster of hare kinderen; aan zijne eigene kinderen mag hij niet meer geven dan kleederen; wil hij meer doen, dan geschiedt dat met toestemming van zijne erfgenamen: doet hij dat niet, dan komt er twist over na zijnen dood.

Is een man in het huis zijner vrouw gestorven, dan komt zijne familie dadelijk onderzoeken of hij iets heeft nagelaten, en indien er wat is, wordt het dadelijk weggehaald. De erfgenamen zorgen voor de begrafenis. De benedenlanders, die niet afkomstig zijn uit de *Laras kotta Pilian* of *Tjuniago*, volgen deze instelling niet; zij verma-

ken hunne nalatenschap gewoonlijk in twee gelijke deelen tusschen hunne vrouwen en kinderen. Dit erfregt is een voorname oorzaak van den weinigen rijkdom en comparative gelijkheid van middelen onder de Maleijers.

1. Omdat van de genen die nog wat nalaten, de boedel onder zoo vele erfgenamen verdeeld wordt, dat men de vermeerdering van middelen naauwelijks voelt.

2. Omdat niemand zich zoo veel moeite zal geven om schatten te vergaderen voor zijne neven en nichten, als voor zijne eigene kinderen; van daar misschien ook, dat vele Maleijers niets meer doen dan hetgeen voor hun dagelijksch onderhoud hoog noodig is.

Wanneer de regel geldt, dat een land of Staat welvarend wordt door rijke ingezetenen, dan voorzeker is deze instelling een zoo groote hinderpaal tegen de welvaart dezer bezittingen, als het veelhoofdig *Soekoes*-bestuur is tegen alle regelmatige inrigtingen voor eene trapsgewijze regering.

Veelmalen heeft men de Maleijers trachten te overtuigen hoe moeijelijk het was om met het *Soekoes*-bestuur te handelen, en hoe noodig het was om hetzelve door eene trapsgewijze regering te doen vervangen; maar hunne inhaligheid en eerzucht verzette er zich altoos tegen, en daardoor is dan ook, ondanks herhaalde organisaties, het *Soekoes*-bestuur in stand gebleven. Noch de tirannieke regering der *Padries*, noch de doelmatigheid van het sedert jaren door ons ingevoerde stelsel, heeft de algemeene zucht voor het *Soekoes*-bestuur kunnen uitwisschen.

De door ons benoemden hebben zelven de aan hen opgedragene betrekking niet begrepen; hunne misbruiken werden op rekening van het gouvernement gesteld; de ingevoerde geringe belastingen en heerediensten waren een

nieuwe steen des aanstoots, en hinderde des te meer, wijl de bevolking nog vrijwillig onder den last van het bestuur gebukt ging.

Voor de uitroeijing van het *Soekoes*-bestuur is buiten twijfel het meest despotieke stelsel het doelmatigste; doch het zou te bezien staan, of de dadelijke invoering van zulk een stelsel niet een nog sterker en geweldiger ontroering in de inlandsche huishouding zou geven, dan tot dusverre is waargenomen.

Javaansche Volksverlichting.

Onlangs verzamelde zich eene groote volksmenigte bij het policie-kantoor te *Meester Cornelis*, in de nabijheid van *Batavia*. De oorzaak daarvan was, dat eene vrouw, na van een kind bevallen te zijn, in het eigen oogenblik een kaaiman had ter wereld gebragt, en men hiervan aan gemeld kantoor aangifte deed. Netjes in doeken gewikkeld hield dan ook een *doekon* (inlandsche vroedvrouw) een kleine kaaiman op hare armen, terwijl een *Hadjie* (priester) aan hare zijde stond, en bezig was der vergaderde menigte dit buitengewoon voorval te verhalen. Toen de ambtenaar, die met de policie dier plaats belast is, van een' assessor bij den landraad (eene vrij aanzienlijke inlandsche betrekking) vergezeld, het sprookje hoorde, zeide hij tot dezen: »hoe is het mogelijk dat de menschen zoo dom kunnen zijn; een mensch kan toch onmogelijk een kaaiman ter wereld brengen!" »Ja," was het snugger antwoord van den assessor, »mijnheer heeft wel gelijk, maar hier is het een ander geval, daar de grootmoeder dier vrouw zelve een kaaiman was."

Men zal zich herinneren dat op vele plaatsen van *Java*, het geloof aan zielsverhuizing, of liever aan eene bovennatuurlijke verwantschap van den mensch met tijgers en kaaimannen, in zwang is. Men rekent het voor één groot voorregt en geluk, een of meer dier dieren onder zijne voorouders te tellen. Een treffend bewijs voor de zuiverheid van het Mohamedaansch geloof onder de Javanen!

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust Sumatra. 1837.

Grensscheiding, verdeeling en bevolking.

(Vervolg van bladz. 111.)

In het vorig Nummer een kort denkbeeld gegeven hebbende van den oorsprong en de wording dezer soekoes, zoo zal men nu tot de beschouwing van den Maleischen regeringsvorm overgaan. Deze is mede door de twee meergenoemde stamvaders vastgesteld of door hen gedeeltelijk naar de vroegere instellingen van hunner moeders eersten echtgenoot Serib Maha Radja bevestigd geworden, met overleg en raadgeving van hunnen vader, den mede in de fabel voorkomenden Tjattib Billang Pandé.

Het onmiddelijk bestuur over de bevolking wordt opgedragen aan *Panghoeloes* voor de burgerlijke zaken, *Pagawés* voor de geestelijke, en aan *Palawans* of *Oeloebalangs* voor de verdediging des lands en de handhaving van het regt des bestuurs, terwijl het zoogenaamde oppergezag, (hetgeen echter, zoo als verder blijken zal, weinig

te beduiden had,) gevestigd werd in het huis van *Manangkabauw*, onder drie Vorsten, *Radja's* genaamd, als: 1. *Radja* ALLAM, Oppergebieder, 2. *Radja* HADAT, Opperhoofd van de eeredienst, 3. *Radja* HADAT, Opperhoofd over de gebruiken. De eerste had zijnen zetel te *Paggerroeijong*, de tweede te *Soempoe koedoes*, en de derde te *Boea*. Deze verdeeling komt vrij wel overeen met het dienaangaande in de fabel te berde gebragte, en het gezag dezer Vorsten werd ondersteund door den invloed van drie voorname distrikten van *Tana datar Toenkoe nantiega*, de drie steunpilaren, genaamd, *Soengie Trap*, *Soeroeasso* en *Padang Ganting*. De Hoofden dezer plaatsen voerden, ondergeschikt aan de Vorsten van *Manangkabauw*, de hoogste stem in *Tana datar*, en werden getituleerd *Datoe Pamontja die Soengie Trap*, *Datoe Indamo die Soeroeasso* en *Toean kallie die Padang Ganting*.

De magt der Manangkabauwsche Vorsten over de bevolking is echter nimmer van vele beduidenis geweest, alzoo hun gezag zich niet verder uitstrekte dan in het verleenen van schuilplaats aan ongelukkigen of door de wet vervolgde personen, en in het optreden als bemiddelaars tusschen twistende partijen. Hieruit blijkt dat het werkelijk gezag over de bevolking bij het *soekoe*-bestuur berust, gelijk tot meerdere duidelijkheid het volgende voorbeeld van de inrigting eens landschaps nader zal aanduiden.

Te *Matoea*, een klein landschap in de bovenlanden, met eene bevolking van circa 3,000 zielen, vindt men drie *soekoes*, als *Tjieniago*, *Siekoembang* en *Tandjang*. Deze drie *soekoes* of stammen worden verder verdeeld in negentig mindere stammen of familien, *boeaproets* ge-

maand. De regering over alle de boven aangehaalde groote en kleine stammen is zamengesteld uit

3 *Panghoeloes soekoe*		voor alle burgerlijke zaken.
90 *dito*	*boeaproets*	
3 *Pagawée*		voor de geestelijke zaken.
3 *Imams*		
3 *Ghatips*		
3 *Palawans*,		voor de verdediging des lands en de handhaving van het burgerlijk gezag.

Aan de *Panghoeloes* worden de inkomsten verzekerd van *Tail'amas*, *Dando* en *Settie*, zijnde een zeker loon voor het beslissen der verschillen en de boeten wegens overtredingen hunner gebruiken.

De *Imams* en *Ghatips* trekken de *zakat Pietra*, *Sedeka oepa kawing*, *oepa kara*, *oepa Talil* en *mengadjie koran*, zijnde de volgens den *koran* bepaalde jaarlijksche aalmoezen hunner inkomsten (2½ bij 10 id.) voor hunnen persoon, huwelijksscheiding en gebedloon voor overledenen, en voor het onderwijzen in den *koran*. De *Palawans* deelen in de inkomsten der *Panghoeloes* voor een derde.

Alle burgerlijke geschillen worden ter eerster aanleg door de *Panghoeloes boeaproets* beslist, doch partijen geen genoegen nemende in derzelver uitspraak, zoo komen zij in hooger beroep bij den *Panghoeloe Soekoe*, en wanneer het vonnis van dezen nog niet bevredigend is, dan beroept men zich op de *Rappat*, zijnde eene vergadering van de gezamenlijke Hoofden van het landschap.— Vindt men bij deze ook geene voldoening, dan gaat men over tot het regt der sterksten, *Prang Batoe* genaamd, dat gewoonlijk een einde aan het geschil maakt, na een paar dooden of gekwetsten te hebben bekomen, als

wanneer, ter voorkoming van verdere onheilen, door onzijdige partijen eene verzoening wordt bewerkstelligd.

Op zoodanigen voet moet het Inlandsch bestuur reeds sedert eeuwen hier geschoeid geweest zijn, toen, indien ik wel onderrigt ben, dit alles en vooral de geestelijke zaken eene meer bepaalde regeling en zekerheid verkregen bij het invoeren van de Mahomedaansche Godsdienst, te weten in het jaar 1177; zijnde toen een zekere BERHANOEDIN, leerling van SECH ABDULLAH ARIEF, die de Mahomedaansche leer te *Atjin* had ingeverd, te *Oelahkan* verschenen, van waar die eeredienst zich verder over *Agam* onder de geheele bevolking heeft verspreid.

Waarheid echter is het dat, sedert de eerste instelling der *Hadats*, de oorspronkelijke stammen, waaruit dezelve zamengesteld waren, vele schokken en scheuringen hebben ondergaan, zoo wel uithoofde eener vermeerdering van bevolking als door godsdienstige geschillen en andere omstandigheden, waardoor sommigen zich van den moederstam verwijderden en op verschillende plaatsen, zoo wel in de boven- als benedenlanden, kleine maatschappijen onder verschillende regerings- vormen naar die der hoofdstammen daarstelden, doch tevens gewijzigd naar zoodanige omstandigheden, als tot hunne verhuizing aanleiding gegeven hadden en tot waarborg hunner maatschappelijke regten noodzakelijk werden geacht.

Deze gebeurtenissen moeten ook een' grooten invloed uitgeoefend hebben op de maatschappelijke inrigtingen van de moederstammen, om de voorvaderlijke instellingen uit denzelver verband te rukken en aan de hedendaagsche dat onregelmatig aanzien te geven, waarin wij thans de geheele Inlandsche huishouding ter dezer kust aantreffen.

Van den hedendaagschen regeringsvorm kan dus niets

anders gezegd worden dan dat het een aartsvaderlijk bestuur is, waarbij elk lid der maatschappij gelijke regten heeft en eigen meester is, terwijl hij aan wien de uitvoerende magt is toevertrouwd, slechts als het oudste lid wordt aangemerkt met geene verdere werkelijke bevoegdheid, dan om de noodige uitlegging te geven aan hunne maatschappelijke instellingen of gebruiken (*Hadats*), kunnende hij zonder algemeene toestemming der leden van de maatschappij of derzelver vertegenwoordigers niets beslissen, terwijl al verder van hem gevorderd en verwacht wordt bescherming voor de veiligheid der leden van de maatschappij, waarvan hij het Hoofd is, tegen alle vreemd gezag, waardoor niet zelden gebeurt dat, wanneer een Maleijer over eene zaak wordt aangesproken of vervolgd, hij ondanks de overtuigendste bewijzen tegen hem, immer eenen verdediger vindt in het Hoofd van de maatschappij of *soekoe* waartoe hij behoort.

Ziedaar dan ook de reden van het aanzienlijk getal op zich zelve staande landschappen, met verschillende maatschappelijke inrigtingen, die ter dezer kust worden aangetroffen, en de groote verscheidenheid die in de benaming der Hoofden is ingevoerd sedert die oorspronkelijke instellingen, als wordende thans, behalve de hier voren genoemde *Jang die pertoeans*, *Panghoeloes*, *Pagawés* en *Palawans*, een groot aantal andere benamingen erkend, als: de *Sultan* te *Indrapoera* en *Moco Moco*, die *Mankoe Boemies* en *Mantris* onder zich heeft. *Radjas* te *Oelakkan* en *Kemallie*; *Pangerangs* te *Benkoelen*; *Pamontjas* over het geheele land. *Pangalima*; te *Padang*. *Toeankoes*. — Deze titel werd voorheen slechts aan voorname geestelijken toegekend, doch hedendaags hebben ook de *Panghoeloes*, die in eene onmiddelijke aan-

raking met het Nederlandsch bestuur staan, deze benaming aangenomen.

Kapalla Laras zijn de gewone *Pangheeloes soekoe*, die door den invloed van het Europeesch bestuur zich eene *suprematie* aanmatigen over hunne ambtgenooten. De Hoofden worden altijd gekozen uit de stamlijn der *Pangheeloes*, en de waardigheid erft op den neef over, indien hij daartoe de vereischte bekwaamheid bezit.

Boven alle deze verschillende Vorsten en Hoofden voerden echter in vroegere eeuwen de Vorsten van *Manangkabauw* eene groote *suprematie*. De zetels, waar de drie verschillende Vorsten of Bestuurders gevestigd waren, werden genaamd *Roema die Koedam*, *Roema die Tanga* en *Roema die Boekit*, waarvan het eerste aan *Radja* ALLAM, het tweede aan *Radja* HADAT, en het derde aan *Radja* HADAT toebehoorde. Thans bestaat nog alleen het eerste huis; de stam van het tweede is geheel uitgestorven; de door ons benoemde, als nu naar *Batavia* verwijderde Regent, BAGAGAR SCHAH, behoort tot het geslacht van het derde huis. In dien tijd had hij een oom, TOEANKO PATTA genaamd, die, volgens de Inlandsche gebruiken, meer aanspraak op eenig gezag in het bestuur had dan hij, en te meer, daar hij reeds vóór de omwenteling der *Padries*, door het volk in het bestuur was geplaatst geworden; doch ook hij is sedert overleden.

De inkomsten en voordeelen der Vorsten van *Manangkabauw* waren niet zeer groot; zij hadden hunne eigene rijstvelden, die zij door misdadigers, die zij genade geschonken hadden, doch die daardoor immer hunne lijfeigenen bleven, (waartoe zij, volgens de bestaande gebruiken, de magt hadden), of door hunne eigene bedienden lieten bewerken. Doch zij konden geene aanspraak maken op eenige

eredienaten van de bevolking, uitgenomen het leveren van bouwstoffen, dat echter nog bij minnelijke overeenkomsten werd gevorderd. Verder hadden zij de inkomsten van drie tolpoorten, waar ieder reiziger, daardoor trekkende, voor een' *karbouw* een' halven gulden, voor eene koe vier dubbeltjes, en voor iedere vracht twee dubbeltjes moest betalen, uitgenomen de bevolking der distrikten *Soengie Trap*, *Soeroasso* en *Padang Ganting*, die het voorregt genoten van tolvrij te zijn, doordien zij als de steunpilaren van het Rijk beschouwd werden.

Een van deze tolpoorten was gevestigd te *Soempoe Koedoes*, behoorende aan het eerste vorstelijke huis, of *Roema die Koedam*; een te *Boewa*, behoorende aan het tweede vorstelijke huis, of *Roema die Tengu*, en een te *Pager Roeijong*, behoorende aan het derde vorstelijke huis, of *Roema die Boekiet*. Voorts hadden zij de inkomsten of tribuut der Rijken van *Siac*, *Djambie*, *Batangharie*, *Indragirie* en *Palembang*, van welke plaatsen zij alle twee en een half jaren een kist amfioen in natura, of derzelver waarde in geld of goud ontvingen."

De inkomsten welke die Vorsten, bij kontrakt met de O. I. Kompagnie alle drie jaren, ter somma van 1000 realen (2000 guldens); van *Padang* genoten, waren aan de distrikten *Soengie Trap* en *Soeroeasso* afgestaan.

De uitlegging der wetten, de aard der misdaden, en de toepassing der straffen onder de Inlanders dezer kust, geschiedt naar de verschillende begrippen der Hoofden, en de bijzondere inrigting van elke maatschappij, getoetst aan de *Hadats*, volgens overleveringen en de voorschriften van den *koran*, hetgeen zij noemen *Hadat bersandar shera*, en *shera bersandar Hadat*, hetwelk wil zeggen: de gebruiken ondersteunen de wetten, en de wetten on-

dersteunen de gebruiken. De verbasteringen echter welke die gebruiken, na verloop van zoo vele eeuwen, van lieverlede ondergingen; de ontwijking der wetten, welke maar al te gemakkelijk viel, en de te weinige magt der Hoofden hadden zoo grooten invloed op den zedelijken toestand der bevolking, dat zij weldra, en vooral in de laatste vijftig jaren, tot den laagsten trap verviel, en eene voorziening hoogstnoodzakelijk werd. Deze voorziening kwam dan ook, en werd als het ware door zich zelve, uit den aard der omstandigheden geboren, doch tevens zoodanig verkeerd geleid, dat zij de bron werd van oorlogen en rampen, die nu ruim dertig jaren geduurd hebben, en welker einde zich nog niet laat voorzien. Geweld en onderdrukking stonden op den voorgrond, in stede van zachte overreding, en hieraan is het ontstaan dier sekte te danken, die zich onder den naam van *Padries* zoo berucht gemaakt heeft, dat eene kleine uitweiding over derzelver oorsprong hier niet te onpas zal komen.

" Een zekere Nak Reitje van *Agam*, woonachtig te *Boekiet kamang*, boven zijne medelandgenooten eenen hoogeren graad van beschaving verkregen hebbende, betreurde den toestand der in zijn land heerschende zeden, en begeerig denzelven te verbeteren gaf hij den zijnen last stiptelijk met bidden en verdere voorschriften van het Mahomedaansch geloof, de Godsdienst op te volgen, tevens ten strengste verbiedende het dobbelen met geld, hanenvechten, opium schuiven, dronkenschap en het kaauwen van tabak; al hetgeen door de Inlanders aldaar zeer sterk en buitensporig werd uitgeoefend. — De *Agamers* waren ook in dien tijd (nu ruim 30 jaren geleden) in de grootste barbaarschheid gedompeld, zoo verre zelfs dat zij geen onderscheid maakten tusschen bereide en onbereide

spijzen; dieverij was sterk onder hen in zwang en het moorden en menschen stelen en verkoopen een werk uit louter tijdverdrijf.

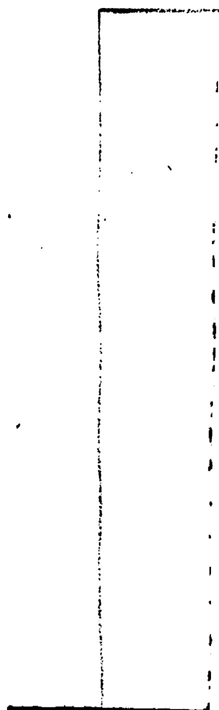
De nieuwe instelling van TOBANKOE NAN RENTJE (het laatste woord beteekent *geleerd of slim*, en eerst in 1832 is hij te *Mejang*, behoorende tot de *Laras Boekiet* overleden), werd eerst in zijn eigen dorp aangenomen en voorts krachtdadig doorgezet, zoo sterk zelfs dat hij, om een goed voorbeeld te geven, zijne eigene moeder om het leven bragt doordien zij, in het geheim tabak gebruikende, tegen zijn verbod had gehandeld.

Deze ongehoorde strenge daad verschrikte de inwoners der naburige dorpen, die meerendeels daarop de nieuwe leer omhelsden, en zij, die zich daaraan niet wilden onderwerpen, werden door de wapens daartoe gedwongen—Weldra gehoorzaamde het geheele *Agamsche*, na vele bloedstorting, aan die nieuwe instellingen; men voerde toen in dit land eene geestelijke in stede der aartsvaderlijke regering in, en in elk dorp plaatste men een' *Padrie* (Godgeleerde) die de hoogste stem voerde in het bestuur. Om nu dit volk van de nog onbekeerde te onderscheiden, gelastte men dat het geheel in het wit gekleed zoude gaan.

Op dit zelfde zoo bloedige toneel verscheen een zeker inwoner van *Lintouw*, SIEDOE MOERRIEE genaamd, die in het *Passamansche*, gelegen aan strand bij *Padang*, in de godgeleerdheid had gestudeerd en daardoor den naam van TOEANKOE PASSAMAN verkreeg. Deze vervoegde zich bij den tweeden vorst van *Pagger Roejong* of *Manangkabauw*, IJANG DIE PERTOEAN NAN BAGOENMAÈ of bijgenaamd IJANG JAMAT, bragt hem de gebreken in de zeden en gewoonten van het volk van *Tana Datar* onder het oog, en verzocht de toestemming der Regering om dezelve

volgens de instellingen van de Mahomedaansche godsdienst krachtdadig te mogen verbeteren. Deze vorst nam niet alleen deze voorstellen met alle bereidwilligheid aan, maar noodzaakte ook de beide overige, met hem aan het Hoofd der Regering zijnde, vorsten dezelve te omhelzen, alstoen de geheele bevolking van *Tana Datar* gelastende zich aan deze nieuwe voorschriften te onderwerpen en even als de *Agammers* onderscheidend te kleeden.

Tobankoe Passaman vertrok vervolgens naar zijne geboorteplaats *Lintouw* met de volle toestemming en magt der regering, om de voorschriften der nieuwe leer ook daar en in de onderhoorigheden van dat distrikt in werking te brengen. Doch hier werd dezelve door iedereen niet zoo bereidwillig aangenomen, waarom hij, om een goed voorbeeld daar te stellen, een' *Panghoeloe*, die hem reeds driemalen met eenen vechthaan onder den arm was tegengekomen, eigenhandig om het leven bragt en niet gedoogde dat deszelfs lijk ter aarde werd besteld. Deze maatregel maakte eenen schrikkelijken indruk op de overige wederspannigen, die zich alstoen dadelijk aan hem onderwierpen, uitgenomen het distrikt *Tandjong Baroeloe*, dat zich hardnekkig tegen zijn leer bleef verzetten, en hem noopte hetzelve te beoorlogen en met geweld tot gehoorzaamheid te dwingen. Spoedig echter werd hij door eenige naastbestaanden der vorsten van *Pagger Roejong* genoodzaakt die plaats te verlaten, maar keerde ook kort daarna terug en hernam dezelve met geweld. Hierop verzocht hij eene bijeenkomst van alle de vorsten en grooten van *Tanadatar* te *kotta Tenga*, en deze zich vergaderd hebbende liet hij uit hun midden om het leven brengen *Jang die pertoean Radja* Narro, *jang die pertoean Radja* Tallang, broeder van den tegenwoordigen

verbannen Regent van *Manangkabauw*, en den zoon van den oudvorst van *Manangkabauw*, *Radja* MONIING; hen verklarende te zijn ketters, die tegen de Godsdienst hadden gezondigd, omdat de eerste hem te *Tandjong Bároeloe* had beoorloogd, en de beide andere denzelven daarin hadden ondersteund. Een groote twist ontstond daarop in de vergadering; men geraakte handgemeen en verscheidene der *Pagger roeijongsche* Grooten werden daarbij gewond; de genoemde rustende vorst *Radja* MONIING, volgens het algemeen gevoelen onkwetsbaar, en de oom van den nu verwijderden Regent, *Radja* GOEMPINTA, ook *Toeankoe* PATTA genaamd, kwamen er levend af doch zijn sedert overleden.—Hierop volgde een oorlog tusschen de partij der *Padries* en die der vorsten van *Tana Datar*, met dat gevolg dat de vorsten genoodzaakt werden het land te verlaten en zich naar verschillende oorden met de vlugt te redden. Bij die gelegenheid moet zich *Toeankoe* PASSAMAN meester hebben gemaakt van eene dochter van den *Toeankoe* MOENING, waarmede hij waarschijnlijk trouwde. *Radja* MONIING begaf zich naar *Loeboe Djambie*, terwijl de vorsten der beide overige zetels kort te voren overleden waren. De tegenwoordig naar Batavia verwijderde Regent BAGAGAR ALAM, zoon der vorsten van den derden zetel, nam de wijk naar *Padang*, en zijn oom, die door het volk reeds tot dien derden troon verheven was, ging naar *oelakkan*.

Nu werd ook de regering van *Tana Datar* geheel geestelijk; elk dorp kreeg eenen geestelijken (Padrie) tot Hoofd, die echter zoo te *Tana Datar* als in het *Agamsche* weldra misbruik van het hem toevertrouwd gezag begon te maken en onder den dekmantel van de Godsdienst de willekeurigste wetten bepaalde, waarbij aan het volk verboden werd het dragen van eenige sieraden hoe ook

genaamd, het kaauwen van betel en diergelijke meer, waardoor van lieverlede meerdere overtredingen plaats vonden, die door het opleggen van boete een ruim veld gaven aan hunne hebzucht en eigenbelang.

Onderscheiden van dit alles doet zich de bevolking der zuidelijke afdeeling dezer Residentie, kunnen zoo door regeringsvorm als door zeden en gebruiken, welke voornamelijk daarin van die der bewoners der oude Residentie *Sumatra's Westkust* verschillen, dat onder haar geen *soekoes* bestuur met alle daaruit voortvloeijende verwikkelingen en verwarringen bekend is, hoewel integendeel ook bij dien regeringsvorm, gelijk mede blijken zal, het regt der sterksten of de stem der magtigsten, dat is te zeggen, der meest vermogenden, zich op den voorgrond stelt.

De bevolking van *Benkoelen* en onderhoorigheden is, met uitzondering der vreemdelingen die, uit *Atjin Padang, Celebes* en andere plaatsen en eilanden, zich onder den invloed van het Gouvernement, langs derzelver kust aan de mondingen der rivieren of aan de handeldrijvende zeeboezems en Bazaars gevestigd hebben, afkomstig van de verschillende volksstammen, gezeteld aan de gindsche zijde van de *Barissan* behoorende onder *Palembang* en de *Lampongs*. Winzucht, Godsdienst-twist, ontduiking van verdiende straffen en andere omstandigheden deden deze lieden zich van de moeder-stammen afscheuren, van lieverlede naar *Benkoelens* kust afzakken, zich daar vestigen in kleine maatschappijen en onder eenen regeringsvorm, (even als de kinderstammen in de midden-afdeeling der Residentie), gegrond op de voorvaderlijke instellingen en gebruiken hunner geboorteplaatsen, doch tevens gewijzigd naar zoodanige aangelegenheden, als welke oorzaken waren hunner verhuizingen, of zich in de oorden hunner

nieuwe vestigingen plaatselijk voordeden, en tot waarborg hunner persoonlijke vrijheid en regten noodig werden geacht.

Hieruit vloeide van zelf voort dat, evenals bijna over geheel *Sumatra*, ook daar in die nieuwe vestigingen de regerings-vorm van tijd tot tijd, en door gewoonte en door overlevering meer wortel vattende, geheel een aartsvaderlijk aanzien en omvang verkreeg en in dat bestuur elk lid der maatschappij als het ware zijn eigen meester is; terwijl diegene onder hen, aan wien de uitvoerende magt is toevertrouwd zelfs erfelijk en, zoo als nader zich zal voordoen, reeds sedert verscheidene geslachten op hem neergedaald, slechts als het oudste lid dier maatschappij wordt aangemerkt, die enkel bevoegd is voor de behoorlijke handhaving hunner instellingen te zorgen, en geen regt heeft in de bestaande orde van zaken eenige veranderingen te maken, tenzij hij daartoe de toestemming, na raadpleging met de oudsten der bevolking, zal hebben verkregen.

Echter neemt dit niet weg, dat sommige Hoofden onder hen een zeer willekeurig gezag over hunne zoogenaamde ondergeschikten uitoefenen, wordende er ook soms personen gevonden, die zonder een wettig gezag te bekleeden, evenwel meer aanzien en invloed hebben onder de bevolking dan die Hoofden zelven; hetgeen moet worden toegeschreven aan de nog zeer onbeschaafde begrippen dier bevolking, waardoor het als het ware onder de Hoofden van *Benkoelen* een regel is geworden dat hij, die geene middelen bezit om zijn gezag klem bij te zetten, zich naar het algemeen gevoelen zijner *Anakboeas* moet schikken, terwijl hij die door vermogen of invloed, magt bezit, onbeteugeld en willekeurig kan handelen en zulks in geene geringe mate zijnen *Anak boeas* doet gevoelen.

De gegrondheid van de stelling hier te berde gebragt,

dat onder de bevolking op het Benkoelensche grondgebied een aartsvaderlijk bestuur is heerschende, vindt men het waarheid in de ontleding der algemeene benaming, waardoor zich hier Vorst en volk onderscheiden, te weten: *Orang Toeas* en *Anak Boeas* beteekenen de oude lieden en kinderen, of volgelingen.

De overige, door de Hoofden alhier gevoerd wordende, titels zijn slechts door hen zelven aangenomen, of toegekende waardigheden om den minderen of meerderen graad van rang aan te wijzen.

Met uitzondering van de afdeeling *Moco Moco*, alwaar de bevolking nog uit bijgeloof een' zekeren eerbied aan het oppergezag van den *Sultan* schijnt toe te dragen, zoude men over het algemeen kunnen zeggen, dat de Inlandsche Hoofden van *Benkoelen* en onderhoorigheden geen gezag noch invloed hebben om hunne werkelijke of vermeende regten over de bevolking naar eisch te doen gelden. Deze beperktheid van hun gezag moet men nimmer uit het oog verliezen bij onderhandelingen met deze Hoofden, en daarbij tevens in acht nemen, dat zij, slechts de bevoegdheid hebbende van als vertegenwoordigers der bevolking waarover zij gesteld zijn, te dienen, altijd in die onderhandelingen eene doorslaande neiging om de belangen der partij welke zij vertegenwoordigen, te bevorderen, zullen aan den dag leggen; terwijl al hunne bedrijven, strijdig met deze grondbeginselen, immer botsingen en tegenwerkingen van de zijde der bevolking zullen ondervinden. Als een voorbeeld hiervan worde slechts aangehaald, dat *Sir* STAMFORD RAFFLES, Luitenant Gouverneur van het nog Britsch etablissement *Benkoelen*, eene verandering in het bestuur willende daarstellen, in 1818 hoogdravende en schoonklinkende kontrakten met de Hoofden of *Pange-*

rangs van *Soengaij Lamauw*, *Soengie Itam* en *Sallebar* heeft gesloten, waarbij deze, tegen aanzienlijke schadeloosstellingen, alle hunne regten over de bevolking hebben afgestaan, met vrijheid tevens om van elk huisgezin eene belasting van *f* 4— 's jaars te mogen vorderen. Doch, zoo als hierboven reeds is gezegd, deze Hoofden noch magt noch regt hebbende, zonder de algemeene toestemming der bevolking, dusdanige verbindtenissen aan te gaan, zoo heeft zich deze tegen die handelwijs verzet en, in groote massa naar *Benkoelen* afgekomen, uitlegging van deze beschikking gevorderd.—*Sir* STAMFORD RAFFLES oordeelde het toen raadzaam haar te doen weten, dat aan deze aangegane overeenkomsten geen gevolg zoude worden gegeven, zoodat dezelve, hoewel zij in *Europa* eene groote vertooning hebben gemaakt, en daarvan zelfs in de nota tusschen de Nederlandsche en Engelsche gevolmagtigden, dd. Londen 17 Maart 1824, bij het alsteen gesloten verdrag over de Oost-Indische bezittingen wordt gesproken, te *Benkoelen*, geene andere uitwerking gehad hebben dan de inkomsten der bovengenoemde *Pangerangs* ten koste van het Gouvernement te vermeerderen, zonder hetzelve hoegenaamd eenig nut toe te brengen.

De Hoofden op het Benkoelsche grondgebied onderscheiden zich onder de benamingen van *Pangerangs*, *Challippas*, *Passeras*, *Pambarabs*, *Depatties*, *Mantries*, *Pamankoes* en *Gendie*, met uitzondering van *Meco Meco*, alwaar een *Sultan* wordt gevonden. Die, welke op de hoofdplaats *Benkoelen* wonen en vreemdelingen van oorsprong zijn, geven zich zelven den hoogdravenden naam van *Radja's* (Vorsten); zij en hunne afstammelingen hebben vele Europesche zeden overgenomen; beide seksen kunnen lezen en schrijven, en eenige onder hen gaan, met

uitzondering van den hoed, geheel op de Europesche wijze gekleed.

Vreemdelingen, die zich langs de kust in *bazaars* hebben nedergezet, hebben voor hunne Hoofden *Datoes* en *Pamangkoes*. Alle deze Hoofden zijn de bevoegde uitleggers der voorvaderlijke wetten en gebruiken onder de bevolking, waaromtrent geene geschriften bestaan, en die door overlevering in stand gehouden worden. Zij beslissen ook, bij wijze van minnelijke schikkingen, alle geschillen tusschen hunne *anak boeas*, en regelen alle godsdienstige en volks-plegtigheden.

Hunne titels en waardigheden zijn erfelijk, overgaande op den oudsten echten zoon, tenzij hiertegen gegronde redenen mogten bestaan, wanneer de naaste bloedverwant wordt gezocht om de *toengoehan* of familiewaardigheid op te houden. Op sommige plaatsen in de bovenlanden worden de titels, bij ontstentenis van eenen wettigen mannelijken erfgenaam, ook wel aan eene der dochters opgedragen, alsdan een[2] man in huwelijk aannemende onder de benaming van *semando ambel anak*, waardoor de familiewaardigheid behouden blijft, alzoo de man, bij een dusdanig huwelijk geen *djoedjoer* of huwelijks-koop betalende, daardoor als ondergeschikt aan de vrouw wordt aangemerkt en gevolgelijk ook alle de voordeelen, uit zoodanig een huwelijk voortspruitende, op de betrekkingen der vrouw overgaan; zelden echter vinden zulke huwelijken plaats, als te vernederend voor den man beschouwd wordende.

Den Hoofden worden geen vaste inkomsten van de bevolking toegekend; zij trekken hunne voordeelen uit eigen arbeid en van de boeten die zij den misdadigers mogen opleggen. Gevoegelijk zoude men dus de bevolking van *Ben-*

koelen kunnen verdeelen in de navolgende klassen, als: 1. In *orang toeas*, of *Panghoeloes en mantries.* 2. *Anak Radjas.* 3. *Orang baik baik.* 4. *Orang Mardika.* 5. *Orang benaatangs* en 6. *Boedaks.*

De *orang toeas*, *Panghoeloes* en *Mantries* zijn de algemeene benamingen waardoor de Hoofden worden gekend. De *anak Radjas* zijn de kinderen der Hoofden op de hoofdplaats, en hunne afstammelingen, die zich de vorstelijke benaming en waardigheid hebben aangematigd. Dit is de gevaarlijkste en schadelijkste klasse der te Benkoelen gevestigde lieden; doordien zij, uithoofde van hunne ingebeelde hooge afkomst, den arbeid verachten en, in eenen armoedigen staat verkeerende, zich van allerlei ongeoorloofde middelen bedienen om aan eenig vermogen te komen, ten einde door weelde en verkwisting aan hunnen stand aanzien te kunnen bijzetten. Onder het bestuur van het voormalig Gouvernement (dat is te zeggen het Britsche) leefde deze klasse van menschen als het ware buiten alle toevoorzigt, daar zij steeds met te verregaande toegevendheid werden behandeld uithoofde hunner familie-betrekkingen, als ook uit zorg voor eigenbehoud, daar in dien tijd de regters even beducht waren, een *anak Radja* voor de justitie te brengen als iemand, onverschillig wie het ook wezen mogt, om hem aan te klagen. Sedert de vestiging van het Nederlandsch bestuur de justitie met meerderen klem gehandhaafd wordende, en eenige *anak Radjas* zonder aanzien van persoon teregt gesteld als ook eenige doodvonnissen, hetgeen nimmer vroeger had plaats gehad, ter executie gelegd zijnde, zoo heeft deze hovaardige klasse eenige redenen tot nadenken gekregen, en zijn de door haar gepleegd wordende overtredingen en willekeurige handelingen merkelijk verminderd,

terwijl de bevolking, haar thans ook minder vreezende, gereeder over dezelve komt klagen.

Alle deze *anak Radjas* zijn kinderen en bloedverwanten van de Regenten van *soengie Lamauw* en *soengie Itam*, als ook van eene uit *Madura* en eene uit *Celebes* uitgewekene vorstelijke familie.

Onder de *orang baiks* zoude men kunnen rangschikken den Priesterlijken stand, de mindere Hoofden, de kooplieden en verdere welgezeten menschen.

De *orang Mardiekas* zijn vrije menschen, als: landbouwers, visschers, ambachtslieden enz. De *orang beroetangs* zijn ook vrije menschen, die echter hunne vrijheid voor geld of anderzins hebben verpand. De *boedaks* zijn de gewone slaven.

De *orang beroetangs* of verpandelingen maken een groot gedeelte der bevolking van de hoofdplaats van *Benkoolen* uit, en het zal niet ondienstig zijn een oogenblik derzelver aard en toestand te beschouwen, ten einde een klaar denkbeeld van dien beklagenswaardigen stand te verkrijgen.

Zij worden onderscheiden onder twee verschillende benamingen, als *Beroetang Mangering* en *Beroetang Sanblahan*.—De eerstgemelden staan bijna gelijk met den slaaf, met dat onderscheid alleen dat zij hunne personen kunnen uitlossen na afbetaling hunner schulden of na verloop van hunnen tijd van dienstbaarheid; terwijl de anderen menschen zijn die tot het aanleggen van cultures of anderzins eene beleening opnemen onder voorwaarde van, na teruggaaf van het geleend kapitaal, de winsten van hunnen arbeid met den geldvoorschieter in gelijke deelen te zullen verdeelen.

De heerschende Godsdienst onder de bevolking dezer

landen is de Mahomedaansche, die echter slechts op de hoofdplaats, en hier en daar langs de kust, eenigzins naar de bestaande voorschriften wordt opgevolgd, terwijl de bewoners der binnenlanden nog zeer aan hunne voorvaderlijke instellingen en gebruiken gehecht blijven.

De wetten en gebruiken onder dit volk verschillen, zoo als hier voren is gezegd, zeer op de eene plaats van de andere; doch over het algemeen komt het daarop neder, dat dezelve moeten worden beschouwd als instellingen eener onbeschaafde maatschappij, gegrond op zeer beperkte begrippen, en gewijzigd naar den toestand der zamenleving, waarbij noch groote vermogens, noch aanzien en waardigheid van personen tot eenigen leiddraad voor den grondslag der wetsbepalingen hebben kunnen strekken. Dien ten gevolge kennen zij ook geene lijfstraffen, terwijl hoofdmisdaden als civiele beleedigingen worden gestraft, b. v. moord wordt gestraft met den dood, doch de misdadiger kan die straf afkoopen door betaling van de *Bangon*, zijnde eene som van *f* 100 tot *f* 200, naar den rang van de beleedigde partij.

Het wijdloopigste gedeelte van hun wetboek (*Oendang oendang*) bevat de bepalingen omtrent het huwelijk, hetgeen in de zamenleving dezer menschen ook de meeste oneenigheden te weeg brengt, zijnde het der moeite wel waardig hierbij een oogenblik te toeven om de oorzaak daarvan op te sporen.

Men vindt onder de bevolking van het Benkoelsche grondgebied drie soorten van huwelijken, te weten *Semando soeka sama soeka*, *Semando Djoedjoer* en *semando ambel Anak*.

Bij het voltrekken van een huwelijk *Semando soeka sama soeka* is het gebruikelijk dat, als een blijk van zijne

opregtheid, de man, of zijne bloedverwanten, na zijn voornemen te hebben bekend gemaakt, eene somme gelds zenden aan de ouders van de bruid, hetgeen men *antaran* noemt. Het bedragen dier *antaran* wordt geregeld naar den rang der ouders van het meisje, van *f* 40 tot *f* 80 en ook soms tot *f* 200; welke dienen moeten, om de huwelijkskosten voor de bruid goed te maken, en voor den bruidegom geheel verloren zijn. Deze pligtpleging wordt van zoo veel belang beschouwd, dat een verzuim daarvan der vrouw het regt geeft den man regterlijk daartoe te verpligten, of haar eene ontbinding van het huwelijk kan doen vorderen.

Eene tweede pligtpleging bij een huwelijk *soeka sama soeka* is de *bimbang* of het huwelijks-feest. De uitgaven hiervoor moeten door beide partijen gedragen worden, al naar het aanzien dat zij in de maatschappij bekleeden, wordende het aandeel van den man op een, en dat van de vrouw op twee derden bepaald. Bij eene echtscheiding op verzoek van den man, moeten de door de vrouw voor de *bimbang* bijgedragene gelden door hem worden uitgekeerd, hetgeen men *Tjana* noemt; maar wordt die scheiding door de vrouw gevraagd, dan heeft die uitkeering geene plaats.

De staande een dusdanig huwelijk gewonnen goederen worden bij eene scheiding tusschen man en vrouw gelijkelijk verdeeld, terwijl alle uitschotten en schulden ook door beide partijen gedragen worden, met uitzondering der schulden welke door de eene partij buiten voorkennis der andere mogten gemaakt zijn, waarvoor zij, die daarvan geene kennis droeg, niet verantwoordelijk wordt gehouden.

Het woonhuis blijft het eigendom der vrouw, en ook de kinderen blijven bij haar tot dat zij tenen genoegzamen

ouderdom bereikt hebben om te kunnen oordeelen en beslissen, of zij den vader dan de moeder willen volgen. De kinderen uit een huwelijk *soeka sama soeka* erven in gelijke deelen de nalatenschap hunner ouders, doch zijn ook tevens verantwoordelijk voor derzelver schulden, al ware het ook dat zij niets mogten hebben nagelaten. Een aldus gehuwd man, eene tweede vrouw nemende, is gehouden aan zijne eerste een geschenk van *f* 40 aan te bieden en wel als een blijk van onderscheiding, en de nakoming hiervan wordt zoo stiptelijk gevorderd, dat bij een verzuim, de oudste vrouw hem gewis in regten zoude betrekken. Dat geschenk wordt genaamd *oeang Panadoean.*

Het huwelijk bij *Djoedjoer* geeft den man het regt van over zijne eigendommen naar welgevallen te beschikken, en wordt aangegaan door het betalen eener zekere somme gelds aan de ouders van het meisje, van *f* 100 tot *f* 200, waardoor de vrouw als een gedeelte van des mans eigendom wordt beschouwd; alle kinderen uit een zoodanig huwelijk voortgesproten behooren den man; de meisjes worden aangezien als een gedeelte van zijn vermogen en tegen betaling uitgehuwd. Bij deszelfs overlijden gaat de vrouw aan den naasten bloedverwant van den overledenen over, en wordt door dezen onderhouden of als bijwijf aangenomen, hetgeen men *gantie Tikar* en in de *Kampongs Angauw* noemt.

Het huwelijk *ambel anak*, waarvan hierboven reeds is melding gemaakt, is van een geheel tegenovergestelden aard aan de *Djoedjoer*, daar in dit geval de man slaaf wordt van de vrouw, en daarentegen bij de *Djoedjoer*, de vrouw als eene slavin van den man moet worden aangemerkt. Men vindt ook een derde soort van huwelijk onder de bevolking te *Benkoelen*, zijnde eene geheime verbindtenis tusschen man-

en vrouw welke nader door de ouders wordt erkend, mits de man zich onderwerpt aan de betaling eener dubbele *antaran* en eene boete daarenboven, door de Hoofden en priesters, naar gelang van zijn vermogen, te bepalen.

Het spreekt van zelf dat bij de groote uitgestrektheid van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust Sumatra, zoo van het oude gedeelte als het, sinds het verdrag van *Londen* dd. 17 Maart 1824, van het Engelsche Gouvernement overgenomene, de hier gegeven schets der geschiedenis, wetten en gebruiken slechts als algemeen kan worden aangemerkt, daar toch bij alle die onafhankelijke staten en staatjes, waarin ieder kampong, ieder gehucht, ieder persoon zelfs trotsch op zijne vrijheid is, weder plaatselijke of zich alleen eigene gebruiken heeft, die wel voortvloeijen uit de algemeene, maar echter door jaren tijd veranderd ja zelfs verbasterd zijn, en bij alle die wijzigingen, bij alle die veranderingen er eene geheele onmogelijkheid bestaat om afzonderlijk en bepaaldelijk voor ieder Rijk, voor ieder geslacht of *soekoe* de geschiedenis, wetten en gebruiken op te geven; hetwelk trouwens een nutteloos en geheel vervelend werk zoude zijn. Genoeg moge het hier zijn dat de ruwe omtrek duidelijk is afgeteekend, en daaruit zich gemakkelijk laat afleiden dat die plaatselijke wijzigingen nimmer van dien aard zijn, dat zij het geheele staatkundige gebouw doen waggelen, maar alleen zijn daargesteld in het voordeel of eigenbelang van die Hoofden, welke zich eenen grooteren invloed hebben weten aan te matigen.

Vroeger hebben wij gezien, welke geringe inkomsten de Hoofden in het algemeen genieten, terwijl duidelijk werd aangetoond, dat de Manangkabauwsche vorsten in vorige dagen in het geheel geene van de bevolking trokken.—

Sommige dier Hoofden hebben zich echter wel eenige zoodanige inkomsten weten aan te schaffen, en de *Toeankoe* van *Nattal*, met de zes *Pangheoloes* aldaar, strekt daarvan ten voorbeeld, als hebbende inkomsten, behalve diegene, welke zij van het Gouvernement wegens afstanden van opiumpacht, enz. genieten, die weinig overeenkomen met dien vrijheid-ademenden geest die de bevolking bezielt, en welke zij voorzeker eerst door een ruim verloop van tijd en door schoorvoetende één voor één in te voeren, hebben kunnen verwerven, en bestaan in

a. Boengo Passer, zijnde een heffing van 1 *real* (twee guldens) voor elke theil goud in het gebied van *Nattal* gedolven wordende.

b. Boenga kaija, een belasting op het hout uit de bosschen gekapt wordende, te weten van elke tien balken een.

c. Eene geregtigheid van vier dubbeltjes voor ieder paard of karbouw te *Nattal* verkocht of te koop aangebragt wordende.

d. Djalang Djalang-an, zijnde eene gewoonte vroeger tusschen vreemde handelaren en de Hoofden bestaande, waardoor de eersten verpligt waren bij het binnenkomen een geschenk uit hunne lading aan de laatsten te geven; zulks echter aan vele moeijelijkheid onderworpen zijnde, zoo heeft men dat gebruik veranderd en de handelaar betaalt nu (in stede van het geschenk) 1 pCt. op de waarde der verkochte goederen, wordende het bedrag hiervan verdeeld in tweeën, zijnde de eene helft voor den *Toeankoe* en de andere voor de zes *Datoes* van *Nattal*.

e. Bilibilihan. Alle gezagvoerders van vaartuigen, met rijst, olie of andere levensmiddelen ten handel komende, zijn volgens die gewoonte gehouden, hunne waren ter waar-

de van twee *realen* (vier gulden) aan den *Toeankoe*, en van 1 reaal (2 gulden) aan ieder Hoofd, iets beter koop te geven dan de marktprijs, doch indien deze Hoofden meerder willen koopen, moeten zij zich naar den marktprijs schikken.

f. Bundang of *Bangoen*. Wanneer iemand bij ongeluk of met opzet een ander om het leven brengt, vervalt hij daardoor in eene boete, bekend onder de benaming van zestien en zes *pauw*, uitmakende een geldelijk bedragen van 120 realen (240 guldens). — De helft dezer som komt aan den *Toeankoe*, en de Hoofden, en de andere helft wordt den bloedverwanten des vermoorden tot bevrediging uitgereikt.

g. Danda boeten. Alle boeten aan misdadigers of overtreders der wetten opgelegd, die in civiele zaken echter nimmer *f* 40 (20 realen) mogen overschrijden, worden in tweeën gedeeld, waarvan de eene helft komt aan den *Toeankoe* en de andere aan de Hoofden.

h. De *Toeankoe* heeft een klein voordeel ook op de visscherij. — Elke visscher betaalt hem eene geregtigheid van een dubbeltje telken male dat hij meer visch dan voor de waarde van *f* 1 : 50 verkoopt.

De zes stamhoofden van *Nattal* hebben ook het voorregt van eens in het jaar, ieder hunner, een lading te mogen invoeren vrij van regten.

(Het vervolg hierna.)

Francis.

Bevolking van Java en Madura.

De bevolking van de eilanden *Java* en *Madura* is nimmer zoo naauwkeurig kunnen worden opgenomen, dat

men zich op het juiste der telling kan verlaten; ook heeft men bij het gemis van aanteekeningen omtrent vroegere opnamen, die wegens het vooroordeel dat daartegen bij de oosterlingen bestaat, waarschijnlijk nimmer hebben plaats gehad, te vergeefs naar eenig spoor gezocht waaruit de vermoedelijke verhouding der tegenwoordige bevolking tot die van vroegere eeuwen zoude kunnen worden afgeleid. Intusschen kan men eene vermeerdering van bevolking nagenoeg als zeker stellen, wanneer men de volgende omstandigheden in aanmerking neemt.

Even als bij alle onbeschaafde volksstammen, was ook *Java* in vroegere tijden, gelijk het eiland *Bali* op den huidigen dag nog is, in vele kleine Rijkjes verdeeld, die elkander gestadig beoorloogden, en waarbij volgens den geest des tijds, de overwinnaars gewoonlijk alles te vuur en te zwaard vernielden en verdelgden. Welvaart bestond er alzoo niet, en dit was trouwens ook onbestaanbaar met de toen heerschende instellingen des lands, ten gevolge waarvan de bevolking ter prooi strekte van de kwellingen en slaafsche onderdrukkingen harer vorsten. Onder dergelijke omstandigheden toch mag men het daarvoor houden, dat *Java* en ook *Madura* in vorige tijden, en wel bepaaldelijk vóór de vestiging der Europeanen, minder bevolkt was dan tegenwoordig, hetgeen almede bevestigd wordt door de omstandigheid dat toen duizenden door de kinderziekte werden weggerukt, die later bij de weldadige, en reeds vóór het jaar 1780 ingevoerde, inenting in het leven werden behouden.

Men vindt, wel is waar, op *Java* velerlei sporen dat het oostelijk gedeelte door een eenigzins beschaafd en vernuftig volk moet zijn bewoond geweest; doch men treft nergens kenteekenen aan eener vroegere talrijke bevolking, ook bestaan-

den er voorheen wijd uitgestrekte bezaaiden, en bijna alle bevaarbare rivieren waren even eens nagenoeg zonder bevolking. Naar mate der toenemende vestiging van Europeanen, ontstonden natuurlijk voor de inboorlingen vele bronnen van nijverheid en welvaart, die te voren nimmer gekend waren. Dit, en de latere rust en vrede, gepaard met meerdere veiligheid van personen en goederen, hadden dan ook die gelukkige uitwerking, dat reeds in het jaar 1745 geheele distrikten, die te voren woest lagen, zijn bevolkt geworden, en daar dit geschiedde zonder eene evenredige vermindering in andere gedeelten des lands, zoo schijnt sulks tot een onwederlegbaar bewijs te strekken, dat de bevolking van *Java*, door den weldadigen invloed van betere maatschappelijke inrigtigen, allengs in aantal toenam. Hoe dit ook zij, het valt overigens bezwaarlijk in deze het ware aan te toonen. Onder het bestuur der voormalige oostindische kompagnie schijnt er geene mogelijkheid bestaan te hebben om eene volledige volkstelling tot stand te brengen. En dit laat zich ook verklaren, wanneer men in aanmerking neemt, dat die maatschappij daartoe alleen in de onder haar beheer gebragte staten kon geraken, doch geenszins in het overige en meer binnenlandsch gedeelte van *Java*, hetwelk geheel onder de heerschappij der vorsten stond, die zich tot dergelijke onderzoekingen niet leenden; hetgeen, afgescheiden van den weinigen invloed dien de maatschappij destijds uitoefende, ook, gelijk hiervoren reeds aangemerkt is, welligt aan een vooroordeel van den inboorling mag worden toegeschreven. Althans heeft men ook in latere tijden, van de zijde der Hoofden van het volk, de vereischte medewerking tot het bekomen eener naauwkeurige ziele-opschrijving niet ondervonden. Eerst in het bekende werk over *Java* van den

Gouverneur RAFFLES, die aldaar gedurende het Engelsche tusschenbestuur, in het begin dezer eeuw, het bewind in handen had, treft men eene begrooting aan der bevolking op *Java* en *Madura*, en wel tot een getal van ruim vier millioen zes maal honderd duizend zielen.

Deze volkstelling is echter zeer twijfelachtig; ook is zulks duidelijk blijkbaar uit de middelen zelven door den Heer RAFFLES gebezigd, om zijn denkbeeldig getal te verkrijgen. De heffing der landrenten diende hem in deze tot maatstaf voor sommige Residentien, en, zoo als in de *Preanger Regentschappen*, het getal der koffij-planters. Intusschen zal het wel geen betoog behoeven, dat dergelijke berekeningen ten uiterste gewaagd moeten zijn; immers het besluiten van een gedeelte tot het geheel is eene gevolgtrekking, welke niet behoort op te komen bij iemand, die waarheid zoekt en logisch denkt. En is deze stelling waar, hoeveel te minder nog kan dan eene berekening juist zijn, tot welke eene dubbele basis gebezigd is.

Meer staat kunnen wij maken op de uitkomsten der algemeene volkstelling, die in onze dagen plaats had en eene hoeveelheid oplevert van ruim zeven millioen zielen, waaronder ruim 4 millioen *Javanen* en *Madurezen*, als eigenlijke oorspronkelijke bevolking. Het overig gedeelte bestaat grootendeels, in het westen van *Java* en bepaaldelijk in het voormalig koningrijk *Bantam*, uit afstammelingen van Maleijers, en langs de stranden, bijzonder nabij de Hoofdplaatsen, uit *Arabieren*, *Makassaren* en *Boeginezen*, behalve vele vreemdelingen, in minder getal van elders uit den oosterschen archipel naar herwaarts verhuisd.

Onder de bevolking verdienen met regt gerangschikt te

worden de *Chinezen*, die ten getale van ongeveer honderdduizend zielen over gansch *Java* en *Madura* verspreid zijn (*).

Ook treft men nog twee bijzondere inlandsche volksstammen aan, die echter weinig talrijk zijn, namelijk de *Heidenen* in het *Tengeresch* gebergte; aan Java's oostzijde niet ver van het zuiderstrand, en de *Badoeijs*, van Sundaschen oorsprong, in het Bantamsche aan Java's westzijde.

De heer NEDERBURGH, voorheen Kommissaris Generaal in *Nederlandsch Indië*, zegt in zijn, in den jare 1802 over die bezittingen uitgegeven, werk bladz. 158.

» De bevolking van het eiland *Java* is, uithoofde van de gebrekkige opgaven welke men er tot nog toe van heeft, met geene naauwkeurigheid te bepalen. In het algemeen zijn de Regenten zoo wel als de Vorsten op *Java* altijd geneigd om het getal *Tjatjas* of huisgezinnen hunner districten minder te doen voorkomen, dan het wezenlijk is; zelfs is zulks in de landen van den Keizer en den Sultan niet opgenomen. Bij de splitsing van het Rijk van *Mataram* in het jaar 1755 werden aan den Keizer PACOEBOEANA den III gelaten 85,450, en aan den Sultan HAMANGKOEBOEANA toegewezen 87,050 *Tjatjas*: wordende een *tjatja* of huisgezin begroot op 2 mans, in staat om de wapens te dragen, 2 vrouwen en 2 kinderen (†). In het jaar 1774 gelukte het den Gouverneur VAN DER BURGH niet zonder veel moeite, nieuwe registers te doen formeren, welke bij eene akte van de maand April van dat jaar zijn bekrachtigd, en aantoonen, dat ieders aandeel toen reeds [illegible]

(*) De Heer VAN HOGENDORP in zijn *Coup d'oeil sur l'île de Java* pag. 41. brengt dit getal slechts op 85,000 zielen.

(†) Zie verhandeling van het Batav. Genootschap I dl.

tot over de 100,000 *tjatjas* was aangegroeid. Voorwaar een aanmerkelijke aanwas van bevolking! En daar na dien tijd *Java* in rust en vrede is gebleven, mag men het als zeker stellen dat dezelve sedert nog aanmerkelijk is vermeerderd, en thans op 1,500,000 zielen kan worden geschat.

Wat het Gouvernement van *Java's noordoostkust* aangaat, hetwelk gewisselijk het gewigtigste en het meest bevolkte gedeelte bevat, dit staat onder de onmiddelijke beheerschappij van de kompagnie, en alzoo is aldaar in het jaar 1795 een opname gedaan, waaruit bleek, dat hetzelve 1,495,908 zielen bevatte, ongerekend het eiland de *Baviaan* (*Bawian*) en de landschappen *Oeloejamie*, *Besoekie* en *Panaroekan*. Uit de door den Gouverneur VAN OVERSTRATEN nagelaten memorie blijkt op bl. 179 dat men het Gouvernement van Java's noordoostkust destijds op 1,500,000 zielen stellen kon, zijnde het eiland *Madura* hieronder begrepen.

Het Cheribonsche distrikt werd in het jaar 1781 gerekend 90,000 zielen te bevatten, en op dat zelfde getal werd het koningrijk *Bantam* geschat, blijkens het I deel der verhandelingen van het Bataviasche genootschap pag. 6, en III deel, pag. 421."

Volgens eene generale opname welke gemelde Kommissaris Generaal NEDERBURGH in het jaar 1795 heeft laten doen, en welke met deszelfs memorie over de *Jacatrasche* en *Preanger Regentschappen*, gedateerd den 23 November 1796, te gelijk is ingediend, bedroeg de bevolking dezer regentschappen alstoen 206,494 zielen, en wanneer men daar eindelijk bijvoegt die van de stad *Batavia* en derzelver ommelanden, 144,026, (*) zoo zoude het eiland

(*) Zie verhand. van het Batav. Genootschap deel I.

Java destijds in alles ruim drie en een halve millioen inwoners bevat hebben.

De heer NEDERBURGH vervolgt op pag. 173:

»De aanmerkelijke toeneming der bevolking van het eiland *Java*, sedert bijna een halve eeuw, vertoont zich nog veel sterker wanneer men nagaat, dat de Gouverneur Generaal MOSSEL, wiens onvermoeide vlijt en oordeelkundige nasporingen het eerste licht verspreid hebben over de innerlijke gesteldheid des lands, in het jaar 1754 de bevolking der stad *Batavia* met deszelfs omme- en bovenlanden benevens de Preangerlanden niet hooger stelde dan op 212,902 inwoners, en dat volgens de naauwkeurigste berigten, welke men toen had, het geheele eiland *Java* in het jaar 1781 gerekend werd te bevatten 2,029,915 inwoners (*).

Men zal zich mogelijk verwonderen dat de bevolking van het koningrijk *Jacatra*, ofschoon de hoofdplaats van *Nederlandsch Indie* daarin gelegen is, niet staat in evenredigheid met die van het oostelijk gedeelte des eilands; doch men moet daaromtrent in het oog houden dat de Bantammers in 1619 den Koning of *Pangerang* van *Jacatra* van zijn Rijk ontzet, hem met zijn geheele geslacht vervoerd, en deze landen ten eenemale ontvolkt hebben, zoodat geheele distrikten nog lange jaren, nadat wij dezelve geconquesteerd hadden, woest en onbevolkt gebleven zijn."

Tot dus verre NEDERBURGH.

In het werk van den heer RAFFLES over *Java* treft men daarentegen de volgende opgave aan van de oppervlakte en bevolking van dat eiland:

De *Preanger Regentschappen*, uitmakende het ⅕ gedeelte der oppervlakte van *Java*, 10,002 Engelsche mijlen van 69½ op den Geographischen graad en met 24½ zielen op elke mijl.

(*) Zie Verhand. van het Bat. Genoots., III dl. pag. 427.

Grobogang	1219	mijlen	à 54[illegible]	zielen.
Passaroeang.	1952	id.	» 58	id.
Probolingo	2854	id.	» 36[illegible]	id.
Banjoewangie	1274	id.	» 7	id.
Bantam	3428	id.	» 67[illegible]	id.

»Deze vijf landschappen," zegt de Heer RAFFLES, »beslaan ⅖ der oppervlakte van *Java*, tellende gemiddeld 45 zielen per vierkante mijl."

Batavia en *Buitenzorg* . . .	2411	mijlen	à 169[illegible]	zielen.
Cheribon	1334	id.	» 162	id.
Tagal	1297	id.	» 137[illegible]	id.
Pekalongang	607	id.	» 190	id.
Samarang.	1166	id.	» 281	id.
Kadoe	826	id.	» 238	id.
Japara	1025	id.	» 100	id.
Rembang	1400	id.	» 113	id.
Griessee	778	id.	» 148	id.
Soerabaija	1218	id.	» 126[illegible]	id.
De Vorstenlanden	11300	id.	» 147[illegible]	id.

Deze elf landschappen zouden eene oppervlakte beslaan van het ⅗ gedeelte van *Java* met 166 zielen op elke mijl. »De geheele oppervlakte van *Java*," zegt de Heer RAFFLES, »bedraagt 44,090 mijlen." Deze opgaven van den voormaligen Britschen Gouverneur werden hier ingenomen, omdat dezelve over de zaak eenig licht schijnen te verspreiden. Men leze echter de kritiek daarop van den Luitenant-Generaal VAN DEN BOSCH, in het eerste deel van zijn werk over de Nederlandsche bezittingen in Azia enz; uitgegeven in 1818, bladz. 307 en vervolgens. De hier voren bedoelde volkstelling, die in onze dagen plaats had, werd in 1823 door de Hooge Regering bevolen, en toonde aan dat de bevolking bestond als volgt:

Residentie.	1826	1827	1828	1829	1830	1831
Bantam	230431	245751	270876	298860	337169	337169
Batavia	185716	194876	203870	212460	223596	223596
Buitenzorg	127423	154380	181790	216840	240812	240812
Krawang	62573	67430	71520	65480	79445	79445
Preanger Regentschappen	341473	370882	406281	433862	471928	471928
Cheribon	310780	339898	363785	396852	429576	429576
Tagal	122641	135420	147692	153780	168644	168644
Pekalongang	170863	183767	205998	225756	249897	249897
Samarang	280840	301617	324791	352680	385366	385366
Kadóe	242590	251431	268370	282460	307339	308978
Bagaleen	280860	302677	329270	348461	379382	441653
Banjoemaas	280671	310842	342790	380640	421554	421554
Madion	197827	212504	231472	248361	268130	268130
Kedirie	111718	126803	138971	150216	167183	167183
Japara en Joanna	211580	238671	267840	294768	324777	324777
Rembang	301670	321580	356471	381670	413334	413334
Soerabaija, waaronder Madura & Grissee	488168	470201	503840	528961	560792	560792
Passaroeang	157868	170681	186521	208460	229543	229543
Bezoekie en Banjoewangie	245860	261685	272540	206470	296386	296386
					Totaal	6018763

Hieronder zijn niet begrepen de beide vorstenlanden *Soerakarta* en *Djokjokarta*, welke te zamen een millioen ingezetenen tellen.

In het meermalen aangehaalde werk van Raffles vindt men omtrent de Javanen eene breedvoerige beschrijving, volgens welke dat volk zonder eenige geestbeschaving, eene natuurlijke schranderheid, en zonder veerkracht, eene groote mate van geduld en standvastigheid bezit; hij beschrijft hen voorts als ligt- en bijgeloovig, en wraakzuchtig, wanneer zij daartoe door minnenijd worden aangezet, daarentegen als argeloos, edelmoedig, zacht, vriendelijk, vergenoegd, gehoorzaam, eerlijk, trouw, opregt, onbaatzuchtig, gastvrij, gevoelig voor eer en schande, naarstig en nijver, en bezield met een welgeplaatst gevoel voor nationaliteit. Waar reeds zoo veel gezegd is over een volk, valt het bezwaarlijk hetzelve meer van nabij te doen kennen. Intusschen kan het door hen, die Raffles werk gelezen hebben en daarbij kennis van den Javaan paren, niet onopgemerkt blijven dat deze beschrijving overdreven is, en dat aan den Javaan vele karakter-trekken worden toegekend met het oogmerk om de Nederlandsche Regering ten toon te stellen. Men leze het werk zelf, en oordeele! Aan den Javaan wordt zeker volkomen regt gedaan, wanneer men van hem zegt dat hij een goed mensch is, vrij van grove ondeugden, doch, even als alle andere volken is hij vatbaar voor dezelve; hij is geen bijzonder wezen, gelijk Raffles van hem schijnt te maken. In geestbeschaving is de gemeene man, even als overal elders, zeer ten achteren; natuurlijke schranderheid is meer eigen aan den Javaan van hoogeren stand; de veerkracht van den Javaan is inderdaad niet groot, geduldig is hij, doch de ware standvastigheid moet men bij hem niet zoeken; ligtgeloovigheid en

bijgeloovigheid vindt men bij hem als een' nationalen karakter-trek, even als zachtheid, vriendelijkheid, vergenoegdheid, als zoovele gevolgen van zijn natuurlijk temperament, dat tot het zachte, niet tot het hevige overhelt; eerlijkheid, trouw, opregtheid en gastvrijheid kan den Javaan over het algemeen niet betwist worden, evenmin als eene zorgvuldige ingetogenheid in hun gedrag onderling, en vooral jegens hunne ouders of meerderen, jegens de laatsten zelfs in eene slaafsche onderwerping ontaardende; dankbaarheid is hem minder eigenaardig dan het gevoel voor eer en schande; zijne naarstigheid en nijverheid behoeft steeds opwekking; aan zich zelven overgelaten is de Javaan, ofschoon voorbeeldig ijverig waar het op de voorziening in zijne dagelijksche nooddruft aankomt, echter tot geene buitengewone inspanning van krachten genegen, en, met weinig te vreden zijnde, mist hij dien prikkel, welke andere volken tot allerlei ondernemingen aanspoort.

De Chinezen.

Reeds in de veertiende eeuw vindt men in de Javasche chronijken melding gemaakt van eene volkplanting van Chinezen, die zich aan het Noorderstrand hadden nedergezet: twee eeuwen later ziet men hen reeds aan eenen oorlog op *Java* deel nemen, en bij de verovering van het koningrijk *Jacatra* werden reeds in 1611 gunsten aan de aldaar gevestigde Chinezen toegestaan, die toen reeds araksbranderijen hadden, hetgeen suikerteelt doet veronderstellen. Volgens VAN KAMPEN, *de Nederlanders buiten Europa*, 1831. waren er in 1629 reeds 50600 Chinezen, die aan de Kompagnie schatting betaalden.

De Chinezen namen sedert allengs in aantal toe, en ook in onze dagen treft men hen aan als zoovele hinderpalen tegen

de verdere ontwikkeling van den Javaan. Jaarlijks kwamen zij in groot aantal uit *China* over, doch deze aanvoer is thans aanmerkelijk beperkt geworden. Hunne zeden, gewoonten, kleederdragt en taal hebben zij steeds behouden, en zeer zelden gaan zij uit het heidendom tot het Mahomedaansche geloof over; in één geval verliezen zij den naam van Chinees, om dien van *Peranakkan* aantenemen, wanneer zij namelijk uit eene Javaansche moeder en van eenen Chineschen vader geboren zijn.

Te *Batavia* zijn de meeste Chinezen aanhangers der sekte van den afgod Fo; de minsten volgen de leer van Confucius. Ofschoon overal verspreid, bewonen zij echter in het bijzonder geregelde buurten te *Batavia*, *Samarang*, *Soerabaija*, *Cheribon* en elders; alleen in de *Preanger Regentschappen* worden zij niet toegelaten. Zij staan onder hunne eigene Hoofden, die den titel voeren van luitenant, kapitein en zelfs van majoor. Zij overtreffen in het algemeen den Javaan in vlijt en beschaafdheid, doch hebben vele ondeugden, waaronder voornamelijk bedrog. Hunne hebzucht kent geene grenzen, en tot de bevordering daarvan zijn alle middelen welkom; daarentegen hebben zij voor hunne ouders een onbepaalden eerbied. In het werk van den Graaf Van Hogendorp, *Coup d'oeil sur Java, 1830*, treft men het volgende aan, met betrekking tot de Chinezen in *Neêrlands Indië*:

De verhuizingen uit *China* geschieden uit zoodanige plaatsen van dat Rijk, alwaar vreemde handel gedreven wordt. Degenen, die jaarlijks met de jonken te *Batavia* aankomen, zijn meestal van *Macao* en van andere eilanden aan de monding der rivier van *Canton* en van de provinciën *Fokien* en *Hainan*, doch voornamelijk uit de

stad en ommestreken van *Canton*. Men treft er zelden aan uit de provincien van *Tehekian* en *Klanen*. In een Rijk als *China*, dat zoo veel tijd noodig gehad heeft om zich te vestigen en te ontwikkelen, en alwaar de bevolking gedurende een onafgebroken vrede sterker is toegenomen dan in evenredigheid was met de middelen van onderhoud, moeten de oorzaken tot verhuizing sints onheugelijke tijden hebben bestaan. De strenge wetten daarentegen, die de Chinezen tevens aan de achting herinneren welke zij aan de schimmen hunner voorouders verschuldigd zijn, worden steeds overtreden, telkens, wanneer het den inwoners aan voedsel ontbreekt. Zoo heeft men gezien dat de Chinezen, na de laatste verovering van hun land door de Tartaren, zich van het eiland *Formosa* hebben meester gemaakt, en zich aldaar vestigden, even als langs de kusten van *Chochin China* en *Kamboja*. In de staten van *Siam*, waar de troon, ruim 70 jaren geleden, door eenen gelukzoeker, van Chineeschen oorsprong, werd bestegen, is de Chineesche bevolking op sommige plaatsen talrijker dan die der inboorlingen. In *China* hebben de jaren van overvloed of van gebrek grooten invloed op de verhuizingen: gewoonlijk komen jaarlijks 1800 tot 2000 Chinezen naar *Java*, en herhaaldelijk is men aldaar verpligt geweest om het getal te bepalen, dat door de jonken zou mogen worden aangebragt. Men kan rekenen dat jaarlijks tusschen de 5000 en 6000 Chinezen zich naar de overige eilanden in den Indischen Archipel begeven, te weten naar *Borneo*, *Sumatra*, *Riouw*, *Singapoere* en *Poelo Pinang*; nimmer echter bevindt zich onder hen eene vrouw.

De uitrusting der te *Batavia* aankomende Chinezen bestaat over het algemeen slechts in de kleederen die zij dragen, eenig oud huisraad en eene mat om op te slapen.

Somtijds brengen zij oranjeappelen, gedroogde vruchten of andere kleinigheden mede, in de hoop van die bij hunne ontscheping te verkoopen. De kosten van hunnen overtogt, welke zelden meer dan 12 of 15 Spaansche Matten bedragen, worden zelden vooruit betaald; hunne reeds op *Java* gevestigde landslieden doen niets liever dan die kosten aan den gezagvoerder der jonk te betalen, mits de overgekomen Chinees daarvoor bij hen diene tot dat de schuld verrekend is.

Gedurende dezen vrij harden diensttijd legt de nieuweling (*sinke*) zich op het Maleisch toe, en maakt hij zich met de plaatselijke aangelegenheden bekend, om later voor eigen rekening te kunnen werken. Het zou onbillijk wezen om de Chineesche natie te beoordeelen naar hen die zich op *Java* of elders komen vestigen, daar deze meestal tot de mindere en behoeftige klasse behooren; het is intusschen opmerkelijk, dat zij gewoonlijk hunne taal kunnen lezen en schrijven, zoodat zelfs de minste Chineesche handelaar te *Batavia* zijne koopmans-boeken houdt, die regelmatig en naauwkeurig zijn ingerigt.

Voor het overige zijn de Chinezen voor de Europeesche ingezetenen zoo nuttig als noodzakelijk, doch voor den Javaan zijn zij zeer noodlottig. Hij wordt door hem, wanneer er de mogelijkheid slechts toe bestaat, onderdrukt en bedrogen, en bovendien is de Chinees meer ijverig en ondernemend, waardoor hij winsten behaalt, die anders aan den Javaan zouden vervallen. Zoo zijn genoegzaam alle ambachten en neringen bij uitsluiting in hunne handen; zij zijn goede timmerlieden, metselaars, smids en wagenmakers; zij zijn pachters van 's lands middelen en van partikulieren; door hunne noeste vlijt zijn zij uitmuntende landbouwers, voorts eigenaars of huurders van suikermolens,

arakbranderijen, pannen- en pottenbakkerijen; ook drijven zij soms eenen veel omvattenden handel, vooral in de kustvaart, waarin zij veelal hunne eigene schepen en vaartuigen hebben.

De Arabieren.

De *Arabieren* benevens de *Moren* zijn vreemdelingen op *Java*: intusschen vindt men hen overal, waar koophandel gedreven wordt. In de kennis van lijnwaad, juweelen en goud zijn zij zeer ervaren; zij kenmerken zich door stilte en orde in hun levenswijze, zijn eerlijker en bezitten meer goede trouw dan de Chinezen. Men treft onder hen enkele kundige lieden aan, hetwelk, in verband met hunne herkomst uit het heilige land en hunne kennis van de leer van MAHOMET, hen bij den Javaan in achting doet zijn, die hun altoos den titel van Mijn Heer geeft.

De Makassaren.

De *Makassaren* en *Boeginezen* werden in het begin der zeventiende eeuw door de voormalige Oost Indische kompagnie naar *Java* overgebragt, om het westelijk gedeelte daarvan meer te bevolken. Zij zijn onder de inboorlingen geheel vermengd, zoodat zij met hunne taal ook hun oorspronkelijk karakter verloren hebben, ofschoon zij nog steeds uit bijzondere gelaatstrekken door een geoefend oog te herkennen zijn.—Zij onderscheiden zich vooral door heftigheid van karakter.

De slaven zijn veelal geboren *Makassaren*, *Boeginezen*, *Baliers* of afstammelingen van dezelven op *Java* geboren. Ook van de Moluksche eilanden en van de kust van *Sumatra* worden zij aangebragt. Men kan natuurlijk aan deze lieden geen nationaal karakter toekennen; intusschen is het hier de geschikte plaats om hulde te doen aan de landswetten, die den lijfeigene wel dienstbaarheid doch,

niet het, alles knellende, juk der slavernij opleggen. In der daad, zoo een slaaf het ergens volkomen goed heeft, het is op *Java* en in gansch *Nederlandsch Indie*. Bij eene billijke behandeling, goed voedsel en goede kleeding, wordt van hen over het algemeen slechts weinig arbeid gevorderd, althans bij de Europeanen, die van hen gewoonlijk geene velddienst en zelden iets anders dan gewone huisdienst vergen. Ook strekken de maatregelen der Indische Regering bij voortduring, om langzamerhand den slavenstand te doen verdwijnen.

Als een klein gedeelte der bevolking uitmakende, kan alhier eenige meerdere melding worden gemaakt van de heidenen op het Tengersche gebergte, en van de *Badoeis* in het *Bantamsche*. De eerstgenoemden bedragen nog een getal van omtrent drie duizend zielen. Na den val van het Rijk van *Madja-pahit* schijnen zij naar het genoemd gebergte de wijk genomen te hebben, alwaar zij hunne zeden en gewoonten bij voortduring ongeschonden bewaren, gelijk zij steeds aanhangers gebleven zijn van het Brahminsche geloof, mitsdien aan het vuur offeren, en hetzelve gestadig in hunne woningen onderhouden. Zij bidden het drietal Goden der *Hindoes* aan, onder de bekende benamingen van *Brahma*, *Vishnoe* en *Siwa*, aan welke zij dan ook de scheppende, de onderhoudende, en de verwoestende kracht toekennen. Moord en doodslag zijn bij hen niet bekend, en van diefstallen vindt men weinig voorbeelden. Zij zijn sints eeuwen in het vreedzaam bezit hunner woonplaatsen gebleven, en het is opmerkelijk dat deze Heidenen, die zich op hunne herkomst niet weinig laten voorstaan, zich nimmer met de overige inwoners vermengd hebben, en dat zij zoo wel in vorige als in latere Javaansche oorlogen, nimmer de zijde van

eenige partij gekozen hebben. Vergenoegd met het weinige dat zij bezitten, haken zij noch naar rijkdom noch naar uitbreiding van hunnen grond. Hunne oorspronkelijke taal is geheel verloren gegaan; zij spreken thans de Javaansche, doch hebben nog vele Sanskritsche woorden behouden, zoo als zij onder anderen de benaming der zeven dagen van de week, even als de *Hindoes*, hebben.

Den berg, door hen bewoond, hebben zij uit hoofde van derzelver vruchtbaarheid *Brahma* genoemd, zinspelende op de scheppende kracht welke zij aan die godheid toekennen. Zij leven geheel van den landbouw, telen voornamelijk aardappelen en uijen, welke zij in de benedenlanden tegen rijst verruilen, zijnde het klimaat op hun gebergte te koud om rijst of klapperboomen voort te brengen.

De *Badoeis* in het Bantamsche zijn, tijdens de invoering van het Mahomedaansche geloof, van de stranden naar het zuidergebergte gevlugt, alwaar zij sedert afgezonderd, stil en vreedzaam leven, met behoud der zeden, gewoonten, taal en kleederdragt hunner voorvaderen. Deze volksstam schijnt het gering overschot te wezen der vredelievende bewoners van *Java*, die de leer van *Buddha* en die der *Brahmienen* aankleefden, en afkomstig van eenen Sundaschen stam uit de *Preanger* landen, welke zich met *Siliwangie*, een der laatste vorsten van *Padjadjarang*, tegen de leer van *Mahomet* verzet heeft, doch eindelijk voor de overmagt bukte. Het getal der *Badoeis* beloopt tegenwoordig naauwelijks negen honderd zielen, zijnde hetzelve zeer gesmolten, doordien velen, uithoofde der strenge zeden en leefwijze, tot het *Mohamedaansche* geloof zijn overgegaan.

De Heer Raffles spreekt in zijn werk ook over de *Badoeis*, doch het is blijkbaar dat hij hen nimmer bezocht

heeft; ook dwaalt hij in zijne aanteekening omtrent hunnen naam. Doctor BLUME zag hen in 1820, en het bovenstaande is dan ook geput uit het geen door dezen onzen schrijver dienaangaande is medegedeeld.

Wij hebben dus gezien dat, na de Javanen, ook de Madurezen en voornamelijk de Chinezen, als bevolking van *Java* kunnen worden aangemerkt. Men zoude behalve de reeds vroeger opgenoemden, daar nog kunnen bijvoegen de afstammelingen van Portugezen en van andere Europeanen, werkelijke Kreolen die, op *Java* geboren, aldaar even als de bevolking zelve gevestigd zijn en eenige duizende zielen uitmaken. Daar zij intusschen Christenen zijn en ook grootendeels zonder veldarbeid hun bestaan meestal als klerken op de verschillende bureau's vinden, is aan hen meer eigenaardig eene plaats onder de Europesche ingezetenen van *Java* aangewezen.

Uit de Statistiek van 1832.

Herinneringen uit vroegere jaren mijns levens.

Vergeefs, waar 't hart nog aan moog' denken,
Teruggewenscht; — 't is zonder baat!
Nieuwejaars Gedachten.

I.

Het was een stikdonkere nacht, de nacht van den 11den Maart des jaars 1817, toen in het ruime, luchtige en hoog van den grond gebouwde Residentiehuis te *Boelakamba*, een drietal personen, de Resident, de militaire Kommandant en een Dokter, (die, benevens eenige Europeesche afstammelingen, de geheele Christen-bevolking

dier plaats uitmaakten), aan eene lange, bruin verniste tafel, onder een glas *grok*, het bedaren van het ruwe weder zaten aftewachten, dat daar buiten guurde en tierde, en de woning op hare palen deed schudden. Reeds had het geestenuur geslagen; flaauw verlichtte de lamp in eene der hangstolpen, en een kaars op de tafel, de ruime breede afgeslotene voorgalerij, waarin zij zich bevonden, en naauwelijks deed dit licht in de schemering de roode, zwaar vergulde, zeker vijftig jaren dienst gedaan hebbende rustbank, en een half dozijn niet minder jonge, even zoo gekleurde, ronde armstoelen, die in de rondte verspreid stonden en waarop de tijd niet weinig invloed had gehad, onderscheiden: terwijl op den achtergrond zich nog een paar slaapdronken jongens deden zien, die geeuwende en knikkebollende op de bevelen hunner meesters wachtten, en gewis hartelijk wenschten, dat ook hen de lust tot slapen bevangen mogt. Deze schenen er echter nog verre af te zijn dien wensch te willen vervullen, en vertrouwelijk het eene glas na het andere ledigende, zagen zij elkander meer aan dan zij elkander wel toespraken, daar zij, ruim zes maanden te zamen huizende, alle stof tot gesprek reeds hadden uitgekraamd en afgehaspeld. Zij leenden dus meer het oor aan de gure rukwinden, die daar buiten loeiden, en naar de kletterende stortregens op het *atappen* dak, dan wel aan de eenzelvige en afgebroken toonen, die van tijd tot tijd hun' mond ontvloeiden. En werkelijk was het weder zoo hevig, dat het eenige ongerustheid kon baren. Reeds in den loop van den dag had het nevelachtig aanzien der zee een' opkomenden storm doen vermoeden, en, als een zeker teeken daarvan, het gezigt op het tegenoverliggend eiland *Saleijer* verduisterd, dat bij klaar weder immer te zien is. De in den na-

middag, fel opstekende wind had alle visschers naar binnen gejaagd, en geen zeiltje verlevendigde meer het eentoonig gezigt der schuimende golven; de regen brak door met de kracht eener wolkbreuk, en toen zich des avonds geen ster aan het uitspansel vertoonde, toen het stormen en loeijen van den wind al heviger werd en de wolken voor zich uitzweepte, alsof zij nog dienzelfden nacht het geheele zwerk des heelals moesten doorloopen; toen felle bliksemstralen van tijd tot tijd de duistere hemelstreek verlichtten, en de ratelende, zich slag op slag opvolgende donder, en het doffe geluid der bruisende branding op het strand nu en dan het geloei des storms verdoofden; toen liet het zich aanzien, als of de wereld op nieuw de straffen eens zondvloeds zoude ondergaan, of dat haar einde, met al de verschrikkelijkheden welke men zich kan voorstellen, begon te naderen.

In het Residentiehuis was alles stil; geen mensch sprak; slechts nu en dan hoorde men het getrappel van paarden in den nabijzijnden stal, die, door het felle weder verschrikt, onrustiger waren dan gewoonlijk, en de langzame afgemeten stappen der schildwacht, welke zich onder de galerij voor den regen verschool.

»Werda!" klonk op eens zijne stem, naar de stalzijde gerigt.

Men hoorde geen antwoord, maar wel eene drukkere beweging onder de paarden.

»Wat is dat?" vroeg de Resident, zich half slaperig uit zijnen stoel oprigtende, waarin hij door de kracht van zijn *grokje* zat te dommelen. »Wat is dat? — Patent weêr om paarden te stelen, Luitenant!"

»Bah! bah!" was het antwoord; »wie zou dat durven in de nabijheid der wacht?"

»Hm!" gromde de Resident; »daar gebeuren wel zonderlinger dingen in dit land, en twintig jaren ondervinding hebben....."

»Werda!" klonk het op nieuw.

»Prind!" (*) was het antwoord.

En door dit veelbeduidend woord gerust gesteld, hernam de schildwacht zijn' vorigen langzamen stap, en in het gezelschap was het even stil als vroeger, tot dat de Resident, begrijpende dat het tijd werd zijne legerstede te zoeken, wilde de breedte der openstaande deuren van zijn slaapvertrek niet te naauw voor hem worden, opstond en onder een door den neus uitgesproken »goeden nacht!" de beide andere heeren uitnoodigde zijn voorbeeld te volgen.

II.

Toen in het jaar 1816 de hooge Kommissie, door en van wege den Koning belast met de overname der bij het Weener Congres aan ons vaderland teruggegevene koloniën, die door den oorlog in handen der Engelschen gevallen waren, te *Batavia* was aangekomen, voerden de laatstgenoemden een' fellen krijg met den Koning van *Boni*, welke, hoewel op *Makasser* zelf door hunne magt geslagen, zich meester had gemaakt van vele Gouvernementslanden, en zich, immer onrustig blijvende, gevestigd had in de nabijheid der buitenposten dier bezitting; zoodat deze dikwijls gevaar liepen van overrompeld te worden. Het was dus om zich te spoediger van dezen knellenden

(*) De Inlanders, de *f* en *v* niet kunnende uitspreken, bezigen daarvoor gemeenlijk de *p*.

lastpost te ontdoen, dat het Engelsch tusschenbestuur er bij die hooge Kommissie op aandrong, om het eerst *Makasser* en onderhoorigheden over te nemen; en eer nog de Nederlandsche vlag op nieuw hare kleuren op *Java* ontrolde, stevende reeds Zr. Ms. linieschip, *de Admiraal Evertzen*, derwaarts, aan boord hebbende den Oud-Raad van *Indie* CHASSÉ, als Gouvernements-Kommissaris voor de overname, benevens den Luitenant-Kolonel BISSCHOFF, aan het Hoofd van 400 manschappen van het toenmalige 5de regiment infanterie van linie, allen Europeanen, met de eerste expeditie uit Nederland gekomen, gelijk ook een klein detachement artillerie. De voor *Makasser* bestemde Gouverneur; TILEMANUS KRUITHOF, volgde op eenen kustvaarder, en onmiddelijk na de aankomst werden de buitenposten bezet, eerst *Maros*, daarna *Boelakomba*; en het was naar laatstgenoemde plaats, dat zich in September 1816 op praauwen inscheepten de Heer H. . . . . benoemd Resident (een titel, die echter later door dien van Civiel gezaghebber vervangen is), de 1e Luitenant *De* R. . . als kommandant, en de Chirurgijn der 3e klasse R. . . . ., vergezeld door een veertig soldaten van het 5e regiment, en een dertigtal eener, in der haast te *Makasser* opgerigte, zoogenaamde Inlandsche kompagnie, te zamen gesteld uit eenige zich daar bevindende Europeanen, *Makassaarsche* Christenen, *Amboinezen* en *Sipaijers*, die uit Engelsche dienst tot ons overgingen: allen bestemd om de bezettingen te *Bonthain*, *Boelakomba* en *Saleijer* uit te maken. Ook de jeugdige, naauw één en twintig jarige 1e Luitenant, RUHLE VON LELIENSTERN, maakte den togt mede, als belast met de opname van het Militair materieel dier plaatsen; doch weinig dacht hij toen, dat slechts zes maanden later zijn laatste uur

zoude slaan. Zich badende in de rivier van *Maros*, sleepte hem een kaaiman in de diepte, en eerst zes dagen daarna vond men zijn lijk verminkt terug.—Te *Toppejava* (eenige mijlen bezuiden *Makasser*) aan wal gezet, ging de togt verder over land door het pas bevredigde landschap *Torethea*, en daar men nog niet veel staat kon maken op de vredelievendheid der strandvolken, zoo bevond zich de Makassaarsche oppertolk T. . . . . . . een lange, magere, vrij donkerkleurige boonenstaak, die veel invloed op den Inlander bezat, en te paard reed zoo regt als een Amfioenpijp, met ongeveer 500 *Goarezen* te paard, te *Toppejava*, om de troepen te vergezellen en bij onverwachte overvallen te hulp te wezen. De marsch duurde drie dagen eer men *Bonthain*, de eerste garnizoensplaats, bereikte; en het was een treffend gezigt, deze kleine kolonne, meest te paard, en met den in deze landen zoo gewonen en grooten nasleep van vrouwen, kinderen en koelies, het bergachtig *Torethea* te zien doorkruisen; maar vooral het bij troepen, op hunne vlugge paarden, meest alle vurige schoone hartejagers, heen en weder rennen der *Goarezen* die, als zwervende *Bedouinen*, zich overal vertoonden. Dan waren zij op de kruin der bergen; dan verre in de vlakte, dan vóór, dan achter de kolonne; al naar mate zij het voor derzelver veiligheid, en naar gelang der hun bekende terreingeschiktheid voor overvallen en hinderlagen, noodig achtten. Meest allen droegen boven den gewonen hoofddoek, een' kleinen strohoed, die schuins op het hoofd stond en met een' band onder de kin bevestigd was; een kort chits *baatje*, of ook wel niet, maar toch een pantser van fijne ijzeren schakels, waardoor geen piek kon dringen, over het bovenlijf tot op de heupen; een broekje gaande 5 à 6 duimen over de deijen, doch

overigens de beenen naakt; eene geruite *Sarong* van verschillende kleuren over het onderlijf tot op de knieën neerhangende, en onder dezelve een' zijden of katoenen dik gevulden kris- of buik-band, die zes- of zevenmaal om het lijf gaande, de *kris* ophield, of waaraan een *klewang* in eene scheede met zilveren reepen en draadwerk omgeven, (het teeken van Makassaarsche welgesteldheid en hunne geliefkoosde dragt) gehecht was. De *Baarang-an* of piek, met bossen gekleurd paardehaar aan het eene einde, was onafscheidbaar in hunne handen, en het zwaaijen en bewegen derzelve leverde het prachtigste gezigt op. Zij zaten los en zonder zadel te paard, enkel een klein vierkant met kapok gevuld kussen onder zich, hetwelk niet eens vastgemaakt werd, en bestuurden hunne rossen met eenen toom van *Rottang*, voorzien van eene koperen dorenstang, waarmede zij hen in den felsten loop eensklaps stil deden staan.

Niets gebeurde er evenwel, wat eenige stremming in den marsch te weeg bragt. Te *Boelakomba* geschiedde de overname spoedig en weldra gewende ieder aan het stille, eentoonige leven, dat gemeenlijk den bewoners der buitenposten te beurt valt. Jagen en paard rijden waren de eenigste uitspanningen, en daarvan werd zooveel gebruik gemaakt, als weder en bezigheden toelieten. Ook de Resident H . . . . . . bleef daarin niet ten achter; zijne werkzaamheden gedoogden dit.

H . . . . . . was een man van diep in de veertig jaren, lang en mager van gestalte, een weinig voorover gaande, met dunne blonde haren, licht blaauwe matte oogen, een' eenigzins gekromden neus, een' kleinen mond met witte wijd van elkander staande tanden, eene spitse kin en eene ware Oostindische kleur, te weten, vaal geel, zeker

een gevolg van zijn ruim twintig-jarig verblijf in *Indië*; en niemand zoude het hem aangezien hebben, dat onze vermaarde IJstad zijne geboorteplaats was.—Even als zijn kleur hem voor een' oud-Oostindie-gast deed kennen, was ook zijn loomheid in gang en spraak een duidelijk bewijs, dat hij wel geakklimatiseerd was, en zich eene ruime dosis Oostindische onverschilligheid had opgedaan. Vlugheid was geen gebrek in hem, en wat van daag niet gebeurde, kon morgen geschieden. Overigens stil, bedaard, soms zelfs een weinig netelig, tot dat eene goede *grok* of een glas wijn eene vrolijker luim voortbragt, en eene kleine uitspatting hem in een geheel ander daglicht stelde. Alsdan werd hij vlug tot in het uitgelatene, spraakzaam, maar door den neus, en een doffe glans bedekte dan zijn aangezigt met al de kleuren, die een Kalkoensche haan in zijnen trots ten toon spreidt.

Hij was vroeger op *Banda* geweest, en had ook daar zijne ABÉKA gevonden, eene goede, dikke, ronde vrouw, die hij echter, en wel wijselijk, met zijne drie dochters, schoone lieve meisjes, te *Makasser* had achtergelaten, om door den geliefden, meestal zoo toegeeflijken, huwelijksband niet te veel verhinderd te worden van tijd tot tijd in zijnen geliefkoosden glans te verschijnen.

Zijne kleeding (want de ambtenaren, met eenig gezag belast, hadden toen nog geen bepaald kostuum,) was mede allerkoddigst;—een groote stroohoed, die in zijne glansrijke dagen gewoonlijk tot op den neus doorzakte; een stijve hemdskraag tot onder de ooren en waarin zich de kin verloor;—een wit dasje, twee vingers breed gevouwen, met een eenvoudig knoopje van voren; — een *Jabôt!* . . . . . een kort wit vest, naauwelijks de borst bedekkende; een even kort blaauw greinen

huis; een zoogenaamde lange, maar toch vrij korte, iets beneden de kuiten reikende wit linnen of blaauw greinen spanbroek; afhangende kousen, en meestal neergeslofte schoenen; — ziedaar zijne gewone uitrusting, die hij daarenboven des zondags nog verfraaide door het aantrekken van een' blaauw lakenschen rok met groote, gladde, vergulde knoopen, hoogen stijven kraag, die den nek verborg, korte borstlappen en breede tot op de hakken hangende panden; en als hij dan nog zijnen bril opzette, den stok met ijzeren knop in handen nam, en statig daarheen wandelde, zag men werkelijk het levende afbeeldsel voor zich van een' oud Oostindie-vaarder, die niet meer in het moederland te huis is, en, even als de bont geschilderde turk voor den winkel eens Drogists, verwonderd alles staat aan te gapen.

De eerste Luitenant *De R...*, alstoen 23 jaren oud, had zijn militaire loopbaan begonnen, als *Garde d'honneur* onder het Fransche Keizerrijk, en den laatsten veldtogt in *Duitschland* medegemaakt. Na den vrede, in 1814 in het Vaderland teruggekeerd, werd hij als tweede Luitenant bij de Oostindische troepen geplaatst, vertrok met het tweede Bataillon van Linie derwaarts en kwam, kort vóór het vertrek naar *Makasser*, bij het vijfde regiment als eerste Luitenant over. Jong, sterk en moedig van karakter, was hij, in echten zin des woords, een waaghals en het onmogelijke hem onbekend. Hij had een middelbare lengte, was tenger van gestalte, en de blonde krulkop, het langwerpig aangezigt, versierd met een open voorhoofd, vurige blaauwe oogen, een welbesneden neus, een licht blond kneveltje op de immer zich spotachtig optrekkende bovenlip, en een mond met tanden, waarop zelfs een schoon meisje trotsch geweest zoude zijn, gaven

hem, bij eene nette zindelijke kleeding en welpassende uniform, een edel, krijgshaftig voorkomen, hetgeen hij in zijnen handel en wandel nimmer logenstrafte. Niet misdeeld van bekwaamheden en een gezond oordeel, waren alleen familie-omstandigheden en zijne jeugdig begonnene krijgsdienst de oorzaken zijner niet geheele ontwikkeling, hoewel hij overigens als een knap en kundig officier kon beschouwd worden.

Zijn driftig gestel berokkende hem wel eens onaangenaamheden, en hij was zich zelven niet altoos meester, ofschoon hij dikwerf eene groote koelbloedigheid aan den dag leide. Hij was een goed schutter en een groot liefhebber en kenner van paarden, reed als een pop, en doodde een groot gedeelte zijns ledigen tijds in den stal. Zijn lievelingsros was een appelschimmel, een vurig beestje, een *Bimanees* van den echten tuk, sterk en met eene breede borst, niet groot maar stevig op de beenen, die in fijnheid geene wederga vonden, hinnikende als hij zijn meester zag, en dartelend en spelend hem uren verre dragende, zonder vermoeid te worden; in één woord: een juweel van een paard!

De Chirurgijn der derde klasse R...., die volgens militair gebruik ook Doctor R.... genaamd werd, deed naauwelijks zijn' eersten stap in de wereld, en was niet weinig verwaand op zijnen titel, hetwelk zijner jeugd wel te vergeven was, daar hij hoogstens 18 jaren tellen konde. — Kort en dik van gestalte, met een wezen blozend van gezondheid, doch waarop men, met geen mikroskoop zelfs, een enkel haartje kon ontdekken, dat hem het vooruitzigt gaf van eenmaal een' baard *à la jeune France* te kunnen dragen, sterk van gestel; — zoo had hij den aanleg van, bij eene matige levenswijze, ook al een oud

Oostindie-gast te worden, hetgeen de tijd wij wel bewaarheid heeft. Zijne kundigheden mate men af naar zijnen ouderdom, en indien men den inhoud nagaat zijner Apotheek, die op de reis de vracht uitmaakte van één' koekie en waarvan *Rhabarber* en *Spir. nitr. dulcis* grond en doorslag waren; indien men de heelende hoedanigheden kent der jonge nog opgerolde *pisang*-bladeren en der aan het strand groeijende *dahon kakkie koeda* voor uiterlijk gebruik; dan mag men vrij gelooven, dat moeder Natuur hem, in menig geval, bij het behandelen zijner zieken meer in de hand heeft gewerkt, dan zij wel anders gewoon is der kunst te hulp te komen.

Wie nu eenmaal, den Indischen Archipel doorreizende, op *Boelakomba* is aangeland, zal niet ligtelijk voor de tweede maal er naar reikhalzen en veel minder het lot benijden dergenen, die, daar geplaatst of in bezetting, zich beschouwen kunnen voor eenigen tijd uit het maatschappelijk leven verbannen te zijn. Ongeveer dertig geographische mijlen van *Makasser* gelegen, zoo hangt de gemeenschap met die plaats grootendeels af van weêr en wind; want bij het woest en oorlogzuchtig karakter der strandvolken, biedt de landweg weinig veiligheid aan en kan, zonder een gewapend en indrukwekkend begeleide, niet worden afgelegd, terwijl over zee gewoonlijk de *Moessons* worden afgewacht, om van de eene naar de andere plaats te gaan. Het fort, waarin onze bezetting te *Boelakomba* gelegen is, lag toen aan strand, ongeveer 150 passen ten noorden van den uitgang der rivier *Kalakonko*, in het midden van een ruim plein, hebbende zuidelijk langs het strand eene rei bamboezen woningen, waarin eenige Christenen en eenige Inlandsche visschers huisden, en daar achter de groote, lange, sterk bevolkte

kampong *Terang- terang*, rijkelijk met klapper- en andere vruchtboomen bewassen. Ten noorden, in dezelfde rigting van het fort, vond men eerst eene verzameling van huizen, *Kampong Baharoe* genaamd, en daaraan grenzende de schoone negorij *Kalakonko*, die den naam geeft aan den uithoek van het land, waarachter het fort zich als het ware verbergt. Van *Kalakonko* liep, dwars over het vermelde plein, een voetpad naar *Terang- terang* en op den achtergrond van hetzelve lag het groote, langwerpig vierkante bamboezen Residentiehuis, waarin ons driemanschap dien stormachtigen nacht doorbragt, terwijl men van het achterste gedeelte des gebouws, een ruim gezigt had op eenige uitgestrekte *Padie*-velden, leunende aan eenen hoogen bergrug, hetgeen een niet onaangenaam verschiet voor het oog opleverde. Ter regterzijde was de paardenstal en een groententuin. Het kleine fort bestond toen uit eene aarden borstwering, vierkant met twee uitspringende hoeken, doch was in den haveloosten toestand; de grachten waren geheel begroeid, de palissaden verrot en vijf of zes stukken geschut lagen op vermolmde affuiten, die, zoowel als de planken Barak en andere woningen, eene geheele vernieuwing noodig hadden. Dit alles moet nu echter veel veranderd zijn, want den 20 december 1820, des morgens ten ½ 11 ure, ondervond men dáár, zoo als te *Makasser*, eene hevige aardbeving, die te *Boelakomba* onmiddelijk door een ongewoon natuurverschijnsel, door eene zeebeving, werd gevolgd. Eerst liet zich diep in zee, zoo verre het gezigt kon reiken, eene donkere stip zien, die, hoe langer zoo grooter wordende, zich weldra voordeed als eene hemelhooge, rollende, zwarte golf, welke door onbekende krachten als het ware voortgezweept, zich langs de geheele zigtbare uitgestrektheid der kust uitbreidde en met

een hevige vaart alles, wat zij in den weg ontmoette, medeslepende het strand naderde. Verschrikkelijk was het om te zien, hoe duizende oogen wanhopig en onafgebroken op dit ongemeen verschijnsel staarden, wel beseffende, dat er geene hulp of hoop overbleef, om dat naderend graf te ontkomen; en toen die ten hemel rijzende golf, als eene stortzee, alles met hare kille wateren overdekte, de vaartuigen op de reede met eene onwederstaanbare kracht, door alle beletselen heen, uren verre de *Sawa*-velden inwierp en verbrijzelde, de huizen overstroomde en deed instorten, de klapperboomen met wortel en al uit den grond rukte en het verschrikte vee voor zich uitdreef: toen de mensch beefde en vergeefs trachtte te vlugten, en zelfs op de hoogste en sterkste huizen en boomen geene schuilplaats, geene redding vond, . . . toen steeg het wee! en ach! mijlen verre langs het verwoeste strand, en van den rankste *Kokus* rees het smeekgebed om hulp ten hemel. Te vergeefs stak de moeder haren zuigeling met den éénen arm in de hoogte en greep met den anderen den brozen boomtak; afgescheurd en meêgesleept vonden beide den dood in het zilte water! Te vergeefs spande de matte grijsaard de laatste krachten in om één' dag slechts nog het drukkend leven te verlengen; te vergeefs, — de hemel scheen doof en de hemel scheen blind, en duizenden vergingen en duizenden vonden hun graf in de golven: en toen eindelijk, na een half uur tijds, de aandrang van het water ophield, eenige minuten stil bleef, daarna weder afliep en den grond droog liet, toen waren *Boelakomba* en hare omstreken een tooneel van verwoesting en afgrijzen; een bajert, waar alleen de alles vermogende zorg eener voorzienigheid weer kon herstellen, wat hare treffende hand in hare wijsheid had toegestaan der vernieling en verwoesting prijs te geven.

Sedert de Nederlanders *Makassar* weder in bezit genomen hadden, onthielden de Boniëren zich van alle vijandelijkheden; en hoewel de door hen bezette Gouvernementslanden niet verlatende, deden zij echter geen' overlast. Hun naaste *benting* (versterking) bij *Boelakomba* lag anderhalf uur van het fort; ook dáár had men geene reden van klagen over hen, en deze stand van zaken duurde voort tot dat, door bijkomende omstandigheden, de oorlogstoorts op nieuw ontstoken zijnde, de roemvolle veldtogt onder den Generaal VAN GEEN daarvan een gevolg en *Boni* zelf een prooi der vlammen werd.

III.

In den morgenstond, na den, in het begin van dit verhaal omschreven stormachtigen nacht, bedaarde het weder, de wind ging liggen, de regen hield op; luid orgelden de stemmen der vogels der verfrischte natuur te gemoet; schel liet de haan, die in het midden des storms geen' toon had doen klinken, zijn gekraai nu hooren; prachtig rees de zon aan den verren gezigteinder en droogde met hare koesterende stralen den doorweekten grond. Maar in het Residentiehuis was alles doodsch en stil, en de zon had reeds eenige uren van haren loop volbragt; reeds keerden de hijgende buffels van voor den ploeg rivierwaarts, reeds sloegen de schildwachten de bajonetten van hunne geweren, om in de brandende zonnehitte te gemakkelijker te kunnen schilderen, toen de Luitenant *De* R... zich op zijne legerstede uitrekte, den slaap uit zijne oogen wreef, opsprong, en met eene vaart, verwonderd over den langen duur zijner nachtrust en de stilte die nog overal heerschte, de voordeur opende om eens frisschen adem te scheppen. —

Daar stond op de bovenste trede van den trap, eerbiedig maar met een bedrukt gelaat, waardoor zijne reeds groote lippen nog meer uitstaken en zijne zwarte geslepene *sirie*-tanden zigtbaarder werden, zijn ordonnans, een fuselier en Makassaarsch Christen, op hem te wachten, bragt de vlakke regterhand aan het voorhoofd, zag strak voor zich neder, en begon met eene stem, die genoegzaam eene onaangename tijding aanduidde, en in gebroken Nederduitsch:

»Kommandant! de paard....."

»Wat?"

»Het schimmel, Kommandant!....."

»Wat?"

»Luitenant! het schimmel is weg; de paard is gestool!"

»Wat raaskalt gij van den schimmel?"

»Het schimmel gestool, Luitenant! van nacht hard regen, schildwacht niets hoort; van ochtend de paard weg, gestool, Luitenant! de touw....."

»Gestolen! zegt gij, hoe duivels is dat mogelijk?" — en met een wip was de Luitenant den trap af, sprong over een' hoop in den weg liggend houtwerk en stond voor den stal; — maar, o wee! deze was ledig, en geen aangenaam gehinnik verwelkomde den meester; het touw, waaraan het dier was vastgebonden geweest, lag afgesneden daar, en hoe en waar de Luitenant ook zocht, geen schimmel was er te vinden.

Als door den bliksem getroffen stond de Luitenant daar; zijne woede steeg ten top, en belette hem in het begin een woord te spreken. »Welk een slag!" riep hij; »welk een verlies! de geliefkoosde schimmel weg en zonder eenig spoor waarheen!" Hij zocht een voorwerp om die woede te koelen, en gelukkig dat geen staljongen, die zich allen uit vrees verborgen hielden, zich in de nabijheid vertoonde;

want zwaar zoude hij in het eerste oogenblik zijner oploopendheid hunne achteloosheid betaald gezet hebben. Weldra graauwde hij echter den ordonnans het bevel toe, om den sergeant der week te gaan zeggen de geheele wacht in arrest te nemen, en stampvoetende van drift en boosheid, raasde en vloekte hij op alle de hem omringende personen, en maakte een getier, dat de goede Resident, die in lang nog niet had uitgeslapen, wakker werd, opstond, en met een bleek en afgemat gezigt, dat geheel de sporen droeg van het opligten zijns regter-elleboogs in den voornacht, het hoofd door het venster stak, en met eene heesche, immer nog door den neus gaande stem, hem toeriep:

»Wat is het, Luitenant? Wat is het toch? Kommandant! waarom zoo boos? Bedaard! bedaard! wat is er gebeurd?"

»Mijn paard is gestolen, Resident! mijn schimmel."

»Wat! een paard gestolen? Welk? mijn bruintje misschien? SLEMAN! SLEMAN! *Apa koeda mera massing ada?*" (*)

»Neen voor den d....l, mijn schimmel, zeg ik, Resident! is weg, en ik verlang hem terug, al zoude ik geheel *Boelakomba* en *Terang-Terang* en *Kalakonko* er bij plat schieten, verbranden en het onderst boven keeren, mijn paard zal terug komen of ik zal....."

»Bedaard, Luitenant! bedaard; ik heb het immers van nacht al gezegd: Patent weêr om paarden te stelen; — maar man! gij wordt nooit gelukkig. Ik heb wel zonderlinger dingen in dit land zien gebeuren, en als gij eerst een twintigtal jaren door de Oost-Indische zon geblakerd zijt,

(*) SALAMON! SALAMON! is het bruine paard er nog?

dan zult gij wel wat minder driftig worden, en dat zal uw ziel en ligchaam beide goed doen; — kom man! daar is vooreerst niets aan te doen, en ik wil....."

»Maar geef dan raad, Resident! geef dan raad, en kom beneden!"

»Neen Kommandant! dat niet; het is mij te warm, maar komt gij boven, dan zullen wij eens de zaak bedaard overleggen; ik begrijp eigenlijk niet regt wat gij hebben wilt, want ziet gij, *weg is weg*, een axioma, vriendlief! en het dier zal toch de wereld wel niet uitloopen, ten minste niet verder dan zijne vier beenen hem dragen kunnen; gelooft gij dat ook niet, Luitenant?" en met één trok hij zijn hoofd terug, en men kon hooren aan het geritsel en hot geschuif der stoelen, dat hij zijne oude zitplaats weder hernomen had.

Toen de Luitenant boven kwam, zat dan ook onze Resident in *sarong* en *kabaÿa* gemakkelijk en half inéén gezakt in zijnen stoel; voor hem stond de Dokter die, zoo even uit de veeren gekropen, beiden verwonderd aanstaarde, niet kunnende begrijpen wat er te doen was; en achter hem een jongen met een kop verfrisschende thee, dien hij echter over den schouder aanzag en afscheepte met een »*Tramauw — nantie dehalo.* (*)

»Wat dunkt u, Dokter!" vroeg hij den Esculaap, »zonde ik ook iets gebruiken? ik ben niet lekker." (†)

»Wel ja, waarom niet?" antwoordde deze, zich in de beteekenis en zin misgrijpende, en verblijd dat hij zijnen

(*) Ik wil niet — wacht nog wat.

(†) Eene Indische uitdrukking, waardoor men te kennen wil geven, dat men zich niet wel of onpasselijk gevoelt.

mortier eens zoude kunnen gebruiken; »ik ga dadelijk naar mijne Apotheek en zal u wat Rhabarberpillen.....”

»Rhabarberpillen!!! hm! Hartelijk dank, Dokter! wel verpligt! ik ken mijn gestel beter dan gij, en als gij, even als ik, ruim twintig jaren door de Oost-Indische zon geblakerd zult zijn en vele zonderlinge dingen in dit land hebt zien gebeuren, dan zult gij met uwe Rhabarberpillen ook wel wat spaarzamer worden, en de ondervinding zal u wel leeren dat een bittertje, — SLEMAN! *kassie sopie pahit*,” (*) — de menschen veel lekkerder maakt. Wat zegt gij, Dokter! doet gij meê?—Rhabarberpillen, bah!!!”

De drift des Luitenants was in dien tusschentijd vrij wat bekoeld, en bedaard nader stappende, hoopte hij den Resident te kunnen overreden, zoodanige maatregelen te nemen, als waardoor men het verloren paard op het spoor kon komen; maar toen hij zag hoe deze het bitterfleschje den jongen uit de handen nam, zich bevende eenige droppels in een glas schonk, hetzelve daarna met Schiedammer vocht aanvulde, en onder een »frissche morgen!” naar binnen sloeg, begreep hij te regt, dat de glansrijke dagen nog niet ten einde waren, en hij zich gerust alle hoop op medewerking kon ontzeggen.

Geërgerd over deze onverschillige handelwijze, sloeg hij met de vuist op de tafel, dat de Resident er verschrikt van opsprong, en de Dokter wel drie passen achteruit vloog.

»Ik wenschte wel, Resident! dat gij mijne zaak wat meer ter harte naamt, en ik sta nu voor u, om u officieel te zeggen dat mijn paard gestolen is, een appelschimmel, en ik verzoek u hetzelve op te doen sporen.”

(*) SALAMON! geef een bittertje.

»Jawel, Luitenant! jawel! ik weet het al; — maar — officieel! — zoo vroeg — dat is lastig. — Bedenk toch dat wij laat naar bed zijn gegaan, en dat ik . . . . ."

»Resident! ik bedenk niets, maar herhaal mijn verzoek."

»Ook al goed; — maar ga zitten, Luitenant! en laat ik u eerstens zeggen dat de ondervinding mij geleerd heeft, zoo als ik u reeds van nacht gezegd heb, dat, als het zwaar regent, hard waait en donker is, er al zonderlinge dingen in dit land gebeuren kunnen: — Patent weêr om paarden te stelen; — tweedens: dat er bedaard overleg toe noodig is om een gestolen paard weder magtig te worden, en vloeken en schelden niets helpt; — derdens: dat een twintigjarig verblijf in Indië ons eerst bedaard . . . . ,"

»Alles goed en wel, Resident! maar geef raad!"

»Raad? Kommandant! goede raad is altijd duur; — *sopie pahit*, SLEMAN! — en het spijt mij u te moeten zeggen dat die bij mij nog veel duurder is, want — ik weet geen' raad. — Wilt gij ook nog een bittertje, Dokter?"

»Maar duivels, Resident! zijt gij dan geen Chef van de policie?"

»Ook al, Luitenant! ook al. Resident, secretaris, policie-kommissaris, archivaris, notaris, alles wat gij maar wilt; — lastig genoeg! — Maar eerstens moet ik u zeggen dat een goede Chef der policie in het begin, en gij weet wij zijn hier nog niet lang, niet te streng moet zijn om de dieven niet af te schrikken en hun vertrouwen in te boezemen; want, ziet gij, vertrouwen is alles in de wereld; tweedens, laat ik, daar ik nu van dit beginsel uitga en er voor geen geld van afwijk, mijne policie wat uitrusten, en gooi een' schelvisch uit om een' kabeljaauw te vangen. Hm! wat zegt gij? — Niet dom, hé? — Intus-

schen ben ik wel genegen, om, als ik gekleed ben en wij ontbeten hebben, — *bouwa makan-an*, jongens! (*) — de staljongens een solemneel verhoor te doen ondergaan; want de ondervinding heeft mij . . . . .”

»Resident!” viel hem de Kommandant haastig in de rede, »verhoor zoo veel gij wilt, maar ik zal handelen!”

»Ook al goed, Luitenant! maar gij zult met uwe drift niet ver komen. Bedaard aan, bedaard, vriendlief!”

»Dat zullen wij zien. . . . . Ordonnans!”

»Kommandant!”

»Roep den *Glarang* (†) van *Kalakanko*.”

En Abraham Pek vloog den trap af, liep op een drafje weg, nam den bajonetkoppel tusschen de voorste vingers van de regterhand, schoof denzelve achteruit, zoodat zijn wapen, hem op den rug hangende, in het loopen niet hinderde, en stond in een kwartier tijds weder voor den Kommandant met den hijgenden *Glarang* van *Kalakonko*, een rond, dik mannetje, met een aangezigt en oogen eenen Cartouche waardig, een lispelend stemmetje, en van kleur zoo zwart als een henkers kind.

»*Glarang!*” riep de Kommandant hem in gebrekkig Maleisch toe; »*Glarang!* mijn paard is gestolen, en ik verlang dat gij den dader, die gewis niet ver weg kan zijn, dadelijk doet zoeken.”

»*Allah el Akbahr!*” antwoordde de *Glarang*; »*bagimana boleh, toewan Kommandant?*” (**)

Ja! ja! *bagimana boleh! bagimana boleh!*” hernam de Kommandant, zich op nieuw driftig makende, »zoo

(*) Breng het eten op, jongens!

(†) *Glarang* is de titel van een Makassaarsch Kampongs-Hoofd.

(**) Almagtige God! hoe is het mogelijk, Heer Kommandant?

schreeuwt gij allen, en houdt iets voor onmogelijk, waarin gij zelf misschien de handen leent; gestolen is het, en gij allen zijt hier een hoop dieven, die maar al te veel gelegenheid hebt om de gestolene goederen, of wat het ook zij, bij de vijandelijke Boeginezen kwijt te raken; allen heult gij met dat volk, en ik geloof zeker dat mijn paard ook dien weg is uitgegaan; en daar ik nu weet dat ook *gij* —" en hierop begon hij fluisterend met hem te spreken, hoewel luid genoeg om te kunnen doen hooren dat hij hem zijne geheime, echter niet geheel verborgene, verstandhouding met de Boeginezen verweet, voegende daar nog eenige woordjes bij van »hangen en verbranden, indien het paard niet binnen drie dagen terug was," waardoor de *Glarang* verbleekte en, als een blad rillende, stamelde:

»*Astaga! toewan Kommandant, boekan bèta*....." (*)

»Om het even — gij hoort mij — binnen drie dagen, of....."

»*Djiekaloe toewan Petor tiada larang, toewan Kommandant!*" (†)

De Resident, die stil gezwegen en tot dus verre strak voor zich neer gezien had, nu en dan hikkende, zijn' inlandschen titel hoorende uitspreken, ligtte het hoofd op, keek den *Glarang* aan met een oog hetwelk eenige verwondering te kennen gaf, en stemde, ook al hikkende,

---

(*) Mijn hemel! Heer Kommandant, niet ik.....

(†) Als de Heer Resident het niet verbiedt, Heer Kommandant! (Het woord *Petor* wordt op *Makasser*, en ook op eenige andere plaatsen in *Neerlandsch Indië*, gebezigd om het hoofd des bestuurs aan te duiden. Het schijnt van Portugeschen oorsprong te zijn, en moet eigenlijk uitgesproken worden *Fetor*.)

toe; maar naauwelijks had hij het woordje »*Baiklah!*" (*) daartoe gebezigd, of het viel hem in, dat het toch gevaarlijk konde zijn naar de vijandelijke Boeginezen te gaan, want de ondervinding gedurende twintig jaren in Oost-Indie had hem geleerd, eerstens dat.....

»Nu dan, zoo als gezegd is," haastte zich de Kommandant den *Glarang* nog eens toe te voegen, »binnen drie dagen."

»*Seboleh boleh*," (†) antwoordde deze, maakte een *selamat*, (**) en repte zich, verblijd er zoo goedkoop en heelhuids afgekomen te zijn, naar huis.

Ongeveer een half uur daarna, reed een goed gekleed inlander, met een' witten doek om den arm, hetgeen hem voor een' zendeling deed herkennen, over het voetpad, voorbij het Residentiehuis, en deed, de negorij van *Terang-Terang* ingaande, vermoeden, dat hij zich naar *Lemo-Lemo* begaf, alwaar de eerste *benting* der vijandelijke Boeginezen gelegen was, en waar *Arong* TJINA, een oom van de regerende Koningin van *Boni*, het gezag voerde.

Arong TJINA was bekend als een man van vredelievende gezindheden, der Kompagnie (††) meer genegen dan aangenaam was aan zijne landgenooten, en daarom den vorigen koning immer verdacht voorgekomen, die hem altijd van het tooneel des oorlogs verwijderd had gehouden. Reeds meermalen had hij pogingen aangewend om met het bestuur te *Boelakomba* in aanraking te komen, en deze goede ge-

(*) Het is goed.

(†) Als het mogelijk is.

(**) Groete.

(††) De Oostindische kompagnie werd vroeger, en nu soms ook wel het Gouvernement, door den Inlander Jan Kompania genaamd.

zindheid was de voornaamste oorzaak, dat de Luitenant *De R....* zijn paard, hetwelk werkelijk daar verkocht was, terug verkreeg. Na eenige boodschappen heen en weder en voor een losgeld van dertig gulden, kwam schimmel den derden dag, tot groote geruststelling van den *Glarang* van *Kalakonko*, en tot nog grootere zijns meesters, aanstappen, wel niet zoo schoon en glad geroskamd als hij zich anders voordeed, maar even dartel en speelziek als te voren; hij hinnikte toen hij zijnen stal zag, stampte met de voorbeenen op den grond en beet, vol ongeduld, van zich af, toen zijn meester hem omhelsde en kuste of het zijn broeder was.

IV.

»*Bidjoe!*" riep de Luitenant op een' vroegen morgen, eenige dagen na dit voorval, zijn' huisjongen toe, »Bidjoe! laat de paarden zadelen, en zie of er nog genoeg hagel in de tasch is."

Bidjoe was de lijfjongen van den kommandant, de zoon van eenen Bengalees en van eene Boeginesche vrouw, doch die meer naar den vader dan wel naar de moeder aardde en tot zelfs de lange, magere, spille beenen van het Bengaalsch menschen-geslacht had overgeërfd. Ongeveer twintig jaren oud, een aartsschalk, om geen duidelijker woord voor zijn ondeugend karakter te gebruiken, werd hij bedorven door de toegevendheid zijns meesters, die ook al, gelijk zoovele *Baharoes*, het zwak had, van met zijnen eersten in Indië in dienst genomen bediende vooringenomen te zijn, en nimmer iets kwaads van hem te mogen hooren. Altijd zindelijk gekleed, vlug ter been, te vlug zelfs zoo als de ondervinding later heeft doen zien, dienstvaardig

zoo lang zijn meester tegenwoordig, maar zoo veel te luijer als hij afwezig was, en vleijende in zijne uitdrukkingen, bedotte hij zijnen Heer zoo veel hij kon en bij iedere gelegenheid; maar deze scheen hieromtrent geheel blind te zijn en had hem zelfs, eenige dagen te voren, eene kris met *trapang* (gouden scheede) geschonken, waarop BIDJOE niet weinig trotsch was, hoewel niet haastig om haar te gebruiken als de noodzakelijkheid zich voordeed.

»Wel! waar gaat gij heen?" vroeg de Resident, toen hij het bovenvermeld bevel van den Kommandant hoorde.

»Jagen, Resident! — Gij weet wel dat ik er niet op gesteld ben, het bezoek van *Krain* GANTARANG bij te wonen, en daar het heden de dag is, dat hij zulks gewoonlijk aflegt, zoo ga ik jagen. — Gaat gij mede, Dokter?"

»Ik dank u, Luitenant! ik heb druk werk, ik moet mijne Apotheek in orde brengen en met nieuwe etiquettes beplakken, want alles ziet er haveloos uit; ik heb dus gelegenheid genoeg om mij uit de voeten te maken, als *Krain* GANTARANG komt. — Een vrolijke morgen voor u, Resident! ik gun u de pret!"

»Ja! ja! zoo zijt gij!" hernam deze, »niemand die mij bijstaat om mijne zware verpligtingen te vervullen! Ik weet wel dat het bezoek niet aangenaam is, maar wat zal ik zeggen? — officieel — lastig genoeg!"

Krain is de titel van een' onafhankelijk en regerend Vorst der Makassaren, even als *Arong* bij de *Boniëren*, en beteekent Heer of Koning. Men vindt ze in menigte op het eiland *Celébes*, en algemeener nog den titel van *Daing*, die wel een' minderen rang, maar tevens altijd eene maagschap met vorstelijk bloed aanduidt.

Krain GANTARANG, hier bedoeld, was het grootste Opperhoofd in de toenmalige Residentie *Boelakomba*, een

magere, spichtige, vijftigjarige amfioenschuiver, met een dom uitzigt, doffe oogen, breede wenkbraauwen, platten neus en grooten mond, die zich bij iederen lach tot achter de ooren openspalkte en tanden liet zien gitzwart van de *Sirie* en, even als de lippen, met eene roodachtige korst, dier Inlandsche kleksprij belegd. Baard had hij weinig, doch op drie à vier moedervlekken in het gezigt groeiden eenige lange haren, waaraan hij immer zat te draaijen. Hoestende en kugchende als of hij nog eene long in reserve had, ontsnapten hem geen tien woorden gedurende het bezoek. In zijne kleeding was hij in niets van den gemeenen *Makassaar* of *Boeginees* onderscheiden, en alleen een zwart zijden baaitje, dat hij nu en dan aantrok, of wel, te zamen gefronst, over den schouder wierp, en een dergelijk mutsje van fijne *Areen*- wortels, in stede van een' hoofddoek, moesten iets vorstelijks in hem doen kennen, hetgeen overigens, noch uit zijne gestalte, noch uit zijn gevolg, gewoonlijk slechts uit vier of vijf personen bestaande, was op te maken. Zelfs zijn paard, waarop hij meestal dwars, met de gebogen regterknie op den hals rustende, gezeten was en hetwelk nimmer uit den stap ging, (daar galoperen tevens eene lastige hoestgalopade bij den Vorst te weeg bragt,) droeg geene andere sieraden dan eenige zilveren plaatjes aan den toom, en eenige kussens meer op den rug om den meester te gemakkelijker te doen zitten.

De voornaamste reden echter des tegenzins van beide heeren, om dit hooge bezoek bij te wonen, was gelegen in het vriendschappelijk en veneerend handjesgeven, dat dan gewoonlijk plaats vond; want ligt liep men gevaar van hem een tijdverdrijf over te erven, dat, wel is waar, den bezitter eenige, op een' buitenpost zoo hoogst benoo-

tigde, verstrooijende bezigheid kon bezorgen, doch op den duur te lastig werd; waarbij nog kwam, dat men van tijd tot tijd het genoegen had van Kraïn GANTARANG het mutsje te zien afnemen, en met de spille vingers in het korte, reeds grijze hoofdhaar te zien woelen; waarna men weldra getuigen kon, hoe wraakzuchtig hij was tot zelfs jegens den geringste zijner vijanden.

Alras zag men dan ook zijne half naakte Gantarangsche Majesteit aankomen. De Dokter nam zijne muts, groette de beide andere heeren en repte zich naar het fort, waar hij niet alleen zijne Apotheek ging opredderen, maar ook zijne dagelijksche bezigheden moest verrigten, het waarnemen der Rhabarber-uitwerking en het ververschen der Dahon kakkie kuda op de wonden zijner patienten.

De Luitenant ging naar den stal, doch den schimmel nog niet gezadeld vindende, leunde hij tegen een der stijlen van denzelve. BIDJOK stond digt bij hem en sprak fluisterend met hem over een onderwerp, dat meer eene der schoonste tandak-nimfen van Kraïn GANTARANG, die inmiddels den trap van het Residentiehuis was opgeklommen, dan wel dien Vorst zelven betrof, en de ordonnans plaatste zich, uit gewonen eerbied en om het geheim gesprek niet te storen, op eenige passen afstands.

Op eens ziet de Luitenant De R... een' grooten, sterk gespierden nog jeugdigen Boeginees voor zich staan, die hem sluipend en onopgelet was genaderd, en later bleek, niet alleen tot het gevolg van Kraïn GANTARANG te behooren, maar zelfs een verre naastbestaande van dezen te zijn en Daing PLEBON te heeten. Het was een der mannen, welke de natuur met al die uitwendige, geëvenredigde; ligchamelijke volmaaktheden begunstigd heeft, die den schilder en den beeldhouwer niets te wen-

schen overlaten, om als modellen der ware mannelijke schoonheid te dienen. Bevreemd zag de Luitenant bij die onverwachte en plotselinge verschijning op, en nog bevreemder toen deze reus de woeste blikken dan op hem, dan op den schimmel wierp, en grijnsde met de tanden dat hem het roode speeksel den mond uitliep. Deze maal echter zijne koelbloedigheid niet verliezende, vroeg *De R....* hem bedaard in het Maleisch; „Wat begeert gij?" doch kreeg, waarschijnlijk omdat deze taal niet verstaan werd, geen antwoord. BADJOE, die er alles behalve moedig uitzag en wien de vrees *de* lippen deed verbleeken, haastte zich, hoewel stotterende, die vraag in het Boegineesch *te* herhalen; — geen antwoord. *Sinjo* (*) PAX deed eenige stappen nader, en in de Makassaarsche taal dezelfde woorden hooren; geen antwoord; — onafgebroken bleef het woeste oog op beide voorwerpen zijner bespiegeling rusten. De Kommandant gevoelde alstoen, bij zoo veel onbeschaamdheid, zijne driften opwellen en toevallig een' *rottang*-bal, waarmede de Boeginezen gewoonlijk *Sapoe Raga* (†) spelen, en dien hij van den grond had opge-

(*) Alle jonge Christenen in Indië worden *Sinjo* (van het Portugeesch *Signor*) genoemd. De Europeaansche afstammelingen verkrijgen echter bij meerderjarigheid de benaming van Toewan (heer), doch Inlandsche Christenen blijven hun' leeftijd door *Sinjo*.

(†) Dit is een spel, waarbij zich eenige lieden in de rondte plaatsen en elkander, een' wijden kring gevormd hebbende, eenen van *Rottang* gevlochten bal toewerpen, doch denzelven met de wreef van den regtervoet in de hoogte slaan. Hoe hooger, zoo fraaijer, en de anderen moeten zorgen dat de bal den grond niet raakt, maar eer hij denzelve bereikt, met de gemelde wreef dien opvangen en weder in de hoogte werpen, hetgeen zoo onaf-

raapt, in handen hebbende, wierp hij dezen den woesten, stommen aankijker in het gezigt. Maar naauwelijks had hij dit gedaan of *Daing* Pessos ontglipte een schelle kreet; schielijk sprong hij een paar schreden achteruit en sloeg de hand op de *kris*. Doch even ras sprong de Luitenant hem na en drukte, eer nog de *kris* getrokken was, met zijne volle krachten zijne linkerhand op de breede regterhand van den Boeginees, zoodat deze zijn voornemen geen gevolg kon geven. Toen tastte hij met zijne vrije eigene regterhand achter zich naar de *kris* zijns lijfjongens, den trouwen Bidjon, die echter begrepen had, dat juist nu het ware oogenblik daar was om het voortreffelijke en nuttige zijner vaderlijke overerving, zijne lange beenen te beproeven, en zich onmiddelijk uit de voeten gemaakt had. Te leur gesteld, maar geenszins zijne tegenwoordigheid van geest verliezende, verwisselde De R...., zonder zich te bedenken, (en dit tooneel viel voor als in één oogenblik) de handen, en ontrukte toen met de vrije linkerhand de reeds door zijnen ordonnans, die juist gereed stond toe te stooten, getrokkene bajonet en zette ze zijner ijzersterke partij op de borst, zonder evenwel hem te kwetsen: hem toeroepende zich over te geven. Deze wrong zich als een slang en worstelde met inspanning van alle zijne krachten om zich te bevrijden; maar te vergeefs! De Luitenant hield vast en vaster, hoe hij zich ook kromde en weerde, en liet niet los, vóór hij den weggeloopenen, door hem zelven ontwapenden, ordonnans met zijn onder het Residentie-huis geborgen geweer en eene patroon zag terugkomen.—Toen stiet hij

---

gebroken doorgaat. Een ongeregeld, doelloos spel, indien men de noodige vlugheid van beweging daarbij ter zijde stelt.

Daing PIKNOR moedig en krachtig van zich af, zoodat deze bijna achterover tuimelde; deed zelf, zonder zich om te keeren en langzaam, tien of twaalf passen achteruit; wierp de bajonet weg; greep geweer en patroon en begon koelbloedig te laden, terwijl de schuimbekkende en razende Booginees, zich vrij gevoelende, de *kris* trok met vlammende oogen en eene woede als of duizend duivels in hem gevaren waren. Schreeuwend en gillend sprong hij, onder het aanhoudend geroep van »*Amok! Amok!*" op en neder, dan eens naderend, dan eens terug; maar immer, terwijl de lange los geraakte zwarte haren hem in het aangezigt slingerden en een helsch voorkomen gaven, met de punt der *kris* naar den Luitenant gerigt, en doof voor al het geschreeuw dat en de Resident en *Krain* GANTARANG van boven uit het huis deden hooren om te vlugten, totdat de Kommandant, het geweer links brengende, de patroon in den loop deed en den laadstok trok. *Toen* waagde hij nog eens, gelijk een woedende fel benepen tijger, een' wanhopenden sprong; doch vlug en daarop, zoo het scheen, bedacht, weerde *De* R . . . hem af met de tromp van het geweer; en toen deze den laadstok in den loop bragt en door den weêrstuit van een' krachtigen aanzet in de ruime lucht deed vliegen, toen eerst draaide *Daing* PIKNOR hem den rug toe en vlugtte zoo snel hij kon. Maar even snel zette de Luitenant hem na, — stond in eens pal, — leide aan, — mikte één oogenblik, — en het schot viel, juist toen de woesteling struikelend den hoek des tuins omsloeg.

V.

Krain GANTARANG deed in den namiddag van dien zelf-

den dag den Resident nog weten, dat *Daing* Plenen aan de wonde, door dat schot in den onderbuik gekregen, was overleden, en bij nader onderzoek bleek, dat hij ook nog vóór zijnen dood de bekentenis had afgelegd, dat zijn woest gedrag geene andere oorzaak had, dan zijne verwondering en spijt, den schimmel, door hem in den bewusten regenachtigen nacht gestolen, weder op denzelfden stal te zien, van waar hij hem met levensgevaar had ontvreemd.

Naauwelijks was dit voorval op *Makassar* ruchtbaar geworden, of de Kommandant der troepen deed den Luitenant *De* R.... vervangen, bezorgd voor de wraak der vele naastbestaanden van *Daing* Plenen, die mogelijk hem treffen kon. — Maar helaas! te laat zoo het scheen. Bij zijn vertrek gevoelde hij eene hem ongewone en oneigene mismoedigheid; het dartelend en speelziek galopperen zijns geliefkoosden schimmels was hem tot last; gedurende de reis klaagde hij over aanhoudende misselijkheid en koortsachtige rillingen, die hem nog zelfs te *Makassar* bijbleven; hierbij kwamen aandoeningen op de borst en eene hevige bloedspuwing, welke in eene slepende longtering overging, en na ruim achttien maanden sukkelens, na een smartelijk lijden van meer dan anderhalf jaar, verkondigde op een' middag de treurige doffe tromslag langs het pad, en het herhaald salvo der geweren op den akker der dooden, bij de redoute *Vredenburg* te *Makassar*; het ten grave dalen van dien jeugdigen, moedigen en veelbelovenden Officier.

W. L. Ritter.

Aan de Redactie van het Tijdschrift voor Neêrland's Indië.

"Het is mij in het *Tijdschrift voor Neêrland's Indië*, reeds in den beginne, bij het artikel over *Grissee*, opgevallen, dat de ijzeren kist, waarin de heilige *kris* op den berg *Giris* wordt bewaard, een geschenk zoude zijn van den Engelschen Kolonel JAGER; ik veronderstelde dat dit eene misstelling was, welke later zoude verbeterd worden. Dit is echter niet geschied, en ik dacht er reeds niet meer aan, toen ik op pagina 66 van No. 1, 2de Jaargang, dezelfde stelling weder gebruikt vond.

Het is mij onbekend of er immer een Engelsche Kolonel JAGER in deze kolonie heeft bestaan, maar de bovenbedoelde ijzeren kist was een geschenk van den Hollandschen Kapitein ter zee KLAAS JAGER, kommanderende het oorlogs-fregat *Maria Reigersbergen*, bij mij persoonlijk bekend, even als het schenken der ijzeren kist, waarover tusschen genoemden Kapitein JAGER en andere Hollandsche oorlogs-bevelhebbers, waaronder ook wijlen mijnen vader, dikwerf in mijn bijzijn is geschertst geworden, en welke daadzaak bij vele oude dienaren nog in geheugen is.

Zoo vinde ik in den 2den Jaargang, No. 1, op pagina 45, artikel *Passer Gedee*, melding gemaakt van eenen steen: doch bijaldien de reeds lang overleden Heer VAN IJSSELDIJK, vroeger gedurende achttien jaren Minister aan het Hof van *Solo* en Gouverneur van *Java*, ons niets op den mouw gespeld heeft, tijdens wij in 1816 in gezantschap aan de Hoven gingen, dan is hier almede eene vergissing; want terwijl ik op den bedoelden steen zat, waarschuwde de genoemde Edele Heer ons jonge lieden tegen heilig-

schennis en verachting van de vertoogen der Inlanders, om hunne heiligdommen niet te schenden; als voorbeeld den steen, waarop ik zat, aanhalende, als zijnde door twee Europesche soldaten, waarvan de een een Italiaan is geweest, op hunne wandelingen, terwijl zij aldaar onder de heilige boomen uitrustteden en *toewak* of klapperwater dronken, aldus beschreven om deze den Inlanders dus toeschijnende heiligschennis te staken; en, naar geene vermaningen hebbende willen luisteren, zijn zij eenigen tijd daarna vergiftigd gestorven. — Het verhaal kwam ons natuurlijk voor, en ik heb het altoos onthouden. (*)

Ik heb de eer mij met de meeste hoogachting te noemen

Uw WelEd. Gestr. Dw. Dienaar,
J. H. Hofmeijer.

(*) Dit gevoelen wijkt van het algemeen aangenomene verre af, en heeft tegen zich, dat er een onbegrijpelijk geduld en ongeloofelijke moeite is aangewend, om in dezen harden steen zulke diepe, welgevormde en juist afgedeelde letters, woorden en regels te snijden; behalve dat de sombere en droefgeestige keus der inscriptiën zich daarmede kwalijk laat vereenigen.

De Redactie.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

Korte beschrijving van het Nederlandsch grondgebied ter Westkust Sumatra. 1837.

Grensscheiding, verdeeling en bevolking.

(Vervolg en slot van bladz. 154.)

Daar in het vorig Nummer van dit Tijdschrift de meest in gebruik zijnde gewoonten, zeden en wetten der Maleische bevolking, langs de stranden en in de binnenlanden, zijn opgesomd, zoo kunnen wij nu overgaan tot het tweede gedeelte bestaande in de geschiedenis zeden en gewoonten der *Batta*-volkeren in deze Residentie woonachtig, die geen gering gedeelte der bevolking, gelijk vroeger reeds gebleken is, uitmaken en welke te belangrijker is, daar dit volk nog geheel ruw en in den staat der natuur het leven doorbrengt. (*)

De godsdienstige denkbeelden der *Batta*-volken zijn nog zeer duister en geheel op bijgeloof en op bijgeloovige plegtigheden gegrond. De aanbidding van verdienstelijke voorzaten maakt de hoofdzaak uit; ieder landschap en dus ook ieder stam heeft zijne afzonderlijke Goden of geesten,

(*) De volgende beschrijving van de *Battas*, en der eilanden is grootendeels overgenomen uit de berigten van de Heeren Bonnet, Horn, en Christie, bij een gebragt door den Heer W. L. Ritter.

die op eenen bepaalden boschrijken berg rondzwerven; zij zeggen dat dit voorname Hoofden geweest zijn, het zij mannen of vrouwen, die na hunnen dood het land achter blijven beschermen en aan welke zij den naam geven van *Bego.*

Meer voor hunne gramschap vreezende dan wel op hunne ondersteuning en bescherming rekenende, worden de *Begos* in alle hen overkomende onheilen aangebeden, terwijl men hunnen toorn zoekt te bevredigen door offerhanden aan de graven. Zij raadplegen dezelve ook bij alle hunne ondernemingen, hetwelk zij vooraf doen gaan van een feest of maaltijd, waarbij het offer in vroegere tijden, toen zij nog in geene aanraking waren gekomen met de sekte der *Padries,* bestond in een varken, doch nu meestal in een buffel of in een geit. Zij verbeelden zich dan dat die *Bego* welke wordt aangeroepen zich met de menschen verwezenlijkt, door in het ligchaam van een der oudste mannen (*Orang batoewa* of *sie Basso*) der kampong te varen, die dan als eene Godspraak alle toekomstige heilen en onheilen voorspelt, wonderlijke gelijkenissen en spreuken te berde brengt, zich buiten kennis bevindt zoo lang die geest in hem woont en, na deszelfs verhuizing of verlating van zijn ligchaam, zich niets meer van dat alles herinnert. Gebeden of lofzangen, het zij dagelijksche of op bepaalde tijdstippen van het jaar vastgestelde, ter eere dezer Goden of geesten, zijn onbekend.

Te *Toba* een der *Battasche* landschappen, heeft een wreed gebruik plaats, dat ook al uit het bijgeloovige hunner Godsdienst schijnt voortgevloeid te zijn. Aldaar hebben zij vaste voorspellers van ongeluk, en op welk eene wijze? — Een jongeling gewoonlijk van 13 of 14 jarigen ouderdom wordt tot aan den hals in den grond vastgezet,

en door allerlei bedreigingen en mishandelingen genoodzaakt tot de belofte, dat hij na zijnen dood alles wat de bevolking overkomen kan, zal waarschuwen. Hierna wordt hij gedood, zijn lijk verbrand en de asch in een' bamboes boven in de Raad- of vergadering- zaal (*Pondok*), zoo als er een in iedere kampong is, opgehangen en bij iedere gelegenheid geraadpleegd. Zij verbeelden zich als dan (want de verbeelding zal daar bij wel het sterkste werken) beweging of schudding in dien bamboes te zien en een huilend geluid te hooren, dat als een waarschuwing strekt voor hen bedreigende onheilen, vijandelijk verraad of andere ongelukken, welke hen zeer nabij reeds over het Hoofd hangen, en waaromtrent zij als dan ook, als ten volle hieraan geloof slaande, dadelijk de grootste waakzaamheid aan den dag leggen.

Ook bij het doen van eenen eed wenden zij zich tot den *Bego.* — Zij leggen dien zeer eenvoudig af, houdende, terwijl zij de woorden tot bevestiging of ontkenning van het onderwerp waaromtrent de eed gedaan wordt uitspreken, een geweerkogel voor het Hoofd, met bijvoeging dat zij hopen, ingeval zij dezen eed verbreken of valsch handelen, de *Bego* hen door een' ongelukkigen dood zal straffen en door den kogel in het eerste gevecht doen treffen. — Evenwel zijn zij niet zeer trouw aan den eed.

Zoodanige der *Battas*, welke in de laatste jaren, het zij door nabuurschap, het zij door overheersching, met de *Padries* in aanraking zijn gekomen, hebben ook eenige indrukken van de Mahomedaansche Godsdienst overgenomen, hoewel zij zich van het bestaan van één' Eenigen God moeijelijk een denkbeeld kunnen vormen; en ook in het algemeen is die indruk nog zoo weinig, dat het zich vooruit laat zien, dat bij de tegenwoordige verwijdering dier *Pa-*

driest deze indrukken spoedig slijten, en daarvan niets meer voor de nakomelingschap zal bewaard blijven. Zij die onmiddelijk door die *Padries* beheerscht zijn geweest, verfoeijen die sekte des te meer, daar zij destijds alle de varkens heeft doen dooden en dus de *Battas* van een nattig en geliefkoosd voedsel beroofd, dat zij nu op nieuw weder zoeken aantekweeken.

Iedere *kampong* heeft hare vooroudeilijke politie en moet instaan voor de op haar grondgebied gepleegd wordende misdaden: de bewoners betalen dus ook opgelegde boeten of vergoeding aan, op dat grondgebied schade geleden hebbende, personen of aan hunne erfgenamen.—Dikwerf gebeurt het ook onder de *Battas*, dat eenige hunner, zich onderdrukt of onregtvaardig behandeld meenende, zich uit de gewone zamenleving verwijderen, eenzaam in de bosschen rondzwerven, zich tijger (*harimu*) noemen en allerlei kwaad en gruweldaden, om zich over dit vermeende onregt te wreken, uitvoeren. Maar ook voor die gewelddadigheden welke hij uivoert, moet de *kampong* waarin hij woonachtig was instaan, terwijl hij zelf als het ware vogelvrij wordt verklaard en op zijne *kamporg* de verpligting berust, van een prijs of belooning te moeten uitreiken aan dengenen die hem om het leven brengt. Geoorloofd is het een' dief op de daad betrapt wordende onmiddelijk ter dood te brengen, doch eens gevat zijnde zoo moet zijn leven geëerbiedigd worden. Manslag wordt even als de opzettelijke moordenaar gestraft. Het onderscheid tusschen beide kent men noch niet.

De wijze van regtspleging of het vonnissen van schuldigen of aangeklaagden is meest aan het oordeel der geheele bevolking onderworpen, doch ook hier staat grootendeels het regt der sterksten op den voorgrond.—De be-

La Valette del. BATTAK Lith. de Parrapattun.

leedigde of aanklager doet den eisch, en is hij een magtig persoon dan kan men gerust het lot van den aangeklaagde bejammeren; niets is in staat hem te verontschuldigen. Geen wetboek bij hen bekend zijnde, zoo wordt alles naar gebruiken geregeld, die bij overleveringen tot hen gekomen zijn en waaromtrent zij de oudsten onder hen raadplegen; welke veranderingen of wijzigingen die gebruiken bij zoodanige overlevering, na verloop van tijd, ondergaan hebben, is niet gemakkelijk nategaan. Omkooping heeft in alles plaats; door geld of goud wordt alles gewonnen; zelfs moord is aftekoopen.—Voor diefstal bekomt men vergiffenis, mits drie dubbeld het gestolene terug gevende, of men betaalt die misdaad met den dood dan wel met slavernij. Het eerste wordt aangenomen, zoo de aangeklaagde rijk is of rijke bloedverwanten heeft, die voor hem in de bres kunnen springen; het laatste, indien de aanklager een aanzienlijk persoon is, door den verkoop van den misdadiger die beoordeeld moet worden welke dan aan hem vervalt.—Indien een misdadiger weet te ontkomen, valt zijn misdaad op zijne kinderen of broeders, die even eens als of hij het zelf was, in zijne plaats alsdan moeten boeten; wordende dat zelfs bij ontstentenis van nadere bloedverwanten tot in het derde geslacht uitgestrekt.

De misdaad van landverraad wordt het zwaarste gestraft; alsdan komt die ijzingwekkende gewoonte te berde die nog bij de *Battas* plaats grijpt, het nuttigen namelijk van menschenvleesch.—De schuldige veroordeeld zijnde wordt op eene opene plaats gebragt, vast gebonden en elk der omstanders kerft een stukje van zijn ligchaam, dat die ongelukkige nog levendig even geroosterd of over het vuur gehouden, door zijne onmenschelijke beulen, ziet verslinden. De *Battas* van *Mandheling* drijven deze, voor het

menschdom zoo schandelijke, gruweldaad niet zoo verre als die meer om de noord gelegenen, die op menschenvleesch verlekkerd, slaven op de bazaars ter slagting verkoopen, even als beesten; terwijl het bij de Mandhelingers alleen een wraakneming is op groote misdadigers, of in den oorlog genomen vijanden, door welke hunne bloedverwanten nadeel geleden hebben of ook wel omgekomen zijn.

Het huwelijk bij de Battasche volken is zeer eenvoudig en geschiedt zonder plegtigheden.—De man koopt de vrouw van hare familie door geschenken geëvenredigd aan zijnen stand, bestaande in een aantal karbouwen en eenig stofgoud;—de daarop volgende bijeenkomst gaat zonder eenige pligtpleging vergezeld, en de Gods- of eeredienst komt daarbij niet in aanmerking.—De verloofden gaan te zamen naar de rivier om zich te reinigen en de echtverbindtenis te sluiten: en de vrouw geeft den man een kleedje (*sarong*) of stuk linnen, dat in geval van scheiding terug gegeven moet worden.—De vrouw blijft het wettig eigendom van den man en van zijne bloedverwanten; het staat den eersten vrij om, bij aldien hij bij haar geene mannelijke kinderen verwekt, haar aan de ouders terug te geven, tegen ruiling van eene zuster, indien zij er eene heeft en deze hem bevalt; terwijl anders de ouders verpligt zijn hem eene andere vrouw uit hunne familie te bezorgen, of de door hem gegevene huwelijksgeschenken terug te geven. Komt de man te overlijden dan vervalt de vrouw aan den broeder of naasten bloedverwant, die in zijne regten optreedt en ook de kinderen tot zich moet nemen.—Het zij hij die vrouw al of niet tot bijslaap behoudt, kan zij echter nimmer weder eenig huwelijk aangaan en blijft zij eigenlijk gezegd de slavin van haar mans erfgenamen.

De vrouw onvergenoegd zijnde kan van haren man schei-

den, doch dan moet alles wat door dezen, bij het aangaan van het huwelijk aan hare ouders geschonken was, terug gegeven worden, waardoor het zelden gebeurt, dat de vrouw den man verlaat: daarentegen staat het den laatstgemelden vrij zijne echtgenoot aan hare ouders terug te zenden, mits terug gevende het van haar ontvangen kleedje of stukje linnen, en zonder eenige aanspraak te kunnen maken op het aan de ouders gedane huwelijksgeschenk, wier eigendom dit blijft.

De veelwijverij is bij de *Batta's* bekend en toegestaan, hoewel het aantal vrouwen, dat ieder man zich ten huwelijk nemen mag, bij geene wetten is bepaald. De geringe echter geeft daar weinig gevolg aan en houdt zich meestal bij ééne vrouw; de Hoofden gaan zelden het getal van twee of drie te boven. Allen bewonen hetzelfde huis, dewijl het onder hen geen gebruik is, meer dan een huis voor een en hetzelfde huisgezin te hebben; zelfs wordt dit huis door meerdere gezinnen bewoond, zoo deze tot de bloedverwantschap van den eigenaar behooren. De oudste vrouw, of zij die van de gegoedste afkomst is, behoudt immer eenig regt of gezag over de andere vrouwen. Bijwijven, of slavinnen tot bijslaap gebezigd, verkrijgen daardoor geen regt op vrijheid; de *Batta* doet dit echter zelden openlijk en beschouwt zulks zelfs als iets vernederends, vooral zoo hij van eene groote afkomst is.

Bij het sterven van den man wordt hem de grootste eer bewezen, en voor het doode ligchaam draagt men meer zorg dan voor de lijdende zieken of behoeftige naastbestaanden. Naauwelijks heeft hij den geest gegeven of zulks wordt door een aantal geweer-schoten aangekondigd; het lijk wordt door de weenende vrouwen omhelsd, die haar gejammer vergrooten, naar gelang het aantal aanschouwers

toeneemt. Als dan wordt de doode in zijn best gewaad uitgedost en gebalsemd, waartoe eenige kruiden bij kamfer worden gevoegd. Men legt het lijk daarop in eene, uit twee zware stukken hout vervaardigde, kist, op eene laag ongekookte turksche tarwe (*jagong*) en gebrande rijst, besprengd met het aftreksel van kurkuma (*koenjiet* of *kerrie*-wortel). De kist blijft alsdan eenige dagen open te pronk staan; alom wordt de dood bekend gemaakt en eenige buffels (karbouwen) tot onthaal der bezoekers geslagt, waarvan de knoken, de geheele negorij door, aan alle de hoofden worden gezonden en door deze, tijdens het lijk ter aarde wordt besteld, met een' levenden buffel vergoed. De kist daarna gesloten en goed gekalevaterd zijnde, wordt in het algemeen huisselijk vertrek, ongelijk van 6 tot 18 maanden bewaard, en gedurende al dien tijd door jonge vrouwen en maagden nacht en dag, met flambouwen, al huilende bewaakt. Eene maand voor de begravenis wordt dezelve aan alle de vrienden en magen bekend gesteld, en vooral aan diegene welke vroeger de knoken der vermelde geslagte karbouwen hebben ontvangen, en welke daarop, ieder met een buffel, welke zij voor die ontvangst, volgens gebruik, schuldig zijn, naar het sterfhuis komen opdagen. De dag der begravenis daar zijnde, wordt het aantal buffels dat soms, indien de overledene een persoon van aanzien is geweest, wel honderd bedraagd, voor het sterfhuis op eene rei geblinddoekt aan palen, van boven met *idjoe* en *kapas* omwonden, vast gebonden, de grootste in het midden. De geheele familie rangschikt zich met alle hare slaven achter dezelve en wandelt zeven malen al schreeuwende om hen, waarop zij zich allen plaatsen voor den grootsten buffel, die door de oudste vrouw met geele gekookte rijst, welke zij in eene aarden kom in handen heeft

en waarmede zij de zeven gangen heeft gemaakt, op den kop wordt bestrooid. Den buffel daarop, als ware het haren overledenen man, met luider stem aansprekende en voor eeuwig afscheid van hem nemende, verbrijzelt zij die kom op deszelfs kop, waarop, ter verzekering van daarin te zullen slagen, een steen is vastgebonden, dewijl zij het mislukken van het breken dier kom in één slag als eene groote familie schande aanzien. Zoodra de kom gebroken is, valt de oudste vrouw benevens de andere wijven, bijwijven en de ouders luidkeels aan het schreeuwen, dansen en springen, en krabben zij zich zoo hevig in het aangezigt en over het ligchaam, dat niet alleen het bloed er bij nedergudst, maar ook de vellen er bij hangen, waartoe zij zich reeds door eene ligte kleeding, enkel de schaamte bedekkende, voorbereid hebben. Gevolgd door alle hare slaven, met de pajongs boven het hoofd, begeven zij zich dan naar de rivier, reinigen zich en keeren gekleed naar het sterfhuis terug, waarop een in het rood gekleed *Doebalang* (voorvechter) van den overledene te voorschijn treedt, mede zeven gangen om die buffels maakt, en elk derzelve een steek en slag met de lans toebrengt. Dan worden de buffels geslagt, en gretig door de menigte genuttigd, daar het van zelve spreekt dat het bij zoodanige gelegenheden aan geen volk ontbreekt, en het getal soms wel op 4000 tot 5000 kan worden geschat. De grootste buffel wordt het laatst aangehouden en is alleen voor des overledenen betrekkingen bestemd.

Hunne begraafplaatsen zijn meest alle in de nabijheid der *kamponge*, op hoogten of bergen, zoodat de ter aarde bestelling met vele moeiten gepaard gaat; daarenboven is de stellaadje, waarop het lijk gedragen wordt, gebouwd en ingerigt op de wijze eener *Pendoppo*, zoo groot en

zwaar, dat men dikwerf de huizen in de *kampongs* moet afbreken, om er uit te kunnen komen, en die stellaadje door meer pan 200 mannen moet worden gedragen, terwijl om de kist een groot aantal Hoofden en *Doebalangs* steeds bezig zijn de dragers met uitgetrokken sabels aan te sporen. Niet zelden echter gebeurt het dat de lijken op eenen afstand van slechts een achtste uur blijven vernachten. Bij dusdanige begravenissen ontstaan vrij dikwerf groote twisten, die op moorden en doodslaan uitloopen. De stelladje wordt versierd met twee of meer houten beelden in eene zeer ontuchtige houding, waar bij het onkuischte voor het schoonste gehouden wordt. De familie verzamelt alles wat zij maar bezuinigen kan om dit begravenis-feest luisterrijk te doen plaats hebben, waaraan geene kosten gespaard mogen worden, terwijl men in het denkbeeld verkeert dat, indien er rijkdommen van den overledenen overbleven, men zijn verlies niet opregt zoude betreurd hebben. Tientallig moet dus het offer zijn der buffels, en honderden moeten door een rijk gestorvenen ten grave medegenomen worden. Derzelver hoorns en kaken versieren de grafstede, waarop ook de beelden pronken, die op de doodkist in het huis des overledenen geplaatst waren.

De *Battas* beschouwen het als het grootste geluk dat zij kunnen verwerven van in de graven hunner voorouders ter aarde besteld te worden. Buiten lands bestaat hun meeste vrees van in dit geluk niet te kunnen deelen; en dit maakt hen niet zelden in het gevegt beschroomd. Men ziet ook dikwijls dat zij zich in het gevaar stellen om de lijken hunner hoofden te redden en te behouden, welker verlies zij als het grootste onheil dat hen kan overkomen beschouwen. Kunnen de lijken niet dadelijk vervoerd of in hunne hutten bewaard blijven, waarvan

zij anders den onaangenamen reuk zich gaarne getroosten, dan werden zij voorloopig in den grond gestopt, om bij nadere gelegenheid opgegraven en naar hun land gevoerd te worden. De grootste eerbewijzing die zij hun, welke den heldendood gestorven zijn, vermeenen te kunnen aandoen, is hunne graven steeds te versieren met de doodshoofden der vijanden, waardoor zij geneuveld zijn.

Bij het nederlaten der kist in het graf wordt dezelve nog eens geopend, waarbij den overledenen nog een kleedje, bord, kom, schotel enz. wordt medegegeven.

Bij sterfgevallen of begravenissen van vrouwen worden minder plegtigheden gemaakt dan voor het mannelijk geslacht.

De onkosten bij dusdanige begravenissen verslinden dan ook meestal wat door den overledene mogt zijn nagelaten, en is eene der grootste redenen waarom meest alle de Hoofden arm en behoeftig zijn. De slaven maken hunnen grootsten schat uit, en gedeeltelijk worden die nog bij dusdanige gelegenheden verkocht.—De kinderen des overledene hebben alle een gelijk regt bij de verdeeling zijner nalatenschap. De oudste zoon bezit het regt van erfopvolging in de waardigheid en het gezag zijns vaders, doch dikwijls wordt hierop inbreuk gemaakt en dit gebruik veronachtzaamd. Een der opvolgende broeders meerder schranderheid of moed dan de geregtigde erfgenaam bezittende, matigt zich meestal het gezag aan, terwijl hem zulks bij voorkeur door den vader wordt toegezegd.—Bij ontstentenis van den oudsten valt dat gezag op den jongsten; volgens 's lands gebruik mogen de middelsten nimmer deel hebben aan de Regering, maar bij de onnaauwkeurige opvolging hunner gebruiken, is dit wel een onderwerp bij de *Battas*, dat het slechtste wordt nagekomen. Alle val-

len eenigzins in de regten des vaders, of matigen zich die aan, en brengen dat groot aantal Hoofden of *Radjas* voort, dat men in meest alle de *Batta*-landen aantreft en zoo wel, door te weinige overeenstemming, hunne eigen regeringsvorm als de verhouding met het Gouvernement vermoeijelijkt, vindende men niet zelden in eene *kampong* vier of vijf dier *Radjas*, die op hetzelfde gezag aanspraak maken en die aanspraak, indien zij slechts daartoe de middelen hebben, met geweld handhaven.

Eilanden van Sumatra's Westkust.

De eilanden tot de Residentie *Sumatra's Westkust* behoorende zijn die van *Nias*, de *Batoe* en de *Pago* of *Mantawai*-eilanden.

Het eiland *Nias*, een der grootste, heeft eene uitgestrektheid van 68 Engelsche mijlen in de lengte, en 30 in breedte, en deszelfs bevolking wordt, zoo als vroeger reeds is gezegd, geschat op ongeveer 200,000 zielen. Weinig handel en vertier bestaat er, uithoofde van den regeringloozen toestand, waarin het geheele eiland verkeert, en de heerschende algemeene onderdrukking, voortspruitende uit den immer daar plaats hebbenden slavenhandel.

De verdeeling van hetzelve in verschillende landschappen, en de daar bestaande regeringsvorm is nog zeer onbekend.—De grootste Hoofden worden *Salawas* genaamd en hebben gewoonlijk niet meer onder zich dan eene *kampong*, waarover zij het gebied voeren en waarin zij door eenige mindere Hoofden, *Panghoeloes* genaamd, worden ondersteund.

De *kampongs* zijn meest gebouwd op hoogten en daar

met Maleijers vereenigd zijn ook in vlakten, zij ɘst met elkander in onderlinge twist en het regt ksten geeft algemeen de wet.

wat hier later zal gezegd worden omtrent de zeden ɾoonten der *Batoe*-eilanders is ook voornamenlijk ɪs toepasselijk, waarvan deze eilanders afkomstig welke men beter heeft kunnen nagaan, door dat in dden een Nederlandsche post is gevestigd.

ls vroeg heeft de Oost Indische kompagnie met vele s van dit eiland in verbond gestaan, en uit de ar- ı blijkt dat bereids in 1693 contracten met hen zijn n, die ook in 1756 zijn vernieuwd en, na de bezit- ; van alle Engelsche vestingen op deze kust in 1825, e mede Kommissarissen voor de overname derzelve her- Ten minste blijkt uit het tractaat van 15 April dat het distrikt *Tolok Dalem* geheel aan die kom- is afgestaan geworden, terwijl er toen ook eene ng moet hebben gelegen, die echter na twee jaren is opgebroken, omdat deze post niet genoegzaam t om de onkosten te betalen. De plaats waar die ;estaan heeft is nog bekend onder den naam van *Iollanda* of Hollandsche berg.

weet niet bepaald of de Nederlanders ook geves- ijn geweest op *Sama bawa*, eene der beste havens t eiland, waar de meeste handel gedreven wordt, en aldaar gevonden wordende, ronde steen, waar- ige Europeesche en Maleische karakters flaauwelijk cheiden worden, doet dit eenigzins veronderstellen.

te *goenong Si Toelie* is vroeger eene bezetting ge- die door de Engelschen weder is opgerigt en aan- len. Bij de overname door gemelden kommissaris, aanhouding bevolen, even als te *Nako Nako*, op

welke beide plaatsen toen posthouders zijn gesteld. In 1826 echter zijn die posten weder ingetrokken, zoodat het eiland *Nias* geheel aan zich zelve is overgelaten, en een baijert van verwarring en regeringloosheid daarvan het gevolg is geworden.

Het eiland *Nias* brengt niets voort dan rijst, en de bevolking leeft meest van aardgewassen voornamelijk van *obies*. De rijst wordt veelal gehouden voor den handel en om zich daar door van andere behoeften te kunnen voorzien, doch daar dit middel niet toereikende is om dit doel te bereiken, zoo neemt men toevlugt tot den verfoeilijken menschen-handel, die daar nog om zoo te zeggen ongestoord gedreven wordt. De daar verkocht wordende slaven zijn of oorspronkelijk gevangenen in den oorlog gemaakt of schuldenaren. De eerste zijn talrijk door de nimmer ophoudende twisten; de tweede worden meest daar ingewikkeld, door een' verregaanden, geen grenzen kennenden woeker. Zoo men zijn schuld niet voldoen kan, worden vrouw en kinderen, geheele huishoudingen tot slaaf gemaakt en aan den eerstkomenden Europeaan, Chinees of Atjinees verkocht. De gewone interest rekening is honderd procent, en het kapitaal wordt jaarlijks verdubbeld met renten op renten, zoodat iemand die twintig gulden geleend heeft, daarvoor in een padie-jaar (6 maanden), veertig moet terug betalen, en het tweede jaar daarop volgende tachtig gulden enz, wordende zulks na verloop van eenige jaren eene onnoemlijke som. Maar het grootste misbruik wordt hierin gemaakt, door hen die zich eenige magt hebben weten aantematigen, en te berde komen met eischen op hen, van hunne voorouders overgenomen, die alle palen van billijkheid te buiten gaan. Zoo berekent bijvoorbeeld zoodanig iemand dat een hoender-ei, hetwelk zijn

overgrootvader van den overgrootvader van hem, dien hij met zijn huisgezin gaarne tot slaven zoude willen maken, geleend heeft of geleend zoude hebben, uitgebroeid zijnde en tot volwassen hoen geworden, een tiental eijeren had kunnen geven, die uitgebroeid zijnde weder zoo vele hoenderen hadden kunnen voortbrengen, welke weder eijeren leggende enz, tot op den tijd dat hij de aanmaning doet, de geldswaarde uitmaakt van eene zoodanige groote som dat de arme ongelukkige, van niets bewust doch voor de magt zijns sterkeren nabuurs moetende bukken, niet in staat is die te betalen, waarom hij dus onmiddelijk met zijn geheel huisgezin verkocht wordt. Honderden zijn jaarlijks de slachtoffers van dien woeker, die te meer voedsel vindt daar zelfs Europeanen, en vooral de Fransche natie, onafgebroken en onverlet ten slavenhandel varen op *Nias*; zonder nog die geene te rekenen die van daar naar de omliggende Maleische en Atjinesche havens worden uitgevoerd.

Vroeger is gezegd dat de *Batoe*-eilanden zes en vijftig in aantal zijn, waar van een twintigtal bewoond is en welker bevolking op 30,000 zielen geschat wordt. Zij is zamengesteld, uit Niassers, Maleijers, Boegienezen en Chinezen.

De *Niassers* of eigenlijke bewoners van die eilanden, die alle in vroegere jaren geene bevolking schijnen gehad te hebben, maar wier voordeelige ligging voor den handel of de vette grond tot aanplant van klapperboomen, eenige van het nabu.rige *Nias*, hebben uitgelokt om zich daarop met er woon te vestigen; die *Niassers* dan maken het grootste gedeelte dier bevolking uit, op wie ook al het weinige wat van de zeden en gebruiken dier eilanders kan gezegd worden, toepasselijk moet worden gemaakt. De Maleijers aldaar woonachtig zijn zamengesteld uit een hoop

deugnieten, die den vasten wal van *Sumatra* wegens schulden of grove misdaden hebben moeten verlaten, en hier een toevlugtsoord gevonden hebbende, nimmer meer naar dien wal durven terug keeren; luiheid is ook dikwerf een drijfveer geweest tot zijne vestiging op deze eilanden, aan welk gebrek hij daar dus ook nog meer toegeeft dan op zijnen geboortegrond. Even zoo is het met den *Boeginees* gelegen, die zijn vestiging op de *Batoe*-eilanden heeft gezocht. Meestal hebben zij de aan hunne eerlijkheid toevertrouwde praauwen en ladingen, waarmede zij van elders te *Padang* of andere onzer vestigingen op *Sumatra's Westkust* ten handel gezonden werden, verspeeld of zoek gemaakt, en kiezen zij nu op die eilanden eene woonplaats, om zich aan alle geregtelijke navorschingen te kunnen onttrekken.

De *Chinezen* zijn hier niet in groot aantal en erneren zich meest door den handel, waardoor zij zich zelfs eenen te grooten invloed, welke tijdig nog door het bestuur gekortwiekt moet worden, op de eigenlijke *Batoe*-eilanders hebben weten te verwerven.

De Gods- of eeredienst dier eilanden is zeer duister; zij stellen zich vier Godheden voor, welke zij aanbidden, als: eene in den Hemel, die de beste is; eene tusschen hemel en aarde, die de zeeën bestuurt; eene op de aarde, van wie zij goed en kwaad kunnen verwachten; eene onder de aarde, die de vreeslijkste moet zijn, want zij durven hunne dooden niet begraven, uit vrees dat die Godheid dezelve magtig zal worden. Die het rijkste is en het meeste geven kan is Hoofd, onverschillig van welke afkomst hij zij. Aan het geschenken ontvangen van den handeldrijvenden Chinees gewend, zoo kan geen *Batoe*-eilander voor een' dier natie of voor eenen Maleijer verschijnen, zonder een geschenk in *gambier* of tabak te vergen.

De *Hoofden* hebben weinig magt en nog minder invloed en zijn meer scheidsmannen dan werkelijke regeerders; ook hier geldt het regt der sterksten, hetgeen meestal in de veelvuldige, dikwerf om nietigheden ontstane, verschillen beslist.

De *Batoe*-eilanders nemen maar eene vrouw en zijn dus de veel-wijverij niet toegedaan, denkelijk om de onkosten welke hier met het huwen gepaard gaan, daar de armste zelfs geene vrouw kan verkrijgen, zonder ten minste als *adat*, van 50 tot 60 pauw goud (12 à 14 theils), aan de ouders, of indien die niet meer aanwezig zijn, aan de naastbestaanden van het meisje dat hij huwen zal te geven, en daarenboven nog het huwelijks feest te bekostigen. Bij bemiddelden komt die *adat*, behalve de bekostiging van dat huwelijks feest, somwijlen op 100 tot 150 pauw goud te staan. Scheiding is onder hen onbekend en wordt nimmer toegelaten, zoodat de dood alleen den band des huwelijks kan verbreken.

Overspel heeft onvermijdelijk voor man en vrouw den dood ten gevolge. Al zijn beide ongehuwd zoo moeten zij toch sterven, ten zij dat zij huwen, wanneer hun, na een aanzienlijk geschenk aan 't Hoofd en eenen maaltijd aan de geheele *kampong* gegeven te hebben, vergiffenis wordt geschonken.

De *Batoe*-eilander is gewoon de geringste beleediging hem aangedaan met den dood te wreken; zijn haat en wraakzucht zijn onverzoenlijk en ligt ontvlambaar; om een enkel gezegde doen zij elkander den oorlog aan.

Hunne wijze van oorlogen bestaat in onverwachte, nachtelijke overvallen, sluipmoord, rooven en moorden, waarbij zij geene gelegenheid laten ontsnappen om elkanders bronnen van bestaan te vernietigen, en dus in het zoeken van tripang, schildpad en het bereiden van olie hinderlijk te zijn.

Hunne dooden niet durvende begraven, zoo stellen zij dezelve in de open lucht bloot, en leggen ze in een hol uit-

gehouwen stuk hout, hetwelk zij de gedaante van het een of ander beest geven, en zoo de overledene eenige middelen heeft bezeten, wordt hem eenig stofgoud in mond, ooren, oogen en neusgaten gestopt, als een bewijs zijns rijkdoms gedurende zijn leven.

De inwendige toestand der *Pagai*, of ook wel de *Mantawai* eilanden genoemd, is zeer weinig bekend. De bewoners zijn bijna nog in eenen wilden staat, dragende de mannen tusschen de beenen, doch niet om het lijf, een band van boomschors, terwijl de vrouwen zich met bladeren bekleeden die dagelijks vernieuwd worden. De wijze van hun bestuur moet nog verduidelijkt worden, doch zij wonen in groote huizen, welke voor eene *kampong* gerekend worden, die gewoonlijk elk een hoofd, Priester of *Doekong* hebben, meestal de oudste der inwoners. Elke kampong of tuin is door een afzonderlijke huid-beprikking of tatoeage onderscheiden. Zij beoorlogen elkander onderling en tappen hunnen gedooden vijand eenig bloed af, waarin zij zich, na hetzelve met water vermengd te hebben, baden. Sommige Maleijers en Chinezen handelen met hen, en ruilen voor *Parangs* er eenige kleinigheden zoo als schildpad, dammer en rotting. De *Parangs* maken den grootste rijkdom dier inlanders uit: zij zijn als geld onder hen gangbaar en een huwelijks-geschenk bestaat er uit 20 tot 50 stuks dier kapmessen.

Hunne dooden worden niet begraven, maar in de bosschen gebragt en daar in de boomen te droogen gehangen.

FRANCIS.

BIJDRAGE
TOT DE
GESCHIEDENIS DER CODIFICATIE
IN
Nederlandsch Indie.

Certainement, la Société a le droit d'exiger de son Gouvernement, qu'il se donne la peine de faire constater sans équivoque et sans incertitude, l'état des usages et coutumes existantes, de ne confirmer que celles qui sont bonnes, utiles ou convenables, de suppléer aux lacunes, de retrancher les surabondances, de corriger les défauts, et de donner une forme pareille et conséquente à toute la législation; c'est-à-dire: de sanctionner un *Code complet, uniforme et régulier de Lois*, par lesquelles les droits comme les obligations de chaque citoyen soyent déterminés.

J. D. Meyer.
(*De la Codification.*)

Indien goede wetten en eene daarop berustende onpartijdige regtsbedeeling, te regt, in alle beschaafde landen, worden gehouden voor den krachtigsten steun van eene welgevestigde Regering, voor het eenige middel, om het politiek gezag te houden binnen de palen voor hetzelve afgebakend, en voor den zekersten waarborg, welke een Staat aan deszelfs ingezetenen kan verleenen voor het behoud en de veiligheid van derzelver personen, regten en bezittingen: zij zijn zulks in eene hoogere mate, in alle die verschillende opzigten, in volkplantingen of van den moe-

15*.

derstaat ver afgelegen bezittingen, welke, onttrokken aan het onmiddelijk toezigt van dien moederstaat, zoo ligtelijk het voorwerp worden van willekeur, waarvan de heillooze gevolgen en uitwerkselen alleen door eene krachtdadige handhaving en toepassing der wetten, kunnen worden voorgekomen. Het gemis daarvan was in alle tijden, in alle landen en onder alle regeringen, de voornaamste oorzaak van en aanleiding tot regeringloosheid, dwingelandij en onderdrukking, terwijl daarentegen het aanwezen en bestaan van goede wetten en eene onafhankelijke Regterlijke magt steeds beschouwd werd, het meest afdoend bewijs te zijn voor de zelfstandigheid van een volk en de wijsheid van deszelfs Regering.

Van deze waarheid doordrongen, hebben de Nederlanders, reeds dadelijk na de stichting van de hoofdplaats *Batavia*, in den jare 1619, op het voorbeeld en in navolging van hetgeen deswege in ons Vaderland, hoe onvolkomen dan ook, werd aangetroffen, doeltreffende maatregelen beraamd, tot de zamenstelling van eene Regterlijke magt; de benoeming van Magistraatspersonen en de vestiging van Regtbanken (*); terwijl door het Opperbestuur

(*) Bij Resolutie van den 20sten Maart 1620, werd JAN STEIJNS aangesteld tot Baljuw over de stad, jurisdictie en 't land van *Jacatra*; bij Resolutie van den 24sten Junij 1620, werd opgerigt een *Collegie van Schepenen*, als wethouders der stad; bij Resolutie van den 15den Augustus van dat zelfde jaar, werden aangesteld en van eene instructie voorzien, *de Ordinaris luijden van den Gerègte in 't Casteel*, aan welke Regtbank, bij Resolutie van den 10den September 1626, werd gegeven de titel van *d'Ordinaris Raet van Justitie binnen 't Casteel Batavia*, welke benaming dezelve gedurende ongeveer twee eeuwen heeft behouden; op den 24sten Augustus 1620, werd MELCHIOR KIRCHEM als *Notaris* beëedigd, terwijl, bij Resolutie van

der Oost-Indische Compagnie in het Vaderland, den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië met den meesten ernst werd aanbevolen: „om de goede hand daaraan te houden, dat op *Batavia* en op de andere plaatsen, onder het gebied van de Compagnie staande, de administratie der Justitie, *als het fundament van alle goede, welgereguleerde Regering*, wierd bediend volgens de instructien en praktijken in de Vereenigde Nederlandsche Provincien, doorgaans, zoo in het Civiele als in het Crimineele, geobserveerd; dat om de Justitie met luister te bekleeden, de achtbare Raad van Justitie des Kasteels *Batavia*, zoude worden voorzien van de capabelste en bejaarde ministers, die goed van leven zijn, de justitie lief hebben, om de boozen te straffen en de vroomen te beschermen, en dat alle resolutien en condemnatien van dien Raad, zonder eenige verhindering of handsluiting, effect zouden sorteren, zonder dat de Regering in Indië zich de bevoegdheid zoude mogen aanmatigen, om de sententien of procedures, op de aanklagt van den fiskaal van Indië, in regten gebragt en aldaar geventileerd, te annulleren of den voortgang derzelve te beletten, tot *groote kleinachting en disrespect van den Raad.*"

Dan hierbij bepaalden zich hunne weldadige zorgen niet. Zij begrepen zeer wel, dat, zoude het justitie wezen in Nederlandsch Indië op eenen vasten en geregelden voet worden gebragt, er *Wetten* vereischt werden, waardoor het regt, het bezit, de eigendommen en de eer der in-

---

den 16den Junij 1625, de noodige instructien werden gearresteerd voor de verschillende Collegien, Ambtenaren en suppoosten der Justitie, en, onder meer anderen, ook eene *Manier van Procederen in Crimineele Zaken.*

genoten, alsmede de rust en veiligheid van den Staat en deszelfs onderdanen, werden beschermd, bevorderd en gehandhaafd; en dat het, van de vroegste tijden af aan, den Nederlanders in *Indië*, aan geene wetten heeft ontbroken, daarvan strekt het *Indisch Placaatboek* ten bewijze.

Doch ook dit oordeelden Gouverneur Generaal en Raden van Indië niet genoegzaam tot bevordering van rust, vrede en eendragt onder de ingezetenen en tot beveiliging van personen en eigendommen. Neen, aan hen, die geroepen waren tot het bestuur van steden, landen en volken, was een hoogere pligt opgelegd, dan om alleen goede wetten te maken en uittegeven: zij moesten ook de middelen bezigen en algemeen maken, dat de wetten » in trein gebragt en wel werden onderhouden," opdat ze door een ieder gekend, en zouden kunnen worden nageleefd. En daar zij nu bedacht waren, » dat de vele loffelijke Plakaten en Ordonnantien, welke successivelijk waren geémaneerd, niet, zoo als zulks behoorde, werden nagekomen, omdat dezelve, als in de verschillende placaatboeken wijd en zijd verspreid en zeer lang en breedvoerig beschreven, daarenboven ook fastidieus en moeijelijk te lezen, en derhalve niet aan een iegelijk bekend waren," zoo oordeelden zij het van hunnen pligt, daarin behoorlijk te voorzien door de zamenstelling van een in de landtaal geschreven Wetboek, waarin » alle de plakaten en ordonnantien, door de Indische Regering successivelijk geémaneerd, zouden worden bijeenverzameld, de substantie daaruit getogen, en in goede orde en onder zijnen behoorlijken titel uitgezocht en gerangschikt; terwijl tevens daarbij zoude gevoegd en opgenomen worden al hetgeen, zoo uit de gemeene, als Keizerlijke regten, geacht werd tot dat einde dienstig te zijn."

De geschiedenis der zamenstelling van dit wetboek en van

hetgeen sedert dien tijd, tot aan de herstelling van het Nederlandsch gezag in Indië, verrigt is, tot daarstelling en invoering van eene min of meer algemeene verzameling van wetten (*codificatie*) zal het onderwerp van deze bijdrage zijn.

Onder ANTONIO VAN DIEMEN, aan wien eene eerste plaats onder de Gouverneurs Generaal van *Neêrland's Indië* toekomt, werd het plan tot de zamenstelling van eene zoodanige wet-verzameling, voor het eerst ontworpen, en het toeval wilde, dat hij daartoe konde beschikken over een' man, die getoond geeft voor een' zoodanigen uitgebreiden en moeijelijken arbeid volkomen berekend te zijn. Die man was JOAN MAETSUIJKER, een Amsterdammer, die in zijne jeugd de regtsgeleerdheid te *Leuven* beoefend hebbende, om zijne schranderheid en ervarenheid in regtszaken, in 1636 door het bewind der Compagnie in het vaderland, onder den titel van *Pensionaris van het Hof van Justitie* naar *Batavia* was gezonden, om aan de Indische Regering zijne consideratiën en advies medetedeelen, in alle zaken van Justitie, en die zeventien jaren daarna, na den dood van KAREL REINIERSZOON, tot de waardigheid van Gouverneur Generaal werd verheven, en dat eminent ambt, gedurende ongeveer vijf-en-twintig achtereenvolgende jaren (van 1653—1678), met onvergelijkelijke kunde en trouw heeft bekleed. Bij eene regerings-resolutie van den 23sten April 1641, werd aan den Raadspensionaris JOAN MAETSUIJKER opgedragen, *om de successivelijk geëmaneerde en door de placaatboeken confusivelijk, wijd en zijd verspreide ordonnantien, welke moeijelijk en fastidieus te lezen waren, te verzamelen, en ieder onderwerp, onder zijn hoofd, tractaatsgewijze bijeentebrengen, het superflue te emputeren en het noodige daarbij te voegen, zoodanig, als hij het, naar zijne wetenschap en*

verkregen ondervinding van de gelegenheid der Regering, zoude bevinden te behooren; en er was naauwelijks één jaar verloopen, toen die schrandere en bekwame regtsgeleerde zijn' arbeid *in effect gebragt* had. Alvorens echter dit werk door de regering werd bekragtigd, werd hetzelve op haren last, ten gevolge van het daartoe door MAETSUYKER gedaan verzoek, gesteld in handen van eene kommissie van vijf *regtsgeleerden en Costumieren*, bestaande uit den Fiskaal van Indië GERRIT DAMMER, Mr. SYMON VAN ALPHEN, destijds Baljuw der stad, dezelfde, die MAETSUYKER opvolgde als President van den Achtbaren Raad van Justitie, GYSBERT VAN DER BROEK, Vice-President van Schepenen, Mr. PIETER ANTONISSEN OVER 'T WATER, Raad van Justitie des Kasteels, en HUGO BORRING, Schepen, met verzoek, *om het voorschreven goede werk te resumeren, pondereren en natezien*, en van hunne bevinding te dienen van rapport aan den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië. Deze kommissie zich, zonder de geringste verandering, met het werk van MAETSUYKER vereenigd hebbende, werd hetzelve vervolgens, op den eersten Julij 1642, in Rade van Indië, met het gezag der Regering bekrachtigd, en, bij plakaat van dien dag, door den Gouverneur Generaal ANTONIO VAN DIEMEN geteekend, bevolen, » dat dit werk, mitsgaders de punten daarin vervat, voortaan gehouden of in acht genomen, zoowel in als buiten regten gebruikt, geallegeerd en daarop door den Regter regt gesproken zouden worden, op zoodanige wijze, als of ieder stuk van hetzelve bij afzonderlijke plakaten gestatueerd en gepromulgeerd ware;" en ten einde door de plakaten, die later mogten uitkomen, niet andermaal nieuwe verwarring zoude worden veroorzaakt, werd daarbij tevens bevolen, dat indien er, in

het toekomende, plakaten, keuren of statuten mogten gemaakt worden, welke werden gepubliceerd, het dispositief daarvan, door den raad van Justitie des Kasteels, of door dengene, aan wien zulks van wege den Gouverneur Generaal zoude worden opgedragen, met zoo korte en duidelijke woorden als doenlijk zijn zoude, insgelijks in dit traktaat, onder een bekwamen titel, zoude worden ingeschreven en gerangschikt, hetgeen alsdan van gelijke kracht en waarde zou gehouden worden als de plakaten, keuren en statuten, waarbij hetzelve was ingenomen; terwijl eindelijk, bij dat zelfde plakaat, de Raad van Justitie te *Batavia*, *als zijnde het geregt in Batavia*, almede alle andere Justicieren en Officieren werden ontboden en bevolen, om het bovengemeld traktaat met al de artikelen daarin vervat, alsmede hetgeen, op de voorschreven wijze, later daarbij gevoegd zoude worden, punctuelijk te onderhouden en te doen onderhouden, al mogt zulks ook bevonden worden strijdig te zijn met de usantien, keuren, statuten of plakaten, welke tot nog toe gebruikt waren, aan welke bij deze werd gederogeerd, en die dus als afgeschaft moesten aangemerkt worden; blijvende echter aan den Gouverneur Generaal voorbehouden, de interpretatie en verklaring van de duisterheden, die uit hetzelve zouden mogen ontstaan, mitsgaders het altereren en amplieren van dien, naar dat zulks in het vervolg zou bevonden worden te behooren: dit alles nogtans bij provisie en tot dat door Heeren Zeventienen, met magtiging of goedkeuring van 's Lands algemeene Staten, een nader reglement op het beleid der Indische Regering vastgesteld en overgezonden zou worden. Aan het slot van deze statuten is, onder het hoofd *Besluit*, als eene algemeene bepaling vastgesteld, dat van zoodanige zaken, waaromtrent bij dezelve niets bijzonders staat

voorgeschreven, geobserveerd en onderhouden zullen worden de regten, statuten en kostumen in de Vereenigde Nederlanden gebruikelijk, en wanneer ook deze daaromtrent mogten deficieren, de beschreven Keizerlijke regten, zoo als dezelve op last van JUSTINIAAN zijn gecolligeerd, voor zoo ver dezelve met den toestand dezer landen overeenkomen en daarop van toepassing kunnen geacht worden; gelijk dan ook alle de autoriteiten, onder de gehoorzaamheid van den Nederlandschen Staat in deze gewesten gesteld, gehouden waren zich naar het onderwerpelijke Ordonnantieboek te reguleren, voor zoo veel zulks met de constitutie dezer gewesten zoude kunnen worden overeengebragt. En opdat van deze statuten, keuren en ordonnantien, almede van die, welke later daarbij gevoegd zouden worden, niemand onwetendheid zoude kunnen voorwenden, werd ten slotte gelast; dat dezelve jaarlijks, telkens na de verandering van de wet, te dezer stede vernieuwd, en na voorafgaande proclamatie en affictie van billetten, in de openbare raadkamer zouden worden gepubliceerd en afgekondigd.

Nadat de Statuten van *Batavia* op dien voet met het gezag der Indische Regering bekrachtigd, bij openbaar bevelschrift voor den volke en allen, die daarbij door dienstbetrekkingen of andere belangen betrokken waren, verbindend waren verklaard, zijn dezelve, krachtens regerings-resolutie van den 5den Julij 1642, op Dingsdag daaraanvolgende, door den Raad van Justitie des Kasteels te *Batavia*, gepubliceerd en afgekondigd onder den naam van *Ordonnantien en Statuten van Batavia*, om voortaan, *in de plaats der hierboven genoemde plakaatboeken, gebruikt te worden.*

Deze eerste verzameling van Indische wetten, door de regering naar Nederland aan Bewindhebberen der Maat-

schappij opgezonden zijnde, om van hunne goedkeuring voorzien te worden, zoo hebben Heeren Zeventienen, bij derzelver missive van den 25sten September 1642, aan het Indisch Bewind teruggeschreven, *dat zij de bijeengetrokken plakaten en ordonnantien van den Raadspensionaris* JOAN MAETSUIKER, *houden voor even dienstig als noodzakelyk*, met toezegging voorts, *dat de Gouverneur Generaal en Raden van Indië daarop, te zijner tyd, zouden worden gediend van derzelver consideratien en advies.* En aan die belofte is door Bewindhebberen in zoo verre voldaan geworden, dat dit Ordonnantieboek, bij de door de Vergadering van Zeventienen, met magtiging van de Staten-Generaal, gearresteerde Instructie voor den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië, van den 26sten April 1650, is geapprobeerd; zijnde, onder anderen, daarbij bepaald, *dat alle Civiele en Criminele Zaken, Decisien en Executien, zonder onderscheid, toevertrouwd en aanbevolen zullen blijven aan den Raad van Justitie des Kasteels, op den voet, Order en Instructie in het Ordonnantie-Boek van Batavia, daar ter plaatse nu in gebruik zijnde, begrepen,*" alsmede *dat, door de kollegien van Justitie en Policie, zal worden gevolgd het Ordonnantie- en Plakaatboek, door den Ed. Heer* JOAN MAETSUIKER (*) *voor dezen tezamen getrokken,*

(*) Hoezeer MAETSUYKER, in de Indische Regerings-Resolutien, steeds voorkomt als Raadspensionaris, was hij echter reeds sedert 1644 bevorderd tot Gewoon Raad van Indie, „uit aanmerking," zoo als in de Resolutie van den 27sten Julij 1644 gezegd wordt, „dat hij, gedurende zijn aanwezen in *Indie*, met deszelfs wetenschap, bijzonder in zaken van policie, zeer goede hulp gedaan, mitsgaders van des Compagnies gelegentheyt dienstige kennis beko-

tot dat van hier (Holland), *des noodig geacht zijnde, goedgevonden mag worden anders te disponeren.*"

De Statuten, waarvan wij de zamenstelling hierboven hebben beschreven, hadden slechts kracht van wet te *Batavia*, dat zich destijds uitstrekte aan de Oostzijde tot aan de grenzen van het toenmalige koninkrijk *Cheribon*, aan de Westzijde tot aan de limieten van het *Bantamsche* Rijk, aan de Zuidzijde over het geheele land tot aan de Zuidzee, en aan de Noordzijde over de zee en de eilanden daaromtrent. En zelfs in de volgende eeuw, toen de Compagnie een erkend landbezit over geheel *Java* en ook op onderscheidene plaatsen, buiten dat eiland, had verworven, hebben de statuten van *Batavia* nimmer kracht van wet gehad buiten dat gedeelte, hetwelk destijds onder den naam van *Batavia* bekend was, en het westelijk gedeelte des eilands tot aan de rivier *Lossarie*, of tot aan die grenslijn, welke het Javasche van het Sundasche scheidt, omvat (*).

Het zoude het bestek van deze Bijdrage overschrijden, en het zou tevens niet overeenkomen met het onderwerp,

---

men heeft, zonder nogtans verandering in zijn gagie (die tegenwoordig twee honderd en dertig 's maands is) te doen, maar zulks overtelaten 't onzer nadere dispositie, of wel tot discretie van de Heeren onze principalen."

(*) „Wanneer men (tijdens de Compagnie) van *Java* sprak, in tegenstelling van *Batavia*, werd hierdoor begrepen het geheele land tusschen de rivier *Lossarie*, de oostelijkste scheiding der Cheribonsche Residentie aan de noordzijde, en *Caab Zandana;* van daar door straat *Baly* tot de uiterste z. o. hoek, en weder westwaarts langs de zuidzee en het strand van *Antang* tot de groote bogt bij *Noesa Kombangan.*" Verh. v. h. Batav. Gen. dl III p. 301. (*in nota.*)

dat wij ons hoofdzakelijk ter beschouwing hebben voorgesteld, indien wij in eene beredeneerde beoordeeling wilden treden van de verdiensten en gebreken van dit werk: wij zouden alsdan den inhoud van hetzelve in bijzonderheden moeten nagaan, en wij achten dit, zoowel om de zoo even gemelde redenen, als ook daarom onnoodig en zelfs zonder eenig nut, omdat de voornaamste in de Statuten voorkomende bepalingen, door verloop van tijd en verandering van omstandigheden, als geheel vervallen of in onbruik geraakt, moeten beschouwd worden. Het geheele Ordonnantieboek is een zamenstel of verzameling van reglementaire, huishoudelijke en administratieve bepalingen, vervat in acht-en-veertig verschillende hoofdstukken, waaronder vooral die titels eene bijzondere vermelding verdienen, waarbij de judiciele zaken worden verhandeld, en met name die op de manier van procederen voor de regterlijke collegien te *Batavia*. Het oordeel over deze Bataviasche Statuten is over het algemeen gunstig geweest. (*) Hoezeer hier en daar de kenmerken van onvolmaaktheid en van de verkeerde begrippen van den tijd, waarin zij zijn vervaardigd, dragende, ademen zij echter over het algemeen eenen zachtmoedigen en menschlievenden geest (†) en ge-

(*) VALENTIJN noemt de Bataviasche Statuten, „dat algemeen en heerlijk Regtboek van Indien, waarna alle vonissen alomme in het Oosten uitgewezen worden." Zie Levens der Opper-Landvoogden, bladz. 294.

(†) „Onder de groote menigte van zaken, (zegt RAFFLES, die, over het algemeen, onze koloniale inrigtingen zoo onbillijk beoordeelt) welke in de statuten behandeld worden, schijnt geen punt de aandacht meer tot zich getrokken te hebben, dan de bepalingen *omtrent de slaven.* Deze schijnen gegrond te zijn *op beginselen van*

hechtheid aan de beginselen, waarop de Oost-Indische Maatschappij was gevestigd, en zijn zij de lofspraak waardig, die een kundig buitenlandsch schrijver aan dezelfs opsteller zoo regtmatig heeft toegezwaaid. (*) Gedurende meer dan anderhalve eeuw zijn deze statuten, door de Indische Regering en door de Collegien van Justitie, gevolgd en geraadpleegd geworden, en hoezeer een aantal der daarin voorkomende bepalingen, bij het licht, dat wij thans, meer dan tweehonderd jaren na de invoering derzelve, mogen aanschouwen, eene regtmatige veroordeeling niet kunnen ontgaan, komen echter in dezelve onderscheidene voorschriften voor, die niet alleen in den tijd, waarin dezelve werden ingevoerd, maar ook in onze dagen doelmatig zijn beschouwd geworden, zoo dat het ook ons nog vergund is, onder de (wie zou durven beslissen voor- of nadeelige?) werking en invloed derzelve te mogen leven!

Overeenkomstig het voorkomende bij het hierboven be-

---

menschlievendheid en toegeeflijkheid voor den toestand dezer ongelukkige wezens." History of *Java* Tom. I pag. 282.

(*) „Die Regierung *von Diemen's*, welche sich durch glücklich geführte Kriege und Eroberungen auszeichnete, ward nicht minder durch die Einrichtungen merkwürdig, die dieser General Guvernör in den inneren Angelegenheiten vornahm, wohin hauptsächlich die Verfassung eines *Gesetzbuches für das Holländische Indien, die Bataviaschen Statuten*, einer Samlung aller Beschlüsse und aussprüche des Raths von Indien, gehört. Dies Unternehmen, welches einer seiner Nachfolger, der General Guvernör MAETSUYKER, vollendete, war um desto verdienstlicher, je fühlbarer in Indien, bei den Holländischen Gerichtshöfen schon seit längerer Zeit das Bedürfnis eines algemeinen übereinstimmenden Gesetzbuches, gewesen war." *Geschichte des Holländischen Colonialwesens in Ost-Indien*, von FRIEDRICH SAALFELD, vol. I pag. 115.

schreven bevelschrift van den Gouverneur Generaal Antonie van Diemen, werden van de ordonnantien, plakaten en andere beslissingen der Regering, waarbij sommige bepalingen, in de statuten opgenomen, werden gewijzigd, verbeterd of vermeerderd, afschriften medegedeeld aan den Raad van Justitie des Kasteels, en door dezen opgenomen in eene afzonderlijke verzameling, gevoegd achter de statuten zelve, zoo als uit het exemplaar, dat daarvan nog in het archief van het Hoog-Geregtshof berust, kan gezien worden; doch het is ons niet mogen gelukken, eene beschikking van de toenmalige Indische Regering aantetreffen, waaruit blijkt, dat of een bepaald Collegie of eenig bijzonder persoon, in of buiten dienst der Compagnie, is belast geworden met het verzamelen en rangschikken van de, sedert de invoering der (oude) statuten van *Batavia*, geëmaneerde plakaten en wetten. En wanneer wij letten op de verdere geschiedenis van dit ordonnantieboek, dan komt het ons zelfs twijfelachtig voor, of wel immer van die zijde aan het verlangen van den Gouverneur Generaal van Diemen is voldaan geworden. Dit althans is zeker, dat, zoo werkelijk eenig Collegie of Compagnies-dienaar met het vervolgen der statuten van *Batavia* belast is geworden, die maatregel onvoldoende schijnt geweest te zijn, om datgene te voorkomen waartegen van Diemen zoo ernstig had gewaarschuwd, namelijk dat door de, sedert de afkondiging der statuten, gemaakte en gepubliceerde plakaten, niet andermaal nieuwe verwarring zoude veroorzaakt worden; hetgeen dan ook aanleiding heeft gegeven, dat gecommitteerde Bewindhebberen, bij derzelver missive van den 9 Julij 1715, Gouverneur Generaal en Raden van Indië hebben » geordonneerd, om de statuten van *Batavia*, door een bekwaam persoon,

zoowel dezelve zijn geëmaneerd, tot den tegenwoordigen tijd, in goede orde en onder derzelver behoorlijke titels, te laten redigeren en uitschrijven, en hun een exemplaar of twee daarvan te doen toekomen, om door Gecommitteerde Bewindhebberen nagezien en vervolgens geresolveerd te worden, of dezelve hier te lande (*Holland*) dan wel te *Batavia* zouden gedrukt worden." Ter voldoening aan deze aanschrijving en order van de Hoog Edele Heeren Principalen, werd, op voordragt van den Gouverneur Generaal Christoffel van Zwol, bij Resolutie der Indische Regering van den 3 November 1716, » goedgevonden en verstaan, de Heeren Mr. Willem van Eeten, en Abraham Alewijn, leden in den achtbaren Raad van Justitie des kasteels, te committeren, om de *Statuten van Batavia* tot dien tijd toe te amplieren met al hetgeen sedert derzelver eerste zamenstelling in het jaar 1642, zoude mogen zijn gestatueerd, met last, om dat alles in goede orde en onder deszelfs behoorlijke titels te redigeren en te doen uitschrijven, ten einde hun Hoog Edel Achtbare te worden toegezonden, om het daar of wel hier te lande te doen drukken." Dat de genoemde commissie dadelijk een begin heeft gemaakt met de uitvoering van den aan haar gegeven last, blijkt ons daaruit, dat zij, bereids bij missive van den 23 Junij 1717, aan de Regering een ontwerp heeft aangeboden van de wijze, waarop zij in de zamenstelling van haren arbeid meende te moeten te werk gaan, en waarbij zij tevens de beschikking der Regering verzoekt op de vraag: in hoe ver *personeele en temporaire zaken daarbij zouden mogen worden opgenomen*. Deze beschikking is verleend bij de Resolutie van den 25 Junij 1717, waarbij aan de commissie wordt te kennen gegeven » dat de Regering met haar geen vrucht of nut daarin ziet, dat

in de Ampliatie der statuten van *Batavia* zouden worden ingetrokken; zoodanige *bijzondere* uitgezonderde zaken en orders, die of *singulier* zijn geweest, of *speciale voorlang hun beslag* hebben gehad, dewijl dit het werk vergrooten en confunderen zoude, en dat gevolgelijk alle zoodanige orders, plakaten en resolutien, wel buiten de statuten of derzelver ampliatien gelaten mogen worden; doch dat, dewijl de kennis van zoodanige orders, plakaten en resolutien, nu en dan van een nuttig gebruik voor den dienst der Compagnie zoude kunnen zijn, het noodig werd geoordeeld, de commissie te recommanderen, om of onder of achter het werk een kort, doch compleet register daarvan te houden, en achter de statuten en dien *compilatie* te voegen; dan wel onder zoodanige aparte (plaats) bewaard en gebruikt te worden, als men op het einde van het werk noodig achten en goedvinden zou."

Opvolgende gebeurtenissen, en daaronder de gestadige afwisseling van de Hoofden des Indischen bestuurs (*), waarvan sommigen weinig belangstelling betoonden in dezen arbeid, welke in eene meerdere mate de ondersteuning en zorg der regering behoefde, alsmede het daarop gevolgd overlijden van de leden der commissie, die niet zeer gemakkelijk door andere bekwame regtsgeleerden of [illegible] konden vervangen worden, waren oorzaak van den stilstand of althans van de veeljarige vertraging, welke wij in de zamenstelling van de nieuwe Bataviasche Statuten

(*) Van 1718–1737, en dus binnen een tijdvak van twintig jaren, regeerden niet minder dan *vijf* Gouverneurs Generaal over Nederlandsch Indië, waarvan er *vier* waren, die weinig hebben bijgedragen tot den roem der Nederlanders in Indië, namelijk MATTHIJS DE HAAN, DIEDERIK DURVEN, DIRK VAN CLOON en ABRAHAM PATRAS.

opmerken, zoo dat dit werk niet dan slechts voor een klein gedeelte ten uitvoer gebragt en zoodanig onvoltooid is blijven liggen, tot het jaar 1752. Zelfs de Gouverneurs Generaal Gustaaf Willem Baron van Imhoff en Jacob Mossel, wier namen overigens aan allen, die in de gelegenheid geweest zijn, hunne verrigtingen na te gaan en te leeren kennen, eerbied en achting hebben ingeboezemd, en van welke men, als door eene wetenschappelijke vorming volkomen opgeleid en berekend voor de hooge waardigheid, die zij bekleedden, meer dan van hunne voorgangers had mogen verwachten, dat zij de zoo belangrijke zaak der wetgeving ter harte genomen en krachtig bevorderd zouden hebben, waren nogtans zeer flaauw indachtig aan de aanschrijving van de Heeren Meesters in *Europa* op dit onderwerp. En hoezeer onder het bestuur van den laatstgenoemde, door verschillende gequalificeerde personen, van regeringswege daartoe gecommitteerd, daaraan is gearbeid, heeft die arbeid echter weinige goede vruchten afgeworpen. Petrus Albertus van der Parra was de eerste Gouverneur Generaal na van Zwol, die zich dit werk bijzonder aantrok en bij Resolutie van den 5den Junij 1761 aan den Opper Koopman Jacobus Johannes Craan opdroeg, „het verder helpen effenstellen en geheel vernieuwen van de statuten dezer stad (*Batavia*).” Ten einde hij niet door andere gewigtige bezigheden in de spoedige uitvoering van dezen last zoude worden verhinderd, werd Craan van de waarneming derzelve ontheven, en hem opgelegd, om vooraf na te gaan, en vervolgens aan de Regering te suppediteren, een distinct en naauwkeurig berigt van de door de Regering successive geëmaneerde plakaten en ordonnantiën en verdere statutaire orders, welke hij mogt oordeelen nog van dienst en gebruik te zijn; en welke

niet, alleen vinde dezelve mede ter tafel van de Hooge Regering geremonstreerd en aldaar in deliberatie zouden kunnen worden genomen, om, op die wijze, eene in een behoorlijke orde gecollegeerd te krijgen die zoodanige, welke van [illegible] pligtig zijn en in vigeur kunnen blijven.'' Na daaraan, gedurende drie achtereenvolgende jaren, met de grootste onverdrotendheid gearbeid te hebben, heeft GRAAF die deze aanbevolene moeijelijke commissie standvastig volbragt, en zond hij op den 19 September 1764, aan de Regering een *Alphabetisch Recueil van alle vigerende Plakaten, Ordonnantien, Reglementen en verdere permanente Ordres, met aanteekening van de perioden, die men daar, door latingen of bijvoegingen, niet die zal te rectificeren.* Hoezeer nu dit Recueil, krachtens het aangeteekende bij de hiervoren vermelde Resolutie van den 5 Junij 1761, in de volle vergadering der Regering moest worden onderzocht, stelde echter de Gouverneur Generaal VAN DER PARRA, in de zitting der Regering van den 26 November 1764, voor, „om, daar het jugement over soortgelijke zaken, waarvan het onderzoek niet zonder consulering van menigvuldige papieren zoude kunnen geschieden, best voegde aan eene commissie van een of twee leden der Hooge Tafel, die het vermogen tot het colligeren van dezelfde statuten waren geëmploijeerd, de Heeren extraordinaire Raden HAMERSTER en ALTING te verzoeken en te committeren, om het voorgemeld Recueil te visiteren en examineren, en van hunne bevinding rapport te doen;'' waartoe dan ook bij de Regerings Resolutie van dien dag werd besloten.

De beide genoemde buitengewone Raadsleden, die zich de gezegde commissie met alle bereidwilligheid op zich genomen hadden, hebben hun onderzoek en bevinding aan de Indische Regering medegedeeld bij een rapport, gedagtee-

kend den 29 Augustus 1765, waarbij zij, onder anderen, verklaren; dat het hun niet mogelijk is geweest, het aangeboden ontwerp met alle de daarbij behoorende originele stukken te confronteren, en dat zij zich mitsdien daaromtrent op de trouw en naauwkeurigheid der excerpteurs moesten verlaten; dat zij echter bij het resumeren van het werk hadden bevonden, dat hetzelve volkomen voldeed aan den titel *Alphabetische Resumptie*, die daaraan bij Resolutie van den 26 November 1764 was gegeven geworden; en dat hetzelve *wel waardig* was, om als een *wettig* en *gerieflijk* zamenstel van Wetten en permanente bevelen van allerlei aard, deze stad *Batavia*, mitsgaders de Justitie en Policie van dezelve, ja zelfs de dienst en huishouding van de Compagnie concernerende, in wezen te blijven; dat zij het echter noodzakelijk oordeelden, hetzelve in eenen anderen vorm over te gieten, om daaraan de gedaante van een *wel geschikt Stads-Wetboek*, dan wel *Verzameling van Statuten of Plaatselijke Wetten, Reglementen en Ordonnantien* te geven, en dat mitsdien aan het hoofd daarvan zoude behooren gesteld te worden een Plakaat, bij wege van Introductie, op dezelfde wijze en in den zelfden vorm, als had plaats gehad bij de afkondiging der eerste of oude Statuten; waaruit de in de tegenwoordige verzameling gevolgde rangschikking van Hoofddeelen, grootendeels was overgenomen; terwijl wijders, bij dat rapport, een aantal voorstellen worden vermeld, zoo tot weglating van bepalingen, welke reeds vervallen waren, als tot wijziging en aanvulling van zoodanige andere, waarvan de noodzakelijkheid door de ondervinding was bewezen geworden. Over dit rapport en de daarin vervatte voorstellen is door Gouverneur Generaal en Raden breedvoerig gedelibereerd geworden, blijkens de Regerings Resolutien van 20 en 21 Maart 1766;

en, nadat het Recueil andermaal door andere Regeringsleden was geexamineerd, en de, hangende de overweging van hetzelve, voorgestelde veranderingen en verbeteringen in hetzelve waren tot stand gebragt, is dat „*na veel moeite eindelijk tot perfectie gebragt nuttig werk*”, aan Heeren Gecommitteerde Bewindhebberen ter Vergadering van Zeventienen aangeboden en toegezonden bij de missive van den Gouverneur Generaal in Rade van den 21 October 1766, met het eerbiedig verzoek, „om, indien Hunne Hoog Achtbare mogten kunnen goedvinden, hetzelve daar te lande onder de drukpers te brengen, alsdan aan hen *een paar honderd exemplaren* daarvan te doen toekomen, zoo ten dienste dezer hoofdplaats, als der respective buitenkantoren.”

Overeenkomstig het voorstel van de buitengewone Raden van Indie HAKSTEEN en ALTING, is een Plakaat geconcipieerd, hetwelk bestemd was om, bij de eventuele invoering der nieuwe statuten van *Batavia*, afgekondigd te worden. Dit Plakaat bestaat nogthans alleen *in concept*, draagt dagteekening noch jaartal, en vermeldt alleen de plaats maar, en den naam van den Gouverneur Generaal P. A. VAN DER PARRA, onder wien deze nieuwe verzameling van Statuten is voltooid, en door wien dezelve zoude hebben moeten worden in werking gebragt. De redenen waarom dit Plakaat nimmer werd afgekondigd, moet alleen daarin gezocht worden, dat de nieuwe Statuten nimmer, zoo als de oude van het jaar 1642, door het Bewind der Compagnie in Europa zijn bekragtigd geworden, en dat de toenmalige Indische Regering niet zich zelve ge- lijk, die onder den Gouverneur Generaal VAN DIEMEN, als genoegzaam heeft durven beschouwen, om zonder vooraf verkregen autorisatie van de Vergadering van Zeventienen, tot de invoering der statuten over te gaan; zoo als, bij de

afkondiging der eerste verzameling van Bataviasche statuten, heeft plaats gehad. Trouwens VAN DIEMEN had geen last van het Bewind uit Europa ontvangen, om een zoodanig Ordonnantieboek tot stand te brengen, en had dus de handen geheel ruim; doch VAN DER PARRA had de aanschrijving van de Heeren Meesters van den 9den Julij 1715 voor zich, waaruit duidelijk kon worden afgeleid, dat het nieuw zamenstel van Bataviasche Statuten aan de goedkeuring van het Opperbestuur in het moederland moest worden onderworpen, alvorens hier te lande als wettig te kunnen worden ingevoerd en afgekondigd. En deze daad van strikte gehoorzaamheid van VAN DER PARRA, dien wij ook in meer andere opzigten als een uiterst gemoedelijk en naauwgezet Gouverneur Generaal kunnen leeren hoogachten, verdient alzoo grooten lof.

Het nieuw Concept-Wetboek, door het Bewind in Europa nimmer van kracht en waarde verklaard zijnde, heeft als zoodanig ook niet in *Indië* gewerkt, noch mogen of kunnen werken. Wel is waar treft men een aantal adviezen, besluiten en zelfs regterlijke uitspraken aan, waarin de nieuwe Bataviasche statuten worden aangehaald en toegepast; doch dit was een gevolg van het verkeerd begrip, dat velen zich van de verbindende kracht derzelve hadden gevormd, die namelijk van meening waren, dat de nieuwe statuten van *Batavia*, hoezeer door de Regering nimmer formeel aan den volke bekend gemaakt en behoorlijk afgekondigd, nogtans met gerustheid konden worden toegepast en als kracht van wet hebbende aangemerkt, bijaldien slechts de artikelen of bepalingen uit de Statuten, waarvan men in de toepassing gebruik maakte, volkomen overeenstemden met de originele Plakaten en Wetten, waarvan dezelve een extract waren. Doch, behalve dat men door een zoodanig gevoelen

aangeteekend, den regel scheen; dat geene wet verbindend beschouwd wordt, zoo lang zij niet behoorlijk is afgekondigd, verhief men boven dien op die wijze iedere ingezeten uit de bezittingen van den staat tot den rang van wetgever, daar men aan dezelven de bevoegdheid toekende, om eigenmagtig te beslissen; of deze of gene bepaling, uit de algemeene wetten in de Statuten overgenomen, al dan niet daarmede overeenstemde, en of dezelve al dan niet toegepast en van verbindende kracht moest beschouwd worden. Daarbij is het duidelijk, dat wanneer de Statuten derzelver wettelijke of verbindende kracht alleen konden ontleenen van derzelver overeenstemming met de oorspronkelijke, door de Indische Regering afzonderlijk afgekondigde Plakaten en Wetten, en zij die kracht niet in en door zich zelve bezaten, die Statuten dan ook, althans uit een regterlijk en wettelijk oogpunt beschouwd, niet wel anders konden worden aangemerkt, dan als een onder het toezigt en met goedkeuring en overleg der Indische Regering zamengesteld uitvoerig Register op of extract uit de Plakaten en Wetten, doch geenszins als een op het gezag der Regering gepromulgeerd Ordonnantieboek; en dat echter dit laatste de eigenlijke en eenige bedoeling van het toenmalig Indisch Bestuur geweest is met de zamenstelling van deze nieuwe Statuten, blijkt duidelijk uit het concept-Plakaat, aan het hoofd van deze Wet-verzameling geplaatst, alwaar wij onder anderen lezen: »dat de Gouverneur Generaal »en de Raden dit nieuwe zamenstel van Wetten bekrachti- »gen, om onmiddelijk in stede van de oude Collectie der »Statuten, niet alleen alhier in trein gebragt te worden, maar »ook om te strekken tot narigt en opvolging van en voor »de gezamenlijke Justicieren en Officieren op alle de buiten- »comptoiren in *Nederlandsch-India*; met verklaring van

»dens, dat zij willen en uitdrukkelijk begeeren, dat het on»derwerpelijke nieuw plaatselijk Wetboek alom in waarde »zal worden gehouden, alsmede alle de Wetten, Keuren »en Ordonnantien daarin begrepen, zoo wel in als buiten reg»ten geallegeerd en daarop door den Regter regt gespro»ken zal worden, *in dier voege, als of ieder punt »van dien op nieuw bij een bijzonder plakaat gesta»tueerd en gepromulgeerd ware.*" of met andere woorden: dat zij deze nieuwe Statuten en alle de artikelen en bepalingen daarin vervat wilden beschouwd hebben als de plaats ingenomen te hebben van de Plakaten, waaruit dezelve zijn vervaardigd, en mitsdien dezelfde verbindende kracht te bezitten, welke aan die Plakaten was toegekend (*).

---

(1) Het baart bevreemding, dat de Luitenant Gouverneur RAFFLES het dwaalbegrip, dat wij hebben bestreden, aankleefde. „A Col„lection (zegt hij) of the Colonial Statutes and Regulations, „called the *Plakaatboek of Batavia*, and an *abstract* of them, enti„tled the *Statutes of Batavia*, ware made under the authority of the „Colonial Government; but as the latter (namelijk de zoogenaamde „nieuwe Bataviasche Statuten) *never underwent a regular promulga„tion*, the rules contained in it, were not considered as possessing „the force of Law, *except in so far as they might be found to be „conformable to the Orders, Proclamations and Regulations of the In„dian Government or of the Directors of the East India Company.*" *History of Java*, Tom. 1, p. 281. Indien deze stelling waarheid behelsde, dan zoude elk uittreksel van bestaande wetten, ja zelfs elke verzameling van dezelve, door wien ook zamengesteld, als Wet verbindend zijn, al ware dezelve niet door den Souverein afgekondigd, zoo zij slechts overeenstemde met de regelmatig gepromulgeerde wetten, waaruit dat extract of die verzameling was getrokken. Dit toch was het geval met de verzameling nieuwe Sta-

De oude *Bataviasche Statuten van het jaar 1642* zijn dan ook in *Holland* steeds beschouwd en erkend geworden, als het eenige wettige *Ordonnantieboek van Indie*, en zoolang dit Stads-Wetboek of een gedeelte van hetzelve, door het Opperbestuur niet uitdrukkelijk was vervallen verklaard, of met deszelfs goedkeuring door een ander was vervangen, of zoo lang de Wetten en Plakaten, na de promulgatie van de Bataviasche Statuten van het jaar 1642 geémaneerd en welke met den inhoud van dat wetboek strijdig werden bevonden, niet met voorkennis en goedkeuring van het *bewind* in *Europa* alhier waren afgekondigd, kon men aan de voorschriften, in het oude Indische Ordonnantieboek voorkomende, de verbindende kracht niet weigeren, welke dezelve wettiglijk hadden bekomen. *Dit* moet echter niet zoodanig verstaan worden, als of aan de plaatselijke Indische Regering de bevoegdheid zoude zijn ontzegd, om de bepalingen in de oude statuten voorkomende, te mogen wijzigen en aanvullen: deze magt kwam haar ten volle toe; doch zij vermogt niet de beginselen, welke in dat Ordonnantieboek, om mij zoo eens uit te drukken, *fundamenteel* waren aangenomen, zonder voorafgaande approbatie van de Hooge Majores, door daarmede geheel strijdige principes te ver-

[illegible]

tuten van *Batavia*, die, zoo als RAFFLES zelf zegt, *never underwent a regular promulgation*, en dus niet kon worden aangemerkt *as posseseing the force of Law*. Hierbij hadt hij het kunnen laten, en hetgeen RAFFLES er verder op laat volgen, kan men voor een bewijs houden, dat hij grooter Staatshuishoudkundige, dan Regtsgeleerde was. *Non obligat Lex nisi promulgata.* De nieuwe Bataviasche Statuten nimmer gepromulgeerd zijnde, verviel ook het denkbeeld van derzelver zoo geheel als gedeeltelijk verbindende kracht.

vangen, en door zich die magt toe te eigenen, stelde zij zich bloot, dat hare handelingen of beslissingen door gecommitteerde Bewindhebberen werden afgekeurd en vernietigd. Deze beperkte wetgevende magt der Regering zoude misschien overal elders beschouwd zijn geworden, onbestaanbaar te zijn met het denkbeeld, hetwelk zich aan eene Regering verbindt; doch zij was zulks niet ten aanzien van het Indisch bestuur, hetwelk, zoo lang de Compagnie heeft bestaan, gedurende twee eeuwen, met zeer geringe afwijkingen, dezelfde regeringsbeginselen volgde; hetgeen natuurlijk moest te weeg brengen, dat de inrigtingen van bestuur, welke in eene volmaakte overeenstemming waren met die beginselen, weinig verandering konden ondergaan; en dat de Wetten, waarbij het doel en de werkkring van die inrigtingen waren omschreven, zeer zelden door andere behoefden te worden verdrongen; een misbruik, waaraan onze ongelukkige leeftijd zoo gewoon is geworden. Dat dit ook zoodanig door het bewind der Compagnie in *Europa* verstaan en begrepen is, zal onder anderen kunnen blijken uit de volgende omstandigheid, welke wij eene afzonderlijke vermelding te dezer plaatse waardig achten, eensdeels, omdat wij daarin een bewijs vinden voor de stelling, welke wij zoo even hebben betoogd, dat namelijk Bewindhebberen in *Europa*, wel degelijk aan zich het regt en de bevoegdheid hebben voorbehouden, om alle organieke veranderingen in de bij het Indisch Ordonnantieboek van 1642 vastgestelde wetgeving, alleen en bij uitsluiting onder hun gezag en hunne goedkeuring te gedoogen, en anderdeels, om dat daarin doorstraalt de hooge waarde, welke de Indische Regering zelve hechtte aan de beginselen in dat Wetboek voorkomende, en in het bijzonder aan de Wet op de Regtsvordering in Civiele Zaken, be-

wijl eindelijk die zelfde omstandigheid), als tot de geschiedenis der Constitutie in Nederlandsch Indië behoorende, almede niet met stilzwijgen mag worden voorbijgegaan.

De Heeren Meesters in *Europa*, hadden namelijk, bij hunne missive aan Gouverneur Generaal en Raden van den 15 September 17[illegible], opgemerkt, dat zij hadden ontwaard, dat de Sententien en Vonnissen in *Indië*, meest te *Batavia*, als op de buitenkantoren gewezen, exempt eenige weinige in het Crimineel, in dier voege worden geprononceerd, als of de Compagnie in *Indië* eene radicale jurisdictie in zich zelve bezat, daar nogthans de natuur der zaak en het 35ste artikel van het octrooi, wel uitdrukkelijk leidde en medebragt, dat alle acten van Souvereiniteit, en daaronder wel in het bijzonder het aanstellen en beëdigen der Officieren van Justitie, zouden moeten geschieden op den naam van de Staten Generaal of de Hooge Overheid, en dat de Ministers en bedienden in Indië, alleen maar in eed van de Compagnie waren, *voor zoo verre de negotie of trafique aangaat*. En daar nu deze omissie in voorschreven vonnissen van tijd tot tijd aanleiding hadden gegeven tot velerlei disputen, en bovendien door sommigen zouden kunnen worden aangemerkt als iets, waardoor men de Souvereiniteit te na komt; zoo oordeelden zij het meer eigenaardig, dat de vonnissen, naar het voorschrift, vervat in het aangehaalde 35ste artikel, zoo in civiele als criminele zaken, en voornamelijk in de zoodanige, waarbij de Compagnie als eischeres of gedaagde betrokken was, [illegible] worden gewezen en uitgesproken met insertie van de woorden: *Gedaan regt uit den naam en van wegen de H. H. M. M. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Landen*; waardoor verschillende quaestien en speculatien in het aanstaande zouden worden

voorgekomen, en de Compagnie beter buiten opspraak zoude blijven. Meer andere fauten en gebreken waren door hen in de manier van procederen voor den Raad van Justitie en voornamelijk op de buiten-kantoren ontdekt, waarin zij gaarne eenige voorzieningen zouden zien teweeggebragt, ten einde de administratie der Justitie in eenen beteren form te brengen; waarom zij te kennen gaven, dat het hun aangenaam zoude zijn, bijaldien eenige Leden uit den Raad van Justitie zich de moeite wilden geven, om uit de costumen van *Batavia*, de Resolutien der Hooge Regering en die van den Raad van Justitie, en zoodanige andere Wetten, Resolutien, Rescriptien en Oude gebruiken, als daartoe dienstig geoordeeld werden, bijeen te brengen eene Instructie voor gemelden Raad, alsmede voor de Fiskaals van Indië, en al zulke voorstellen te doen, als tot verbetering van het gebrekkige, dat in de manier van procederen was voorgeschreven, zouden kunnen strekken; *welke opstellen geformeerd zijnde hun te zijner tijd zouden moeten worden toegezonden, om nader geresolveerd te worden.* Tot bereiking van dit salutair oogmerk, werden door Gecommitteerde Bewindhebberen, bij dezelfde aanschrijving, uit de Leden van den Raad van Justitie, geeligeerd en Gecommitteerd de Raden, GUALTHER SCHOUTEN, JAN BLAAUWHAMER, CORNELIS VAN GAASBEEK en FREDERIK LEEMAN, om onder overstaan van den President van dien Raad, dat werk te perfectioneren, en *hetzelve eerst ter revisie of correctie aan de Hooge Regering en daarna, ten einde als boven, aan Gecommitteerde Bewindhebberen over te brengen.*

Eerst na verloop van *twaalf* jaren was de *civiele regtsverordening* afgewerkt en werd het daartoe betrekkelijk concept door den Raad, die daarbij eene directe Corres-

pondentie met Bewindhebberen onderhield, in 1743 gezonden, zoo als ook bij de missive van de Heeren Majores van den 15den September 1730 zeer uitdrukkelijk was voorgeschreven, alvorens aan de Indische Regering ter revisie of correctie gepresenteerd te wezen, naar *Nederland* gezonden; hetgeen dan ook aan de Indische Regering aanleiding heeft gegeven, om Bewindhebberen het verzoeken, »geene dispositie daarop te nemen, voor dat het beloofd concept met het daaraan ontbrekende, *wegens het geven van orderen in zaken criminele*, aangevuld en door de Regering zou zijn geconsidereerd of verbeterd.«

En hoezeer nimmer eenige beschikking ter finale en eindige approbatie van de Heeren Meesters op de bedoelde Civiele Instructie was gevolgd, vond echter de Raad van Justitie, die daardoor ongeduldig scheen te zijn geworden, goed, propria auctoritate, zonder voorkennis der Regering, af te gaan van de oude costumen en gebruiken bij de Statuten voorgeschreven, en bij Resolutie van den 12den Maart 1767 een *nieuwe modus procedendi* te introduceren en in werking te brengen, zonder *nadere* goedkeuring van Bewindhebbers. Deze laatsten hiervan kennis bekomen hebbende, schreven de Indische Regering aan, om hun Haar gevoelen daaromtrent mede te deelen; waaraan door dat Bestuur voldaan is, blijkens Resolutie van den 31sten December 1778, waarbij wordt verhandeld een, omtrent dat onderwerp, door de Raden extraordinair DAVID JOHN SMITH en JAN HENDRIK POOCK, aan de Regering gediend Rapport, met den inhoud waarvan zij zich geheel heeft vereenigd.

Bij dat omstandig rapport wordt, onder anderen, gezegd: » dat de Hooge Regering reeds in het begin van het stabiliseren dezer Stad heeft zorg gedragen, om een ieder

te doen weten, wat manier van procederen in civile zaken regten moest worden gevolgd, en die niets geschikt naar de toenmalige Constitutie dezer landen en de ervarenheid van dien tijd, alleen en eenigelijk heeft voorgeschreven bij Plakaat van den 23sten Augustus 1625;

dat het onvolkomene en gebrekkige daarvan, in de jaren 1640 en 1641, erkend en door het invoeren, bij Plakaat van den 1sten Julij 1642, van een *Apart Wetboek*, geremedieerd en verbeterd; mitsgaders het laatste, door de Hoog Edele Heeren XVII, uitwijzens de Instructie voor den Gouverneur Generaal en Raden van Indië van den 26sten April 1650, geapprobeerd is geworden;

dat het voorschreven Wetboek, hetwelk in zich bevat alles, wat men omtrent het Justiciele en Judiciele in de praktijk noodig heeft te weten, en waarbij de manier van procederen in het kort, verstaanbaar voor een ieder, gemakkelijk en volkomen geschikt naar de Constitutie van het land en den aard der Ingezetenen beschreven staat, altoos bij deze Regering en bij de Collegien van Justitie als zoodanig is aangemerkt en gehouden; dat (echter) de *nieuwe modus procedendi*, bij des Raads Resolutie van den 12den Maart 1767 *gearresteerd*, niet alleen onbevoegd ingevoerd, en ook daardoor de vorige, *die bijna één en een halve Eeuw met heilzame gevolgen was geobserveerd*, en bij het Collegie van schepenen dezer stede nog stand grijpt, geheel veranderd is geworden; dat nogthans aan den Raad van Justitie nimmer gepermitteerd is geworden of dezelve nimmer gequalificeerd is geweest, om die verandering, propria autoritate te introduceren, maar ter contrarie de manier van procederen, bij de *Statuten van Batavia* voorgeschreven, had moeten opvolgen; terwijl de bij bovengemelde Resolutie geordonneerde *alteratiën*,

dien *daarvan afgezijden, ongeprobikeerd zijn*; en dat daarenboven de nieuwe *Modus procedendi* heeft mede-gewerkt tot bevordering van bedekte, voor de litiganten ten uiterste nadeelige oogmerken, en dus zich heeft verborgen gehouden zoo als het tegendeel van dat door den Raad van Justitie aan de Heeren Majores, onder vele dierbare betuigingen, plegtiglijk gedane verzekeringen, *dat dezelve niet anders dan als eene bepaling ten ge*[illegible] *grove abuisen en praktijken konde worden aangemerkt, en om het eindoogmerk dat beoogd werd daarin was, te fnuiken;*

dat wijders met het nemen van voorschreven 's Raads Resolutie *niet* is bedoeld een ieder spoedig regt te kunnen doen erlangen en de ongelden der procedures dragelijker te maken (zoo als de Raad van Justitie tracht te beweren); maar wel gansch ter contrarie, om de inkomsten van deszelfs Secretaris, die bij de gedrukte en den 3den Mei 1763 aan deze tafel geapprobeerde salaris-lijst voor de Secretarissen, Gezworen klerken, Procureurs en Deurwaarders, op de te meermalen ingekomen klagten over de successive en van lange tijden verhoogde proceskosten, naar billijkheid waren besnoeid, merkelijk te vermeerderen, en het voor 's lands ingezetenen zoo nuttig als noodzakelijke oogmerk, dat deze Regering bij het beramen en ter observantie geven der gedachte salaris-lijst heeft doen overgaan, illusoir te maken;

dat de nieuwe *Modus procedendi* geenszins toereikende was, om alle abuisen en kwade praktijken af te snijden of uit te roeijen; en de ijverloosheid, inattentie en onkunde der Praktizijns, (die de Raad heeft opgegeven met zijne Resolutie van den 12 Maart 1767 te hebben willen præveniëren en tegengaan) beter door eene eenvoudige en ge-

aanmerkelijke praktijk konde worden voorgekomen, dan door eene *verkeerde gewoonte van derde mogelijke menschen*, welke zij nooit hebben geleerd en ongewoon zijn;

dat de vorige praktijk, contrarie het geallegeerde bij den Raads brief aan de Heeren Majores, *niet ruïneus* is geweest; en de ingeslopene excessen in de proces-ongelden genoeg waren gefnuikt door de bij deze Regering geaddresseerde salarislijst; en dat buiten dien de declaratien van geregtelijke kosten, in stede van ruim een derde minder te bedragen, zoo als door den Raad van Justitie is betoogd, na het in trein brengen van den nieuwen *Modus procedendi*, in sommige opzigten, zeer exorbitant of wel twee capitalen en meer, en over het generaal genomen, of de processen door den anderen geslagen, *acht en dertig procent* gerezen zijn, boven hetgeen pro dato van 's Raads Resolutie 12 Maart 1767 daarvoor was gerekend; zoo als de Rapporteurs verklaren, dat door een aantal onwraakbare bewijzen zoude kunnen worden gededuceerd;

dat de nieuwe praktijk dient om de zaken te *traineren*, principaal, wanneer er rekest in Judicio moet worden gepresenteerd, en de Raad van Justitie ook weinig haast heeft gemaakt, om de processen af te doen, gelijk blijkt uit een overgelegde fourneerrol, waarop er bekend staan, die reeds van medio Julij 1777 in staat van wijzen hebben gelegen;

dat de gevolgtrekking, door den Raad van Justitie uit de nieuwe *Modus procedendi*, als of daaraan moest worden toegeschreven; dat thans (1778) maar om de 14 dagen roldag wordt gehouden, was abusief, want dat zulks eenlijk en alleen is te attribueren aan de slechte tijden, met het verval der Kolonie en Commercie; hetgeen ten klaarste consteert, als men reflecteerde, dat het Collegie van

Schepenen, bij hetwelk vrij wat meer te doen valt als bij den Raad van Justitie (*), niettegenstaande de oude en gewettigde manier van procederen bij hetzelve in vigeur is gebleven, thans ook kan volstaan met om de 14 dagen roldag te houden, en 'er dan ruim de helft minder partijen worden opgebragt, als toen het om de *acht* dagen roldag was;

dat het speciaal geposeerde bij 's Raads brief naar Ne-

(*) Tijdens de Compagnie namelijk, bestond de Europesche bevolking in deze gewesten uit 3 klassen: Compagnies Dienaren of gewezen dienaren met behoud van rang; burgers, welke met er woon en als ingezetenen geadmiteerd waren, en vreemdelingen. Er bestond zelfs eene verordening, volgens welke de notarissen en praktizijns verpligt waren, om in hunne acten te specificeren of de comparanten of gedaagden „*Dienaren van de Compagnie dan wel burgers waren, ten einde de regters niet geabuseerd zouden kunnen worden regt te spreken over zaken, die niet tot hare Jurisdictie behooren.*"

Tot in de laatste tijden der Hollandsche Regering bestonden te *Batavia* twee regterlijke Collegien, waarvan de instelling bereids vroeger door ons is vermeld geworden, namelijk: het *Collegie van Schepenen* en de *Raad van Justitie des Kasteels.* Volgens de *Statuten van Batavia*, moesten alle zaken, zoo *Civiele* als *Criminele*, *Compagnies-dienaren* betreffende, *in prima instantia*, zoo als men het noemde, komen voor den Raad van Justitie; terwijl die van *burgers* en *vreemdelingen* voor de *Bank van Schepenen* werden afgedaan. In lateren tijd geschil ontstaan zijnde over de regtsmagt van deze twee regterlijke Collegien, zoo is, bij eene Resolutie, genomen onder het Bestuur van den Gouverneur Generaal VAN IMHOFF, bepaald: „dat onder de Judicature van het Collegie van Schepenen behoorden alle publieke Godshuizen, zoo binnen als buiten de stad staande, of derzelver Binnen-Regenten en Regentinnen met derzelver boden, mitsgaders die van Heemraden, Zee- en Commercie-zaken, Kommissarissen van *Huwelijks* en kleine

derland van den 26sten December 1774, als of vóór het Jaar 1767, de Deurwaarder iedereen insinueerde, om te compareren tegen den dag, dien hij goedvond, eenlijk op eene simpele dagceel, is abusief en absurd, en integendeel de dagvaardingen nimmer willekeurig; maar de citatien steeds door de praktizijns van de eischers zijn gedaan duidelijk, klaar en verstaanbaar, en geschreven op een zegel, ter behoorlijker tijd ter secretarie bezorgd

geregtszaken, Boedelmeesteren; item de Cipier van de burgerbooijen nevens de Substituten van den Baljuw en Landdrost, en eindelijk alle de stadsbedienden, als daar zijn:, de Stads-Doctoren, Stads-Chirugijn, Apotheker, Opziener van de rijst en vischbazaar, mitsgaders van het bestiaal, Vroedvrouwen en alle diergelijke; omtrent alle welke, om de *oneigenlijkheijt*, dat zoodanige Stads-bedienden, die wezenlijk tot het *burgerlijke* behooren, in de dienst van de Compagnie gevonden worden, en daarop, wanneer in hare diensten corrigibel zijn, komen te excipieren, al verder werd verstaan, dat alle stadsdiensten voortaan zouden worden waargenomen door *burgers*, en dienvolgens, dat dienaren van de Compagnie tot die diensten overgaande, ten eerste tot het *burgerlijke* zullen moeten overgaan, met afschrijving van hunne gagien; doch dat degene, die thans onder dezelve nog werkelijk Compagnies dienaren zijn, onder den Raad van Justitie zullen blijven, maar in officio peccerende, nevens andere burgers voor Schepenen calangabel zijn; dat wijders onder de Jurisdictie van den *Raad van Justitie* zullen blijven sorteren de Secretarissen van Schepenen, Weesmeesteren, Heemraden, Kommissarissen van Zee- en Commerciezaken, item Bank en Bank van Leening, item die van huwelijks en kleine geregtszaken en van Boedelmeesteren alhier, en dat in alle andere gevallen het zij van Collegien, Officieren, of Regentschappen, een iegelijk gehooren zal onder zijnen dagelijkschen regter, hij zij Compagnies dienaar of burger zonder eenige verandering ”

om geintrolleerd te worden, mitsgaders van daar, door den Gezworen klerk van den Raad, aan den Deurwaarder ter bestelling afgegeven; overeenkomstig het oud gebruik, hier ter plaatse en in navolging van de Ordonnantie op het stuk van Justitie binnen de steden en ten platten lande van *Holland*, door den Staten-Generaal van *Holland en West-Vriesland*, in dato 1 April 1580, geëmaneerd;

dat eindelijk de *oude manier van procederen* is verstaanbaar, geschikt naar den aard der Ingezetenen hier te lande en de constitutie dezer gewesten, maar geenszins zoodanig, als de Raad van Justitie die ten onregte heeft afgeschilderd, en dat die manier van procederen, in vergelijk van den *nieuwen modus procedendi, is korter, van minder omslag en onkostbaarder;* om alle welke en een aantal andere gronden, te lang om hier vermeld te worden, de Regering aan Heeren Gecommitteerden voorstelde, om 's Raads Resolutie van den 12den Maart 1767 en de nieuwigheden daaruit voortvloeiende af te keuren en dien Raad te gelasten, *zich naar de loffelijke gebruiken, gefondeerd op het Indisch Ordonnancie-boek, bekend onder den naam van Statuten van Batavia*, mitsgaders naar de successive orders, door de wettige Overheid dezer landen, sedert diens instelling, van tijd tot tijd, geëmaneerd, zonder afwijking, te gedragen."

Het bovenstaande zal, zoo wij vertrouwen, voldoende zijn tot betoog, dat de oude Statuten van *Batavia*, en de beginselen en bepalingen daarin vervat, ondanks den lotwissel der tijden, gedurende ander half honderd jaren hoogelijk zijn geëerbiedigd geworden, en wel in die mate, dat geene veranderingen in de fundamentele principes daarbij aangenomen, door de Regering werden geduld,

die niet door de Heeren principalen in *Europa*, uitdrukkelijk waren geauteriseerd.

Het gevolg van de hierboven vermelde bedenkingen der Regering is geweest, dat de Raad van Justitie, door Gecommitteerde Bewindhebberen is aangeschreven, om de manier van procederen, zoo als die bij de Bataviasche Statuten beschreven is, optevolgen en de zoogenaamde Hofpraktijk afteschaffen, immers tot dat door de Kommissarissen Generaal, die in 1791 naar *Indië* zijn gezonden, omtrent de onderwerpelijke aangelegenheid de vereischte schikkingen zouden beraamd worden. Doch, noch omtrent dit punt, noch omtrent de, onder het bewind van den Gouverneur Generaal van der Parra, ter goedkeuring en revisie naar *Nederland* gezonden Verzameling van nieuwe Bataviasche Statuten, zijn door de bedoelde Hooge Commissie, welke ongeveer negen achtereenvolgende jaren in Indië heeft doorgebragt, eenige organieke maatregelen beraamd of aan het Opperbestuur in het Moederland voorgedragen. Trouwens de toenmalige tijds omstandigheden, zoo wel in *Europa*, als in Indië, waren niet gunstig voor eenen arbeid, die meer dan eenige andere de vrucht des vredes schijnt te zijn.

Geheel vergeten werden echter de nieuwe Statuten niet. Na gedurende veertig jaren ter zijde gesteld en, zoo als sommigen hoopten en anderen vreesden, aan den eeuwig donkeren nacht der vergankelijkheid ten prooi gegeven te zijn; herleefden ze niet alleen onverhoeds, maar werden zij op nieuw een voorwerp van opzettelijke en welgemeende beschouwing en ten laatste zelfs waardig gekeurd, om te strekken, zoo al niet tot een Wetboek, dan althans tot grondslag en handleiding voor de zamenstelling van eene nieuwe Koloniale Wetgeving.

De Commissie tot de Oost-Indische zaken, bij Besluit van het Staatsbewind van den 11den November 1802 no. 41 benoemd, tot het voorstellen der vereischte beschikkingen omtrent den Handel op 's lands bezittingen in *Oost-Indië* en het Bestuur van die bezittingen, gaf, bij haar Rapport, gedagteekend *'s Hage* den 31sten Augustus 1803, gerigt aan dat Staatsbewind, als haar gevoelen te kennen, dat in de Verzameling, bekend onder den naam van *Bataviasche Statuten*, alsmede in de latere besluiten van het Indisch Bestuur, zeer vele nuttige en heilzame voorschriften worden aangetroffen, welke ten bewijze strekten, dat het gewigtig stuk der Wetgeving steeds door de Indische Regering is ter harte genomen (*); waarom het haar noodzakelijk voorkwam, dat deze plaatselijke Wetten eene herziening ondergingen (†). »De *Verzameling* derzelve (wordt daarbij gezegd), bekend onder den naam van *Bataafsche Statuten*, dagteekent van den tijd, *vóór* dat de Gouverneur Generaal PETRUS ALBERTUS VAN DER PARRA die Hooge waardigheid bekleedde (§); sedert zijn

---

(*) Zie pag. 54.

(†) l. c. pag. 63.

(§) Wanneer men dit letterlijk opneemt, zoo als het geschreven staat, is het eene waarheid, dat men in Indië, *vóór* de komst van VAN DER PARRA aan het Hoofd van het Bestuur, een aanvang heeft gemaakt met *het verzamelen der nieuwe Statuten*; doch hierboven hebben wij aangetoond, met hoe weinig voortvarendheid de eerste verzamelaars daaraan hebben gearbeid; en de Commissie zoude der waarheid geen mindere en voorzekerder ware verdiensten meerdere hulde hebben bewezen, indien zij alleen had vermeld, dat de *nieuwe Statuten van Batavia*, *onder het Bestuur van* VAN DER PARRA, *afgewerkt en voltooid zijn geworden.* Tijdens zijn leven heeft hij weinig voldoening van zijnen ijver

door het Indisch Bestuur, omtrent verscheidene onderwerpen, waaronder dat van de particuliere vaart en handel eene voorname plaats bekleedt, gewigtige veranderingen gearresteerd, en de nieuwe orde van zaken zal er noodzakelijk vele andere ten gevolge hebben, waar naar die Verzameling zal moeten worden verbeterd en vermeerderd, om tot een *plaatselijk Wetboek*, waartoe het bestemd was geweest, te kunnen dienen, *en ook alsdan, uitnemend geschikt zal zijn.*" Op grond hiervan adviseerde de Haagsche Commissie en legde zij, bij artikel 38 van de door haar geconcipieerde Instructie van den Gouverneur Generaal van Bataafsch Indië (*), den Gouverneur Generaal in Rade de verpligting op, »om eene Commissie van vier of vijf kundige personen te benoemen, om de plaatselijke Wetten van Indië, bekend onder den naam van *nieuwe Statuten van Batavia* te revideren, en de alteratien, welke, zoo wel door de schikkingen, bij het Rapport der Commissie voorgesteld, als door de omstandigheden, volgens haar oordeel, werden vereischt, aan de Hooge Regering voortedragen; op welke voorstellen der Commissie, de Gouverneur Generaal na ingenomen advies van het Hoog Geregtshof, naar goedvinden zou beschikken, en daarna dezelve, met zijne consideratien, zoo spoedig doenlijk, aan den Aziatischen Raad moest doen toekomen; ten einde *deze heilzame zaak*, vervolgens, door het gezag van het Staatsbewind zelve, zoude mogen worden tot stand gebragt en de noodige sanctie verkrijgen."

---

mogen ondervinden, en, na zijn dood, hadt hij regt om te deelen in den lof, dien men aan de zamenstellers van een zoodanig werk toezwaaide.

(*) l. c. pag. 63 en 112.

De daarop gevolgde staatkundige omstandigheden en gebeurtenissen waren op nieuw oorzaak, dat deze en zoo vele andere voorstellen, vervat in het allezins belangrijk Rapport der Haagsche Commissie, gedurende onderscheidene jaren buiten gevolg zijn gebleven; en eerst bij de verheffing van den Maarschalk DAENDELS, tot Gouverneur Generaal van Indië, kwamen dezelve wederom op het tapijt. Bij artikel 26 zijner Instructie, gearresteerd bij Besluit van Koning LODEWIJK NAPOLEON van den 9den Februarij 1807, werd hem opgedragen, »om, op de plaats zelve, te onderzoeken de denkbeelden, vervat in het Rapport der personele Commissie tot de Indische Zaken van den 31sten Augustus 1803, en of de Charters, door die Commissie voorgesteld, geheel of gedeeltelijk zouden kunnen worden geädopteerd als eene Grondwet voor onze Aziatische Bezittingen, en welke veranderingen het oorbaar zoude zijn daarin te maken." Doch de man, die verklaarde zich overtuigd te hebben, dat het verderf zoodanig onafscheidelijk was van de inrigtingen, welke hij, bij zijne komst in Indië, aantrof; dat behoudens dezelve, de beste wil, gevoegd bij het meeste doorzigt, ontoereikend was, het kwaad dragelijk te maken, veel min hetzelve weg te nemen: ja! die verklaarde, dat dat kwaad tot die hoogte was geklommen, *dat, zonder eene geheele herschepping van inrigtingen, aan geen herstel te denken was* (*b*)! die man kon natuurlijk weinig behagen scheppen in de verbetering of invoering van *Bataviasche Statuten*, zoo geheel strookende met die zoogenaamde verderfelijke inrigtingen. Hij, die met zelfverrukking verklaarde, dat

(*b*) Staat der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen in de jaren 1808—1811, Tom. I, pag. 4 en 5.

het hem gelukt was, gedurende bijna drie en een half jaar, *in de Indische huishouding eene hervorming daartestellen, waardoor deze Bezittingen behouden zijn, en een geheel ander* (welk?) *aanzien verkregen hebben* (*), hij had te veel gedaan, om alleen *zijn naam* te leenen aan een, bereids eene halve Eeuw bevorens, zamengesteld Wetboek.

De ontwerpers van het Charter van 1803 en allen die zich met het Bestuur der Oost-Indische Bezittingen in *Europa*, tot op zijnen tijd, hadden bezig gehouden, hadden, naar de meening van Daendels, in het blinde daarover geredekaveld, zoo als hij, op blaz. 103 en 104 van zijn aangehaald werk, door voorbeelden heeft trachten te bewijzen. Commissarissen Generaal waren ook op den dwaalweg gebleven. Voor hem alleen was het bespaard gebleven, om alle duisternis te doen verdwijnen, een nieuw licht over Oost-Indië te verspreiden, en door het maken van een nieuw zamenstel van organieke Wetten, Reglementen en Instructien, orde uit verwarring te doen geboren worden, een volmaakt Bestuur intevoeren en regt en Wetten te doen zegepralen.

Daar de geschiedenis van het onder zijn bewind zamengesteld *Recueil van Wetten*, kan geacht worden te behooren tot de geschiedenis der Codificatie in Nederlandsch Indië, verdient dezelve mitsdien eene meer opzettelijke beschouwing.

Volkomen overtuigd, zoo als wij reeds hierboven aanmerkten, dat, zonder eene hervorming, deze gewigtige Bezittingen niet te behouden waren, meende Daendels, in het daarstellen van die hervorming, slechts eene partij

(*) Daendels l. c. pag. 1.

te kunnen kiezen, namelijk: om *vaste beginsels* aantenemen en dezelve, naar gelang der voorkomende zaken, toetepassen. Die beginselen kwamen voornamelijk neder op de juiste bepaling, afscheiding en verhouding van het gezag der hoogere en mindere Ambtenaren, en tot dat einde was het noodig, ieder Ambtenaar van eene Instructie te voorzien, *welke gezamenlijk het organiek Wetboek moesten uitmaken* (*). »De *stuksgewijze invoering* van het hervormingwerk was," zegt hij (†) »een gevolg van het Besluit, hetwelk ik, bij de aanvaarding van het Gouvernement genomen had, om dadelijk handen aan het werk te slaan, en vaste beginsels op elke voorkomende omstandigheid toetepassen; en hoe noodzakelijk hetzelve ook ware, had daaruit nogtans ligtelijk gebrek aan zamenhang kunnen geboren worden; er hadden gapingen kunnen overblijven en botsingen ontstaan. Ten einde hiertegen te waken, werden, bij Commissoriaal Besluit der Regering van den 23sten van Louwmaand 1810, de Raden Ordinair en Extraordinair Van Hossen en van Romswinckel uitgenoodigd, een *Generaal Recueil zamentestellen* van de verschillende Organisatien, Reglementen, Instructien en andere verbeteringen in het bestier en de administratie der Kolonie, door Zijne Excellentie den Maarschalk en Gouverneur Generaal, of, op Hoogstdezelfs voordragt, door de Indische Regering (§),

(*) Daendels l. c. Tom. I. pag. 19.

(†) Daendels l. c. pag. 99.

(§) Tijdens de Compagnie werden alle zaken door den Gouverneur Generaal zelven ter tafel der Regering gebragt, en alleen bij verhindering van Zijne Edelheid, bekleedde de Directeur Generaal van den koophandel het voorzitterschap in de Hooge Vergadering.

sedert den eersten van Louwmaand 1808 daargesteld, met aanwijzing in den tekst van de veranderingen en ampliatien, welke daarin successivelijk waren gemaakt, en met aanbeveling, om hunne aandacht bijzonder te vestigen op de verbeteringen, waarvoor de bedoelde organisatien, uithoofde van mogelijk ingeslopen onnaauwkeurigheden, bedoelingen of verkeerde explicatien, in de extensie susceptibel mogten zijn; in welk geval, door hen eene voordragt daartoe aan den Maarschalk zoude moeten worden aangeboden. Genoemde Heeren Raadsleden werden mede verzocht, om dit werk binnen 3 maanden tijds te voltooijen, onder kennisgave, dat de President van den Hoogen Raad van Justitie MUNTINGHE, die, in zijne voormalige qualiteit van Secretaris Generaal, een groot gedeelte der

---

¹ Doch, reeds bij de installatie der Regering door den Maarschalk DAENDELS, op den 30sten Maart 1808, had hij zich voorgenomen, te gelijk eenen *President* te benoemen, om, bij afwezigheid van den Gouverneur Generaal, de deliberatien der Hooge Tafel te bestuuren, en daardoor aan den Gouverneur Generaal de gelegenheid te verschaffen, om zich geheel en onverdeeld aan de behartiging der groote en algemeene belangen te kunnen toewijden. De Schout bij Nacht BUIJSKES, die kort daarna op *Java* aankwam, en bekleed werd met den titel van *Luitenant Gouverneur Generaal*, was de eerste *President der Indische Regering*, en werd, bij zijn vertrek, in de laatstgenoemde waardigheid vervangen door den Heer J. A. VAN BRAAM, onder wiens voorzitting en beleid de Raad van Indië tot op het vertrek van DAENDELS vergaderde. Na de aanvaarding van het Bestuur door den Gouverneur Generaal JANSSENS, werd de Heer VAN BRAAM aangesteld tot Minister aan het Solosche Hof, en de post van President der Hooge Regering, bij die gelegenheid, ingetrokken, zie de *Bataviasche Coloniale Courant* van Vrijdag den 19den Julij 1811 no. 29.

organisatien had geredigeerd en met de redenen en motieven der daarin vervatte bepalingen volkomen bekend was, verklaard had, zich niet te zullen onttrekken, om, door de Commissie daartoe verzocht wordende, met haar in de uitvoering van den aan haar opgedragen arbeid werkzaam te zijn, en zelfs, zoo noodig, de redactie van het te formeren Recueil op zich te nemen. Dit Recueil van Wetten en Besluiten is dan ook door den Heer Muntinghe geredigeerd, echter niet voor dat de Maarschalk Daendels, over het lang wachten naar dit stuk ontevreden, deswege zijn ongenoegen betuigd en onder zekere bedreiging een peremtoire termijn had vastgesteld, binnen welken hetzelve gereed en afgewerkt moest zijn. Daarop zag dit Recueil het licht en werd hetzelve, onder dagteekening van den 15den Julij 1810, door de Heeren W. van Hoesen en J. C. van Ronswinckel, in voldoening aan den hun opgedragen last, den Gouverneur Generaal en de Raden van Indië aangeboden, bij een Rapport, dat, op last van den Maarschalk Daendels, is gedrukt en waarbij zij in substantie te kennen geven, »dat zij, in het formeren van die Verzameling, hebben getracht, zich, zoo na mogelijk, te gedragen aan den inhoud hunner Commissie, en aan de bedoeling der Regering, *om iederen Ambtenaar, als het ware een Handboek te fourneren, waarin hij eene volledige aanwijzing zijner pligten zoude kunnen vinden.*" Wij achten het niet ondienstig, hier ter plaatse te laten volgen dat gedeelte van het bedoeld Rapport, waarbij wordt gehandeld over den vorm, waarin het Recueil is bewerkt, waaruit wij tevens ontwaren, welke hooge waarde die Commissie aan de daarin verhandelde organieke Wetten en Besluiten hechtte.

»Wij hebben" zoo berigt de Commissie, »het Recueil

geplaatst in afdeelingen, gerangschikt naar de orde der generale Collegien en Ambtenaren over *Indie*, der verschillende Landdrost-ambten op en buiten het eiland *Java*; en der plaatselijke Collegien te *Batavia*, en onder dies ressort. Onder elk dezer afdeelingen bijeengebragt hebbende alle nieuwe organisatien en verbeterde inrigtingen van bestier, welke daartoe betrekkelijk waren, hebben wij aan ieder Collegie en Ambtenaar in zijn departement, het overzigt gemakkelijk gemaakt van alle Besluiten, Plakaten, Instructien, Reglementen en permanente Orders, welke een ieder in den haren specteerden."

»Wij hebben daardoor vermijd de moeijelijkheid, welke met eene andere, meer algemeene en afgetrokkene, indeeling der materien, naar de orde van Politie, Justitie, Finantien, Administratie enz. zoude zijn gepaard geweest, nadien, bij deze of eene diergelijke methode, de organisatien en inrigtingen van de onderscheidene departementen van het eiland *Java* en de kantoren daar buiten, dikwerf onder een hoofddeel zouden zijn vereenigd geworden, en de plaatselijke orders, welke ieder Ambtenaar in den zijnen voornamelijk aangaan, zoodanig verspreid, dat hij, om dezelve volledig te kennen en in eens te overzien, bijkans zoude genoodzaakt zijn, op het algemeen Recueil nog een bijzonder Recueil voor zijn departement te formeren. Tot eene verdere verligting der Ambtenaren, in het gebruik van het Recueil, hebben wij nog daarbij gevoegd twee Registers; het eerste, houdende, naar den afloop der hoofd-deelingen, en naar de orde des tijds, eene volledige opgave van alle Besluiten, Instructien, Reglementen enz., welke onder ieder hoofddeel door ons zijn gerecueilleerd; het tweede, eene aanwijzing der hoofddeelen, waaronder sommige dubieuse zaken, die als be-

trekkelijk tot meer dan een departement konden beschouwd worden, door ons zijn gerangschikt.

»Het zal mogelijk eenige opmerking bij Uwe HoogEdelheden baren, dat wij, op deze wijze het Recueil formerende, niet hebben voldaan aan den letter van onze Commissie, welke medebragt, dat daarvan een *Compendium* zoude worden ingesteld. Dan het zij ons geoorloofd eerbiedig aantemerken, dat de verkorting, ineensmelting en woordelijke omzetting van bijkans alle Wetten en Besluiten, welke wij ons, bij het instellen van zoodanig *Compendium*, zouden hebben moeten veroorloven, niet alleen zeer veel van de Autenticiteit van zulk eene Collectie zoude hebben benomen, maar dat daardoor ook werkelijk aanleiding tot misvattingen en verkeerde uitdrukkingen zoude zijn gegeven, die mogelijk de geheele Verzameling meer schadelijk dan nuttig voor het gebruik der Ambtenaren gemaakt had; terwijl wij ons vleijen, dat zij in het volledig Register, het welk onder ieder hoofddeel geplaatst is, juist zulk eene beknopte aanwijzing van alle nieuwe inrigtingen zullen aantreffen, als waarschijnlijk met het woord *Compendium* door Uwe Hoog Edelheden is bedoeld.

»Dit Register door ons naar de orde des tijds geformeerd zijnde, hebben wij ook vermeend, dat hetzelve kon substitueren in plaats van de korte aanteekening in margine der stukken van zoodanige Besluiten, welke eenige alteratien of ampliatien op dezelve inhielden. Trouwens daar het geen explicatie behoeft, dat de posterieure Wet derogeert aan de vorige, en wij bij dat Register aan ieder Ambtenaar met een opslag van het oog kennelijk gemaakt hebben alle Wetten, de organisatie betreffende, welke zich in zijn departement hebben opgevolgd, zoo vleijen

wij ons, ook op deze wijze, het oogmerk van Uwe Hoog Edelheden te hebben bereikt.

»Het is mogelijk, dat Uwe HoogEdelheden nog van ons zouden kunnen verwagten een Advies, hetwelk Hoogstdezelve wel aan ons hebben willen defereren, nopens eenige verbeteringen, welke in de tegenwoordige organisatien zouden kunnen worden gemaakt. Dan het zij ons geoorloofd te erkennen, dat wij, wel is waar, bij de herziening der eerste stukken van de organisatie, vermeend hebben, hier en daar eenige lacunes te ontdekken, dan dat wij er geene hebben gevonden, welke niet bereids door de latere besluiten, of van Zijne Excellentie den Maarschalk en Gouverneur Generaal, of van Uwe HoogEdelheden, op Hoogstdezelfs voordragt genomen, zijn aangevuld. Het is misschien mogelijk, door alle deze maatregelen te vereenigen en te vormen tot uitgebreidere Reglementen van Bestier en Organisatie, daar aan eene fraaijere vertooning op het papier te geven: dan het zij ons geoorloofd, aan het nut van dit werk te twijfelen.

»De organique Wetten en Besluiten voor deze Kolonie eenmaal vervat en gepubliceerd in den vorm, welken zij thans hebben, *kunnen nimmer wederom worden gesupprimeerd.*

»Het Recueil van dezelve, zoo als het thans door ons is vervaardigd, zou dus even onontbeerlijk blijven als te voren. De nieuwe te ontwerpen Reglementen zouden, wat het zakelijke betreft, juist hetzelve moeten inhouden, en daardoor het getal der Wetten nutteloos vermeerderen; zij zouden niets meer en niets minder mogen inhouden, en daardoor ligtelijk aanleiding tot erreuren en omissien kunnen geven.

»Dan daarenboven vermeenen wij, dat de eenheid en

geest der nieuwe Organisatien van deze Kolonie, uit het onderwerpelijk Recueil, duidelijk genoeg is natesporen.

» *Een geest* (zoo eindigt het Rapport der Commissie), *die alle belemmeringen van een krachtdadig Gouvernement overwint en uit den weg ruimt; die de misbruiken aantast en vernietigt, zoodra zij zich vertoonen; die ze zelfs weet te converteren in middelen tot schraging van 's Lands kas; die den Javaan bevrijdt van alle onregtvaardige onderdrukking; die hem zijne billijke lasten gelijkelijk doet dragen, en in de belooning van zijnen arbeid de zaden legt van eene toekomstige verbetering van zijn lot; die de vormen van bestier en administratie vereenvoudigt en gelijkstelt, zoodra de plaatselijke omstandigheden zulks gedogen; en die, het geen wel voornamelijk uit dit Recueil zal blijken, niet werkt uit algemeene beschouwingen en afgetrokken bespiegelingen, die kunnen bedriegen, maar uit eene dadelijke bevinding van het nut en van de noodzakelijkheid der maatregelen, welke hij daarstelt.*"

Dit Recueil der verschillende Organisatien, door de Indische Regering onderzocht en overwogen zijnde, werd, bij Resolutie van den 4 van Herfstmaand 1810, verklaard voor het » *Zamenstel der Organique Wetten, welke sints het begin van 1808, door Zijne Excellentie den Maarschalk en Gouverneur Generaal, of, op Hoogstdeszelfs propositien, door deze Vergadering zijn gearresteerd,*" met bepaling, dat hetzelve door den druk ter kennis van het Algemeen zoude worden gebragt, en met last op den Griffier ter Generale Secretarie, om het voorschreven *Recueil* te vervolgen tot den tijd, tot welken het door de Commissie was bijgewerkt, en zoo continueel met de effenstelling van hetzelve voorttegaan. Dit Recueil is nogthans

nimmer in *Indië* door den druk publiek gemaakt, doch hetzelve is opgenomen in het *derde stuk* van den *Staat der Nederlandsche O. I. Bezittingen*, door den Generaal DAENDELS zelven uitgegeven. Zoo als wij gezien hebben, was door de Commissie, met de zamenstelling van dit Recueil belast, verklaard, dat zij geene botzingen had ontmoet, en dat de gapingen, welke haar somwijlen waren voorgekomen, door latere Besluiten waren aangevuld. » Dit gevoelen der Commissie," zegt de Generaal DAENDELS (*) » is door den geregelden afloop der administratie over de jaren 1809 en 1810 volkomen bevestigd, zoodat alle afzonderlijke organisatien en voorzieningen een zamenstemmend geheel hebben opgeleverd, zonder dat het noodig is geweest, de gemaakte inrigtingen, intetrekken." Wanneer wij echter in aanmerking nemen, dat in dat Recueil alleen verhandeld zijn de Wetten en Besluiten, gedurende de jaren 1808, 1809 en 1810 gemaakt en genomen; dat datzelfde Recueil met de daarbij behoorende Wetten, niet vóór den 4 September 1810 in Rade van Indie is nagezien en gearresteerd, en eindelijk, dat de Generaal DAENDELS reeds op den 16 Mei 1811, dus 8 maanden daarna, het gezag aan den Gouv. Gen. JANSSENS heeft overgegeven: dan worden wij, ondanks ons zelven, genoodzaakt te verklaren, dat de lofspraak, die de Generaal zich zelven heeft toegebragt, niet vrij te pleiten van voorbarigheid, althans van gunstige vooringenomenheid in zijne eigene zaak; en dat niet alleen het tijdstip, hetwelk sedert de voltooijing van het Recueil tot aan de overgave van zijn bestuur is verloopen, maar ook dat van zijn geheel bestuur, gedurende de drie genoemde jaren, te kort was, om met grond eenig oordeel te kunnen

(*) L. C. pag. 99

vellen over organieke maatregelen, die niets minder ten deel hadden, dan eene *algeheele hervorming van hetgeen gedurende twee eeuwen bestaan had* (*). Doch, hoe men ook over de waarde van zijne Organieke beschikkingen, of

(*) „Vraagt men" zoo drukt zich een verdienstelijk schrijver uit „hoedanig die verbetering is geschied? dan zal men ons wijzen „naar een of meer boekdeelen van organieke Wetten, Instructien, of „Ordonnantien. De voorstanders van het oude stelsel kunnen gerus- „telijk dit voor bewijs aannemen en zich dan zeker van de over- „winning rekenen, wijl zij in staat zijn, een oneindig grooter „aantal boekdeelen van Instructien, Reglementen en Ordonnantien, „onder het oude stelsel vervaardigd, onophoudelijk gerenoveerd en „geamplieerd en met strafbepalingen tegen de overtreders daarvan „versterkt, aan den dag te brengen; welke ook bevorens naar het „Bewind in *Europa* verzonden zijn, en toen, zoowel als nu de „nieuwe Collectie van den Generaal Daendels, volkomen toerei- „kende zijn geoordeeld, om alle misbruiken en knevelarijen van „den Javaan voortekomen " En iets verder: „men bedriegt zich „zelven, of men zoekt anderen te bedriegen, wanneer men eenige „waarde hecht aan of een gunstig oordeel wil doen ontstaan van „het bestuur van den Generaal Daendels, alleen gegrond op zijne „voordragten op de boekdeelen van Reglementen en Instructien, „door welke hij aan den vorm van het bestuur eene andere ge- „daante heeft gegeven. Het nut van deze herschepping is niet „gebleken, en dewijl die den proef, welke niet dan eenige jaren „ondervinding en werking daaraan geven konden, niet heeft door- „gestaan, zoodat men het resultaat daarvan niet heeft kunnen be- „vinden, moet men, welke gunstige gedachten men daarvan ook „moge opgevat hebben, ten minste het oordeel daarover opschor- „ten en niet vergeten, dat het niet dan *geschrevene instellingen zijn*, „die zoowel als alle vorige, niet toereikende konden zijn, om alle „mogelijke misbruiken te voorkomen." *Brieven over het Bestuur der Kolonien*, pag. 127—128—129.

liever, van het door hem bijeengebragt Wetboek moge oordeelen, de ondervinding heeft doen zien, dat het grootste gedeelte van hetzelve niet bestand was, om deszelfs formeerder langen tijd te overleven. Het draagt de duidelijke kenmerken van den tijd, waarin het werd tot stand gebragt; het vertoont de krachtigste pogingen, welke immer, althans in het bestuur van Nederlandsch Indie zijn beproefd, om een stelsel van bestuur in een land en onder eene bevolking tot stand te brengen, waarvoor beiden nog niet rijp waren; en zonder de kortstondige uitwerkselen van die pogingen te willen beoordeelen, zullen wij ons vergenoegen met aantemerken, dat de inspanning te groot en te overdreven was, om er een bestendig en duurzaam effect van te hebben kunnen verwachten. Deze min of meer algemeene aanmerking op het bestuur van N. I. gedurende de jaren 1808—1811, is van volkomene toepassing op de daden van wetgeving, door hetzelve daargesteld; want gelijk alle de gebeurtenissen van het toenmalig tijdvak, zoo ook hebben verreweg de meeste Wetten van dien tijd, thans geene andere dan eene louter geschiedkundige waarde.

Wij zijn genaderd tot het tijdstip, toen Neêrlandsch-Indie, door het krijgsgeweld aan Nederland onthomen, verlaagd en vernederd was geworden tot eene van het Britsch bestuur in Indie afhankelijke bezitting; doch zoo diep bedroevend de herinnering aan dat tijdstip voor ons is, zoo hoog moet het ons gevoel streelen, dat niettegenstaande onze heerschappij en onze naam, door eene vreemde heerschappij en een vreemden naam waren vervangen, nogthans eene der eerste openbare daden van dat vreemd gezag heeft bestaan in het bevel, »dat de Hollandsche Wetten van kracht zouden blijven, onder eenige weinige daarbij vermelde modificatien, tot dat het welbehagen van de Hooge Autori-

teiten in *Engeland* bekend zoude zijn, waaromtrent werd verklaard, *dat men vermeende, dat men voor geene voorname veranderingen, dien aangaande, behoefde bedugt te wezen* (*)."

En hoezeer het vervolg van deze Bijdrage zal aantoonen, dat de Codificatie in oud N. I., onder het bestuur der Britten, met veel nut is bevorderd geworden, zijn echter daardoor in het zamenstel van algemeene Wetten, zoo als dat, tijdens de voormalige O. I. C. bestond, geene naamwaardige veranderingen gemaakt.

De *Civiele Wetten* in *Indie*, zoo als die, gedurende twee eeuwen, waren zamengesteld uit de plaatselijke Statutaire verordeningen, uit de Wetten, Placaten en Ordonnantien van H. H. Mogenden de Staten-Generaal, en speciaal van de Staten van *Holland*, zijn, met uitzondering van eenige weinige bijzondere daden wetgeving, onder het Britsch tusschenbestuur, dezelfde gebleven en dan ook toegepast geworden op den toenmaligen toestand van zaken en personen in *Indie*, zoover dezelve geacht werden daarop applicabel te zijn. De *Civiele Regtsvordering* is, onder dat bestier, insgelijks gebleven zoo als zij was; alleenlijk heeft, bij de organisatie der Raden van Justitie te *Samarang* en *Soerabaya* (†), de manier van procederen voor den Hoo-

(*) Proclamatie van Lord MINTO, 11 September 1811, art. 5.

(†) De geschillen van Javanen en de misdaden door hen gepleegd in de ressorten der steden *Samarang* en *Soerabaya*, waarin Europeanen, Chinezen en overwalders betrokken waren, werden, ten tijde van het Bestuur der O. I. C., gebragt voor den *Raad van Justitie* te *Samarang*. De Gouverneur Generaal DAENDELS heeft hieromtrent veranderingen gemaakt; hij heeft het Gouvernement van *Java* gesupprimeerd. De Raad van Justitie en de Hooge

gen Raad gebruikelijk, die van de buiten kantoren voor dezelve vervangen, en deze manier van procederen, te dier gelegenheid, door het Britsch bestuur in druk gebragt zijnde, is alzoo, op eene gemakkelijke wijze, eene eenparigheid in de behandeling van Civiele zaken over het geheele eiland ingevoerd. Doch, boven en behalve die eenparigheid, is door de zamenstelling der Regtbanken, te dier tijd, het veel grooter nut verkregen, dat de administratie der Justitie geplaatst werd in handen van Ambtenaren, welke schier allen, door hunne vorige betrekkingen tot den Hoogen Raad van *Batavia*, met deze wijze van procederen bekend waren, en in wier verkregen kunde en ondervin-

---

Landraad te *Samarang*, aan welken Landraad de Javanen in Criminele en Civiele zaken, waarin geene Europeanen, Chinezen en andere overwalders gemeleerd waren, waren onderworpen, zijn in wezen gebleven, maar hunne Jurisdictie werd beperkt, uithoofde in 1808 te *Soerabaija* en een Raad van Justitie en een Hooge Landraad, op denzelfden voet, als die te *Samarang*, zijn opgerigt geworden. Bovendien werden, in alle Residentien van *Java*, *Landgerigten* daargesteld, belast met de cognitie van alle Civiele en Criminele zaken van Javanen onderling. Alleen *processen au grand Criminel*, betreffende den Javaan, werden door de Hooge Landraden van *Samarang* en *Soerabaija* behandeld, terwijl de zaken, waarin Chinezen, Mooren en andere overwalders onderling of met den Javaan betrokken waren, behoorden tot de cognitie van de respective Raden van Justitie. Onder het Britsch tusschenbestuur werden de Hooge Landraden van *Samarang* en *Soerabaija* en de landgerigten in de Residentien vervangen door de Hoven van Omgang en de Landraden in de Residentien. Aan laatstgemelden werd de afdoening van Criminele en Civiele zaken gedemandeerd, met uitzondering van de *processen au grand Criminel*, welke ter cognitie van de Hoven van Omgang stonden. Aan de judicature van de

ding gevolgelijk een waarborg voor eene regelmatige en gelijkvormige behandeling van zaken gevonden werd. Deze wijze van procederen in Civiele zaken, ofschoon niet van gebreken, althans van wijdloopigheid vrij te spreken, wordt, behoudens eenige zeer weinige veranderingen, ook nu nog gevolgd, en is dezelfde, welke reeds sedert vroegere tijden achtervolgd, onder het Engelsch tusschenbestuur, door promulgatie en door den druk, niet alleen de aan haar verschuldigde wettige vormen, maar eene meer algemeene bekendheid heeft verkregen. Omtrent de, onder het Britsch Bestuur gevolgde *Lijfstraffelijke Wet*, kunnen wij voor herhaald houden hetgeen wij deswege omtrent de *Wet in Civiele zaken* hebben aangevoerd. De

---

Landraden waren onderworpen niet alleen Javanen, maar ook Chinezen en Mooren; alleen de Chinezen onderling waren hiervan in Civiele zaken uitgezonderd. De Javanen, Chinezen en Mooren, wonende in de ressorten der steden *Samarang* en *Soërabaija*, waren, volgens de Engelsche Regulatien van 1812 en 1814, in het Civiele en Criminele aan de judicature, of van de Raden van Justitie, of van de Magistraten, in die plaatsen residerende, gesubmitteerd. Sedert 1819 was de Magistratuur afgeschaft, waardoor alle Inlanders, Chinezen en Mooren, onder de jurisdictie der drie hoofdsteden wonende, aan het regtsgebied van de Raden van Justitie aldaar, zoo in Civiele, als Criminele zaken, werden onderworpen. Deze wetgeving bleef bestaan tot aan de afkondiging der Publicatie van 24 Januarij 1824, krachtens artikel 13 § 6 van welke Wet, aan de Europeanen de onderscheiding is te beurt gevallen, om in hunne geschillen met Inlanders en zelfs met Chinezen en andere vreemde Indische volken, als gedaagden, tot *f* 500 waarde, voor de Landraden, op de drie hoofdplaatsen gevestigd, te mogen teregt staan. Eene voortreffelijke toepassing voorwaar van het beginsel: *actor sequitur forum rei!*

afschaffing alleen uitgezonderd van alle *mutilerende straffen*, welke onder het Britsch bestuur tegelijk met die van het middel van *scherper examen* (pijnbank) heeft plaats gehad, is ook deze Wet in *Indie* dezelfde gebleven, behoudens insgelijks de eene of andere wijziging, die medegebragt werd door den geest der tijden, welks invloed grooter en te natuurlijker moet zijn, naar mate de bepalingen van het regt minder stellig en alzoo meer aan het verschillend oordeel en de uitlegging van een ieder onderworpen waren.

Alleen in de *manier van procederen in Criminele zaken* is, onder het Britsch tusschenbestuur, eene belangrijke verandering gemaakt, welke eene uitdrukkelijke vermelding verdient. Hetzelve heeft namelijk het *Extraordinair proces* afgeschaft en daarvoor in alle Criminele zaken in de plaats gesteld; eene Regtspleging op convictie en een *onderzoek van gezworenen*, *eene afdoening van zaken in continenti* en een regterlijke omgang voor alle plaatsen, buiten de hoofdsteden *Batavia, Samarang* en *Soerabaya* gelegen. De eerste aanleiding tot de instelling der *Jury* werd gegeven door eene order van den Gouverneur Generaal van Britsch *Indie*, Lord MINTO, bij deszelfs vertrek van hier naar *Bengalen* achtergelaten, om het getal der leden van den Raad van Justitie te verminderen op *drie*. Onder deze order werd het schier *onmogelijk*, om de vorige manier van procederen in Criminele zaken, bij wijze van *enquesten* voor Kommissarissen, te continueren, en tevens *noodzakelijk* om, of van deze order af te wijken, of om een verkort en meer summier proces in het Criminele inteveeren. De Luitenant Gouverneur in Rade gaf de voorkeur aan eene veranderde wijze van procederen en aan de instelling van *gezworenen*. Het is niet onwaar-

schijnlijk, dat dit Besluit kan zijn geinfluenceerd geweest door de vooringenomenheid van elken landaart met de hem eigene instellingen en vooral met de zoodanige, waarop dezelve meent zich te mogen beroemen.

Wij hebben reeds vroeger met een woord gewaagd van het in druk brengen der Wet op de Regtspleging voor den Hoogen Raad van Justitie gebruikelijk en van het nut daar door teweeggebragt. Het is hier de plaats daarvan en van andere Wet-verzamelingen, onder het Britsch tusschenbestuur op *Java* tot stand gekomen, meer opzettelijk melding te maken.

Bij eene Proclamatie van den Luitenant Gouverneur van het eiland *Java*, en deszelfs onderhoorigheden in Rade, van den 21sten Januarij 1812, zijn, krachtens de magt, door den Gouverneur Generaal van Britsch Indië, Lord MINTO, bij Deszelfs Proclamatie, van den 11den September 1811, in de Britsche Regering op *Java* gevestigd, ingevoerd onderscheidene *Wetten tot eene meer prompte, zuivere en onpartijdige administratie der Justitie op het eiland Java.* Deze Verzameling van Justiciele Wetten en Reglementen, welke in druk is uitgegeven, bevat de Instructien voor den Hoogen Raad van Justitie (*), voor de *Raden van Justitie* op *Samarang* en *Soe-*

(*) De Raad van Justitie des Kasteels was, reeds op het einde der vorige Eeuw, vervangen door den *Hoogen Raad van Justitie*, die nogtans, behoudens eenige wijzigingen, dezelfde regtsmagt uitoefende, welke bevorens aan den *Raad van Justitie* was toegekend. In het Charter van 1803 was voorgesteld om, in de plaats van den Hoogen Raad, een *Hoog Geregtshof* opterigten, hetwelk dan ook, onder den Raadspensionaris SCHIMMELPENNINK, werkelijk in het Moederland is aangesteld, met voorbijgang van al de Leden van den Hoogen Raad te *Batavia*. En hoezeer de daarop

rabaija en voor de Griffiers en verdere regterlijke Ambtenaren en suppoosten bij die drie Collegien; voorts eene Ordonnantie op de manier van procederen in criminele zaken, en eene gelijke op de civiele procedure; eene Instructie voor de respective Rekestkamers op de drie hoofdplaatsen van *Java* (§), alsmede een Reglement op de manier van procederen voor Commissarissen van die kamers, allen gedagteekend den 21sten Januarij 1812. In dezelfde gedrukte Verzameling worden nog aangetroffen: eene Instructie voor den Magistraat van *Batavia*, van den 1sten Februarij 1812, gelijke Instructien voor de Magistraten op *Samarang* en *Soerabaija* (†), voor den Baljuw van *Batavia* en de *Ommelanden*, alsmede op de twee andere hoofdplaatsen van *Java*, van den 1sten Mei 1812; en eindelijk eene salaris-lijst voor de Griffiers, Gesworen klerken, Advokaten en Procureurs, zoomede

---

gevolgde verandering in den Regeringsvorm van *Holland*, oorzaak was, dat de geprojecteerde hervorming niet is tot stand gekomen en dus de Hooge Raad van Justitie te *Batavia* in wezen bleef, werd echter dat Collegie, door den Maarschalk Daendels *gereorganiseerd* en, op den 15den Augustus 1809, geheel nieuw zamengesteld. Onder het Britsch Bestuur bleef de Hooge Raad bestaan, met die verandering nogtans, dat deszelfs regtsmagt eene aanzienlijke uitbreiding onderging en, onder anderen, de jurisdictie, vroeger door het Collegie van Schepenen uitgeoefend, op den Hoogen Raad werd overgedragen. In 1819 werd de Hooge Raad vervangen door het *Hoog Geregtshof van Nederlandsch Indië.*

(§) De *Rekestkamers* namen kennis van civiele zaken, waarvan de schuld of schuldvordering niet te boven ging de som van vijftig Spaansche daalders.

(†) Het gezag van de Magistrature bepaalde zich tot zaken van policie.

voor de Deurwaarders en Exploiteurs van den Hoogen Raad van Justitie te *Batavia* en de Raden van Justitie te *Samarang* en *Soerabaija*, van dezelfde dagteekening. Deze Verzameling van Wetten, in de Hollandsche taal beschreven en door den druk algemeen gemaakt, heeft, door eene formele promulgatie', de aan haar verschuldigde wettige vormen, de vereischte verbindende kracht en eene zoo nuttige algemeene bekendheid bekomen.

Buiten deze Wet-verzameling is nog eene andere, onder het Britsch tusschenbestuur, in druk uitgegeven, onder den titel van: *Proclamations, Regulations, Advertissements and Orders, printed and published in the Island of Java, by the British Government and under its authority.* Zij is door een Ambtenaar, gelijkstaande aan den tegenwoordigen Directeur van 's Lands Drukkerij, bijeengebragt, onder het oppertoezigt nogtans van den Adjunct Secretaris van het Britsch Gouvernement, als belast met de Superintendentie van de Drukkerij; welk ambt, van het jaar 1813 tot aan de overgave van het eiland *Java* aan de Nederlandsche Kommissarissen Generaal, werd bekleed door den Heer J. DU PUIJ, thans Directeur Generaal van Finantien. Van deze Codificatie bestaan twee afzonderlijke doch in tijd orde op elkander volgende Verzamelingen of Deelen; waarvan het eerste bevat de Wetten en Bekendmakingen van het Britsch tusschenbestuur, van de maand September 1811 tot de maand September 1813; terwijl het tweede deel de Britsche Regulatien behelst van September 1813 tot September 1815. De, in deze Verzamelingen, opgenomen Wetten en Besluiten zijn meerendeels van een louter administrativen aard, die door verloop van tijd, verandering van inrigtingen en regerings-beginselen, grootendeels zijn ver-

vallen, of in onbruik geraakt, waarvan men echter kan uitzonderen de, in de tweede afdeeling, onder den titel *Appendix*, voorkomende *Regulations*, van den 11den Februarij 1814, *for the more effectual administration of Justice in the Provincial Courts of Java, for the Collection of Land Revenue* en *for the Police administration of Batavia*; welke Reglementen, hoezeer later door andere vervangen, ook thans nog dikwerf met vrucht worden geraadpleegd, daar dezelve gestrekt hebben tot grondslag van de Reglementen en voorschriften, welke thans op die verschillende onderwerpen bestaan en werken.

Bij de beoordeeling van het geen onder de Britsche tusschen-Regering in het belang der Codificatie is tot stand gebragt, moet men niet uit het oog verliezen, dat het Britsch Gouvernement in Indië, het eiland *Java* en deszelfs onderhoorigheden nimmer heeft beschouwd, noch heeft kunnen of mogen beschouwen, als Engelsche nationale bezittingen, doch slechts als possessien tijdens en ten gevolge van den oorlog veroverd, en die dus bij het herstel van den vrede, het zij alle, het zij gedeeltelijk, aan derzelver regthebbenden zouden moeten worden teruggegeven; zoo dat indien de Wetten en voorschriften door hetzelve uitgevaardigd, over het algemeen niet die kenmerken van bestendigheid en duurzaamheid dragen, die de ware en voorname eigenschap van Wetten is en behoort te zijn, dit gebrek een gevolg was van die precaire possessie en van den drang der omstandigheden. En wanneer wij de zaak uit dit gezigtspunt beschouwen, dan moeten wij erkennen, dat hetgeen onder de Britsche Regering, in het kort tijdsbestek van 4 jaren, ter bevordering der Codificatie in deze gewesten is tot stand gebragt, niet zonder verdienste is.

Wij zijn genaderd tot het gelukkig tijdvak der herstelling van het Nederlandsch gezag in deze gewesten (*); een tijdvak, waarmede de nieuwere geschiedenis der Codificatie, begint, en die, welke het onderwerp is van onze beschouwing, eindigt. Daar echter de Nederlandsche Regering, zoo als dezelve, overeenkomstig 's Konings wijze bedoelingen, voortaan over Nederlandsch Indië zoude gesteld worden, niet dadelijk na de overgave van het eiland *Java* werd ingehuldigd, doch vooraf is gegaan door een driejarig tusschenbestuur van de Kommissarissen Gene-

(*) Indien alle de Nederlandsche Bezittingen in O. I., van 1811 tot 1816 bestierd waren geworden door de Britsche Regering, welke op *Java* was gevestigd, dan zoude men de herstelling van het Nederlandsch gezag kunnen dagteekenen van het oogenblik, toen het eiland *Java*, door den Britschen Luitenant Gouverneur in Rade aan de Nederlandsche Kommissarissen Generaal werd overgegeven. Doch dit was niet het geval. Even als *Java* en onderhoorigheden, waaronder ook *Macasser* behoorde, zoo ook maakten de *Moluksche* eilanden, die bereids in den aanvang van het jaar 1810 geconquesteerd waren, een afzonderlijk en op zich zelf staand Gouvernement uit, hetwelk onderhoorig was van het Gouvernement Generaal in *Bengalen*, waardoor derzelver relatien met het eiland *Java*, voor den tijd van meer dan zes jaren, geheel hebben stilgestaan. Dezelfde opmerking is van toepassing op onze toenmalige Bezittingen op den vasten wal van *Indië*; zoo dat het niet wel mogelijk is één algemeen tijdstip aantewijzen der herstelling van het Nederlandsch gezag in deze gewesten. Die herstelling geschiedde langzamerhand, en er waren onderscheidene jaren verloopen, voor dat kon gezegd worden, dat zij overal was tot standgebragt. Den 19den Augustus 1816, dus derdehalf jaar na de verlossing des Vaderlands en 3 maanden na de aankomst der Nederlandsche expeditie op *Java*, namen K. K. G. G. *het bezit van het eiland*

raal, door welke de grondtrekken moesten bepaald worden, volgens welke de hoogste magt in *Indie* zoude worden uitgeoefend, en die vooraf naauwkeurig moesten nagaan de veranderingen, door een gevolg van omstandigheden ontstaan, de daardoor veroorzaakte behoefte, zoo van de Europische, als Inlandsche bevolking, ten aanzien van Landbouw, Koophandeld, Scheepvaart, Nijverheid en andere takken van administratie: zoo zij het ons vergund nog kortelijk te vermelden, wat aan Kommissarissen Gene-

---

Java over. De overname van *Makasser* en van het fort *Rotterdam* alsmede van de daaronder sorterende buitenposten, kwam in den loop van de maand October deszelfden jaars tot stand. De inbezitneming van het eiland *Banka* en der factorij te *Palembang*, in naam van het Nederlandsch Gouvernement, had plaats op den 10den en 16den December 1816. Op den 1sten Januarij 1817 werd het etablissement te *Banjermassing* overgenomen. De plegtige overgave van *Amboina* had plaats op den 25sten Maart en die van de *Banda* eilanden op den 2den April 1817; waarna eerst de onderscheidene expeditien, bestemd tot de overname van *Ternate* en de overige gedeelten van de Moluksche Bezittingen, werden afgezonden. Op den 15den September 1817 hadt de overgave van *Chinsura*, en den 31sten Maart 1818, die van onze possessien op de kust van *Coromandel*, *Tutocorijn* en van de factorij op *Suratte* plaats. *Malacca* en onderhoorigheden werden eerst op den 21sten September 1818 aan de Nederlandsche Kommissarissen, den Schout bij Nacht C. J. Wolterbeek en J. S. Timmerman Thijssen, benoemd Gouverneur van *Malacca*, overgegeven; en de overname van *Padang* en onderhoorigheden had eerst plaats eenige maanden nadat Kommissarissen Generaal derzelver gezag hadden nedergelegd, en dientengevolge de Baron van der Capellen het Bestuur, aan het hoofd der Regering, door de Hooge Commissie daargesteld, had aanvaard.

raad, ten aanzien der Codificatie, door Z. M. was voorgeschreven en hetgeen, naar aanleiding daarvan, door H. H. E. E. is tot stand gebragt.

Aan Kommissarissen Generaal was, bij een artikel van derzelver Instructie, aanbevolen, om de Verzameling van Wetten, bekend onder den naam van *nieuwe Statuten van Batavia*, waarin door verloop van tijden en verandering van inrigtingen, aanzienlijke gebreken en gapingen waren ontstaan, te herzien en daarin de vereischte wijzigingen en aanvullingen te maken.

De vernietiging toch der voormalige Oost-Indische Compagnie had niet alleen aan de bepalingen, bij den Artikelbrief en bij de successivelijk gecontinueerde Octrooijen der Maatschappij gemaakt, hare voorname kracht benomen, maar zij heeft ook ten gevolge gehad, dat de betrekkingen tusschen de ingezetenen en de regterlijke magt in Indië en tusschen de regterlijke magt en het Gouvernement zelve, sedert dien tijd, geheel onbepaald en onzeker zijn geworden. Volgens de instellingen der Compagnie hadt het aanwezen van Europeanen in *Indie* geen ander doel, dan de dienst van haren handel, en geene andere betrekkingen bestonden, dan die van meester of koopman tot zijne bedienden.

Dan allengskens hadden de zaken een ander aanzien verkregen. Men heeft de Europische bevolking zien toenemen, behalve de dienaren der Compagnie gezeten burgers, kooplieden en landeigenaren zich zien vestigen, die door derzelver, op dit eiland verkregen bezittingen, zoodanig aan hetzelve zijn gehecht, dat zij het met geen minder bezwaar, dan het land hunner geboorte zouden verlaten; en uit dezen veranderden staat waren betrekkingen geboren, welke meerendeels gelijk gesteld kunnen werden met

die, welke in het Vaderland en in de gevestigde staten van *Europa* tusschen de onderscheidene standen in de maatschappij bestaan. Dit in zamenhang beschouwd met de bepalingen van het Reglement op het beleid der Indische Regering van den 3den Januarij 1815 (*), waarvan de geheele strekking scheen te zijn, om den hierboven beschreven toestand van zaken te begunstigen, toonde duidelijk aan, dat de voormalige bepalingen, ten aanzien van de verhouding der ingezetenen tot het Gouvernement en de regterlijke magt in *Indie*, behoorden te worden vervangen door andere beschikkingen, meer overeenkomende met de zoo zeer veranderde gesteldheid van zaken en personen.

De herziening der *Bataviasche Statuten*, ten meesten deele bevattende Reglementaire, huishoudelijke en administrative verordeningen, die in onbruik geraakt en sints lang door andere verordeningen vervangen waren, werd dus ter zijde gesteld, zonder dat nogtans Nederlandsch Indië, in de plaats daarvan, eene andere of nieuwe Wetgeving ontving (†). Kommissarissen Generaal ver-

(*) Dit Reglement is echter nimmer in werking gebragt. De veranderde toestand van zaken, gepaard met de ondervinding, gedurende een bestuur van meer dan *twee* jaren verkregen, had de volle overtuiging doen geboren worden, dat vele der daarbij voorkomende bepalingen dienden gewijzigd, sommigen veranderd en ook vele nieuwe bepalingen behoorden te worden daargesteld; om welke redenen, bij Publicatie van den 22sten December 1818 no. 8, een geheel veranderd Regerings-Reglement, gewijzigd naar de toenmalige gesteldheid en behoeften, werd gearresteerd.

(†) De Statuten werden echter niet ingetrokken of buiten werking gesteld. Integendeel zijn, onder anderen, met opzigt tot de voltrekking van *huwelijken* in *Indië*, tot aan de invoering van het

klaarden: » dat het, zoo voor Nederlandsch Indië, als voor Nederland zelve, van belang was, dat de Wetten en bepalingen voor deze gewesten daartestellen, zoo

---

Reglement op het houden der Registers van den Burgerlijken Stand, steeds gevolgd de bepalingen, voorkomende in de Oude Bataviasche Statuten van 1642, onder den titel: *Commissarissen van huwelijks en kleine geregtszaken*; welke Wetsbepalingen tot grondslag hadden de, tot dat onderwerp behoorende, bepalingen van de Politieke Ordonnancie der voormalige Staten van *Holland*, van 1 April 1580, (van art. 1 tot 18); zijnde de Wetgeving, volgens welke, tot aan de invoering van het Burgerlijk Wetboek van Koning LODEWIJK, de huwelijken in de Provincie *Holland* werden geregeld. Daarbij werd bevolen, dat degenen, die zich in den echt wilden begeven, zich moesten vervoegen tot de Stedelijke Regering, met verzoek om drie wekelijksche afkondigingen te mogen erlangen, ten einde, na derzelver ongestoorden afloop, het huwelijk te voltrekken. Op dezelfde wijze moest men te *Batavia* ook het verlof, om huwelijksgeboden te laten gaan, verzoeken van daartoe, door de Regering, benoemde *Commissarissen van huwelijkszaken*, tot dat, onder het Britsch tusschenbestuur, bij *Regulation of the* 13*th May* 1814, *art.* 83, dit Collegie afgeschaft zijnde, de attributen van voornoemde *Commissarissen*, zijn overgebragt bij de *Magistraats Bank* te *Batavia*, die echter eenvoudig gelast is geworden, zich in alles te gedragen, zoo als voormalige Commissarissen gehouden waren te doen. Later oefende de Resident die functien uit tot aan de invoering van het Reglement op den Burgerlijken Stand. Nog meer andere bepalingen, zelfs uit de nieuwe Statuten, werden en worden ook nu nog geraadpleegd; en wij mogen hierbij niet onvermeld laten, dat nog in den jare 1828, de Regering de vraag in overweging heeft genomen, of het als doelmatig konde worden beschouwd, om de oude en nieuwe Bataviasche Statuten te doen drukken, het zij geheel of slechts voor een gedeelte; en hoezeer de redenen, welke Kommissarissen Ge-

veel immer mogelijk, in verband werden gebragt met die, welke in het Vaderland bestaan, doch dat aangezien de Civiele en Criminele Wetten en die op de Regtsvordering in *Nederland* nog niet waren gearresteerd, het daarstellen van alle eindelijke bepalingen in Nederlandsch Indië zoude behooren te worden verschoven, tot dat gemelde Vaderlandsche Wetten zouden zijn ingevoerd. (*)

Het *Burgerlijk regt*, zoo als hetzelve destijds in Nederlandsch Indië bestond, zoude derhalve bij voorraad kracht behouden, middelens die veranderingen in de plaatselijke Statutaire en andere voormalige verorderingen, welke blijken mogten nuttig en noodig te zijn. De *manier van procederen in burgerlijke zaken* zoude almede in het algemeen blijven op den bestaanden voet, met die wijzigingen, welke, ter bekorting der procedures en ter spoedige afdoening der zaken, nuttig zouden worden bevonden;

In *Criminele Zaken* zou, voor zoover er geene plaatselijke of bijzondere verordeningen der Indische Regering bestonden, regt worden gesproken naar aanleiding der

neraal hadden bewogen, om die Statuten niet te herzien, ook hebben geleid tot eene ontkennende beantwoording van de bedoelde vraag, zoo was dezelve nogtans daarom belangrijk, om dat daarin de nuttige bedoeling doorstraalt, om de Indische Wetten en bepalingen van vroegeren tijd, welke in het geheel niet gedrukt, of wel zoodanig zijn uitgegeven, dat het thans moeijelijk *is*, van dezelve kennis te bekomen, voor de nakomelingschap te bewaren; eene bedoeling, welke ons voor de kennis der wetgeving zoo belangrijk voorkomt, dat wij hare verwezenlijking in andere opzigten, hartelijk wenschen, indien de middelen zulks toelaten.

(*) Zie de Considerans van het Besluit van K. K. G. G. van den 10 Januarij 1819 no. 6, (Indisch Staatsblad no. 20).

Wetten, bevorens in *Holland* gevigeerd hebbende, tot zoo lang het nieuwe Wetboek in *Nederland* zou zijn vastgesteld en naar de behoeften van *Indie* gewijzigd. Inlandsche en andere ingezetenen, geene Christenen zijnde, zouden, zoo-veel mogelijk, naar hunne eigene Godsdienstige Wetten geoordeeld worden; blijvende echter alle wreede strafoefeningen afgeschaft. De Criminele regtsvorderingen zouden worden afgedaan *op bewijs*, zonder dat daartoe de bekentenis van den beklaagde noodig ware, voorts *in het openbaar* en *zoo kort* mogelijk worden geeindigd. Het onderzoek door *gezworenen* werd afgeschaft, en de beoordeeling van *de daad* zoowel als van *de straf* aan den Regter zelven overgelaten.

Misdaden, door *militairen* begaan, moesten door eenen *militairen* Regter beoordeeld worden. Tot het jaar 1811, diende alleen het *Militair Wetboek* der voormalige Bataafsche Republiek, van den 26 Junij 1799, aan de militaire Regtbanken in deze Kolonie tot rigsnoer. Doch daar dat Wetboek niet beslist in delicten, welke, volgens hetzelve, aan de beoordeeling van den burgerlijken Regter zijn overgelaten, en, overeenkomstig de Wetten van het Rijk, over misdaden van militairen, alleen door militaire Regtbanken kon worden gecognosceerd, terwijl die Wetten, ofschoon tot dien tijd toe in deze kolonien nog niet ingevoerd, nogthans in het bedoeld geval, buiten allen twijfel, in deze kolonien moesten worden gevolgd, zoo werd, op de bovenstaande gronden, bij een Besluit van den Gouverneur Generaal Janssens van den 8 Julij 1811 (*), bepaald, dat de militaire Regtbanken in *Indie*, provisioneel

(*) Geinsereerd in de *Bataviasche Coloniale Courant* van Vrijdag den 12 Julij 1811, n°. 28.

en tot zoo lang de Wetten van het Rijk alhier zouden zijn geintroduceerd, bij de beoordeeling van misdaden, door militairen begaan, waarin het militair Wetboek der Bataafsche Republiek van den 26 Junij 1799 niet beslist, tot rigtsnoer zouden nemen de burgerlijke Wetten; daarbij in het oog houdende, dat dezelfde misdaden altijd meer strafbaar zijn in militairen, welke moeten waken voor de onderhouding der publieke veiligheid en rust, dan in Civielen. Dit Wetboek van den 26 Junij 1799, hetwelk, op het oogenblik der vereeniging van de Nederlanden met het Fransche Rijk, in werking is geweest, werd bij 's Konings Besluit van den 30sten December 1813 no. 152 (Nederlandsch Staatsblad no. 19), provisioneel van kracht verklaard, voor zoover de daarbij voorkomende qualificatie van misdaden en strafbepalingen aangaat, doch later vervangen door het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande, daargesteld bij 's Konings Besluit van den 15den Maart 1815, hetwelk, krachtens het slot van art. 214 van dat Wetboek, ook van toepassing is op de Oost-Indische bezittingen van den Staat. In verband daarmede en tot het Reglement voor de krijgsmagt te water, werd alsnu, door Kommissarissen Generaal, een Hoog Militair Geregtshof daargesteld, hetwelk zich moest regelen naar eene voor deze gewesten gewijzigde provisionele Instructie, berustende op de beginselen, bij de Instructie van het Hoog Militair Geregtshof in Nederland aangenomen, en, ten aanzien van de manier van procederen, naar den stijl van praktijk, bij den Hove van Holland tot in den jare 1810 in gebruik geweest (*), met inachtneming van eenige bijzon-

(*) In *Holland* werden tot in 1810 (juister, tot in den aanvang van 1811) ter vervolging van Criminele zaken, zoo bij den

dere bepalingen, nopens het nemen praecedente informatien, het beleggen van getuigenissen en het verhooren der gevangenen; waaromtrent het Hof zoude opvolgen de beginselen en voorschriften, te dien aanzien, bepaald bij de Regtspleging voor het krijgsvolk te lande, zoo als dezelve wordt gevonden in het Militair Wetboek, gearresteerd den 20sten Julij 1814.

En hiermede beschouwen wij de taak, tot welker behandeling wij ons meer bijzonder hadden verbonden, als afgewerkt.

De lezer vergunne ons ten slotte nog eene bescheidene aanmerking, uit het verhandelde afgeleid.

Hetgeen wij, omtrent het belangrijk onderwerp der Codificatie in Nederlandsch-Indië, hebben medegedeeld, ontheft ons van alle verder bewijs of betoog, dat de voormalige Regering in deze gewesten, en voor al die der Oost-Indische Compagnie, niet alleen niet onverschillig geweest is aan de zaak der Wetgeving, maar dat zij alle gepaste en onder haar bereik staande maatregelen heeft genomen, om aan de ingezetenen van Nederlandsch-Indië, het voorregt daarvan, zoo goed en volkomen mo-

---

voormaligen Hoogen Raad, het Provinciale Hof, als bij alle andere mindere Regtbanken, voornamelijk gevolgd, oudtijds de Costumen, daarna de Ordonnancie van FILIPS op den stijl van procederen in Criminele zaken in de Nederlanden, van den 9den Julij 1570, de Staats-Resolutie van 10 September 1591, door Professor VOORDA, in zijne bekende *Inleiding tot de Verhandeling* over deze Ordonnantie, eene *fundamentele Landwet* genoemd, en het Reglement op den Criminelen stijl van praktijk in Holland, gearresteerd bij Decreet van het Vertegenwoordigend ligchaam des Bataafschen volks, van den 10den October 1798.

gelijk, te verzekeren; ja, dat zij daaraan meer heeft toegebragt, dan eenige andere Regering, welke haar heeft opgevolgd. Want toen door de veranderde omstandigheden, hare ijverige en welgemeende pogingen en nuttige en weldadige instellingen krachteloos waren geworden, en haar Bestuur, door een ander, op geheel verschillende grondslagen gevestigd, werd vervangen, was het niet alleen de hartelijke en vrome wensch, maar zelfs de vaste hoop en verwachting van velen, dat de nieuwe Nederlandsche Regering in Indië, met dezelfde vaderlijke bezorgdheid bezield, welke de Compagnie had betoond, aan Nederlandsch-Indië een Burgerlijk en Lijfstraffelijk Wetboek zoude hebben geschonken, geschikt en berekend voor den lokalen en bijzonderen toestand, waaromtrent hetzelve werken moest.

Die wensch bleef onvervuld, gelijk de hoop verijdeld en de verwachting werd teleurgesteld. Nederlandsch-Indië ontving slechts verbeterde Reglementen en Instructien op de zamenstelling der Regterlijke magt en op de manier van procederen; ook de Nederlandsche Militaire Wetboeken werden van toepassing verklaard op de Oost-Indische Bezittingen van den Staat; doch een Algemeen Burgerlijk en Lijfstraffelijk Wetboek was niet voor Nederlandsch-Indië weggelegd. En waarom niet? Was het, omdat het vereenigd belang van *Nederland* en *Nederlandsch-Indië* medebragt, dat de Wetten en bepalingen voor deze gewesten daartestellen, zoo veel mogelijk in verband werden gebragt met die, welke, krachtens artikel 163 der Nederlandsche grondwet van den 24sten Augustus 1815, in het Vaderland zouden worden ingevoerd? Maar, volgens datzelfde artikel 163, zoude in *Nederland* ook een nieuw Wetboek op de manier van procederen

worden ontworpen; en niettemin werden alhier verbeterde, en omslagtige Reglementen op de Civiele en Lijfstraffelijke Regtspleging zamengesteld, in druk gebragt en van verbindende kracht verklaard, in vormen en beginselen geheel afwijkende van die, welke in het Moederland zijn ingevoerd. Of was het, omdat die Reglementen op de Regtspleging, als reeds bestaande en alhier vigerende, slechts moesten worden gebragt in eene meerdere overeenstemming met het, op den 22sten December 1818, gearresteerd Regerings-Reglement en voorts gezuiverd van de gebreken, die daarin werden aangetroffen? Maar er bestond hier ook eene Wetgeving, en ongelukkig genoeg eene zoodanige, welke in geene de minste overeenstemming was met de veranderde omstandigheden, en die, zoo als een bekwaam regtsgeleerde zich uitdrukte, schreeuwde om verbetering, omdat zij overvloeide van ongerijmdheden, tegenstrijdigheden en gebreken. Doch, wat hiervan ook zijn moge, velen hebben zich nimmer een helder begrip of denkbeeld kunnen vormen, waarom de herstelde Nederlandsche Regering zich de moeite heeft gegeven om de bestaande volumineuse en in vele punten gebrekkige Reglementen op de manier van procederen te herzien en eene nieuwe zamenstelling der Regterlijke magt intevoeren, en waarom zij daarentegen niets heeft gedaan ter verbetering en vereenvoudiging van de verwarde Indische Wetgeving. Dat de Hooge Commissie zelve destijds heeft voorzien, dat de nieuwe Nederlandsche Wetboeken nog wel zoo spoedig niet, als sommigen meenden, zouden worden ingevoerd, kan met eenigen grond worden afgeleid uit de provisionele bepalingen, welke zij, zoo nopens de organisatie der hoogere en lagere regtbanken, als omtrent de Regtspleging heeft vastgesteld; want men kan naauwelijks voor-

onderstellen, dat zij zich al de zorg, last en moeite, welke aan de zamenstelling van die omslagtige Instructien en Reglementen verbonden was, zoude getroost hebben, bijaldien zij, met eenige waarschijnlijkheid, had kunnen voorspellen, dat dezelve slechts voor een korten tijd zouden werken. En wanneer nu dit vermoeden gegrond is, dan is het onverklaarbaar, dat men, in en na 1816, zoo weinig, om niet te zeggen niets, heeft gedaan tot verbetering der Algemeene Wetgeving in deze gewesten. (*)

(*) Misschien zou men de invoering van het Reglement op het houden der Registers van den Burgerlijken Stand, als eene verbetering der Indische Wetgeving kunnen aannemen. Er bestond immers eene stellige wetgeving in Nederlandsch Indie, met opzigt tot de voltrekking van huwelijken, en deze is bij dat Reglement verbeterd. Andere bepalingen op het houden der Registers van den Burgerlijken Stand bestonden er tot dien tijd toe niet. Wel hadden Kommissarissen Generaal, in Januarij 1818, aan den toenmaligen Hoogen Raad van Justitie en aan de Hoofd-Directie van financien opgedragen, om te dienen van Reglementaire ontwerpen, omtrent de Registers van den Burgerlijken Stand, als van geboorten, huwelijken en overlijden, waaraan door die Collegien in Maart 1822 is voldaan; doch tot in 1828 was daaromtrent niets gestatueerd. Aan den Kommissaris-Generaal Du Bus komt de eer daarvan toe. Hij heeft bij den *wil* de *daad* gepaard, en een Reglement op dat belangrijk onderwerp tot stand gebragt, geschikt om in deze oogenblikkelijke behoefte te voorzien, doch ongeschikt om bij de invoering eener algemeene Wetgeving te blijven bestaan, zoo als het is, omdat hetzelve meer inhoudt, dan tot dat einde wordt vereischt. Zoo zullen b. v. moeten wegvallen alle de bepalingen, omtrent naamsveranderingen en vermeerderingen, voor zoo ver zij iets meer behelzen, dan den last, om daarvan aanteekening bij de Registers te houden; voorts de strafbedreigingen tegen ambtenaren, die zich aan misdaden, ten aanzien der akten, schuldig maken, en

Zooveel heeft men toegegeven, ja opgeofferd aan een denkbeeld, hetwelk werkdadig toegepast, volkomen berekend zou zijn geweest, den weldadigsten en heilzaamsten invloed op ons bestaan in *Indië* uitteoefenen, doch slechts in beginsel en beschouwing erkend en aangenomen, niet kon nalaten, om, of in het geheel geen, of een geheel tegenovergesteld resultaat opteleveren. En mag men het niet vreemd noemen, dat, ophetzelfde oogenblik, toen men het gelukkige denkbeeld van éénheid van Wetgeving voor Nederland en Nederlandsch Indië proclameerde, men zich schuldig maakte aan eene daad, welke dat denkbeeld geheel vernietigde. Wat anders toch deed men, dan dit, toen men vaststelde, dat, tot aan de invoering der nieuwe Nederlandsche Wetgeving, welke thans, tot eere van onze natie, in het Vaderland in werking is gebragt, in Nederlandsch Indië zoude worden toegepast en gevolgd het *oud Hollandsch regt*, zoo als hetzelve in ons Vaderland tot den jare 1809, heeft gewerkt, doch sedert, ten gevolge van het in dat jaar ingevoerde Wetboek, aldaar buiten effect gesteld en afgeschaft was. Wel ver derhalve van die gewenschte éénheid van Wetgeving te bevorderen, was die daad geschikt, de grootst mogelijke verdeeldheid te weegtebrengen; ten zij er sommigen mogten zijn, die zouden willen beweren, dat de toepassing van, sedert eene reeks van jaren, in *Holland afgeschafte Wetten en Regten*, op Nederlandsch Indië, bevorderlijk konde zijn, aan de éénheid en overeenstemming tusschen de Neder-

---

nog veel meer die tegen het roven, heelen of ondersteken van een kind; en zoo alle verdere bepalingen meer, welke wel tot de regten der ingezetenen betrekking hebben, maar niets gemeens met de Registers van den Burgerlijken Stand, enz.

landsche en Nederlandsch-Indische Wetgeving; een gevoelen trouwens, hetwelk niet van *paradoxie* zoude zijn vrij te pleiten!

Hoe geheel anders zou die uitkomst geweest zijn, indien men reeds in 1816, het denkbeeld van éénheid van Wetgeving voor het Moederland en deszelfs Kolonien, werkdadig, al ware het dan slechts gedeeltelijk, in toepassing had gebragt. De Indische legislatie bevond zich destijds in denzelfden onvoordeeligen staat, als de Nederlandsche, bij de invoering van het Wetboek, onder Lodewijk Napoleon, in den jare 1809, namelijk zonder éénheid, zamenhang en verband, en zamengesteld uit geheel verschillende bestanddeelen en strijdige beginselen. De ongelegenheden, welke daarvan waren ondervonden, hebben in het Vaderland aanleiding gegeven tot de vervaardiging en invoering van het bedoeld Wetboek, en, onder de toenmalige omstandigheden, was zulks eene weldaad voor *Holland*. In *Indië* had men, om dezelfde redenen, hetzelfde kunnen doen; men heeft het verzuimd of liever opzettelijk nagelaten, om dat men de invoering der nieuwe Nederlandsche Wet wilde afwachten, welke, krachtens het genoemde 163 artikel der Grondwet, zoude worden vervaardigd. Doch men wist destijds zeer wel in *Indië*, dat hoezeer eene nieuwe nationale Wetgeving in *Nederland* zoude worden ingevoerd, dezelve nogtans slechts eene wijziging zoude zijn der toenmaals vigerende Fransche Wetten in sommige, of minder bearbeide, of met de gewoonten en zeden der Nederlanders minder strookende deelen. En zoo men werkelijk die kennis in *Indië* bezat, waaraan naauwlijks mag getwijfeld worden, welke redenen hebben er dan kunnen bestaan, om die zoo gewenschte éénheid in de Nederlandsche en Nederlandsch-

Indische Wetgeving niet dadelijk tot stand te brengen? Dit toch zoude, naar het oordeel van sommigen, gevoegelijk hebben kunnen geschieden door te bepalen, dat zoo al niet de geheele, dan althans een gedeelte der Wetgeving, destijds in *Nederland* vigerende, in Nederlandsch Indië zoude worden in werking gebragt, behoudens die wijzigingen, welke de bijzondere toestand van zaken, personen, inrigtingen en belangen in Nederlandsch Indië, mogt vereischen; en eene zoodanige zelfs partiele invoering van Wetten zou voorzeker niet gerangschikt zijn geworden onder de minste voorregten en weldaden, welke Nederlandsch Indie aan het wijs en verlicht bestier van Kommissarissen Generaal verschuldigd is. En dat dit denkbeeld voor verwezenlijking vatbaar was, zal niemand tegenspreken, dan hij, die nog twijfelen mogt aan 's Konings herhaaldelijk verklaarden wil, om aan Nederlandsch Indië het voorregt der Vaderlandsche Wetgeving te verzekeren. Zoo toch de *mogelijkheid* erkend wordt, om eenmaal de nieuwe nationale Wetgeving in deze gewesten intevoeren, waarom zou het dan *onmogelijk* geweest zijn, om de vroeger in het Vaderland gewerkt hebbende Wet, voor *Indie* gewijzigd, alhier toetepassen. De nieuwe Wetboeken, hoezeer in eene volkomene overeenstemming gebragt met Nederlandsche zeden en instellingen, hadden nogtans de bepalingen der Fransche Wet tot grondslag, en zoo deze Uitheemsche Wet, bij derzelver invoering in *Indie*, botsingen zoude hebben te weeg gebragt: bij de toepassing der Nederlandsche Wetboeken, zullen die evenmin kunnen worden vermeden. Hadt men, voor meer dan twintig jaren, daartoe kunnen besluiten, dan zou de overgang van de Indische tot de nieuwe Nederlandsche Wetgeving vrij wat gemakkelijker geweest zijn dan thans, nu wij

verstoken zijn van die rijke en nuttige ondervinding, welke het veeljarig bezit van eene, hoezeer dan ook provisionele, maar nogtans positive Wetgeving, zoude hebben aangebragt.

Dan, al eens toegegeven, dat de onderscheidene en heterogene deelen, waaruit de *Civiele Wet* bestaat, de moeijelijkheid, om daarvan eene volledige en voldoende kennis te erlangen, de geringe kans om, op den duur, een toereikend aantal Ambtenaren in *Indie* te kunnen bekomen, begaafd met de kunde om eene nieuwe Civiele Wet zamentestellen, of de Fransche, welke destijds in *Nederland* in werking was, alhier te kunnen toepassen, en nog meer andere redenen pleiteden voor de instandhouding van het daaromtrent bestaande, tot dat de invoering der nieuwe Nederlandsche Burgerlijke Wet, de gelegenheid zoude hebben aangeboden, om daarin zoo volkomen mogelijk te voorzien: dan laat nogtans het aanmerkelijk onderscheid, hetwelk tusschen de *Civiele Wet* en die in *Lijfstraffelijke Zaken* bestaat, niet toe, dat wij ook omtrent het behouden van de Criminele Wetten, welke toen en nu nog in *Indie* worden toegepast, dezelfde gunstige beschouwing zouden mogen aannemen.

Tegen het willekeurige en het gebrek aan ware kennis van de Civiele Wet, bestaat er des noods een behoedmiddel in het natuurlijk oordeel en in het gevoel van billijkheid, aan ieder mensch eigen; en het kan alzoo gebeuren, dat een regtschapen man wel eens eene met de Wet strijdige, doch zelden eene onbillijke uitspraak zal doen. In de toepassing daarentegen van de lijfstraffelijke Wet heeft ditzelfde geen plaats, en zoo daar bij de straf niet min of meer naauwkeurig is bepaald, zullen ook in de applicatie aanmerkelijke afwijkingen plaats grij-

pen, daar deze zal afhangen van de zachtere of hardere geaardheid van den regter, van zijne jaren, van de omstandigheden, waarin hij zich bevindt, en zelfs van de luimen, waarvan zoo weinig menschen vrij zijn; en als een gevolg hiervan zal welligt dezelfde misdaad met oneindig verschillende straffen worden geboet. En wanneer bij de bovenstaande bedenkingen deze gevoegd wordt, dat het in *Nederland* nog intevoeren lijfstraffelijk Wetboek, in allen gevalle, vele veranderingen en wijzigingen zal moeten ondergaan voor *Indie*, daar, om niet van andere onderwerpen te gewagen, de strafbepalingen, in hetzelve voorkomende, zoo al niet geheel, dan toch voor een groot gedeelte zullen moeten vervallen en door andere, met de locale gesteldheid meer overeenkomende, zullen behooren vervangen te worden, dan komt het ons voor boven allen twijfel verheven te zijn, dat, ten minste een Crimineel Wetboek, eene onontbeerlijke behoefte was voor Nederlandsch Indie, waarin reeds voorlang had behooren te zijn voorzien.

Het is nogthans eene daadzaak, dat, ten einde het Crimineel Regt in Nederlandsch Indië op eenmaal tot klaarheid, zekerheid en in verband met de bestaande gesteldheid van zaken te brengen, in 1817, aan de Hooge Commissie een officieel voorstel gedaan is, om te bepalen, dat het lijfstraffelijk Regt in deze gewesten zoude worden uitgeoefend navolgens het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk *Holland*, van den 24sten van Sprokkelmaand 1809, onder zoodanige bepalingen, omtrent misdaden, door Javanen en andere inboorlingen van deze gewesten begaan, als nader zouden worden noodzakelijk geoordeeld en afgekondigd. Dit Wetboek was door Koning Lodewijk, bij een Besluit van dien dag (art. 2), bij provisie, alleen toepasselijk ge-

maakt op het grondgebied van het Koninkrijk in *Europa*, en geenszins op deszelfs Buitenlandsche Bezittingen of etablissementen. En voorzeker verdiende dat Wetboek, in elk geval, de voorkeur boven die Uit- en Inheemsche Codices, Placaten, Publicatien, Statuten, Wetten, Costumen, gebruiken, beschreven regten en adviesen, zoo als men zulks bij verschillende Oud-Hollandsche Criminalisten verhandeld vindt, welke tot eene bepaling van het lijfstraffelijk regt zamenloopen, en volgens welke de Criminele Justitie in Nederlandsch Indië tot heden toe wordt bedeeld.

Dan, het zij dat de bevoegdheid der Hooge Commissie, belast met de overname der Oost-Indische Bezittingen en met de invoering van een Bestuur voor dezelve, zich niet tot eene zoodanige meer dan gewone Wetgevende magt uitstrekte, hetzij dat het 's Konings uitdrukkelijke begeerte geweest is, om de Indische Wetgeving te laten in statu quo, tot dat de Nederlandsche Wetboeken in het Vaderland ingevoerd en daarna op deze gewesten zouden kunnen worden toepasselijk gemaakt: dit is zeker, dat de Commissie zich door deze en meer andere bezwaren en bedenkingen, niet heeft willen laten afbrengen van het standpunt, waarvan zij de onderwerpelijke aangelegenheid beschouwde. En wij, die slechts naar algemeene beginselen oordeelen en alleen uit de diepte mogen opzien naar dat hooge en verheven standpunt, waarop de Commissie zich zoo waardiglijk, welverdiend en nuttig geplaatst zag, wij eerbiedigen dan ook gaarne Hare wijsheid, Hare naauwgezetheid of Hare schroomvalligheid, doch wij betreuren daarom niet minder het gemis van eene stellige Burgerlijke, maar inzonderheid van eene positive Criminele Wetgeving, en de, als een noodzakelijk en onvermijdelijk gevolg daarvan, bestaande genoegzaam algemeene on-

bekendheid met en onervarenheid van het lijfstraffelijk regt, alsmede de verregaande ongelijkvormigheid in de uitoefening der Criminele Justitie in Nederlandsch Indië (*).

(*) Het is ons aangenaam, en de billijkheid vordert, hierbij aantemerken, dat het onderwerp der Criminele Justitie, bijzonder de aandacht van den Gouverneur Generaal, G. A. G. P. Baron VAN DER CAPELLEN, tot zich getrokken en werkzaam heeft gemaakt; hebbende namelijk Zijne Excellentie aan den Heer Mr. P. MERKUS, destijds Procureur Generaal en Advokaat Fiskaal bij de Hooge Geregtshoven, opgedragen, daaromtrent eenige voorzieningen te ontwerpen; ten gevolge waarvan door dien Heer zijn aangeboden eenige: *Voorschriften, ten dienste van de Regters in de Landraden en Regtbanken van Ommegang, in de administratie der Criminele Justitie.* Dit ontwerp is daarna, ten fine van consideratien en advies, gesteld geworden in handen van het Hoog Geregtshof, hetwelk, onder eenige bijvoegingen, heeft geadviseerd, om die *Voorschriften* tot een Algemeen Reglement te arresteren. De Regering vond echter goed hetzelve ontwerp nader te stellen in handen van den Raad van Indië Mr. H. J. VAN DE GRAAFF, ten einde zijne bedenkingen deswege mede te deelen; welke verdienstelijke Hooge Ambtenaar, met zijnen gewonen ijver, daaraan heeft gearbeid en dat stuk, door zeer vele belangrijke bijvoegingen, tot een meer Algemeen Reglement heeft omgewerkt. De Gouverneur Generaal Baron VAN DER CAPELLEN dit een en ander terug hebbende ontvangen, heeft hetzelve vervolgens aan den President van het Hof, Mr. P. S. MAURISSE afgegeven, om ten laatsten een aannemelijk geheel te erlangen, die dan ook daaraan met vlijt werkzaam geweest is, en hetzelve, nog vóór het vertrek van den Baron VAN DER CAPELLEN naar *Nederland*, en wel bij Rapport van 20 December 1825, heeft afgedaan. Na dien tijd heeft men er niet meer aan gearbeid en schijnt aan hetzelve eene doode plaats te zijn aangewezen onder de, in het archief der Algemeene Secretarie, *gedeponeerde stukken.*

Dat de invoering der nieuwe Wetgeving in ons Vaderland, de hooggespannen verwachting van derzelver toepassing op Nederlandsch Indië, door onzen beminden Koning zelven opgewekt, spoedig moge verwezenlijken, is de hartelijke wensch van alle weldenkenden; doch, wanneer wij in aanmerking nemen, dat een moeijelijk gedeelte der nieuwe Nederlandsche Wetgeving, namelijk het *Strafregt*, nog onafgedaan ligt; dat, voor als nog, het oogenblik niet schijnt genaderd te zijn, dat *Nederland* zich in deze nieuwe Wetgeving op het Strafregt zal mogen verheugen, en eindelijk, dat er eene algemeene herziening van alle de Wetboeken noodzakelijk zal zijn, voor dat dezelve in *Indie* zullen kunnen worden ingevoerd: dan kan daaruit van zelve worden afgeleid, dat die invoering een aanmerkelijken tijd zal vereischen, en dat wij ons derhalve nog niet zoospoedig, over eene volkomene bevrediging van onze reeds zoo lang gekoesterde en toch zoo billijke wenschen zullen mogen verblijden.

3 Junij 1839. Mr. P. Mijer.

FRANCISCUS XAVERIUS,

de Apostel van Indië.

Onder het goede dat de orde der Jesuiten, in vroegere dagen, heeft tot stand gebragt, mag men voorzeker aan hare pogingen om het Christendom heinde en verre ook onder de heidenen te verspreiden, een eerste plaats inruimen. In 1540, door IGNATIUS LOYOLA, een' Spaansch edelman, ontworpen en gesticht, verhief zij zich weldra tot de voornaamste orde die ooit in de Roomsch Catholijke Kerk ontstaan is, werd een oefenschool van wetenschappen en geleerdheid, en was de moeder van onderscheiden voortreffelijke en uitstekende mannen. Naar alle oorden der wereld zond zij hare gezanten, die door haar zelve opgevoed en onderwezen, en door de striktste gehoorzaamheid aan haar verbonden, eene ontzettende magt en onwederstaanbaren invloed zoo wel op het Godsdienstig en maatschappelijk leven der burgers, als op de handelingen en regering der Vorsten uitoefenden. Dat die magt over 't algemeen en voornamelijk in handen van onwaardigen, dikwijls verderfelijk was, heeft de geschiedenis op menige bladzijde bewezen; maar dat zij ook meermalen en in verschillende opzigten, wanneer edele en alleen door liefde en ijver vóor het goede gedreven mannen haar uitoefenden, heilzame en gezegende gevolgen had, daarvan zal de volgende schets van den *Apostel van Indië* een schitterend voorbeeld opleveren.

In 1497 werd FRANCISCUS te *Xavier*, een kasteel in *Aragon*, niet verre van *Pampelona* de hoofdplaats van *Navarre*, geboren. Hij was uit een aanzienlijk geslacht gesproten, en veranderde zijnen eigenlijken naam DE JASSU naderhand in dien zijner geboorteplaats *Xavier*, zoo dat

hij als FRANÇOIS XAVIER, of volgens den Latijnschen uitgang FRANCISCUS XAVERIUS, algemeen bekend is. Reeds vroeg zond zijn vader hem naar *Parijs*, om er eene geletterde opvoeding te ontvangen, en zou hem, toen deze naar zijne meening genoegzaam voltooid was, van daar hebben teruggeroepen, zoo eene zuster van den jongeling, die zich te *Gend* aan het kloosterleven wijdde, hem van dit voornemen niet had afgebragt (*). Met grond mogen wij uit deze bijzonderheid afleiden, dat de knaap reeds vroegtijdig blijken van eenen goeden aanleg had gegeven; want, ofschoon op de voorzegging die men der kloosterzuster in den mond legt, dat haar broeder de door God bestemde Apostel der nieuwe wereld zou wezen, wel wat valt af te dingen, schijnt zij echter overtuigd te zijn geweest, dat FRANCISCUS eens een nuttig lid der geestelijkheid zou worden.

Deze verwachting werd dan ook door de uitkomst bevestigd: met vernieuwden ijver legde hij zich te *Parijs* op de wetenschappen toe, muntte, door een voorbeeldig gedrag en regt Christelijk leven, boven anderen uit, en begaf zich, na zijne studien met roem te hebben geeindigd, naar *Rome*.

Van hetgeen hij hier als geestelijke verrigtte is het thans de plaats niet te spreken. Genoeg zij het, dat hij als een uitstekend man, en voortreffelijk Christen zich gedroeg, en als zoodanig onder zijne tijd- en geloofsgenoten bekend stond. Toen dan ook in 1540, mede door zijn toedoen en zijne bemoeijingen, de orde der Jesuiten gesticht was, en de Kerk, die in *Europa* zoo zeer van haar magt en aan-

(*) Zie *Imago primi saeculi Societatis Jesu. Antw.* 1640, *pag.* 600 *sqq.*

zien had verloren, zich elders zocht uittebreiden en te vergrooten, werd hij reeds in 1541 met de eervolle en belangrijke zending belast om, als Nuntius Apostolicus, aan de Oostersche volkeren het Christendom te verkondigen. Het strekt zijn vorig leven tot eer, dat juist hij tot die waardigheid werd verkoren: want de orde, die in de keuze harer dienaren zoo gelukkig was, meende in hem den man te vinden, wiens gehoorzaamheid, standvastigheid, kloekmoedigheid en wijsheid in staat waren, om die belangrijke taak gelukkig te volbrengen: en de volgende bladzijden zullen het bewijzen, hoe de edele man die goede gedachten der orde waardig was.

Den 5den April 1541 verliet XAVERIUS *Europa*; met eene vloot die van *Lissabon* vertrok om den nieuw benoemden Onder-Koning MARTIN ALFONZO DE ZOSA naar *Indië* overtevoeren. Zonder eenige buitengemeene uitrusting te willen aannemen, zonder zich eenigzins op zijne waardigheid te laten voorstaan, was hij aan boord de nederige geestelijke, de vriend van kranken en ongelukkigen, de bemoediger van zwakken en vreesachtigen. Hij sliep onder den blooten hemel, hij onderwees diegene van het scheepsvolk, die naar hem hooren wilden, in de leer des Christendoms, hij verzorgde en troostte de zieken, en bediende hun de Sacramenten der kerk. Zoo door zijne togtgenooten geacht en bemind, kwam hij, na eene lange maar gelukkig volbragte reis, den 6den Mei 1542 te *Goa*, de hoofdstad van de Portugesche bezittingen in *Oost-Indië*, op een eiland van denzelfden naam, beoosten de Malabaarsche kust gelegen.

Het Christendom vond hij over 't algemeen in *Indië* in eenen beklagenswaardigen toestand. Aan hun beginsel getrouw om het Catholicisme met geweld in te voeren, waar het door overreding of zachtere middelen geen wortel

wilde schieten, had dan ook het zwaard der Portugezen in alle hunne bezittingen het kruis geplant. Reeds hadden Koningen en Vorsten het nieuwe geloof omhelsd, en geheele scharen van Heidenen het teeken des doops ontvangen. Maar geenen weldadigen invloed op leven en wandel, geene beschaving en veredeling van verstand en hart, geene vruchten van heiligheid en liefde ontdekte men in die nieuwe leden der Kerk. De uiterlijke verpligtingen en plegtigheden werden zoo goed mogelijk waargenomen, maar geest en leven ontbraken geheel: terwijl bij den naam van Christenen de woeste zeden en onmenschelijke gebruiken der Heidenen bewaard bleven. En hoe kon het anders, waar de staatkunde en niet de liefde de stichtster was der nieuwe godsdienstleer? waar de invoering van het Christendom niet het doel was, maar een middel tot vestiging en verzekering van de magt en den invloed van den staat? Daarbij waren de Portugezen, die zich in *Indië* gevestigd hadden, geene voorbeelden van deugd en braafheid, geene verkondigers van den grooten Leeraar, naar wiens naam zij zich noemden, door leven en wandel. De Priesters, meestal Franciskaner geestelijken (*), die van tijd tot tijd uit *Europa* derwaarts waren gekomen, hadden weinig zedelijken invloed op de bevolking en waren zelve, wat hunne verstandelijke en godsdienstige vorming betreft, weinig aanbevelenswaardig.

Onder zulke geloofsgenooten die in het midden eener Heidensche bevolking woonden, kwam Xaverius, om

---

(*) Er waren echter ook sommige Dominicanen en leden van andere geestelijke orden; zoo als onder anderen blijkt uit *Valentijn Oud en Nieuw Oost-Indië V deel, 2de stuk blz. 46.*

de leer zijner kerk te prediken, en hare grenzen uitte breiden. Dat zijne voornemens zuiver en edel, dat zijne bedoelingen opregt waren, en wars van alle aardsche en wereldsche vooruitzigten, daarvoor strekken ons zijn edele inborst, zijne grootheid van ziel, en het geloof en de liefde, die in zijn harte gloeiden, ten waarborg. Of hij echter, volgens onze wijze van zien, in de middelen tot het bereiken dier bedoelingen, niet gefaald heeft, is eene vraag die door ieder onbevooroordeelde niet ligt ontkennend beantwoord en ook in deze onze beschouwing bevestigd zal worden. Immers als lid eener instelling, die het zich ten pligt rekende den uitwendigen bloei der Kerk waartoe zij behoorde, door alle middelen, geoorloofde en onwettige, te bevorderen, en die van hare dienaren eene onvoorwaardelijke en blinde gehoorzaamheid eischte, stond het hem, volgens zijne meening, niet te beoordelen of het geen van hem werd gevorderd den toets der regtvaardigheid kon doorstaan; de uitbreiding des Christendoms op wat wijze ook was de pligt hem door de *Societas Jesu* opgedragen, en nu mogt hij alle middelen die daartoe konden dienen te baat nemen. Hij verkeerde in de vaste overtuiging, dat de vereeniging waartoe hij behoorde alleen den roem van Christus en het geluk der menschheid bedoelde, en in die overtuiging volgde hij blindelings hare bevelen, werkte en arbeidde met de inspanning van alle krachten, en waagde gezondheid en leven.

Met weemoed zag hij den verwaarloosden, ongodsdienstigen en onzedelijken toestand zijner geloofsgenooten te *Goa;* en vóór hij dus naar buiten begon te werken, rekende hij het noodzakelijk de, in naam reeds bestaande, leden der Kerk te hervormen en te verbeteren. Geene middelen liet hij dan ook onbeproefd; dag en nacht was

hij bezig kinderen en volwassenen te onderwijzen, jongelieden van hunne misdrijven terugtebrengen, en door bijzondere vermaningen en openlijke predikatien, door harde bestraffingen en vriendelijke opwekkingen tot boete en berouw, in een woord, door alle middelen der liefde het volk tot deugd en heiligheid te keeren (§). Hij rigtte hier tevens een *Collegium Societatis Jesu* op, hetwelk als een *Seminarium* moest dienen, om jongelieden te vormen tot geestelijken, die hem naderhand in zijne prediking des Christendoms behulpzaam zouden zijn en die, in vervolg van tijd, de zorg voor de leden der Kerk op zich zouden nemen.

Na alzoo aan deze hervorming van *Goa*, de eerste hand gelegd en de eerste goede vruchten er van gezien te hebben, liet hij eenen geestelijke PAULUS CAMERS, door JACQUES DE BORBA bijgestaan, ter verdere voortzetting van het werk achter, en vertrok zelf, van FRANÇOIS MANSILLA eenen jongeling, die eens de waardigheid van Priester hoopte te bekleeden, vergezeld, naar *Madure*, een distrikt van *Decan* op de vaste kust van *Indië*, toen onder het gebied van een' magtig Inlandsch Vorst. Om eenig denkbeeld te geven van de wijze waarop hij hier en elders het Christendom zocht in te voeren, zij het genoeg op te merken, dat hij te vreden was, zoo zijne nieuwelingen het *Ave Maria*, het *Pater Noster*, het *Credo* en wat dies meer zij, van buiten kenden. Den eigenlijken aard des Christendoms geloof en liefde, waarbij niet alleen het verstand maar het geheele gemoed wordt vervuld en aangedaan, zocht hij ze niet in te prenten. Zijne orde vorderde eene *spoedige* aanwas en vermeerdering van de Leden der Kerk, en hij

(§) Zie *Imago primi Saeculi Societatis Jesu pag.* 106.

vermeende verpligt te zijn aan dat verlangen te voldoen: ofschoon wij met eenigen grond vermoeden, dat dit beginsel der orde met zijne eigene overtuiging niet geheel en al strookte, maar dat hij vermeende deze aan die zijner meesteresse te moeten opofferen. Althans wij gelooven dit te mogen opmaken uit de moeite, die hij zich gaf, om overal waar hij kwam ook de zeden der Christenen te verbeteren, en, waar tijd en gelegenheid zulks toelieten, meer te doen dan de orde van hem verlangde, door niet alleen het getal der Christenen te vermeerderen maar ook hunne hoedanigheid te veredelen.

In het land van *Madure* waren de vruchten van zijnen arbeid niet groot. De magt van den Vorst en de haat der Braminen, wier godsdienst hier de heerschende was, tegen het Christendom, waren moeijelijk overtekomen hinderpalen. Ondertusschen zoude hij hier, volgens het verhaal van VALENTIJN, nog eenige *St. Thomas*-Christenen gevonden hebben (*), die echter geheel waren ontaard en

---

(*) Onder de menigvuldige overleveringen, die er van de Apostelen en hun leven en uiteinde bestaan, vindt men onder anderen ook deze, dat THOMAS in *Indië* zou geweest zijn, en het Evangelie zou verkondigd hebben, en dat aan hem de *St. Thomas* Christenen hun' oorsprong zouden verschuldigd zijn. Deze traditie is echter van later dagteekening, immers zij komt het eerst bij GREGORIUS NAZIANZENUS, dus in de vierde eeuw na CHRISTUS, voor; wij geven daarom de voorkeur aan het op beter geschiedkundige gronden steunende verhaal, dat de *St. Thomas*-Christenen in *Indië* ontstaan zijn door het in 489 uitroeijen der, wegens ketterij in een' kwaden reuk staande, Godgeleerde school te *Edessa*; welker leerlingen en onderwijzers eerst naar *Persië* de vlugt namen, toen zich in *Indië* verspreidden, en daar den naam van *St. Thomas*-Christenen

verbasterd. Onder deze zou hij met vrucht gewerkt, hunne denkbeelden hervormd en hunne zeden verbeterd hebben, en, door middel van hen, nog een groot aantal uit de geringere klasse des volks tot het Christendom hebben overgehaald. Van het Land van *Madure* stak hij naar het *Man-aar* eiland over, bleef tot December bij en om de kaap *Comoryn*, en keerde toen naar *Goa* terug.

Zoo werkte hij op *Ceylon* en op de kust van *Malabar* bij afwisseling tot 1546. Eene aanzienlijke vermeerdering van het getal der Christenen, was het gevolg van zijnen arbeid: sommigen beweren onder anderen, dat hij eens, in den korten tijd van drie maanden, 40,000 *Parroeas* tot het Christendom heeft overgehaald, hetwelk onze VALENTIJN (*) wel in twijfel trekt, doch waarbij hij zeer naïf de volgende reden, die het weder meer waarschijnlijk zou maken, opgeeft: »maar," zegt hij, »als men aan de »andere zijde weer overweegt, dat de gansche belijdenis »dezer Christenen maar in een Ave Maria en een Pater »Noster bestaat, 't geen ik geloove dat die botte *Par-*»*roeas* met veel moeite geheel of ten deele in dien tijd »van buiten geleerd, maar zoo ras XAVIER weg was »weer vergeten hebben, zal men dit ligt kunnen aanne-»men."

Wat hier ook van zij, dit is zeker, dat het ons een bewijs is van 's mans onvermoeiden ijver en onophoudelijke pogingen, om den hem opgedragen last, van zoo

---

aannamen. VALENTIJN geeft echter een menigte andere, minder geloofwaardige, overleveringen van de *St. Thomas*-Christenen in *Indië* op. Zie *Oud en Nieuw Oost-Indië*, V deel I stuk bladz. 112 enz.

(*) *Oud en Nieuw Oost-Indië*, V deel Iste stuk bladz. 421.

velen tot het Christendom over te halen als mogelijk was, te volbrengen. Daarbij waren de middelen die hij aanwendde niet het zwaard, maar zachte toespraak en beloften, en zoo als eenige Portugesche geschiedschrijvers van dien tijd, en, in navolging van hen, ook anderen vermelden, wonderen en buitengewone daden. Op dit laatste echter, zullen wij gelegenheid hebben later terug te komen en er ons gevoelen breeder over uiteentezetten.

Nadat hij dan zoo veel mogelijk den toestand des Christendoms te *Goa* had verbeterd, aan de uitbreiding dier godsdienst onder de heidenen op *Malabar* en *Ceylon* had gewerkt en bekwame priesters had gevormd, welke dien arbeid verder konden voortzetten, vertrok hij in Januarij 1546 naar *Banda*, en van daar naar *Ambon*, waar hij den 16den Februarij aankwam. Gelijk vroeger te *Goa*, vond hij ook hier en in de geheele *Molukkos* de bestaande gemeenten in eenen beklagenswaardigen toestand; onverschilligheid en slechte zeden bij de Europesche, domheid en dwazen trots bij de Inlandsche Christenen, en hebzucht en luiheid bij de geestelijken. Daarenboven werden te *Ambon* de Christenen op dat tijdstip door hunne heidensche landgenooten vervolgd en in het naauw gebragt, zoodat velen, gedrongen door de omstandigheden, weder afvielen. Met zijnen gewonen ijver stelde hij dadelijk pogingen in het werk, om die vervolgingen te doen ophouden, en wijdde zich toen geheel aan de verbetering en vorming der bestaande gemeenten. Hij rigtte scholen op, waarin niet alleen het geheugen der leerlingen, door het van buiten leeren van Catechismus en formulieren, werd geoefend, maar waarin tevens hun begrip werd opgescherpt door opheldeningen en verklaringen van hetgeen ze zich in het hoofd moesten prenten, terwijl hunne zedelijke vorming niet uit het oog

werd verloren. Vooral ook was zijn voorbeeld hier weder van onberekenbaren invloed op de bevolking. Hij onderwees niet alleen door woorden en gesprekken, maar zijn geheele persoon maakte eenen gewenschten indruk, en was als 't ware het beeld, dat ieder hoogachtte en waarnaar elk zich zocht te vormen. »Door zijne strenge en ingetogen manier van leven" zegt VALENTIJN, die anders niet zeer gunstig van zijne werkzaamheden spreekt, »deed hij »meer nut in dien korten tijd, dan door alle zijne mede»arbeiders in vorige jaren hier verrigt was (*)."

Maar naauwelijks zag hij hier de eerste vruchten van zijnen arbeid en begreep hij dat thans de door hem gedeeltelijk medegebragte, gedeeltelijk daar gevonden maar met nieuw leven en veerkracht door hem bezielde, geestelijken, op de nu gelegde fondamenten konden voortbouwen, of de rustelooze ijver die hem aanvuurde, trok hem weer naar elders. Immers hij vernam hoe op de kust van *Moro* (†), de zaden des Christendoms, door de veroveringen van CATABRUNO, een' veldheer van den Koning van *Gilolo* en bitter' Mohamedaan, geheel dreigden te worden uitgeroeid. In 1535 had deze veroveraar er een jammerlijk bloedbad aangerigt, waarbij honderden Christenen waren vermoord; en geen priester durfde meer derwaarts gaan om zijne verdrukte geloofsgenooten bij te staan in den nood en te bemoedigen en te vertroosten, sedert verscheiden, die er heen waren gezonden, door vergif of op een andere wreede wijze den dood hadden gevonden. Dat was het

(*) VALENTIJN, *Oud en Nieuw Oost-Indië*, *deel III*, *bladz.* 30.

(†) Op het groote eiland *Gilolo*, een der *Moluksche* eilanden, gelegen: ook wel het noord-einde van *Halamahera* genaamd.

land, waar zijn pligt en zijn moed hem henen riepen. Na een verblijf van nog geen vier maanden, verliet hij *Amboon*, en begaf zich eerst naar *Ternate* om vervolgens van daar naar *Moro* over te steken. Eene gevaarlijke en moeijelijke reis bragt hem hier behouden aan land, waar hij door zijne landgenoten vriendelijk werd ontvangen. Op de zelfde wijze als te *Ambon*, werkte hij ook gedurende drie maanden te *Ternate* aan de zedelijke verbetering der bestaande Christenen, en verzocht aan 't einde van dien tijd een vaartuig, om den voorgenomen togt naar de kust van *Moro* te ondernemen.

De Portugesche Landvoogd JORDAN DE FREITAS, die den edelen man hoogschatte, en zijne overige vrienden zochten hem van dit voornemen aftebrengen, bragten hem de gevaren voor den geest, die hij te gemoet ging en den bijna gewissen dood, die hem, even als de vorige priesters welke derwaarts gestevend waren, wachtte. De landvoogd weigerde hem zelfs een vaartuig. Maar niets kon den voortreffelijken XAVERIUS weerhouden. 't Geloof en de liefde, de gehoorzaamheid aan zijne orde, en de overtuiging dat zijn pligt hem derwaarts riep, waren zoo vele onwederstaanbare drangredenen; zoodat hij, in weerwil van 's Landvoogd's verbod, een vaartuig wist te verkrijgen, en naar het land vertrok waar een vreesselijk lot hem scheen te verbeiden.

Eene bijzonderheid in dezen tijd voorgevallen mogen wij niet onopgemerkt voorbij laten gaan, omdat zij ons 's mans karakter weder van eene schoone en voortreffelijke zijde leert kennen, en over de drijfveeren die hem tot zijnen arbeid noopten een helder licht verspreidt. Door de komst van eenige priesters ontving hij, juist toen hij zich voor zijn' togt naar de kust van *Moro* gereed maakte, de tij-

ding dat hij, wegens zijne groote verdiensten en uitstekende hoedanigheden, door IGNATIUS LOYOLA tot *Provençaal van Indië*, een der hoogste waardigheden in de orde der Jesuiten, benoemd was. Had nu eerzucht en begeerte naar roem of eenige andere minder edele drijfveer hem tot dus verre aangespoord, dan was aan die hartstogt thans voldaan, en zou hij liever de hem te beurt gevallen eere en onderscheiding onder zijne landgenooten genieten, dan een' bijna gewissen dood te gemoet snellen; maar neen: geen aardsche en wereldlijke voordeelen; geen zucht naar laauweren en grootheid sporen hem aan tot het geen hij werkt en verrigt voor den roem van CHRISTUS; en juist die onderscheiding, welke hem te beurt is gevallen, beschouwt hij als een prikkel te meer om voor de uitbreiding van die Kerk alles te wagen, van welke hij thans zulk een gewigtige steun en staf uitmaakt, en welker leden vol verwachting de oogen op hem hebben gevestigd.

Behouden kwam hij dan op de kust van *Moro* aan, en de Voorzienigheid zegende er zijn werk. Eerst was de bevolking van hem afkeerig, sommigen leiden het op zijn leven toe, anderen ontvluchtten hem: maar hij bleef overal de vriendelijke verkondiger van geloof en liefde, de waardige prediker van de leer der Kerk, de edele voorganger in deugd en braafheid. Daardoor won hij langzamerhand aller harten: en hoewel hij duizende gevaren had door te staan, mogt hij echter in de drie maanden, die hij er doorbragt, eenen geheel anderen geest onder de bevolking brengen, en velen tot de kerk overhalen. Jammer maar dat er niemand was die moeds genoeg bezat, om hetgeen XAVERIUS hier geplant had te blijven bewaken, (*) en

---

(*) Wel lezen wij bij VALENTIJN (*Oud en Nieuw Oost-Indië*,

dien goeden geest der bevolking levendig te houden; dan zoude misschien niet zoo spoedig het goede dat hij hier heeft gesticht zijn verloren gegaan, zoodat zeven jaren later daarvan geen spoor meer te vinden was.

In het laatst van hetzelfde jaar 1546, kwam hij te *Ternate* terug. Getrouw aan het beginsel zijner orde om met alle kracht den aanwas van de leden der Kerk in het Oosten te bevorderen, stelde hij ook nu niet alleen zijne ijverigste pogingen in 't werk om heidenen en Mohamedanen tot het Christendom overtehalen, maar hij stichtte hier tevens een huis of opvoedingsgesticht voor priesters uit de orde der *Jesuiten*, dat een waarborg zou wezen tegen het op nieuw verdooven en ontaarden van den nu pas weder opgewekten Christelijken geest te *Ternate*. Ook te *Ambon* vinden wij hem voor het einde van dit jaar nog eenmaal terug, en nu bepaalde hij *Malacca* voor eenigen tijd tot zijn' werkkring.

Na zoo een groot gedeelte van den Indischen Archipel doorkruist te hebben, hield hij zich tot het jaar 1549, beurtelings te *Goa*, op *Ceylon* en in den omtrek op, ging ijverig voort met het verzorgen der inwendige aangelegenheden van de kerk, en het uitbreiden harer grenzen, en bragt zelfs Indische grooten en Vorsten, onder anderen den Koning van *Gale*, op *Ceylon*, tot het Christendom (*).

deel I blz. 382) dat NICOLAAS NUONES, een door hem van *Malacca* ontboden priester, na XAVERIUS op de kust van *Moro* werd geplaatst; maar deze schijnt een man geweest te zijn, die aan de goede zaak meer afbreuk dan voordeel bragt, en die slechts korten tijd den hem aangewezen post vervulde.

(*) VALENTIJN, *Oud en Nieuw Oost-Indië*, V dl, II st., bl. 46.

Wij zijn thans aan een belangrijk gedeelte van de werkzaamheden van XAVERIUS, met onze beschouwing genaderd, zijnen arbeid namelijk in *Japan*, om ook daar het Christendom te vestigen en uittebreiden. Reeds langen tijd hadden de Portugezen pogingen gedaan, om met dit rijk handelsbetrekkingen aanteknoopen en er hunnen invloed te vestigen: en ofschoon dit tot nog toe vruchteloos was geweest, gaf in 1547 de aankomst van eenen Japanschen jongeling te *Malacca*, aanleiding om dit op nieuw en met meer klem te beproeven. Hoe en waarom die jongeling zijn vaderland had verlaten, staat niet duidelijk aangeteekend: maar het is zeker dat hij zich tot het Christendom liet bekeeren, en bij den doop, zijnen naam ANGER veranderde in dien van PAULUS DE SANTA FÉ of PAULUS VAN HET HEILIGE GELOOF (*). Hij schijnt een man te zijn geweest, die de door hem omhelsde godsdienst met hart en ziel was toegedaan, en ook zijne landgenooten met deze leer des geloofs en der liefde wilde bekend maken. Althans hij stelde XAVERIUS, die nog altoos vol ijver en vuur op de vaste kust van *Indie*, en de digt daarbij gelegen eilanden, het Christendom predikte, voor, om met hem naar *Japan* te gaan, ten einde daar de zaden dier godsdienstleer te strooijen, welke er in korten tijd welig zouden tieren. Schoone gelegenheid voor eenen man als de ijverige Provençaal van *Indie*, om aan zijn vurigste verlangen, de uitbreiding der kerk, te voldoen! Een geheel volk, een uitgestrekt land staat voor hem open, eene nog bijna onbekende natie staat gereed om het kruis van

(*) Zie G. F. MEIJLAN, *Geschiedkundig overzigt van den handel der Europezen op Japan bladz.* 3, in de *Werken van het Bataviasche Genootschap*, *XIV deel.*

Christus te ontvangen! Aanstonds maakte hij dan ook aanstalten om aan dezen voorslag te voldoen: zoo veel mogelijk stelde hij jonge priesters en geestelijken aan, opdat deze voor den toestand der gemeenten, die hij thans achterliet, mogten waken: in persoon ging hij de meeste plaatsen nog eens rond, om de leden der kerk eene laatste vermaning, en een vaderlijke waarschuwing voor afval en verleiding toetevoegen.

Vol van de schitterendste verwachtingen en schoonste ontwerpen vertrok hij nu in 1549, van Paulus de Santa Fé vergezeld, naar *Japan*, en vestigde zich hier het eerst in de vaderstad van zijnen jongen medgezel, *Cangoxuma* genaamd, op het eiland *Bungo* of *Xikoko*. In den beginne echter waren de vruchten van zijn werk ontmoedigend. Immers onbekend met de taal des lands, moest hij de vertaling der stukken die hij den inboorlingen wilde voorhouden, en zelfs de vertolking van ieder woord dat hij met hen wisselde, aan Paulus overlaten, die, ofschoon voor zich zelf misschien een duidelijk inzigt in de leer der Kerk bezittende, evenwel moeijelijk deze inzigten wist uit te drukken in de Japansche taal, waarin voor vele denkbeelden die hij hun wilde mededeelen, zelfs geen woorden waren te vinden. Ondertusschen kwam men die zwarigheden langzamerhand te boven. Daarbij zag het Opperhoofd van *Cangoxuma* duidelijk in, welke voordeelen hem het opkoopen der goederen, die met de Portugesche schepen waren aangebragt, zou opleveren, maakte dus van Xaverius, die hem de voornaamste dezer uitrusting toescheen, veel werk, en stond hem zelfs toe om zijne godsdienst aan de Japanners te verkondigen.

Van den korten tijd dat deze vergunning en vredelievende betrekking duurde, maakte de Provençaal een nut-

tig gebruik om de eerste kiem des Christendoms in *Japan* te planten. Wij zeggen korten tijd, want zoodra begonnen de Portugesche schepen niet met het naburige eiland *Firando* ook hunne handelsbetrekkingen te openen, of de vredebreuk was daar, zoodat het Opperhoofd van *Cangoxuma* nu alle verkondiging des Christendoms tegenging, en elken Japanner verbood zijne oude godsdienst te verlaten. Boven deze uiterlijke dwangmiddelen, had hij nog met vele andere zwarigheden te kampen, die meer op den reeds eenigzins ontwikkelden ziels-toestand der Japanners, in verband met de wijze waarop hij het Christendom verkondigde, betrekking hadden. Immers hij had hier niet met weinig nadenkende en nog geheel ruwe menschen te doen, maar met een volk, dat, met goede geestvermogens toegerust, die tevens niet ongebruikt liet. Zoo wierpen ze hem onder anderen tegen, hoe het toch mogelijk was dat, volgens de leer die hij hun predikte, hunne voorouders, welke niet tot de Roomsch Catholijke Kerk hadden behoord, ook niet zalig konden worden; daar hun deze leer toch niet vroeger was bekend gemaakt en die ongelukkigen dus zonder hunne schuld buiten de Kerk waren gebleven, en dus ook thans zonder hunne schuld rampzalig werden. Sommigen zelfs verweten het daarom de Portugezen, dat zij niet eerder waren gekomen om hun deze leer te prediken (*).

(*) Treffende overeenkomst tusschen de tegenwerpingen der Japanners tegen het Christendom, zoo als hun dat toen werd verkondigd, of liever tegen dit, toen met alle gestrengheid vastgehouden leerstuk der Kerk, en tusschen de reden waarom RADBOUD I Koning van *Friesland*, gereed staande om den doop te ontvangen, dien weigerde. Zijn voet reeds in de doopvont gezet hebbende, vroeg hij den Bisschop WOLFRAN, "wat er geworden

Alle deze moeijelijkheden schrikten hem echter niet af om de te *Cangoxuma* mislukte vestiging des Christendoms elders te beproeven. Hij begaf zich daarom naar het bovengenoemde eiland *Firando*, haalde er ongeveer honderd inboorlingen over, liet eenen der geestelijken, die hij van *Malacca* medegenomen had, ter verdere voortzetting van het werk hier achter, en vertrok toen naar *Amanguci* de hoofdstad van het vorstendom *Nangato*, op het eiland *Niphon*. En toen ook hier de vorst, die hem had ontboden en opening van zijne leer had gevraagd, hem daarop gelastte zijn gebied te verlaten; trok hij, onder het uitstaan van veel moeiten en gevaren, naar *Miaco*, maar moest ook weder van hier onverrigter zake vertrekken. Doch alle die teleurstellingen sloegen zijn moet niet neder. Nog eens beproefde hij bij den Vorst van *Amanguci* toegang te verkrijgen. Om hem te winnen en gunstig voor zich te stemmen vereerde hij hem een fraai uurwerk, en eenige andere zeldzaamheden. Het goud dat hem toen tot een tegengeschenk werd aangeboden sloeg hij af, met de woorden: »niet om goud of schatten te vergaderen zijn wij in uw »land zoo verre over zee gekomen, maar alleen om uwe »onderdanen de zegeningen der Christelijke Godsdienst te »schenken." En het was dit antwoord dat den Vorst bewoog hem daartoe vrijheid te verleenen, en dat de eerste

---

was van zijne afgestorvene Heidensche voorvaderen?" Op het antwoord, "dat deze allen zekerlijk verloren waren", trok de Vorst zijn voet weder terug; "daar hij liever met zijne voorvaderen in *Wodan* wilde zijn, dan met de Christenen in den hemel!" Zoo moeten alleen geloof en liefde, geen angst en vrees in de harten der volkeren worden opgewekt, zal het Christendom bij hen wortelen schieten.

aanleiding gaf tot de vestiging van het geloof der Kerk in het Japansche rijk. Nu toch, vooral ook door de gunstige gevoelens die de Vorst van *Bungo* langzamerhand weder voor hem was beginnen te koesteren, gesterkt en bemoedigd, en van geene dadelijk dreigende gevaren meer omringd, werkte hij aan de hem opgelegde taak, met dat gevolg dat zich spoedig eene vrij aanzienlijke menigte aan hem aansloot. Vooral in het genoemde rijk van *Bungo* had hij vele aanhangers. De Vorst zelf zou het Christendom hebben omhelsd, zoo de haat der omliggende Vorsten, en opstanden, die wegens zijne ingenomenheid met de nieuwe leer zijn rijk teisterden, hem daarvan niet hadden terug gehouden. Desniettemin bevoordeelde hij XAVERIUS op alle mogelijke wijzen, stond hem bij met raad en daad, voorzag hem van alles wat hij behoefde, en verheugde zich hartelijk in de goede vruchten van zijnen arbeid.

Zoo zag hij dan zijn' onvermoeiden ijver, en zijne rustelooze pogingen beloond; zoo was zijn vertrouwen op den goeden afloop zijner onderneming niet te leur gesteld. Hij rekende thans zijn pligt volbragt te hebben. De eerste gronden waren gelegd en nu liet hij het aan anderen over om daarop voorttebouwen. De priesters, die hij bij zijn vertrek in *Japan* achter liet, zetten het werk der bekeering dan ook met ijver voort, zoodat het Roomsche geloof onder de inboorlingen in korte jaren dusdanig toenam, dat verscheiden Vorsten en Landsheeren het omhelsden en zich lieten doopen (*).

(*) Over de verdere geschiedenis der Kerk in *Japan* verwijzen wij den lezer naar G. F. MEYLAN, *l. l.* bl. 3 enz. Alle deze bijzonderheden over het werk van XAVERIUS in *Japan*, vindt men bij VALENTIJN' *Oud en Nieuw Oost-Indië*, *deel V*, *II stuk*, *bladzijde* 150 *sqq*. Uitvoeriger echter en naauwkeuriger is de eerste

Maar ofschoon hij zijn werk in *Japan* vooreerst als geëindigd beschouwde, staakte de voortreffelijke man echter zijnen arbeid voor de Kerk, waar aan hij zich verbonden had, niet. Een ander reusachtig denkbeeld had hem reeds lang voor den geest gestaan, en al zijn verlangen en begeeren tot zich getrokken. *China*, een rijk, zoo om zijne uitgestrektheid en vruchtbaarheid, als om zijne inwoners beroemd, maar voor 't overige toen nog weinig bekend, was het land, waaraan hij thans zijne krachten wilde wijden. Wel waren er van tijd tot tijd reeds eenige spranken van het Christendom uitgestort, maar opzettelijk had men nog geene pogingen aangewend, om er de leer des Kruises te prediken (†). XAVERIUS zou ook hier de eerste zaden in de harten der menschen strooijen. Met dit voornemen verliet hij in 't begin van 1552 *Japan*, werd er in versterkt toen hij op zijne reis *China* zelve aandeed, kwam te *Goa* terug, nam van daar vier geestelijken en eenen jongen Chinees mede, en begaf zich naar *Malakka*, ten einde van daar naar *China* overtesteken. De Landvoogd Don ALVARO AVAYDO, die zich destijds te *Malakka* bevond, wilde hem wel zijn voorgenomen togt beletten, maar door niets liet hij zich afschrikken. Eene door hem ingediende klagte aan den Onder-Koning te *Goa* noodzaakte den Landvoogd hem zijn verlangen intewilligen, en zoo vertrok hij nog in hetzelfde jaar

vestiging en verdere voortgang des Chistendoms in *Japan*, behandeld door BERNH. VARENIUS, *Descriptio Japoniæ*. Amst. 1649, pars II., pag. 180 sqq.

(†) Er bestaan overleveringen en monumenten in *China*, waaruit men mag opmaken, dat de Christelijke Godsdienst er reeds vroeg bekend was geweest. Zie W. H. MEDHURST, *China*; *its state and prospects*. Pag. 220 sqq.

1552, waarin hij *Japan* had verlaten, naar *China*. Bij zijne komst aan de monding der rivier van *Canton*, vernam hij dat het binnenloopen aan vreemdelingen, op gevangenis of doodstraf was verboden, en zoo zoude dus de geheele uitrusting te vergeefs zijn geweest, en alle zijne plannen de bodem worden ingeslagen. Maar neen: ook dit gevaar en het vooruitzigt van mishandeling en den dood, bragt hem in zijn besluit niet aan het wankelen. Bij de duisternis van den nacht liet hij zich aan wal zetten op het eiland *Sancian* of *St. John*, omtrent dertig mijlen van de stad *Canton* gelegen. Meer echter dan landen vermogt hij niet, want reeds den 2den December van hetzelfde jaar 1552, toen hij zich ter naauwernood in *China* bevond, belette een hooger hand hem in het voortzetten zijner plannen; eene zware ziekte, denkelijk door het gebrek dat hij op dit woeste en ongastvrije eiland moest lijden, ontstaan, maakte een einde aan zijn leven, dat geheel aan de verkondiging van het Christendom en den roem zijner Kerk, was gewijd.

Men verhaalt dat zijn lijk in ongebluschte kalk op het eiland *Sancian* is begraven, en, eenige maanden daarna weder opgegraven, eerst naar *Malakka* en toen naar *Goa* is vervoerd. Anderen vermoeden dat het thans nog op *Sancian* rust. Dit althans is zeker dat hier een eenvoudig gedenkteeken voor hem is opgerigt, met het opschrift: Monument voor St. François Xavier, van de *Societas Jesu*, in de groote west, die in heerlijkheid is opgenomen, in den winter van het een-en-dertigste jaar van Ming Zea-tsing. A. D. 1553 (*).

(*) Zie Medhurst l. l. blads. 225. Er schijnt in dit opschrift, of in de opgave van Valentijn en anderen eene onnaauwkeurig-

Aan het einde van deze beschouwing staan wij verbaasd over den moed, de standvastigheid, de onbezweken trouw, den ijver, de arbeidzaamheid, en zoo vele andere voortreffelijke hoedanigheden meer van den man, wiens leven en daden wij hebben uiteengezet. Reeds hier en daar hebben wij gelegenheid gehad in die beschouwing zelve op te merken, hoe edel en ware, van alle aardsche of tijdelijke bedoelingen de drijfveeren waren, die hem tot zoo veel groots en goeds hebben aangespoord, en hoe al hetgeen in zijne handelingen minder valt goedtekeuren, niet aan zijn hart maar aan dwaling van zijn verstand moet worden toegeschreven; en thans nog een blik terugwerpende op het geheel van 's mans leven en werken, worden wij in dat gevoelen versterkt en bevestigd. — Gehoorzaamheid aan de orde waaraan hij zich had verbonden en aan de Kerk waartoe hij behoorde stond bij hem in alles op den voorgrond. Die gehoorzaamheid steunde bij hem op de overtuiging, dat de orde en de Kerk den roem van CHRISTUS en de uitbreiding zijner gemeente op aarde alléén ten deel hadden, en om dat te bereiken de beste middelen wisten aantewijzen. Aan die gehoorzaamheid offerde hij daarom zijne eigene gevoelens en overtuiging op; en maakte daardoor soms van middelen gebruik, die hij anders niet zou hebben gebezigd, of rigtte den aard zijner werkzaamheden zoodanig in, als hij anders niet zou gedaan hebben. Maar ofschoon die gehoorzaamheid niets van hem verlangde dan vermeerdering van het aantal leden der Kerk, deed hij meer dan dat, en bevorderde hij ook overal de goede

---

heid te bestaan; daar het eerste zijnen dood in 't begin van 1553 en de laatsten dien in December 1552 stellen.

zeden en den Christelijken geest der gemeenten; en ofschoon zij hem alle middelen geoorloofd maakte, zoo ze maar tot uitbreiding der Kerk konden strekken, is het echter bijna overal overreding, opwekking, vriendelijke toespraak, bestraffing en vermaning tot boete en berouw, die hij in het werk stelt: geene dwangmiddelen, geen zwaard, geene wapenen, worden door hem gebezigd. Wel verhaalt men, dat hij door het doen van wonderen en mirakelen de aandacht en het vertrouwen der volkeren tot zich zou hebben getrekken, (*) maar, ofschoon wij hieromtrent gaarne ieder zijn gevoelen laten, komt het ons evenwel voor, dat zijne tijdgenooten, verbaasd en getroffen door zoo vele uitstekende verrigtingen en groote resultaten van den voortreffelijken Xaverius, vermeenden die aan buitengewone tusschenkomst der Voorzienigheid te moeten toeschrijven, terwijl hij zelf misschien nimmer aan wonderen gedacht heeft. Te meer dewijl de vrome man van alles wat hij tot stand bragt, niet aan zich zelf maar aan God de eere toekende. Zoo zeggen bij voorbeeld de Portugesche schrijvers, die zijne daden en verrigtingen hebben opgeteekend, dat hij slechts ééne taal sprak, en desniettemin van alle volkeren verstaan werd, en dat hij wederkeerig alle volkeren verstond, welke ook hun tongval was (†); een denkbeeld dat al ligt bij

(*) Zoo zou hij op eenen avond de zon, die reeds was ondergegaan, weer hebben doen schijnen: zoo zou hij op een hem wederstrevend volk vuur van den hemel hebben doen regenen: zoo zou, toen zijn lijk in *Malacca* werd gebragt, de pest die de stad op eene vreesselijke wijze teisterde, plotseling zijn opgehouden: en wat van dergelijke verhalen meer zij. Zie *Imago primi saeculi Societatis Jesu pag.* 625, 631, 632, 634, 637 *etc.*

(†) Zie *Imago primi saeculi Societatis Jesu pag.* 631.

hem ontstaan konde, daar ze XAVERIUS onder zoo veel verschillende natiën zagen werken, en niet begrepen dat onvermoeide ijver en arbeidzaamheid en eene zekere gemakkelijkheid om talen te leeren, die hem eigen was, hem daartoe in staat stelden. Wij worden in dit vermoeden nog meer versterkt, dewijl wij, in de brieven door XAVERIUS aan IGNATIUS LOIJOLA geschreven, en waarin hij verslag geeft van zijne werkzaamheden, van die wonderen geen gewag vinden gemaakt (§).

Maar, wat hier ook van zij; zijne tijdgenooten hadden regt, zoo ze veronderstellen, dat geen gehoorzaamheid aan de orde en de Kerk alléén, zulke schitterende daden konden uitvoer brengen; ze hadden regt, zoo ze iets grooters en goddelijkers in hem meenden te zien. Ja dat goddelijke gloeide in hem met een onuitbluschbaar vuur: het was een onwankelbaar geloof en vertrouwen op de Voorzienigheid, het was eene vurige liefde voor Jezus Christus den Heer der Kerk, het was een heilige zucht voor de verbetering en veredeling, voor het geluk en de zaligheid des menschdoms, die hem aanvuurden en aanspoorden, en hem alle gevaren deden trotseren en verachten, en tot het laatste toe aan alle zijne denkbeelden en gevoe-

(§) Het is mij echter niet mogen gelukken alle deze brieven onder de oogen te hebben, maar alleen voo zoo verre er uittreksels van voorkomen bij B. VARENIUS *Descriptio regni Japoniæ*. Zoo doet het mij almede leed, dat ik hier naar eenige andere werken, die over XAVERIUS handelen vergeefs gezocht hebben: zoo als onder anderen naar die van TURSELINUS, van E ACOSTA, van J. DE LUCENA en anderen. Ook moet er onlangs te *Londen* zijn uitgekomen, *the life of Xavier* van eenen mij onbekenden schrijver, dat mij evenmin is in handen gekomen.

lens die rigting gaven, dat hij alléén voor Christus wilde leven, en eindelijk niet schroomde voor Christus te sterven. En dat vermogen ook alleen geloof en liefde. Gehoorzaamheid doet het geen de wetten vorderen en niet meer dan de wetten vorderen, maar geloof en liefde worden door geene grenzen afgebakend, en storten een moed en veerkragt in het hart, die door geene gevaren, noch verpletterende slagen en teleurstellingen en tegenspoeden kunnen worden uitgedoofd.

Zoo blijft dan de naam van XAVERIUS in dankbare nagedachtenis, overal waar CHRISTUS in *Indië* wordt aangebeden. De Roomsch Catholijke Kerk heeft hem den naam van *Apostel der Heidenen* gegeven, en onder hare heiligen opgenomen; maar welke denkbeelden men ook over die Kerk en den aard van zijn arbeid moge koesteren, altijd en voor allen zal hij een voorbeeld wezen van geloof en liefde, dat niet zonder bewondering en eerbied wordt aanschouwd.

Dr. W. R. van Hoëvell.

Tijdschrift

voor

NEERLAND'S INDIE.

JAVA.

Ten dienste van hen, die over dit eiland wenschen te reizen.

(Vervolg van pag. 257, 1e Jaarg. 1e Deel, No. 4.)

In het vorig gedeelte onzer reisbeschrijving over *Java*, bleven wij te *Cheribon*. Voor wij deze residentie verlaten, moeten wij nog spreken over een lustverblijf van den gepensioneerden Sultan Sepoe, *Soengie Ragie* genaamd, ongeveer twee palen van *Cheribon* gelegen, hetwelk wel eenigzins in verval is, maar toch nog altijd waardig blijft om bezocht te worden. Zoowel de beelden en versierselen die er gevonden worden, als het geheele grotwerk waaruit het bestaat, bewijzen dat het naar Chineeschen smaak is aangelegd, hetwelk ook door overlevering wordt bevestigd. Het ligt aan den grooten weg van *Cheribon* naar *Koeningan*, die hier door eene onafzienbare uitgestrektheid der rijkste en schoonste *sawa*-velden heen loopt. Zoodra men zich buiten de naauwe straten van *Cheribon*, eene sterk bevolkte en ongeregeld gebouwde hoofdplaats, bevindt, valt het oog over een gedeelte dier vruchtbare vlakte, welke deze stad tot op ettelijke palen afstands omgeeft, en den

eentoonig natuurtooneel zoude opleveren, zonder de bekoorlijke afwisseling, welke de schoone en daarin zoo talrijk gelegen *dessa's* er aan geven. Deze geheel door rijstvelden omgeven en bewoonde boschkaadjes, die rijk van allerlei [illegible] vruchtboomen en [illegible] zijn voorzien, boven welker kruinen zich de gekroonde *klapper-* en *pisang*-boomen pragtig verheffen, geven eene levendigheid aan het gezigt, die het oog der reizigers met genoegen op deze streek doet rusten. De drie groote wegen die hier ineenloopen, zijn door de menigte landlieden en inlanders van alle klassen, die ze gedurig begaan, regt druk en levendig, terwijl men langs dezelve, even als in de geheele Residentie *Cheribon*, op bepaalde afstanden, steenen wachthuisjes vindt geplaatst, die vooral thans zoo netjes door de inlanders van steen gebouwd, met kalk bepleisterd, en met alle soorten van gekleurd bloemwerk beschilderd worden, dat de hiermede niet bekende reiziger ze ligt voor zoo vele koepeltjes zoude aanzien.

Te midden van dit schoone landelijk tooneel voorbijrijdende, slaat men regts eenen binnenweg in, gaat eene kleine indigo-fabrijk, met de daarbij behoorende gebouwen (zoo als er in deze Residentie ruim 150 gevonden worden) voorbij, en komt dan, na nog een klein eind wegs te hebben afgelegd, op een vrij groot plein, dat omgeven en beschaduwd wordt door eenige zware boomen, die het de zigt als het ware daaronder verschuilende bouwvallen, getuigen van de oudheid en vroegere pracht der geheele plaats. Hier stapten wij af en lieten ons, na eenige oogenblikken met belangstelling het uiterlijke van dezen kerthof besigtigd te hebben, door een inlandsch *dessa*-hoofd binnen geleiden.

Het uiterlijke van *Soengie Ragie* heeft wel wat van eene

fortificatie, en vertoont een aarden wal, hier en daar met nagebootst rotswerk versierd, waar drie openingen in zijn, alle van verschillende gedaante. In het midden ziet men de overblijfselen van een soort van voorportaal, hetwelk aan eenen kleinen vijver ligt, en waarop een steenen brug gelegen heeft, om daarover in het portaal te komen; terwijl er buitendien links en regts van den vijver nog toegangen zijn, die met eene soort van in het rotswerk uitgehouwen smalle wenteltrappen derwaarts leiden. Dit voorgebouw is van eene geheel vreemde bouworde, bevat eenige thans ledige nissen, en eenen van buiten onzigtbaren ingang, bestaande in een naauw poortje, hetwelk naar eenen zich in een donker gewelf kronkelenden gang voert, waarlangs men binnen het lustverblijf kan komen. Binnen gekomen zijnde, wordt het oog getroffen door een inderdaad hoogst zonderling en veel afwisselend bevattend schouwspel, hetwelk wordt daargesteld door eene aaneenschakeling van nagebootst rotswerk, van de meest verschillende gedaanten, hier en daar versierd met beelden van aardewerk, met Europesche gekleurde borden, tigchels, zoo als men in het Vaderland aan de schoorsteenen van boerenwoningen wel vindt, en Chinesche en Japansche bloempotten van allerlei fatsoen, waarvan sommige met bloemen beplant. Eenige kleine poortjes en donkere gangen vertoonen zich bij de eerste intrede, en derzelver getal vermeerdert, naar mate men het zamenstel verder onderzoekt. Verscheiden derzelve loopen uit in onderaardsche holen; anderen leiden met trappen naar den top van de hoofdrots, waarop een klein koepeltje geplaatst is, ter naauwernood groot genoeg om een persoon tot zitplaats te verstrekken; anderen weder leiden naar het ruimste gedeelte van het zich tusschen dit nagemaakte rotswerk bevindende, deels

Men rijdt door en langs onderscheidene dessa's, waarvan de voornaamste zijn *Moendo*, *Gabang* en *Losarie*. In den grooten inham, die van *Cheribon* tot *Gabang* of *Gebang* eene kom formeert, verzamelen zich in zeker jaargetijde, duizende van visschen, welke door de inwoners der dessa *Moendo* worden gevangen, en nergens anders langs de noordkust van *Java* zich vertoonen: ofschoon men mij gezegd heeft, dat aan de zuidzijde ook eene enkele plaats is, alwaar deze visschen in zekere maanden worden gezien. Zij zijn in het algemeen iets grooter dan de Hollandsche kabeljaauw en worden door de Inlanders genoemd *ikan proet* (buikvisch), omdat de buik het lekkerste gedeelte der visch is. Nadat men dezelve gevangen heeft wordt de buik er dadelijk uitgesneden en ingezouten, daarna gedroogd, en onder den bovenstaanden naam verkocht: het is daarom een zoo smakelijk geregt, dat ten tijde der O. I. Compagnie een groot gedeelte daarvan door de visschers aan den Resident moest worden geleverd, om te dienen tot geschenken voor de ontbijt tafel van den Gouverneur Generaal, de Raden van Indië en andere groote Heeren te *Batavia*. Het zou misschien wel der moeite waard zijn eens te onderzoeken, waarom de *Ikan Proet* alleen in de baai van *Moendo*, en nergens anders aan het noorder zeestrand, zich ophoudt.

Voor wij te *Gebang* kwamen, bezochten wij de suikermolen te *Sindang*, vier palen van den weg binnenwaarts gelegen. Dezelve behoort onder de beste fabrijken, en is de eerste onderneming geweest bij de invoering van het stelsel van kultuur.

De dessa *Gabang* is zeer volkrijk en ligt vlak aan het strand. Uit de bovenlanden loopt op dezelve een goede weg: van daar dat er veel Inlandsche handel bestaat,

en eenige Chinezen wonen. Vroeger was het district van dien naam een Prinsdom, cijnsbaar aan den Sultan van *Cheribon*. In 1819 vonden wij den laatsten Prins als Onder-collecteur, daar het Prinsdom was ingetrokken, terwijl het ambt van Inlandsch Onder-collecteur der Landelijke Inkomsten, bij de invoering van het landelijk stelsel en ook reeds onder het bestuur van den Gouverneur Generaal Baron VAN DER CAPELLEN, gegeven werd aan Inlanders van hooge geboorte, die men niet anders wist te plaatsen, omdat daaraan een hooge rang verbonden was en zij niet ondergeschikt waren aan eenen Regent.

De Dessa *Losarie* ligt juist op de grensscheiding tusschen *Cheribon* en *Tagal*, aan de rivier van dien naam, op drie palen van zee. Zij is mede zeer volkrijk.

De rivier *Losarie* is van ouds de scheiding tusschen het wester- en ooster-gedeelte van *Java*, of van het Rijk van *Bantam*, *Jacatra*, *Buitenzorg*, de *Preanger-Regentschappen* en *Cheribon*. Onder de Oost-Indische Compagnie rekende men dat het eigenlijke *Java* eerst eenen aanvang had, aan de oostzijde der rivier *Losarie*. Van daar tot *Banjoewangie*, of het ooster-einde, is de Javaansche taal bij de bevolking in gebruik. In het westelijke gedeelte van *Java* wordt ook wel door enkele personen, vooral hoofden, Javaansch gesproken maar over 't algemeen alleen het Sundasch, en soms slechts de Maleische taal. Ook de zeden, gewoonten, en maatschappelijke Inlandsche huishouding, tot zelfs de kleeding toe, zijn in vele opzigten geheel onderscheiden van het wester gedeelte.

Overal waar de weg ons thans henen voerde, weidden onze oogen over verrukkelijk schoone landouwen, die ons, door derzelver menigvuldige producten bewezen, welke groote stappen in de laatste jaren in welvaart

melijk sedert de invoering der Indigo- en Suiker-kulturen door de Nederlanders op *Java*, gedaan zijn. Een sprekend bewijs hadden wij daarvan thans voor oogen. Wat toch was vroeger het lot van die goddelijke landstreek, aan welks einde wij ons nu bevonden? Wat was het lot der benedenlanden van *Cheribon*, toen nog enkel koffij geplant werd? en wat waren de voordeelen die het Gouvernement van deze streek, in vergelijk van hetgeen dezelve thans opbrengen? Zij die, nu slechts tien jaren geleden, deze streken hebben bezocht, en in de gelegenheid zijn geweest om kennis te verkrijgen van de groote moeite en opofferingen die toen ten tijde werden besteed, om eene matige landrente te innen en op te brengen, en die daarbij al den stand van zaken kunnen nagaan, zullen niet anders dan met dankbare verwondering en belangstelling die groote verbeteringen gade slaan.

De weg naar TAGAL loopt eerst door een bosch van wild en veel kreupelhout, dat niets bekoorlijks heeft. Daarenboven hinderde ons de hitte van den dag buitengemeen. Voorts rijdt men langs rijstvelden en heeft dan het gezigt op den grooten berg van *Tagal*. De intrede in de Hoofdplaats toont, dat dezelve in vroegere tijden op eenen grootschen voet is aangelegd. Een zeer breede weg met twee rijen *katappas*, *tamarinde* en andere groote lommerrijke boomen versieren denzelven, en geven aan den voetganger verkwikkende schaduw. Na twee of drie steenen bruggen en het Chinesche kamp te zijn voorbijgetrokken, komt men op het plein voor het Residentiehuis, een prachtig gebouw, in vroeger dagen onder den Resident RAYMER opgetrokken. Hij moet een man van veel smaak zijn geweest, want nog tegenwoordig bewondert men de grootheid en doelmatigheid van dit Residentiehuis. Ter

zijde van hetzelve ligt het fort aan zeestrand, terwijl een lange houten brug op den weg naar *Pekalongan* leidt.

De naam van *Tagal*, aan die Residentie gegeven, wordt gezegd deszelfs oorsprong verschuldigd te zijn aan de groote vlakte, die zich hier uitspreidt; daar het woord *tagal vlakte* beteekent. De hoofdplaats *Tagal* was in vroeger jaren welvarend; de blijken daarvan zijn zigtbaar aan de fraaije huizen voor Europeanen, waarvan echter thans de meesten in verval zijn. Te *Tagal* heeft, even als te *Cheribon*, voor eenige jaren eene epidemische ziekte geheerscht, die vele Europeanen en honderde Javanen het leven heeft gekost. Het Residentiehuis heeft eenige verbeteringen ondergaan, en wordt thans weder door den Resident bewoond, die, sedert de genoemde heerschende ziekte, te *Banjarang* zijn verblijf hield. De haven, die niet verre daar van daan ligt, wordt door de aanslijking van de rivier, met vele kosten en moeite voor kleine vaartuigen bevaarbaar gehouden. Dit is het grootste gebrek van meest alle havens op *Java*; hetgeen niet dan met groote kosten, zoo als te *Batavia*, is uit den weg te ruimen. Naar mate de landbouw den grond los maakt, voeren de rivieren de aarde zeewaarts, die bij de monding zakt en zich voor en ter zijde derzelve nederzet.

Wij bezochten den Regent, een man van jaren, die voor zijne bewezen diensten in den oorlog van 1825 tot 1830, den rang van *Pangerang* heeft verkregen. Hij is een zeer beschaafd Javaan, die de Europesche zeden verstaat en in acht neemt. Zijn woonhuis en *dalem* zijn geheel van steen en in den smaak der Europesche huizen gebouwd.

Deze Residentie levert overigens voor zoo verre ons bekend is, niets merkwaardigs op, of het mogt het graf

zijn van eenen Keizer van *Soerakarta*, die in 1650 al-daar begraven is. Het ligt op den weg naar *Lebaksiuw*, en is door groote boomen, die het omgeven, en de eindelijkheid van het terrein, dat hetzelve omringt, eene eerbiedwekkende en plegtige plaats. Het eigenlijk gezegde graf is door etteljke muren omgeven op de wijze als het graf van Sech Moulana te *Cheribon*. De toegang is echter niet ontzegd, zoodat de met de bewaking van hetzelve belaste priesters, ons tot in het planken huisje begeleidden, waarin het graf geplaatst is, en waar wij vele overblijfselen van aldaar tot huldiging gebranden wierook zagen. De omstreken van het graf zelf, en de binnen den ringmuur heerschende stilte, maken echter veel dieper indruk dan het gezigt van dit, in een reeds eenigzins vervallen klein planken gebouw geplaatste, overblijfsel van den Sultan.

Niet verre van de hoofdplaats, aan de zuidzijde, is het groote suiker-etablissement, vroeger behoorende aan de Heeren van den Bosch en Visscher, die hetzelve voor eene aanzienlijke som hebben verkocht aan de Heeren Gebroeders van Vloten.

Men spreekt dikwijls van de fortuinen, die de eerste ondernemers van suiker- en andere fabrijken hebben gemaakt, als of hun deze zonder eenige moeite van hunne zijde, als het ware maar waren toegeworpen. Het lust ons daarover hier het een en ander in het midden te brengen, waaruit het zal blijken dat die ondernemingen in den beginne met vele opofferingen en zwarigheden gepaard gingen. Immers toen het stelsel van landbouw het eerst in werking kwam, was de kennis, die men van de suiker-, indigo- en andere kultures bezat, over het algemeen gering, en werd meest van de Chinesche fabrijkanten verkregen. De kontrakten,

die het Gouvernement met de kultivateurs wilde aangaan, boezemden daarom meer vrees dan goede verwachtingen in, zoodat ieder huiverig was zich daarin te begeven, en de Heer Kommissaris-Generaal VAN DEN BOSCH spoorde daarom zijne eigene zonen aan, om zulk eene onderneming te beproeven, opdat ook anderen daardoor mogten worden aangemoedigd. De meeste ondernemers echter waren vreemdelingen, die genoegzaam niets te verliezen hadden. Daarbij was de ondervinding op *Java* niet zeer gunstig. De Europeanen, die in de Bataviasche ommelanden en in enkele Residentien suikermolens, zoo als men het toen noemde, hadden opgerigt, waren meest met verlies geeindigd, en zelfs de industrieuse Chinezen hadden er niet veel voordeel bij gevonden. Bovendien waren er in de meeste Residentien geene architecten, geene metzelaars, timmer- en andere handwerkslieden, zelfs geene steenbakkers noch kalkovens. Die dus eene suiker-onderneming begon, moest al dat gebrekkige trachten te boven te komen. Wij hebben in meer dan eene fabrijk de ondernemers bij het metselen tegenwoordig gezien, die ons verhaalden, dat zij sedert maanden, het steenbakken, kalkbranden, metselen en allen anderen arbeid van den vroegen morgen tot den laten avond hadden bestuurd. Deze vermoeijenissen, het gedurig verdriet, door de onbedrevenheid der werklieden en den daardoor tragen voortgang van het werk, hadden zelfs eenigen tot moedeloosheid gebragt; maar de voorschotten waren toegestaan, de onderneming begonnen, zij moesten dus wel vol houden; doch men kan gemakkelijk nagaan, hoe weinig aanmoediging hierdoor werd gegeven. Het suikerriet werd door den Javaan geplant naar de gebrekkige kennis die men van deze culture had; de meeste gouvernements ambtenaren die deze cultuur moesten besturen, kenden dezelve in het

geheel niet. Gronden, die of in het geheel niet, of minder geschikt waren, werden niet zelden gekozen; de soorten van het meeste suiker gevend riet, waren niet eens bekend; enkel het zoo saprijke riet van *Otahaitie*, door den Kommissaris Generaal VAN DEN BOSCH medegebragt, dat echter van weinig rietstokken te *Buitenzorg* werd voortgeplant, onder het oog van Zijne Excellentie, en dus nog in jaren geen voorraad kon afgeven, die over geheel *Java*, zoo als nu eerst geschiedt, voortgeplant kon worden; zoodat in de meeste Residentiën, in de 3, 4 of 5 eerste jaren ook in de kultures allerlei tegenspoeden werden ondervonden. Met het fabrieaat ging het even onvoorspoedig. De trek-fornuizen, het plaatsen der ketels, in één woord, alles wat tot het fabrikaat behoorde, was zeer gebrekkig. Stelt men zich dus het vermoeijende en verdrietige werk van het bouwen eener fabrijk, het mindere gewas, de gebrekkige wijze van fabriceren, en den fabrikant belast met eene schuld aan het Gouvernement van *f.* 60,000 tot 100,000 voor, dan zal men gaarne toestemmen, dat de toestand der ondernemers niet gelukkig was, en dat zij de fortuin die zij, door den goeden afloop der zaak naderhand maakten, wel verdiend hebben.

Den volgenden morgen vertrokken wij naar *PEKALONGAN*. De weg tot aan die hoofdplaats loopt meest langs en in de nabijheid van het zeestrand door eenige *dessa's* en de volkrijke en zindelijke hoofd-*negerie* van het Regentschap *Pemaling*. Wij werden door den vriendelijken Regent genoodigd in zijne *dalem* af te stappen, die zeer ruim en net is. Hij onthaalde ons onder anderen op zeer fijne kleine oesters, die door de liefhebbers verklaard worden in smaak gelijk te staan met de geliefde Engelsche oesters, en die op *Java* nergens anders zoo smakelijk worden aangetroffen

fen. Anders vallen de oesters op *Java* in het algemeen grooter dan die, welke in ons Vaderland worden gegeten, doch zijn desniettemin aangenaam van smaak.

Onzen togt voortzettende, hielden wij in het, genoegzaam geheel met steenen huizen en door Chinezen bewoonde, dorp *Oeloe Jamie*, stil bij een onzer vrienden, die zich daar gevestigd had en van zijn pensioen leefde. Reeds in de gedrukte stukken van Kommissarissen Generaal Nederburgh en Trijkenius, wordt van dit toen welvarend dorp gesproken, tot een bewijs hoe veel de industrie der Chinezen vermag, en het distrikt van dien naam als een der welvarendste opgegeven. Hoezeer thans *Oeloe Jamie* niet meer deze bijzondere opmerking verdient, was er veel bedrijf, zoo als overal, waar Chinezen zich gevestigd hebben, waardoor er groote levendigheid ontstaat.

In de herberg te *Pekalongan* afgestapt zijnde, deden wij den volgenden morgen eene wandeling door de Hoofdplaats. Het Residentiehuis staat aan de noordzijde der rivier; over hetzelve is een plein, beplant met boomen, die door derzelver ouderdom, hoog en schaduwrijk zijn. Tegen eenigen derzelven waren heuveltjes aangelegd die met allerlei bloemen prijkten. De geheele plaats herinnerde ons aan de liefelijke omstreken van *Muiderberg* in het Vaderland. Aan de andere zijde ligt een fort, door invalides bewoond. Over eene zeer lange en hooge brug komt men in het zoogenaamde Europesche kamp. De huizen en tuinen zijn net, en luchtig van steen gebouwd, voor dezelve is mede een lommerrijk plein: het geheel is zeer uitlokkend. Daar de levensmiddelen hier zeer goedkoop zijn, en het te *Pekalongan* voor gezonder wordt gehouden dan op de Residentieplaatsen in de nabijheid van het strand gelegen, en het ook over dag niet

zeer heet, en van 's avonds tot 's morgens zeer koel is; door het nabijgelegen gebergte, vestigden zich vroeger hier gepensioneerde ambtenaren, en lieden, die weinig vermogen hadden.

Wij besloten ons hier eenige dagen op te houden en een binnenlandsch reisje te doen, omdat hetzelve merkwaardigheden bevat, die niet overal gevonden worden. Omtrent den naam der Residentie, vernamen wij dat deselve haren oorsprong vond van de vele groote vledermuizen, die zich hier ophouden. Deze vogel wordt in het maleisch genaamd *kalong* en van daar de naam van *Pekalongan*, plaats van vledermuizen. Dit dier, waaronder monsterachtige grooten zijn, doch die meestal eene vlucht hebben van 3 of 4 voeten, zoekt zijn voedsel in de duisternis; met het aankomen van den dag verzamelen zij zich in groote menigte en hangen zich aan de takken van eenige boomen, die, wanneer die vleermuizen deselve eens tot hun vereenigingspunt hebben uitgekozen, weldra alle bladeren verliezen en eindigen met uit te sterven. Op het eerste gezigt meent men verdorde bladeren of vele lappen te zien. In de brandende zonehitte, of bij storm en hevige regenvlagen, veranderen zij niet van stand. Zelfs het lossen van eenige geweerschoten op dezelve is niet voldoende om hen van hun rustplaats te verdrijven. Hunne jongen voeren ze overal mede; dezelve worden door de moeders overal rond gedragen en zitten, even als een jonge aap, altijd tegen de buik der moeder, waaraan zij zich vast hechten met de vier klaauwen, die tevens de vier uithoeken hunner vleugels uitmaken. Bij het vallen van den avond verlaten zij deze plaats en trekken in massa's naar de streken, waar zij rijpe vruchten, hun voedsel, in overvloed aantreffen. Meestal gaat hun eerste togt zee-

waarts. Bij het naderen van den dageraad ziet men ze in groote menigte terug keeren. Er is misschien geene plaats op *Java*, alwaar zoo vele vledermuizen te zamen zijn als hier. Geen wonder dus, dat de Hoofdplaats en naderhand de geheele Residentie daarnaar is genaamd.

Wij deden een uitstapje naar *Batan* en het *Dieëngsche* gebergte, ten einde aanschouwers te kunnen zijn van de majestueuse tooneelen, door groote evenementen of werkingen der natuur daargesteld, en van de tempels en bouwvallen van Braminischen oorsprong, die hier binnen eenen kleinen omtrek worden aangetroffen. Met rijtuig gingen wij naar de *Dessa Sedadjo*, welke reeds op eene aanzienlijke hoogte ligt, doch die men als het ware ongemerkt is bestegen.

Na hetgeen over deze plaatsen door den Heer S. A. Buddingh Theol. Dr. verhandeld is, in eene der jongste vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap, wil ik het niet wagen eene nadere beschrijving van dezelve te geven, maar laat hier liever dat geheele stuk, door den schrijver goedgunstig toegestaan, woordelijk volgen, waartoe ik mij te meer gedrongen gevoel, dewijl het, zoo wegens den aangenamen en onderhoudenden stijl, als wegens de vermelding van alle de daartoe betrekkelijke bijzonderheden, de aandacht van het toen aanwezig auditorium aangenaam geboeid heeft.

»Het eerste natuurverschijnsel, dat ik in het vermaarde Dieëngsche gebergte beschouwde, is het meer van *Mindjir*, hetwelk omtrent 4,500 voet boven de oppervlakte der zee gelegen, en zelfs alleen hierdoor in staat is de verbeelding te doen steigeren. Volgens oude overleveringen stond hier weleer een krater, die na verloop van jaren uitgebrand zijnde, eindelijk is ingestort en dit meer gevormd heeft.

Derzelfs ronde gedaante, in den vorm van eene kom of bekken, geeft aan deze overlevering historisch gezag; en derzelfs steile oevers, welker hoogte men gerustelijk op ruim 300 voet stellen kan, doet al dadelijk het vermoeden opkomen, dat deze diepte eene der neergeplofte bergspitsen van den *Dièng* in haren breeden schoot bewaart.

Het meer is vrij aanzienlijk van omtrek; een bamboezen vlot heeft 2 en ½ uur noodig, om langs de oevers rond te varen. Derzelfs diepte is onpeilbaar, doch wordt door sommigen geschat op 45 vademen in het midden, en aan de kanten op 27. In derzelfs bedding zijn vele wellen, en het water is zoet, wit van kleur, helder en goed van smaak.

Biezen of andere water-gewassen vindt men er niet, maar volgens ingewonnen berigten eene menigte kleine visschen.

Het gebergte, langs een moeijelijken, schoon in fraaije uitzigten rijken weg, tot op 6,000 voet boven de zee beklimmende, komt men aan *Telaga Warna*, of het *veel kleurige Meer*, waarvan het water hier wit, daar blaauw, elders groen en ginds zwart is, hetwelk waarschijnlijk veroorzaakt wordt door de verschillende aard- slijksteen- en zwavel-gronden, waaruit de bedding is zamengesteld, zoowel als door derzelver verschillende diepte, en de schaduwen die van de bergen op het water vallen.

Het meer ligt in eene diepe vallei, waarin men niet dan met de uiterste moeite zou kunnen afklimmen, en het is hieraan zeker te wijten, dat anderen, voor zoo ver mij bekend is, evenmin als ik, hetzelve van nader bij hebben kunnen of willen onderzoeken.

Een paal afstands voortgaande langs een steil, links-af gelegen, voetpad, hetwelk langs een klein meer voert,

bereikt men tusschen de bergspitsen *Kawak Kidang*, alwaar men, op de plaats, waar weleer een krater ingestort zou wezen, thans vele zwavelwellen vindt, waarvan er sommigen sterk dampen, anderen warme zwavel en eenigen kokende zwavel bevatten.

De grond bestaat geheel uit harde zwavelbrokken, welke alle vegetatie beletten, en in het midden ziet men door een tak de plek aangewezen, waar de ongelukkige Kontroleur Bronsbekamp inzakte, en zich zoo jammerlijk brandde, dat hij aan de gevolgen overleed.

Van *Kawak Kidang* terugkomende, biedt zich *Gedong Bimo* (de woning van *Bimo*) ter beschouwing aan. Dit is een soort van kleinen Tempel, welke geheel gebouwd is uit Trachytische Lavasteenen, die stuk voor stuk afgebeiteld en daarna, zonder kalk of cement, op elkander gelegd zijn, en waarin verschillende beelden, in *alto-* en *bas-relief*, van menschen, planten en dieren, allerlei snij- lijst- en bloemwerk, guirlandes en festoenen, (die grootendeels, zoo niet geheel, tot de voorouderlijke *Hindoesche* Fabelleer betrekking hebben,) zoo sierlijk en zoo kunstmatig uitgehouwen zijn, dat men onwillekeurig eerbied en bewondering gevoelt voor de werkmeesters, wier hand een' beitel bestierde, welke ook na verloop van misschien 500 of 600 jaren den aanschouwer verbaast. Het tempeltje beslaat ruim 20 schreden in den omtrek, en is ruim 25 voeten hoog. Het is vierkant, doch loopt ter halverhoogte *piramidaals* gewijze toe, en heeft een' vooruitspringenden ingang ter hoogte van eene mans lengte, welke slechts aan één' persoon te gelijk doortogt verleent. Van binnen is het puntig gewelfd, donker en ledig; doch eenige vierkante nissen schijnen weleer beelden bevat te hebben, die er naderhand door de beminnaars dier kunst-

gewrochten der oudheid zijn uitgenomen. Links en regts van het hoofdgebouw, ziet men twee kleine vierkante, mede uit lavasteen vervaardigde, ruim 12 voet hoogte en even zoo veel omtrek hebbende gebouwen, bijkans in denzelfden bewondering wekkenden stijl opgetrokken, in welke het oog een' vrij diepen, waterloozen kuil of hol ontdekt, die daarin opzettelijk schijnt gegraven te zijn, doch waarvan het gebruik met geene zekerheid kan opgegeven worden. Een derde gebouw, in denzelfden vorm en trant, als de twee evengemelden, is bijkans geheel ingestort.

Mag men geloof hechten aan het volksverhaal der Javanen, dan zou *Gedong Bimo* weleer zijn bewoond geweest door zekeren PLANDEREMORO, broeder van SAMIADJI, Koning van *Ngamerto*, en zouden de bedoelde kleine gebouwen wachthuisjes geweest zijn. Daar het nu zeker schijnt te wezen, dat de Tempel gebouwd is, ten tijde dat de Godsdienst van *Buddha* op *Java* bloeide, komt het mij waarschijnlijk voor, dat in de ledige binnenruimte, of een *Buddha*-beeld, of een altaar gestaan hebbe, waarop men der Godheid offerde, en dat de kleine gebouwen tot verblijf gediend zullen hebben van tempelwachters, welke elkander evenwel telkens afwisselden; dewijl de binnenruimte naauwelijks meer dan één' mensch (en dit nog slechts staande of zittende) bevatten kan, en tot eene vaste woning ten eenemale ongeschikt en onbruikbaar is. Het kan echter zijn, dat PLAKONDHONO, die ook BIMO heette (naar welken laatsten naam de Tempel *Gedong Bimo* genoemd wordt,) hetzij bij zijn leven, wegens zijn aanzien en magt, of wegens den reuk zijner heiligheid, vergood is; hetzij na zijn' dood eene *apotheose* ondergaan, en het volk hem ter eere eenen Tempel gebouwd heeft.

Een ander volksverhaal zegt, dat deze Tempel en nog vele anderen, (waarvan er slechts negen meer aanwezig zijn, en die men links af aan den voet van een der berg-kruinen, en in het midden eener groote vlakte, en regts-af op eene aanzienlijke hoogte bespeurt,) gediend zouden hebben tot *Droomhuizen*. De Javanen namelijk hebben, ook nu nog, gelijk uit het voorbeeld van DIEPO NEGORO gebleken is, de gewoonte, om in gewigtige aangelegenheden of bij groote en belangrijke ondernemingen, op eene of andere heilige plaats of op heilige graven te gaan slapen, geloovende dat zij daar een' droom zullen hebben, en dat die droom eene goddelijke ingeving en raad is, wat zij doen en hoe zij zich gedragen moeten.

De groep der 9 andere Tempels, waarvan wij zoo even gewag maakten, en die allen bijkans van gelijke grootte zijn als de boven beschrevene, worden aan verschillende personen toegekend, die allen tot elkander in eenige betrekking stonden. Een dezer Tempels heet *Gedong* SAMIADJI of DERMO WONGSO, Koning van *Ngamerto*. De tweede heet *Gedong* SAMAAR, volgeling van SAMIADJI. De derde *Gedong* RETJOENO, broeder van SAMIADJI. De vierde *Gedong* SIMBODHRO, vrouw van RETJOENO. De vijfde *Gedong* SIRIKANDI, tweede vrouw van RETJOENO. De zesde *Gedong* PRABOE KIRSNO, Koning van *Doerowatti*. De zevende *Gedong* NGEKOKO SEDEWO, jongste broeder van RETJOENO. De twee anderen, aan den voet van een der bergtoppen gelegen, hebben in de Javaansche Legenden geene vermaardheid. Onder de zesde plaat van de Fransche vertaling van het werk van RAFFLES, (*) door MARCHAL, vindt men een' dezer Tempels afgebeeld, welken hij op

(*) *History of Java.*

bladzijde 16 vergelijkt met de voortbrengsels der Grieksche bouwkunde; doch wij moeten verklaren, dat daarin meer smaak en stoutheid heerschte dan in al de Tempels op *Java* wordt waargenomen.

In drie dezer Tempels, van welke wij nu spreken, vindt men nog een altaar, of midden in het gebouw, of halverwege in een der hoeken gemetseld. Het is slechts uit één' grooten steen gehouwen, en heeft eenige gelijkenis met een smids aanbeeld. Aan wederzijde van een' der Tempels ziet men aan den buitenkant, een fraai gebeiteld, regtstandig beeld met zachte en innemende wezenstrekken, en met hoofd- hals- en arm-sieraden opgetooid. Het houdt in de regterhand de Maan, en is omringd van groote starren, terwijl in de twee hoeken van den bovensten rand, waarin het beeld geplaatst is, twee Engelen zweven. In eenige andere Tempels vindt men vrij diepe *kuilen*, *en* in een' derzelven een gemetselde put, waarin 7 en ½ voet water stond.

De gansche vlakte is hier met gehouwen trachytischen lavasteen als bedekt, en in derzelver midden vindt men de fondamenten van vele breede, mede van lavasteen gebouwde muren, gemetselde waterputten en steenen palen, die nog voor een klein gedeelte overeind staan. De overlevering zegt, dat hier drie groote gebouwen gestaan hebben, allen met een' ringmuur omgeven, en dat zij gediend hebben tot een *kraton* of slot van vroegere Koningen.

Hoe dit ook zij, men staat hier opgetogen van verbazing over den arbeid en het geduld aan zulk een' bouwtrant en aan het bewerken van zulke materialen besteed; en wie weet hoe veel tijd er noodig geweest is, om slechts een' dezer Tempels op te rigten! Al wie gevoel heeft voor kunstgewrochten van aloude dagen, beseft dat hij hier bij

meesterstukken staat, die de naneef waarschijnlijk nimmer zal kunnen nabootsen, en dat de eeuw der Godsdienst van Buddha de gouden eeuw van bouw- en beeldhouwkunde op *Java* geweest is; hoewel het uitwendige en innerlijke der gebouwen eer een gedrukt, onbevallig en zwaarmoedig, dan een grootsch en verheven aanzien heeft.

Overigens zou men hier aanleiding meenen te vinden om te denken, dat de leeuw en olifant, wier beeltenis in zooveel steenen is uitgehouwen, voorheen op *Java* niet vreemd geweest zijn; wanneer het niet geschiedkundig ware, dat vele beelden of afbeeldingen van dieren, te gelijk met de Godsdienst-leer, uit *Hindostan*, of het westen van *Indiën*, zijn overgebragt. Het zittend menschenbeeld toch, *Gòno* of *Mondoliko* genaamd, met den olifantskop en vier armen, is eene der incarnatiën van Wischnoe.

Wijders vond ik op den *Dieëng* twee, uit een steen gebeitelde dieren, in liggende houding, waarvan het eene een' karbouw, en het andere eene Bengaalsche koe voorstelde. Afbeeldingen van Siwa en Durga heb ik daar niet aangetroffen; ofschoon Buddha veelal wordt uitgebeeld als een wijze die Siwa huldigt. Misschien behoort echter tot het vernielend drietal der *Hindo*-Godsdienst een in *Ledok* aanwezig beeld in *relief* uitgehouwen, hetwelk regt overeind staat en met een tiara op het hoofd, een ordekoord of bandelier over de borst, en vele sieraden aan hals, armen, beenen en om den middel uitgedoscht is. Dit beeld houdt in de linkerhand eene zware knots, in de regterhand een kris, en staat, met ontbloote tanden en opgesperde oogen, in eene dreigende en woedende houding, niet ongelijk aan den Hercules der Grieken. Een soort van mantel, welke om de heupen geslagen is, en een weinig achteruit waait, en met welken een bande-

lier, van den linker schouder afhangende; zich vereenigt, is mede rijk met kleinooden en kostbaarheden versierd, en geheel verschillend van den *sarong* der hedendaagsche Javanen, zoowel in vorm en snede, als in de wijze van dragt. Dit beeld, of liever deze persoon, was weleer goedig en zachtmoedig van aard, en werd PRAMONAH genaamd, doch naderhand wreed en vreesselijk geworden zijnde, heet het nu BATARI DURGA. Een ander dergelijk staandbeeld stelt eene soort van NEPTUNUS voor, met een drietand in de regterhand gewapend, en in de linkerhand iets, dat te zeer geschonden is om het duidelijk te kunnen onderscheiden, maar dat naar een afgeslagen menschenhoofd gelijkt, omhoog houdende; hoewel een Javaan mij zeide, dat dit een bos zeewier of ander gewas moest beteekenen, en dat zoowel dit beeld als het zoo even genoemde, vrouwen moesten voorstellen. Nog zag ik een rijk, met kostbaarheden getooid, beeld, hetwelk op een paauw gezeten was en SERIE genaamd wordt, met de knieën omhoog, en met de regterhand op de regterknie rustende, terwijl de linkerhand de hals van den paauw, digt bij de borst, omvat houdt. Een ander beeld wekte door deszelfs zonderlingheid mijne aandacht in hooge mate. Het heet SANTO, en stelt voor een zittend mensch, op wiens nek een ander beeld gezeten is met vier armen en vier hoofden, naar de vier windstreken gekeerd, en met *tiara*'s versierd. Onder het borstbeeld van dit vierhoofdig en vierarmig wezen komt een slangenkop te voorschijn, die den diadeem van het onderste beeld in den bek neemt, terwijl dit onderste beeld de voeten van het hovenste in de handen houdt. Alle deze beelden zouden, naar het oordeel der Javanen, kinderen van BUDDHA zijn.

Eindelijk was er nog eene afbeelding van den kop en

hals eener groote slang of draak, ter dikte van een voet diameter. De muil van dit monster, NAGO GENI genaamd, is wijd opgespalkt, en de breede hals met groote schubben bedekt. De kunstenaar heeft in de hersenpan van hetzelve eene kleine vierkante holte gehouwen, waarvan ik het oogmerk niet kan raden, tenzij dezelve mogelijk tot eene lamp in een der tempels gediend heeft. . . . . .

Wijders vindt men hier een aantal twee- en vierarmige, grootere en kleinere, staande of zittende beelden, en soms twee naast elkander in denzelfden steen gebeiteld, allen met *tiara's* getooid, met sieraden aan den hals, armen en beenen rijk behangen, en in de handen de eene of andere figuur, ring, slak, hoorn, bloem of vrucht, vasthoudende.

. . . .

In de vlakte, waarop de meeste dezer tempelgebouwen staan, ontdekt men eindelijk nog den oorsprong der rivier *kalie Toelies* genaamd, die de afdeeling *Ledok* van de Residentie *Banjoemaas* afscheidt, en op eenigen afstand van daar, den oorsprong der rivier *Serajoe*, die in de *Banjoemaas* in zee stort. . . . . .

Den *Diëng*, naar den kant dezer Residentie, afdalende, komt men langs een zijweg, regts van den grooten weg, te *Telaga Lerie*, aldus genaamd, dewijl het grootste deel der zwavelwellen, welke men hier aantreft, eene soort van witachtig water opborrelt, niet ongelijk aan rijstwater, zoo als ook door den naam *Lerie* wordt aangeduid. Weleer zou hier een krater geweest zijn, instede waarvan men thans eene witte vlakte ziet, uit welke op verscheiden plaatsen een warme rook opstijgt, terwijl hier en daar groote en kleine wellen zijn, waaronder er een is, in welke het vrij heldere water ziedend kookt. In

andere wellen is de vloeistof heet, en weder in anderen gematigd warm, zoodat men de hand er in kan houden. Een weinig naar het midden der vlakte heeft men onlangs eene kleine modderwel ontdekt, waarin de modder langzaam kookt. Bij elken tred op dit zwavelveld trilt de grond, niet ongelijk aan de moeras- of veengronden in *Nederland*. Overal waar men gaat, voelt men eene warmte tegen de voeten opslaan, en het zoude geenszins te verwonderen zijn, wanneer na verloop van eenigen tijd, deze gansche vlakte in een' enkelen grooten zwavelpoel verkeerde.

Van *Telaga Lerie* voortgaande, komt men, langs een steil bergpad, aan een plekje gronds van naar gissing ruim 100 voeten middellijn, waarover de natuur haren vloek schijnt te hebben uitgesproken, en welke een ieder, die het voor de eerstemaal nadert, met huivering en benaauwdheid *vervult*. Ik bedoel dat onzalig vlek, hetwelk tusschen hooge bergspitsen rondom is ingesloten, waarop geen plant of kruid wil groeijen, waar alles kaal en dor is, en verdelging en verwoesting troont, ik bedoel de zoogenaamde *stikvallei*, of liever de *vallei des doods*. Het is de dood, die daar zijne zwarte tenten opgeslagen en zijne rouwbanier ontrold heeft. Eene klamme en koude huivering vaart door de leden, en eene kille siddering slaat om het harte, als het oog in de diepte nederblikt, in welke niets leeft en al het levende sterft. Het is de dood die daar onzigtbaar troont; de dood van mensch en dier, van planten en gewassen. Oppervlakkig is er niets dat dreigt of eenig gevaar aanduidt. Geen walm stijgt er op; geen kolk wasemt rook of dampen uit; geen verborgen afgrond belaagt het leven, en in den dampkring wordt men bijkans niets gewaar. Maar uit de gansche plek rijst doorgaans een doodelijke stik-

lucht op, die onmiddelijk alle levende schepselen bedwelmt en nederwerpt.

Toen ik de vallei bezocht, wierp men een hoen in dezelve. Naauwelijks deed zij eenige schreden, onbewust van het lot dat haar wachtte, of zij draaide, wankelde, dwarrelde, viel,—en blies den adem uit. Daarop werd een hond er in geworpen: deze bereikte bijkans den rand der vallei, waar de vegetatie weder begint, waggelde, toen, draaide rond, sloeg neder, en lag vervolgens zwaar te hijgen met wijd geopenden bek, opgezet ligchaam, en uitgerekte pooten. Na ongeveer een $\frac{1}{2}$ uur toevens verlieten wij het heilloos oord, doch was de hond nog in een zwakken en flaauwen doodstrijd.

Wat echter inzonderheid op onze aandoeningen werkte was het gezigt van een lijk, hetwelk wij in het midden der vallei gewaar werden, en daar, volgens eenparige getuigenissen, reeds vóór 3 maanden gezien was. Het was een man van ongeveer 30 jaren oud, voor zooveel men dit uit de verte kon opmerken. Hij lag op den rug met het linkerbeen uitgestrekt, de knie van het regterbeen een weinig opgebogen, en de armen uitgebreid, zoodat zijn ligchaam de gedaante had van een kruispaal. Hij was gekleed met een Javaansch baatje of mouwvest, hetwelk geheel open was en de borst bloot liet, en een *kain* of *sarong* om de lendenen, welke echter een weinig opgetrokken was, zoodat de beenen onbedekt waren. Zijn hoofddoek was verdwenen, en zijn lang haar lag over den grond. Aan wind en regen blootgesteld, scheen hij eenigzins bespat en vuil, en zelfs in den grond gezakt te zijn; doch overigens kon men uit de verte geen enkel teeken van bederf of verrotting bespeuren. Hoe de ongelukkige daar gekomen was, was nog een raadsel; niemand kende

hem, en in de omstreken was er niemand vermist. Hij moet dus een vreemdeling geweest zijn, die echter zeker niet uit onkunde in de noodlottige diepte kan gekomen zijn, dewijl er slechts één moeijelijk bergpad, geheel van den grooten weg af, derwaarts leidt, en men bij het eerste gezigt gewaar wordt, dat men langs denzelfden weg terug moet, dien men afgekomen is. Tegen het vermoeden, dat hij vermoord en vervolgens derwaarts gesleept zou zijn, strijdt de wijze waarop hij lag, en de zekerheid, dat de moordenaars, door tot midden in de vallei te gaan, zich in doodsgevaar zouden begeven hebben; hoewel deskundigen beweren, dat de uitdamping dezer plek niet hooger rijst dan 2 of 3 voet, en dus voor een' mensch, die zich regt overeind houdt, niet gevaarlijk kan wezen. Volgens de gissingen mijner Javaansche geleiders, zou de ongelukkige, aan amfioen en spel verslaafd, en bij het laatste veel verloren hebbende, uit wanhoop zijn dood gezocht hebben. Daar echter zelfmoord bij deze eilanders ongewoon is, zou het eer denkelijk zijn, dat hij of in zinneloosheid, of in dronkenschap derwaarts gegaan is, en er zijn einde gevonden heeft.

Geheel echter met de Javaansche zeden overeenkomstig, is het gevoelen van anderen, dat de doode welligt een koopman geweest is, die zijne koopwaren verdobbeld hebbende, in deze stikvallei zijn geluk heeft willen beproeven, denkende, naar de bijgeloovige wijze zijner landslieden, dat, zoo hij weder behouden uit dezelve kwam, zijn geluk in de toekomst zeker zoude zijn, terwijl het tegengesteld geval onbetwistbaar bewijzen zou, dat zijne volgende dagen toch rampspoedig en ongelukkig zouden wezen, en het dan beter was het leven maar te verliezen. Of, met andere woorden, en in *trivialen* stijl: kom ik

er uit, dan zal ik weder gelukkig zijn; — zoo niet, — in Gods naam dan! beter dood dan ongelukkig!

Voor vijf-en-dertig jaren, ten tijde van den Bantamschen oorlog, en toen de berg *Sindoro* gesprongen is, heeft een Prins van *Mataram* hetzelfde gedaan, dewijl hij de verheffing zijner broeders met jaloersche oogen aanzag. De plaats *Goa Upas* genaamd, heet dan ook sedert dien tijd *Perkarandan*, d. i. plaats van het *tædium vitæ*, of van *levensmoeden*.

Uit een onderzoek van nabij of eene beschouwing van het lijk des ongelukkigen, welke een onzer geachte medeleden en Secretaris dezes Genootschaps Dr. E. A. Fritze, die zich in dit *dal der schaduwen des doods* durfde wagen, gehouden heeft, is het duistere raadsel opgelost, en overvloediglijk gebleken, dat de doode geenzins vermoord is geworden, maar zijn einde uit vrije beweging gezocht heeft, en daartoe een tijdstip gekozen, waarop de vallei zijn giftigen adem uitdampte, en dat hij zich noodwendig op den grond moet neergebogen of neergevleid hebben, om den nadeeligen invloed der uitdamping te kunnen ondervinden.

Voor het overige zou de ervaring geleerd hebben, dat de vallei zoo sterk niet meer werkt als in vroegere jaren, en dat na gevallen regen, de stiklucht sterker is dan bij droog weder. Waardoor nu die stiklucht veroorzaakt wordt, en uit welke bestanddeelen de bodem dezer vallei is zamengesteld, of welke stoffen in den grond verborgen zijn, is eene vraag, waarop deskundigen het volgende antwoord geven: dat de grond derzelve geen andere is, dan verweerd trachyt-gesteente, met verschillende aardsoorten bedekt en vermengd, en dat de uitwaseming bestaat in koolzuur-gaz, hetwelk voor de inademing ongeschikt is, en

naar gelang van deszelfs *intensiteit*, meer of minder spoedig, de aan hetzelve blootgestelde levende wezens doet bezwijken. Dit gaz wordt veelal in de nabijheid van vulkanen gevonden, en wordt ook op den berg *Ngébél*, een arm der *Willis* in de *Madiöen*, beneden de *Telaga Bodas*, in het Regentschap *Garoeth*, en aan den voet van den berg *Lawoe* bij *Karang Pandang*, niet ver van *Söerakarta*, en elders waargenomen.

Twee palen verder, langs een uiterst moeijelijken, doch wegens berg- en dal-gezigten hoogst bekoorlijken weg, voortgaande, wijst een zware wolk van rook en damp de plaats aan, welke in het Javaansch *Kawak Driengöe*, of *Kalmoeskolk* heet. Wat men hier aanschouwt, gaat in grootschheid en schrikbarende trotschheid alle overige tooneelen der natuur ver te boven. Aan de linkerzijde van eene, door hooge bergtoppen hoekig gevormde, *kom* of bekken, kookt een zwavelpoel met zooveel woede en verbolgenheid, dat de rotsige grond rondom dezelve dreunt, en een pijnlijk gevoel de borst beklemt. Het schijnt een groote wijde ketel van, naar gissing, 16 voeten in omvang, in de werkplaas der natuur gesmeed, welks wanden uit groote rotssteenen geslagen zijn, en waaronder een onzigtbaar, doch ontzettend vuur zijn gloed en vlammen braakt. Met een fel en vreesselijk gebrul, gelijk aan dat der zee na den storm, bruischt de met modder vermengde zwavel op, en zoo heet en van zoo veel kracht is het vuur, hetwelk de afgrond er onder stookt, dat de ziedende vloeistof 6 of 7 voeten hoog boven de oppervlakte geworpen wordt, en naauwelijks weder neerploffende, met nieuw geweld en al zwalpend en golvend, weder wordt omhoog geslingerd. Een steen of aardkluit in den krater vallende, verdubbelt de woede en grimmigheid, en eene

dikke grijze rookwolk uitstootende, brult de getergde en vertoornde zwavel met nieuwe uitzinnigheid en nieuwe razernij. Zoo ergens, het is hier voor al, aan den rand van dezen kleinen omtrek, waar de bergspitsen geen ander gezigt, dan dat der wolken aan den hemel vergunnen; — het is hier dat men al de grootheid van den Beswherer des Heelals en al de kleinheid van den mensch gevoelt. Jaren zijn er reeds verloopen, sedert deze onderaardsche haardstede der natuur, deze geheimvolle kookplaats der benedenwereld, ontdekt is, en nog heden duurt het schouwspel voort, dag en nacht, en met dezelfde onstuimige drift en dezelfde ontzagverwekkende en ijsselijke plegtigheid. Hier trekt zich het bekoorlijk gelaat des aardrijks in dreigende rimpels te zamen; hier verbleekt de rozenkleur der schepping en de glans der ondermaansche dingen, en een nacht van onverklaarbare ramp en rouw schijnt hier zijne ravenvlerken over het lot der wereld uit te spreiden. Zal zij eens door vuur vergaan? — het ontbreekt haar in het hart der aarde niet aan brandstoffen; en het is even als had de groote Schepper dezer planeet, in haren donkeren schoot het tonder harer toekomstige verwoesting weggelegd, en in haren zwarten afgrond de werktuigen geborgen, waarmede Zijn geduchte vuist haar eenmaal uit haar aspunt rukken, en uit den kreits der wereldbollen verdringen zal!" . . . .

Hoogst voldaan over hetgeen wij in deze dagen hadden gezien, en waarvan de indruk nog lang levendig bij ons zal blijven, keerden wij naar *Pekalongan* terug. In een der dorpen die wij doortrokken, werd onze aandacht opgewekt door het geluid van eenige kinderen, die overluid eenige spreuken uit den Koran leerden. Het was een van

die inrigtingen, welke behalve kleine scholen, die meest overal in groote *dessa's* worden aangetroffen, hier en daar op *Java* bestaan. Ze worden *Pesantrian* genaamd, scholen of instituten, waarin jongelingen in het Javaansch en Arabiesch schrift geoefend en uit den Koran onderwezen worden. Wij hebben onder anderen zulk een *Pesantrian* gekend in de *dessa Langkong*, in het district *Kadoe Gede* (Regentschap *Koeningan* Residentie *Cheribon*) gelegen, waar een getal van 70 of 80 jongelingen van 7, 8 tot 16 of 18 jaren oud, werd gevonden, die uit alle oorden van *Java* daar waren gekomen, tot zelfs van *Soerabaija* toe, meest allen zoons van gegoede Hoofden. Op eene groote plaats, door een bamboesen pagger omheind, stonden daar drie groote bamboesen gebouwen, en eene kleine *pendoppo* of open zaal. De bamboesen gebouwen waren verdeeld in twee rijen vertrekken van 5 voet in 't vierkant, en eene gang, die door het geheele gebouw liep. In elke kamer, ter hoogte van 3 of 4 voet, was een zoogenaamde *balee-balee* of slaapbank gemaakt, waarvan het onderste gedeelte, dat geheel toe en van een deur voorzien was, tot magazijn diende van de benoodigdheden des bewoners. Gelijk met de vloer der *balee-balee*, die tot slaap- en woonplaats tevens diende, was een vierkant gat met een schuifdeurtje gemaakt, zoo dat de bewoner, als hij wilde zien, om te leeren lezen, op zijn buik moest liggen, want alleen uit dat gat ontving hij eenig licht. Tevens verstrekten deze hokken of cellen voor magazijnen der levensmiddelen van de bewoners: zoodat daar provisien van gezouten visch, *dinding* (gedroogd vleesch), klappers, zout, gambier enz. voor handen waren, die een' ondragelijken reuk van zich gaven en het geheele gebouw verpesten. In deze ongezonde, donkere afzigtelijke holen, bragten

de jongelingen het grootste gedeelte van den dag op de kaik liggende door, sliepen er 's nachts en waren er dus bijna altoos. Een groot gedeelte der leerlingen zag er als scheletten en schimmen uit, enkele slechts die de natuur genoegzame krachten had gegeven en op de hoeken der gebouwen hun verblijf hadden, waar ze min of meer frissche lucht genoten, waren gezond gebleven. Wij waren ontroerd op het gezigt van zoo veel afgrijzelijks, gaven draröver den Hoogepriester (een *Hadjie* of bedevaartganger), onze verwondering en bevreemding te kennen, en stelden hem het ongeluk voor oogen dat daardoor aan zoo vele jongelingen, wier gezondheid voor altijd een knak had gekregen, werd berokkend. Hij beweerde echter met eene Mohamedaansche hardvogtigheid, dat dit het eenige middel was, waardoor jongelieden konden leeren en onderwezen worden, omdat het ligchaam mager en verzwakt moet zijn, ten einde de ziel onbelemmerd te doen werken, terwijl die leerlingen daar ze meestal voor geestelijken opgeleid werden, niet noodig hadden een gezond en sterk ligchaam te hebben, dewijl zij niet behoeven te arbeiden. Wij beloofden daarop alle de kosten te zullen betalen, indien meer doelmatige gebouwen werden opgerigt, en een groote *pendoppo*, waarin de leerlingen dagelijks zouden leeren. Schoorvoetende werd dit aangenomen, maar naderhand vernamen wij, dat dit alleen uit beleefdheid was geschied, en er geen verandering werd gemaakt. En wat leeren nu deze ongelukkige jongelieden, ten koste van zoo vele opofferingen? worden werkelijk hunne geestvermogens ontwikkeld en beschaafd, naar mate de krachten van hun ligchaam ondermijnd zijn? Een weinig voldoend antwoord kunnen wij op deze vragen geven. Eerst wordt hun in de *pendoppo* het lezen en schrijven van Arabiesch schrift zoo

wat werktuigelijk geleerd; die daarin eenige vorderingen gemaakt hebben liggen voor het boven beschreven gat, en dreunen, allen te gelijk de les op, die hun ter bestudering is aangewezen. Dat maakt een geschreeuw en geraas waardoor de oningewijde niets verstaat; maar desniettegenstaande weten de Priesters of *Santries*, die in den gang gedurig heen en weder wandelen, duidelijk te onderscheiden wie zijn les verkeerd heeft uitgesproken. De leerlingen verstaan meestal niets van hetgeen zij lezen; nu en dan geeft de *Hadjie* de beteekenis te verstaan, en hierdoor krijgen zij dan eenig begrip, maar zeer gebrekkig, onvolledig en onnaauwkeurig. De Hoofd-priester die dit instituut bestuurt wordt in wandeling naar de *dessa* genaamd en heette daarom hier *Kiai Lengkong*; hij oeffent eenen grooten invloed uit op de geheele omstreek, doch voornamelijk op bevolking der *dessa* zelf.

Te *Pekalongan* zagen wij verscheiden personen die zich op een Arabiesch schip inscheepten, om naar *Mekka* te gaan ter bedevaart, naar het heilige graf. Hieronder waren oude en jonge lieden; alle hadden een fanatiek voorkomen. Velen komen tot dit besluit, wanneer zij tegenspoeden hebben ondervonden of teleurstellingen die zij zich aantrekken; sommigen worden door Regenten en Hoofden overgehaald om voor hen een bedevaart te doen naar het heilig graf, door geld en beloften.

Het ter bedevaart gaan door Javanen mag voor zeer nadeelig gehouden worden. Immers, wanneer de bedevaartganger terug komt, is hij *Hadjie*, die door de bevolking soms als een heilige wordt geëerbiedigd; hij leeft dan geheel ten koste dier bevolking, door bedelen, door het uitgeven van *Djimat* of *voor onheil beschermende teekens*, meestal bestaande in briefjes, met spreuken uit de

Koran, door gebeden en betooveringen bij zieken, en dergelijke. Hij kan alzoo door zijn grooten invloed op den bijgeloovigen Javaan zeer nadeelig werken.

In de Residentie *Pekalongan*, wordt veel indigo gekultiveerd; reeds in vroeger jaren bestonden hier ondernemingen door Europeanen; de grond en lokaliteit schijnen voor dit product zeer geschikt; men verzekerde ons dat hier indigo gemaakt wordt die beter is dan de Bengaalsche. De groote fabrijken die hier bestaan zijn meest alle door het Gouvernement overgenomen, terwijl de Javaan zelf deze fraaije verfstof in kleine fabrijken bereidt, zoo als hier boven is omschreven.

Na ons eenige dagen in deze fraaije Residentie te hebben opgehouden, vertrokken wij naar *Samarang*. De weg leidt door de Hoofd-*negorie* van het Regentschap *Batang*, en voert dan door het bosch van *Wilerie*. Wanneer het geregend heeft, kan men hier lang worden opgehouden, daar de weg niet overal begrint is kunnen worden, en de kleiachtige grond sterk aanhangt, waardoor het rijtuig moeijelijk door vier paarden kan worden voortgetrokken. In dit bosch vindt men veel jatijhout, dat gedurig werd gekapt, doch waarmede thans is opgehouden, terwijl het nu wel vele jaren duren zal, voor dat het jonge plantsoen, tot rijpheid zal komen, daar de jatijboom vijftig en zestig jaren noodig heeft, voor deszelve volwassen is. De lange weg, die meest altijd door het bosch leidt, is niet aangenaam.

Na lang onder weg gesukkeld te hebben, verlieten wij eindelijk het bosch, trokken over eene groote rivier, genaamd *kalie Roeto*, en kwamen in de *negerie Kalie Woengoe*, waar wij eenigen tijd vertoefden, om een Inlandsch middagmaal te houden, daar wij reeds tien uren in het rijtuig hadden doorgebragt. In de droege *mousson*

kan men met eenigen voorspoed in acht uren de reis van *Pekalongan* naar *Samarang* doen. Zelden doet men echter dien togt zoo voorspoedig, en altijd valt dezelve den reiziger lang en vervelend, als hij, na eenige dagen over de zoo wel ten oosten als ten westen dezer streek gelegene harde en gelijke wegen, zonder lastig oponthoud te zijn heengerold, gewoon is geraakt aan het genoegen, hetwelk in het vlugge reizen over fraaije wegen, door schoone landstreken, ligt opgesloten; en [illegible] ziet hij het oogenblik te gemoet, dat hij deze eentoonige *jatie*-bosschen met derzelver lastige bergen achter den rug heeft, en daar dan niet meer verpligt zal zijn, om soms meer dan een uur, te midden van eene vrij sterke hitte, langzaam voort te stappen, in een wagen met vier paarden en twee buffels bespannen, waarmede men dikwijls hoogten moet afrijden, zonder dat de buffels daarom worden afgespannen, aangezien men dadelijk na de eene berg te zijn afgereden, weder eene andere moet bestijgen. Wel heeft men in de *Preanger Regentschappen* menige plaats waar men uren achtereen, in een met buffels bespannen wagen moet zitten, doch het koelere klimaat, hetwelk daar in die streken, waardoor de groote weg loopt, heerscht, de grootsche natuurtooneelen die het oog bijna onafgebroken bezig houden, de schoonheid der postpaarden, de behendigheid der koetsiers en loopers; en de pijlsnelle voortgang van het rijtuig, zoodra de buffels afgespannen zijn, en hetzelve aan de kracht der moedige paarden is overgegeven, dit alles geeft zoo veel afleiding, zoo veel uitspanning, dat men zich daar slechts dan vervelen kan, wanneer het veelvuldig doortrekken dezer streken, ons ongevoelig heeft gemaakt voor den indruk dier afwisselingen, en slechts haken doet naar de plaats onzer bestemming.

De weg liep nu door een weinig bevolkte en geheel dorre streek. In de nabijheid van de hoofd-*negerie Kandal*, wordt het gezigt meer vrolijk. Daar wij den Regent van *Kandal* zeer goed kenden, die ook wegens bewezen diensten in den Javaschen oorlog, den rang van *Pangerang* had verkregen, gingen wij hem onze opwachting maken. Hij en zijne moeder, eene zeer beschaafde Indische vrouw, verlangden dat wij den nacht bij hem zouden overblijven, hetgeen door ons met blijdschap werd aangenomen, omdat wij zeer vermoeid waren. De *dalm* is zeer net, en de plaats waar wij den avond doorbragten, was geheel met Europesche meubelen bezet. Een heerlijk avondeten verkwikte ons zeer: de nacht was, door een aangename slaap, de hersteller onzer krachten, en in den vroegen morgen verlieten wij onzen vriendelijken gastheer, en bereikten weldra *Samarang*.

(*Het vervolg hierna.*)

I. J. van Sevenhoven.

Thee-Kultuur in Ledok.

Was in oude dagen *Tempe* het gelukkig oord van *Tracie*, men mag *Ledok* den tuin, het *Tempe* van het eiland *Java* noemen. Het is een bevoorregt plekje der natuur, een waarlijk schilderachtige en romantische landstreek. Werwaarts men den blik uitzendt, van verre en nabij, het is alles rijkdom, weelde en overvloed; het is alles stout en trotsch of zacht, bekoorlijk en verrukkend. Bergen en dalen, heuvelen en valeijen, alles vertoont groei, wasdom en bloei; op alles rust een waas van uitgestrooiden zegen. Een mild gezochten en met kwistige hand gestrooiden zegen. Een milde lucht schijnt

bloemen en kruiden, planten en gewassen als uit den grond te tooveren; om de toppen der bergen kronkelen de woelderigste rijstvelden; van de kruinen der heuvelen daalt de frissche koffijboom in breede rijen tot diep in de vlakten neder, terwijl een gelukkige *maïs*-teelt de noeste vlijt des nijveren landmans loont. Maar niets verrukt den aanschouwer meer, dan het gezigt dier uitgestrekte velden, die, met tallooze theeheesters bedekt, over de bogtige landstreek golven. De teelt van dit, weleer aan *Java* vreemd, doch thans voor hetzelve zoo voordeelig en veel belovend gewas, — waarnaan het bewind dezer gewesten, sedert de laatste jaren deszelfs bijzondere zorgen wijdt, en waarop de aandacht van *Nederland* in gespannen verwachting gevestigd is, — was ook uit dien hoofde in mijn oog zoo belangrijk, dat ik dit oord niet kon verlaten, zonder eenige aanteekeningen omtrent het bestaan en de werking van die kulture in hetzelve te hebben verzameld, waarvan ik het wage eene beknopte schets te leveren.

De thee wordt bij uitsluiting geteeld in de bergachtige landstreken, waar eene gematigde luchtgesteldheid van 65 tot 75° (thermometer van Fahrenheit) wordt aangetroffen.

De bereids in de afdeeling *Ledök* gedane aanplantingen bedragen eene hoeveelheid van 1,200,000 heesters, waaronder thans reeds 185,000 plukbare heesters bestaan. In het laatst van dit jaar zal dit getal nog met 700,000 heesters vermeerderd worden, terwijl in den jare 1840 twaalf thee-fabrijken in werking zullen zijn. — De thee-heester wordt in geregelde tuinen op eenen afstand van 4 □ voeten geplant, na alvorens op afzonderlijke beddingen uit de pitten te zijn aangekweekt.

Zoodra de heester den ouderdom van ruim 2 jaren heeft

bereikt, kan dezelve geacht worden plukbaar te wezen. Tegen dien tijd wordt bij elken tuin van 70, 90 of 100,000 heesters eene fabrijk opgerigt, hetzij ter bereiding van *zwarte*, hetzij van *groene* thee, doch steeds voor beide soorten afzonderlijk.

Bij elken tuin en fabrijk worden 25 of 30 inlandsche huisgezinnen, tegen een billijk loon, geplaatst. Al de werkzaamheden, bestaande in het onderhouden der tuinen, oogsten der bladeren, bereiden der thee, alsmede het maken der gereedschappen en benoodigheden, zoo voor de bewerking als voor de inpakking der gemaakte thee, worden bij uitsluiting door alle de leden dier huisgezinnen verrigt. De thee-oogst kan jaarlijks eenmaal gedurende den regentijd plaats hebben, en duurt gewoonlijk zes maanden. Voor den oogst wordt de heester op eene hoogte van 1½ à 2 voeten Rhijnlandsch gesnoeid, ten einde vele en malsche bladeren te kunnen voortbrengen.

De bewerking der *zwarte* thee geschiedt op de volgende wijze:

In den vroegen morgen van elken dag verzamelen zich al de leden der huisgezinnen, mannen, vrouwen en kinderen in de thee-tuinen en plukken van een zeker bepaald en afgeperkt getal heesters, alle voor de bereiding geschikte bladeren, welke dadelijk naar de fabrijk worden gebragt, om aldaar op bamboezen bakken aan de hitte der zon te worden blootgesteld, tot zoolang de bladeren genoegzaam verflenst zijn, wanneer dezelve binnen een der vertrekken van de fabrijk, bevrijd van de buiten-lucht, worden geborgen, om aldaar te fermenteren, hetgeen, door het gedurig omschudden der blaren met de handen, wordt bevorderd.

Zoodra deze bladen een zekeren graad van geur erlan-

gen, wordt met de bewerking der theeen aanvang gemaakt. Dit geschiedt in ijzeren of stalen pannen, op gewone horizontale fornuizen geplaatst, onder welke een matig vuur wordt onderhouden. Eene zekere hoeveelheid bladen worden dan in de pan gedaan en gedurig met de handen omgeschud, tot dat dezelve, door de hitte, eene gemachtige zelfstandigheid bekomen, of, zoo als men dit noemt, gaar zijn; op welk tijdstip deselve uit de pan genomen, en sterk door de handen gerold worden. Nadat deze gerolde hoeveelheid onder zeker luchtig deksel, om de geur niet te laten vervliegen, bekoeld is, wordt dezelve andermaal gebraden, gerold en bekoeld. Alsdan gaat men over tot de verdere drooging boven een matig vuur van houtskolen, in zoogenaamde, daartoe van *bambaes* vervaardigde vuurmanden, in welker midden een soort van zeef is geplaatst, waarop eene zekere hoeveelheid gerolde theebladeren aanvankelijk gelegd wordt, in den vorm van een kogel, ten einde de geur der thee in de bladeren te doen trekken. Na eene zekere verkregene uitwendige droogte worden die theeballen successivelijk omgekeerd, geopend, en eindelijk op de zeef uitgespreidt, en verder zoo lang gekeerd, tot dat de thee volkomen droog is. Deze zoogenaamde vuurmanden moeten aan de buitenzijden met papier digt worden geplakt, en van boven tot eene zekere mate gedekt wezen, in dier voege, dat de thee noch haar geur verliest, noch verbrand wordt.

De alsdan gedroogde thee wordt, voor zoo veel zulks nodig is, gesorteerd, dat is, de grove van de fijner gerolde afgezonderd, hetwelk echter voornamelijk met de mindere soorten geschiedt, aangezien de sortering van de eerste kwaliteiten reeds bij het plukken der bladeren wordt in acht genomen. De zwarte en groene thee levert

op dit eiland zeldzaam meer dan drie à vier soorten op; doch de verschillende soorten worden voornamelijk verkregen door de onderscheidene gronden en luchtgesteldheid, op en in welke de thee wordt gekultiveerd; terwijl niet zelden in den theeheester zelven, verschillende soorten worden aangetroffen; zoo dat men welligt na verloop van eenige jaren, in dezelfde soorten, doch op verschillende plaatsen bereid, een aanmerkelijk onderscheid in den smaak zal ontwaren; waaraan gevolgelijk eene bijzondere benaming zal kunnen gegeven worden.

De *groene* thee wordt in volgender voege bewerkt:

Het plukken der bladeren voor de bereiding der *groene* thee, geschiedt van denzelfden heester en op dezelfde wijze, als nopens de *zwarte* thee beschreven is. Zoodra de pluk is afgeloopen, worden de bladeren naar de fabrijk gebragt, en aldaar dadelijk, zonder in de zon verflenst of gefermenteerd te zijn, gebraden en gerold, hetgeen twee of drie malen in eene horizontaal geplaatste pan geschiedt, even als opzigtelijk de *zwarte* thee is aangemerkt, met uitzondering dat, na de eerste rolling, de opgeloste sappen met de handen uit de bladeren worden gewrongen. Vervolgens doet men deze alzoo gerolde *groene* thee in eene andere schuinsche stalen pan, welke in een obliek gemetseld fornuis is geplaatst, en wordt daarin met de handen zoo lang rondgewreven, tot dat dezelve volkomen droog is.

De *pecco* en zoogenaamde *joosjes* thee, wordt verkregen van de bovenste toppen der theetakjes.

De verzending der bereide thee naar *Batavia*, geschiedt in bamboezen manden (*krandjangs*), in de binnenzijden behoorlijk voorzien van gedroogde *bamboes*-bladeren, om het indringen der buitenlucht te beletten.

Omtrent de juiste productie van den theeheester, schijnt men nog geene genoegzame ondervinding te hebben verkregen, om daarop eene stellige berekening te kunnen maken, doch men durft met zekerheid vaststellen, dat eene welgeslaagde thee-plantagie van 100,000 heesters, 5 of 6,000 Ned. ponden drooge thee kan afwerpen, en gevolgelijk de bladeren van 20 of 16 heesters, voor de bereiding van een Ned. pond drooge thee benoodigd zijn.

Ik mag van dit belangrijk onderwerp niet afstappen, zonder te hebben opgemerkt, dat volgens de gedane aanplantingen en verdere uitbreiding van het thee-gewas in deze oorden, en naar den zoo even aangestipten maatstaf van productie, de afdeeling *Ledok* in weinige jaren meer dan 150,000 Ned. ponden thee zal kunnen afwerpen.

Dr. S. A. Buddingh.

Eenige opmerkingen over de hout-tor (Koembang) *van Benkoelen.*

Deze hout-tor, welke op *Java* of niet of althans meer zeldzaam voorkomt, is van de grootte van een hommel, en heeft daarmede voor het overige ook wel eenige overeenkomst. Er schijnen twee soorten van te bestaan, een die geheel zwart-bruin is, en de grootste soort uitmaakt, en een ander, mede zwart-bruin, maar daarenboven van een geel-pluisigen rug of schouder voorzien, en kleiner dan de voorgaande.

Het insekt heeft zes ruige of harige poetjes, uit drie gewrichten of leden bestaande, en zoo als vele, indien niet alle torren, met een haakje aan de uiteinden gewa-

pend: twee derzelve bevinden zich aan den nek of kop, en de vier overige aan de borst. Het heeft voorts twee zeer groote oogen, waaruit de kop bijna alleen bestaat, en die glanzig, ondoorschijnend zwart zijn bij de alhier dus genoemd wordende mannetjes, en doorschijnend licht groen bij de wijfjes. De eersten hebben daarenboven nog een' angel, welken de laatsten missen, ofschoon deze weder, in onderscheiding van het andere geslacht, de uiteinden of het derde lid der voorpooten, geelachtig wit, en dat gedeelte tevens van een minder donkerkleurig pluis voorzien hebben. De bek van beiden is gewapend met twee zeer sterke knijpers, waarmede zij in een' korten tijd gaten in het hout weten te boren: daarbij hebben zij tusschen deze knijpers, tegen de borst aan, een' lancetachtigen snuit, dien ze mede kunnen openen, en waarin zich een zuiger bevindt, die uit- en ingehaald kan worden, en welligt even zoo zeer tot verdedigingsmiddel dient, als om honig uit de bloemen, waarop zij azen, op te slurpen. Het geheele dier bestaat uit drie gedeelten, als kop, of liever oogen, schouder, of rug, en lijf, alles van een kraakbeen- of schaar-achtige zelfstandigheid. De rug en het lijf bestaan wijders uit over elkander liggende leden of schilden, die ineengeschoven kunnen worden, en waardoor het diertje zich krommen, en eenigermate verlengen en verkorten kan. Het heeft eindelijk twee grootere boven-, en twee kleinere onder-vleugels, bruinachtig, doorschijnend en geaderd, gelijk die der wespen en glazenmakers.

In vele gaten, welke door deze torren in oud hout geboord waren, heb ik, bij doorzaging, dezelfde overgangen opgemerkt, welke bij de kapellen worden waargenomen: als] eijeren, wormen of rupsen, *chrysaliden*, nimfen of poppen, en eindelijk de tor zelve, maar deze laatste als-

dan nog in een zeer onvolmaakten en nog niet half volwassen toestand; terwijl meestentijds twee volwassen torren, het mannetje en wijfje tevens, in die gaten door mij zijn gevonden.

De holen die deze torren boren, loopen eerst regt door ter diepte van nagenoeg een duim Nederlandsch, waarna zij eene zijdelingsche rigting nemen, ter lengte van omtrent zes duimen Nederlandsch. In dezen gang, als ik het zoo noemen mag, vindt men aan het uiteinde of het verste gedeelte van den ingang af, het voedsel voor de uit het ei voortkomen worm of rups: dit voedsel, ter grootte van het halve lid van den kleinen pink, heeft zoowel het aanzien als de reuk van verzuurde gest met honig gemengd; daarbij vindt men tevens een ei van eene langwerpige gedaante, wit, doorschijnend van kleur en zeer teeder, niet ongelijk aan een klaasje van een rijpe witte pompelmoes, zonder evenwel, als dit, aan de eene zijde puntig te wezen. Zoo lang het ei nog niet tot worm of rups is overgegaan, blijft het voedsel onaangeroerd; alleen de rups schijnt het benoodigd te hebben, hetwelk wij mogen afleiden uit de bijzonderheid, dat en bij de pop en bij de meer ontwikkelde tor, geen of slechts maar zeer weinig overgebleven voedsel door mij gevonden is. De rups is van eene witte gedaante, en zeer gelijk aan eene vleeschmaade, doch veel grooter. Naar gelang van de meerdere groei der rups, wordt ze eenigzins bruin van kleur, tot dat zij, als nimf, lichtbruin wordt, welke kleur de pas gefomeerde tor ook heeft, tot dat zij, bij verdere ontwikkeling, eindelijk in zwartbruin overgaat. Elk ei wordt in eene afzonderlijke ruimte, iets grooter dan het voedsel, dat daarin reeds aanwezig is, gelegd; deze ruimte wordt daarna zeer zorgvuldig afgesloten met fijn gemalen hout, zeer stevig

in elkander gepakt, hetwelk de jongere tor tot eerste voedsel schijnt te dienen. Hierop volgt nog maar ééne dergelijke ruimte met ei en voedsel, waaruit men mag afleiden dat deze torren niet meer dan twee eijeren te gelijk, of kort na elkanderen, leggen. Opmerkelijk is het dat het laatst gelegde ei, hetwelk dus het digst bij den algemeenen uitgang is, zich het eerst ontwikkelt tot tor, en zijne woning verlaat, om daardoor als het ware de tor die verder af is, niet bij hare verdere ontwikkeling hinderlijk te zijn.

Het voor *mij* zeer bevreemdende en opmerkelijke, en waarom alleen deze mededeeling geschiedt, is in de volgende bijzonderheid gelegen:

Wanneer men het lijf of achterste der drie deelen van de zoogenaamde mannetjes dezer torren, of van die welke met eenen angel gewapend zijn, opent, dan vindt men tegen de binnen zijde der schaal of schel, naar de borst-kant, waarmede het lijf door een kort en dun midden-rif vereenigd is, een zeer klein hoornvliesachtig zakje, ter grootte van een kleine groene erwt. Uitwendig of aan de zijde welke naar de ingewanden gekeerd is, heeft dit zakje eene grijsachtige kleur en inwendig is het helder glimmend zwart als ware het verlakt en geheel zonder eenige opening aan de inwendige zijde; aan den kant evenwel tusschen het lijf en het rug- of borststuk ontwaart men een zeer klein sneetje van naauwelijks twee streepen, welke opening met het bedoelde zakje in verband staat. Wordt dit inwendig zakje nu geopend, dan vindt men daarin van *zeven* tot *een-en-twintig* levendige diertjes, ter grootte van en veel gelijkende naar het ongedierte der honden, *karpattie* genaamd; zij zijn platachtig, wit van ligchaam, hebben zes pootjes, twee voelsprietjes en eene bruine afteekening als voor twee vleugeltjes. Deze diertjes zijn vol leven, en loopen

dadelijk rond zoo ras zij uit hunnen eigen kerker worden verlost: altoos heb ik ze van dezelfde grootte en volwassenheid bevonden. Het gaat schier alle begrip te boven hoe zoo vele diertjes van hunne grootte met eenige mogelijkheid in eene zoo bepenkte ruimte kunnen zijn opgesloten geweest. Hoe veel moeite ik mij ook gegeven heb, om den werkkring of de bestemming dezer diertjes na te gaan, is mij dit echter niet mogen gelukken, en heb ik even min kunnen ontdekken of zij soms later ook grooter worden of eenige gedaante-verandering ondergaan.

Mogt het bovenstaande voor deskundigen eene algemeen bekende daadzaak wezen, voor anderen is het misschien, even als voor mij en voor een ieder hier op *Benkoelen*, een geheel vreemd verschijnsel, waarom ik dan ook niet geaarzeld heb er door dit Tijdschrift mededeeling van te doen.

De Inlanders die niet onkundig zijn van deze toedragt der zaak, hebben mij als oplossing opgegeven, dat de mannetjes torren, wanneer de wijfjes hare eitjes gelegd en van voedsel voorzien hebben, deze diertjes *baren*, welke dan bij gelijken aanwas als de rupsen en jongere torren, ook grooter wordende, daarna als *wachters* zorgen, dat de jongere torren niet beschadigd of vernield worden. Ik heb mij intusschen met deze uitlegging niet kunnen vereenigen, om dat ik zoo wel bij de eitjes, rupsen als jonge torretjes, dezelfde kleine diertjes en nimmer in eenen grooteren of veranderden toestand heb gevonden; terwijl ik daarenboven wel heb ontdekt, dat het jonge gebroed door de twee volwassen torren, mannetje en wijfje, altijd met goed gevolg beschermd werden.

22 Mei 1839. BRITZMAN.

MOHAMED.

In een land, waar bijna de geheele bevolking het Islamismus is toegedaan, maar waar tevens die godsdienstleer meer voor het uiterlijke en den schijn, dan in de daad is aangenomen, hoort men den naam van MOHAMED gedurig noemen, maar ziet men hem tevens niet zelden denkbeelden en gevoelens toeschrijven, die hij nooit heeft gepredikt, en die misschien nimmer in hem zijn opgekomen. Immers wanneer men eenige Hoofden en Priesters uitzondert, dan is het grootste gedeelte der inboorlingen van *Java* en van bijna den geheelen Archipel, met een geest van bijgeloof en kinderlijke ligtgeloovigheid bezield, die als overblijfselen van eene vroegere godsdienstleer, en als de gevolgen van gebrek aan onderwijs en van omgang met vreemdelingen, maar niet als het kenmerk van het Mohamedanisme moet worden aangezien. Die duizende beelden, op graven of op andere als heilig vereerde plaatsen ten toon gesteld, en met offers van bloemen, wierook en vruchten door den eenvoudigen Javaan versierd; die veiligheidsteekenen en amuletten, waarvan hij zich zelven en zijn huis voorziet; die bijzondere voorkeur die hij aan sommige dieren en voorwerpen schenkt; dat toeschrijven van ziekten ongelukken aan den invloed en de betoovering van booze geesten; dat spelen en dobbelen, en zoo ontelbaar veel verschijnselen meer, zijn bewijzen van zijne onkunde in het eigenlijk geloof dat hij belijdt, en van den trap van beschaving waar op hij staat, verre beneden dien van den waren en opregten Mohamedaan.

Die dus den stichter van het Islamismus, naar deze verschijnselen wilde beoordeelen, zou hem onregt doen, en in zijn oordeel dwalen. Uit zijne schriften, of liever zelve,

uit de boeken die onder zijn oog en op zijn bevel zijn vervaardigd, zoo wel als uit zijne daden en handelingen en geheel zijn leven moet hij gekend en gewaardeerd worden. Het onderzoek van dit laatste punt stellen wij ons thans voor, terwijl wij later, in een ander vertoog, den aard zijner godsdienstleer hopen uiteentezetten: om daardoor aan te toonen hoe weinig de geest van het Mohamedanismus op *Java* en in den geheelen Archipel gekend wordt.

Om een' staatsman, een' wetgever, een' volkshervormer, en in het algemeen ieder groot man, in zijne ware verdiensten en wezenlijke grootheid regt te waarderen, is het een voornaam vereischte, hem te beschouwen met betrekking tot den toestand der eeuw waarin hij leefde, en den aard en de trap der beschaving van het volk waaronder hij woonde en werkte. Gedachtig aan deze waarheid, zoo beginnen wij dan met korte trekken den toestand af te schilderen, van de verschillende natiën tot welke MOHAMED in betrekking stond, in de eeuw waarin hij leefde.

Groot was de verandering en omwenteling die er, sedert den val van het westersch rijk der Romeinen, bij de volkeren in het algemeen had plaats gehad. Terwijl tot dus verre de voedsterplaats van beschaving en verlichting, van kunsten en wetenschappen, in het zuiden van *Europa*, bij Grieken en Romeinen was gevonden; terwijl de magt, de grootheid en het gezag over bijna alle bekende volkeren der aarde, van *Rome* was uitgegaan, en de wereldstad hare overwinnende vanen, zoo wel in *Gallië*, *Germanië* en *Brittannië*, als in *Egypte*, *Syrië* en *Palestina* had geplant; was de tijd gekomen waarin de verdrukte natiën hunne regten weder hadden ingenomen. Vreemde volkeren, door de Romeinen Barbaren genoemd, sloopten een gebouw, waaraan *Rome's* Koningen, Consuls, Dic-

tators en Keizers, tien eeuwen lang hadden gebouwd. In het noorden van *Europa*, onder een ruw klimaat opgevoed, onbekend met alles wat naar beschaving en verlichting zweemde, bezetten zij de ontvolkte en geplunderde provinciën van het Romeinsche rijk: en mogten er honderd duizenden zijn verslagen geworden, sedert MARIUS voor de eerste maal de Cimbren en Teutonen overwon, gelijk onweêrswolken verschenen zij op nieuw, en in onverdelgbare massa's verspreidden zij zich aan de oevers van den *Donau*, den *Rijn* en in *Italie*, tot dat door hunne herhaalde aanvallen het Romeinsche rijk was in elkanderen gestort.

Onberekenbaar waren de gevolgen van deze daadzaak. Gelijk het ontzenuwd *Rome* voor de overmagt der Noormannen moest onderdoen, zoo kon het ook geenen zedelijken invloed over zijne overwinnaars uitoefenen. Te vuur en te zwaard werd alles door dezen vernield, daar hun weg met bloed geteekend was; de kunsten der schoonheid en verfijning verdwenen uit het westen, ontelbare eerbiedwaardige gedenkstukken van den voortijd verzonken in het stof: en onkunde en barbaarschheid bestegen den troon, waarop eenmaal geleerdheid, kunsten en wetenschappen den scepter zwaaiden. Het is waar, allengskens gingen de de zachtere zeden der Romeinen op de overwinnaars min of meer over; allengskens begon het Christendom den woesten geest der veroveraars te beteugelen, maar langzaam, met moeite, en niet zonder geweldige schokken, had dit plaats.

Het andere gedeelte van het oude gebied der Romeinen, nu het Byzantinisch Rijk genoemd, mogt den storm gelukkig hebben afgeweerd, waarmede het ook door de Noormannen herhaalde malen werd bedreigd en beloopen, niet

minder gevoelde het den invloed van deze woeste horden op zijnen inwendigen toestand. De regering was er een weefsel van zwakheid, staatkundige misslagen en intrigues. De erfelijke troonopvolging ontbrak, en zoo bragten vrouwenlist, soldatengunst en priesterkabalen, nu eens een' keizermoorder, dan weder een' voormaligen veehoeder, dan een mensch uit de heffe des volks, dan eene grillige vrouw op den troon. Een willekeurig despotismus werd door het volk met laffe toegevendheid en wekelijke onverschilligheid verdragen; terwijl de hardste en onregtvaardigste onderdrukking niets dan een enkel oogenblik van muiterij kon doen ontstaan, welke door eene schitterende belofte, of een ijdel vertoon van magt spoedig werd gedempt. En werd in het westersche rijk alles wat het voorgeslacht met noesten ijver, aan het rijk van kunsten en wetenschappen en beschaving had opgebouwd, met een heiligschennende hand vernietigd; niet minder verzonk het heerlijk gebouw, door *Griekenland's wijsen gesticht*, in een' jammerlijken puinhoop, zoodat alle geleerdheid, ook in het Bizantinisch rijk, zich bepaalde bij het uitschrijven van de werken der ouden, dikwijls met vele leemten en gebreken, of het vervaardigen van erbarmelijke homiliën.

Zoo was dan het kolossaal gebied der oude Romeinen gevallen, en had den gedeeltelijken ondergang der beschaving met zich gesleept. Zoo vestigden zich de woeste West- en Oost-Gothen, de Hunnen en Wandalen, in het grootste gedeelte van *Europa*, en oefenden eenen onmetelijken invloed uit op de volkeren die zich nog aan hunne overheersching, zoo goed mogelijk, hadden onttrokken. Ook in het oosten was de toestand der menschheid diep gezonken, en het goede dat er te voren bestond bijna geheel uitgeroeid. Het uitgestrekte *Perzië*, zoo beroemd in vroeger dagen,

zuchtte onder den ijzeren scepter van eenen Cosroës, en had zijne vorige beschaving en bloei langzamerhand zien verdwijnen. De leer van Zoroaster was er ontaard en verbasterd, en had bijna geheel en al haren invloed verloren; terwijl velerlei ijdele plegtigheden haar plaats hadden ingenomen, en de aanbidding van het vuur er algemeen in zwang was; *Arabië*, het land waar de zoon van Abraham de dienst van den éénen waren God had gebragt, werd door bloedige oorlogen van de onderscheiden stammen onderling beroerd en verscheurd, en zuchtte onder afgoderij en bijgeloof. En welke was de toestand van dat krachtig beginsel, dat zich, nog geen zes eeuwen geleden, in de volkeren geopenbaard had, en zulk eenen onwederstaanbaren invloed op derzelver lot had uitgeoefend? Hield het Christendom, te midden dier verwoestingen, zich staande? of verloochende het zijne, zoo het scheen, onoverwinnelijke kracht? De beantwoording dezer vraag zal ons den godsdienstigen staat der volkeren leeren kennen, wier uitwendigen, maatschappelijken en wetenschappelijken toestand wij, oppervlakkig en met korte trekken hebben bloot gelegd. Vóór alles moeten wij echter eene aanmerking laten voorafgaan welke men dikwijls, in de beoordeeling van het Christendom van die tijden heeft uit het oog verloren. Immers men haalt niet zelden juist deze eeuwen aan, om de waarde des Christendoms te verkleinen en te verzwakken; men vergelijkt ze met den gulden eeuw van *Griekenland* en *Rome*, en men vraagt welke kracht grooter was, die der Socratische en Platonische wijsbegeerte, of die van het Christendom, na welks invoering barbaarschheid en onwetendheid weldra den scepter voerden? Maar men begaat, door deze gevolgtrekking, eene groote onregtvaardigheid; men verwijt het Christendom, wat aan

de lotgevallen der volkeren zijnen oorsprong heeft te danken; men neemt een gedeelte der geschiedenis *afzonderlijk*, waaruit, *in verband met de historie der volgende eeuwen beschouwd*, de grootste roem des Christendoms zou blijken; en men schrijft aan andere oorzaken het goede toe, hetwelk juist aan dat Christendom middelijk of onmiddelijk zijn aanwezen verschuldigd is.

Verre had zich, in den tijd waarover wij spreken, het Christendom reeds uitgebreid. In het gebied van de oude Romeinen, was het reeds in het jaar 325, door Constantijn *den Grooten*, de godsdienst van den staat geworden en, den korten tijd van Julius Apostata uitgezonderd, gebleven. In het westen hadden de Germaansche volkeren voor een groot gedeelte het Christendom omhelsd, terwijl het in de Britsche eilanden algemeen was verspreid. In het oosten was eene sekte of afdeeling der Christenheid, die door de Romeinen werd verdreven, met open armen ontvangen, en had tot in *Indië* hare leerstellingen verkondigd. Eene andere sekte had naar *Arabië* en *Nubië* de wijk genomen, en ook daar velen tot haar geloof overgehaald. Terwijl in *Aethiopië*, reeds ten tijde van Constantijn *den Grooten*, de vaan des kruises door Frumentius was geplant.

Zoo verblijdend dus de groote uitgestrektheid is, waar over het Christendom zich reeds heeft verspreid, zoo bedroevend is die dorre en van alle geest en leven ontbloote leer, welke men voor die van Christus wilde doen doorgaan. Immers de reden, waarom vele Vorsten en volkeren die godsdienst hadden omhelsd, was niet zoo zeer hunne inwendige overtuiging van verstand en hart, als wel het uitwendige voordeel dat zij hun aanbragt. Van daar dat onophoudelijke inwendige twisten, over nietsbeduidende kleinigheden, bijna het eenige kenmerkende van den Chris-

ten uitmaakten: eindelooze verschillen en haarkloverijen van Donatisten, Pelagianen, halve Pelagianen, Nestorianen, Montanisten en een aantal andere sekten, verscheurden den band van eendragt en eensgezindheid; vooral veroorzaakte het geschil over de beeldendienst de bloedigste tooneelen in de afzonderlijke gedeelten van het oostersche rijk: de menschelijke geest was volslagen arm aan zuivere en juiste begrippen;, alle denkbeeld van deugd bestond in uiterlijke plegtigheden, in boeten en kastijdingen des ligchaams, en in het doen van bedevaarten en geloften: alle vrijheid van geloof, gemoed en geweten, waren verloren gegaan, in een woord, er was bijna geen zweem meer te vinden van dat eenvoudige Christendom, dat, in de eerste eeuwen onzer jaartelling, zich met jeugdige kracht als zulk een heerlijk grondbeginsel in het menschdom had geopenbaard.

Zoodanig was de uit- en inwendige toestand der volkeren, waarmede Mohammed in betrekking heeft gestaan, of die althans middelijk of onmiddelijk eenigen invloed op hem hebben uitgeoefend. Het was geen aangenaam en verblijdend, maar een zwart en bedroevend tooneel, dat wij moesten afschilderen. En zoo noemen wij dan den man reeds groot, die, bij den aanblik van de verdorvenheid zijner eeuw, niet terug beefde, maar het groote plan vormde om eene hervorming onder zijne tijdgenooten tot stand te brengen. Een korte schets van zijn leven zal ons doen zien op welk eene wijze hij dat voornemen ten uitvoer bragt, en ons tevens een blik doen werpen in het hart en den geheelen inborst van den stichter der Mohamedaansche godsdienst.

Terwijl dan alzoo de duisternis der middeleeuwen zich meer en meer over *Europa* verspreidde, en den volslagen

nacht over het Oosten hare ravenvleiken had uitgespreid, werd in een land, tot dus verre door wilde horden en zwervende volkstammen bewoond, een man geboren, die zijn vaderland met dien roem trachtte te doen schitteren, welke tot dus verre het eigendom van Grieken en Romeinen was geweest. 578 jaren na de geboorte van CHRISTUS werd *Mekka*, een stad in eene woeste en onvruchtbare landstreek van *Arabië*, de geboorteplaats van MOHAMED. Zijn vader ABD-ALLAH, zoowel als zijne moeder AMOENAS, waren uit den doorluchtigen stam der *Coraïskiten* gesproten. Door geene gunstige voorteekenen werd zijn eerste leeftijd gekenmerkt. ABD-ALLAH mogt zijnen zoon den naam van MOHAMED, dat is *de gezegende, de met roem overladene*, hebben gegeven; de Arabische geschiedschrijvers mogen van wonderen en buitengewone gebeurtenissen gewagen, die bij zijne geboorte zouden hebben plaats gehad; het blijft niet te min eene, op geloofwaardige gronden steunende, waarheid, dat hij in de dagen zijner jeugd met gebrek en ontbering heeft te kampen gehad. Naauwelijks den ouderdom van twee jaren bereikt hebbende, verloor hij zijnen vader door den dood: en, daar ook in *Arabië* groote rijkdommen niet altijd aan eene goede en aanzienlijke geboorte verbonden waren, bestond het geheele erfdeel, dat hem werd nagelaten, in vijf kamelen en éénen slaaf. Zijne moeder was niet in staat met haren zuigeling het ongezonde luchtgestel van *Mekka*, gelijk het gebruik dit medebragt, voor eenigen tijd te verlaten; zij stond hem dus tot dat einde, aan eene kinderlooze en meer gegoede vrouw, HALIMA genaamd, af, die hem onder den milderen hemel van het land der *Saäditen* met zich voerde, en vervolgens aan AMOENAS terug gaf. Lang echter mogt deze zich niet in het bijzijn van haar kind verheugen, immers zij stierf

op eene reize van *Medina* naar *Mekka*; en liet den zesjarigen knaap, als een ouderlooze wees, aan zijnen grootvader over. En toen ook deze, een jaar daarna, overleed, nam zijn oom TALEB hem onder zijne bescherming. Ofschoon oppervlakkig alle deze wederwaardigheden ons mededoogen met den knaap mogen inboezemen, blijkt het echter, bij eene nadere beschouwing, dat ze voor hem eene gezegende strekking hadden en op zijn gemoed en de vorming van zijn karakter weldadig werkten. Immers, terwijl anders, zoo als bekend is, in het Oosten de ouders door eene verkeerd geplaatste liefde en overgroote toegevendheid, hunne kinderen dikwijls bederven, kwam hij reeds vroeg onder het opzigt van vreemden, en van, zoo als ten minsten waarschijnlijk is, brave vreemden, die op het kind acht gaven, en het met gestrengheid en verstand bestuurden en leidden. Het tijdvak van zijn leven dat thans een' aanvang neemt deelde daarin voornamelijk, en had bovenal eenen buitengewonen invloed op zijn volgend bestaan: want behalve dat in 't algemeen de indrukken en de vorming die de mensch juist in dien leeftijd ontvangt, hem bijblijven en geheel zijn inborst rigten en besturen, kwam in het bijzonder MOHAMMED onder de leiding van een' man, die zoo wel door zijn persoon, als door de betrekkingen waarin hij stond, en den stand dien hij bekleedde, bovenal geschikt was om op eenen jongeling gunstig te werken. TALEB toch behoorde tot die Arabieren welke in den handel zich rijkdommen zochten te verschaffen, en dus met vele vreemdelingen in aanraking kwamen. Zij leerden daardoor menschen kennen en beoordeelen; werden in het goede zoo wel als het kwade dat bij andere volkeren bestaat, ingewijd: bezochten vreemde landen en gewesten, en waren dus in 't bezit van het eenigste middel, dat er

in dien tijd bestond, om in kennis en wetenschap boven anderen uit te munten. Ook voor dezen stand bestemde hij zijnen jongen kweekeling, en nam hem, na hem in het bespiegelend gedeelte van zijn vak onderwezen te hebben, in zijn dertiende jaar mede op eene reis naar *Syrië*.

Reeds deze eerste togt maakte op den jongen Mohammed een' diepen indruk: of zag hij thans niet een land dat in vergelijking met zijn' geboortegrond mild door de natuur was begiftigd? of blonken hem hier niet de overblijfselen der overwinningen en schitterende daden van eenen Ninus, eene Semiramis, eenen Sesostris, eenen Alexander en zoo vele andere helden der oudheid in de oogen? of kwam hij hier niet in aanraking met Grieken en Romeinen, met Joden en Christenen? en dat alles in een' leeftijd waarin het gemoed zoo gemakkelijk wordt geroerd en getroffen; en dat alles voor eenen jongeling, die reeds toen den heerlijksten aanleg verried, zoo zelfs dat een geleerde monnik uit een klooster der Nestorianen, van hem tot zijnen pleegvader zeide: » Waak over de dagen van uwen pleegzoon, » want de toekomst voorspelt hem roemrijke gebeurtenissen." Bij zijn terugkeer in zijn geboortestad vertoonde zich de heerlijke invloed van deze reis dan ook reeds spoedig. De uitstekendste mannen, de Vorsten en aanzienlijken, die het huis van zijnen oom bezochten, bewonderden den jeugdigen Mohammed, die, bij het gunstigste uiterlijke en eene rijzige en fraaije gestalte, diepe wijsheid, den vriendelijksten omgang, en een aangenaam onderhoud wist te paren; en wiens inborst zich vooral door opregtheid en rondborstigheid kenmerkte, zoodat men hem den eernaam gaf van *Al-Amin*, dat is de *waarachtige* of *getrouwe*.

Nog eene andere gebeurtenis in zijne jeugd voorgevallen, gaf aan zijn karakter eene bijzondere rigting. Gelijk

wij reeds hierboven hebben opgemerkt, voerden de verschillende stammen van *Arabië* dikwijls wreede en bloedige oorlogen tegen elkanderen. Zoo wikkelde ook de stam der Coreïshiten, waartoe onze held behoorde, zich weldra in eenen hardnekkigen strijd, eerst tegen dien der Kenaniten en vervolgens tegen dien der Hawaseniten. Ofschoon nog geen vijftien jaren bereikt hebbende, deelde hij in de gevaren maar ook in den roem van dezen togt, want overal waren de vanen van zijn geslacht overwinnaars: terwijl de moed, de krijgskunde en het beleid, die hij naderhand zoo dikwijls tén toon spreidde, voorzeker hier zijn ontkiemd en opgewekt: en de vonk van dien oorlogzuchtigen geest, die in vervolg van tijd in lichter laaije gloed in hem ontvlamde, ofschoon hij in het schoonste gedeelte van zijn leven dien onderdrukte en trachtte te smoren, nu reeds in zijn borst begon te smeulen.

Reeds van zulk een schat van ondervinding voorzien, sleet Mohammed zijnen bloeijenden leeftijd in het midden zijner medeburgers. De roem van zijne kennis, zijn verstand en zijne edele hoedanigheden deed hem de oogen eener rijke en aanzienlijke weduwe, uit hetzelfde geslacht als hij gesproten, tot zich trekken. Cadiga bood hem op voordeelige voorwaarden het bestuur over hare uitgebreide handelszaken aan. Hij nam dit op zich. *Syrië* was weder het land, dat hij het eerst in deze nieuwe betrekking bezocht. Zijne werkzaamheden werden er met den voordeeligsten uitslag bekroond, en leverden voor Cadiga groote rijkdommen op. En zoo verwonderen wij ons niet dat zij, gevoelig was voor alle de beminnelijke eigenschappen van haren jeugdigen zaakwaarnemer, hem met ongeduld terug verwachtte, dat zij, gelijk de geschiedschrijver Abul Feda zich uitdrukt, „haar hart geheel voor hem voelde kloppen," en hem eindelijk

hare hand en hare rijkdommen aanbood. En zullen wij het den gelukkigen MOHAMED thans euvel duiden, dat hij dit aanbod niet van de hand wees, ofschoon zijne bruid dan reeds veertig en hij nog slechts vijf-en-twintig jaren bereikt had? zullen wij het hem euvel duiden, dat hij eene verbindtenis sloot, meer op tijdelijk voordeel gegrond, dan wel op dat gevoel des harten, 't welk CADIGA daartoe noopte? zullen wij het hem euvel duiden dat hij eene gelegenheid aangreep, die hem van onberekenbaar nut zou zijn tot het ten uitvoer brengen van een plan, dat hem voorzeker nu reeds voor de verbeelding zweefde?

Zoo is ons dan, uit 't geen wij van de geboorte, opvoeding, en eerste vestiging van MOHAMED tot dus ver gezien hebben, overvloedig gebleken hoe veel er toe medewerkte om hem te vormen tot dien grooten man, dien hij zich naderhand betoonde. Geboren in een' tijd waarin een geheele omwenteling in den uitwendigen toestand der volkeren plaats had gegrepen, in een eeuw die eenen hervormer en volksverbeteraar dringend behoefde, in een land, dat, door handelsbetrekkingen zoo wel als andere oorzaken, van vreemdelingen overstroomd was: werd hij tevens opgevoed in een' stand, die hem landen, volkeren en menschen leerde kennen. Daarbij had de natuur hem met het edelste voorkomen en eene indrukwekkende gestalte begaafd; terwijl zijn oorspronkelijk vernuft, zijn geest van opmerkzaamheid, en de gemakkelijkheid en het boeijende waarmede hij zich wist uit te drukken, boven alle zijne landgenooten uitmuntten. En toen hem niets meer scheen te ontbreken dan rijkdom, om hem een' onwederstaanbaren invloed op zijne medeburgers te doen uitoefenen, toen schonk hem een ongedacht huwelijk, wat hem anders, misschien nog lang, een hinderpaal zou hebben in den weg gesteld.

Door zijne reizen, met den godsdienstigen en zedelijken toestand der verschillende volkeren van zijnen tijd bekend, en door zijne rijkdommen onafhankelijk en bij zijne medeburgers gezien, leefde de vijf-en-twintigjarige MOHAMED thans te *Mekka*. Daar was hij in het midden en bij het brandpunt der afgoderij van zijn volk. Jaarlijks zag hij de verschillende Arabische stammen van heinde en verre derwaarts stroomen, om aan de *Caaba* bedevaarten te brengen, en er allerlei dwaze en onzedelijke plegtigheden te verrigten. Hij zag de beeldtenissen van ABRAHAM en ISMAËL, de stamvaders van zijn volk, ontheiligd door zoo veel andere afgodsbeelden, die nevens hen in den tempel waren opgerigt: hij zag hoe het volk zon, maan en sterren aanbad: hij zag hoe iedere stam, ieder huis zijne bijzondere goden had. Sterrenwigchelarij, tooverij, droomuitlegging en allerlei schrik en vreeze des bijgeloofs, gingen met deze afgodendienst gepaard. Gruwzame offers, ook van eigene kinderen, levend begraven van pas geboren meisjes, bloedschande en bloedwraak, wreede rooverijen en bloedige, nimmer eindigende oorlogen: dat alles was den diep gevoelenden en uitstekenden man een gruwel (1).

(1) Dus schildert de Hoogleeraar P. HOFSTEDE DE GROOT, mijn geachte leermeester, den toestand der vaderstad van MOHAMED, in zijne verhandeling: *De Mohamedaansche Godsdienst, uit een Christelijk oogpunt beschouwd*. In het *Tijdschrift Waarheid en Liefde*, jaargang 1838, I stuk, bladz. 11. — Nadat ik dit stuk over MOHAMED reeds had gesteld, en, met eenige bijvoegingen, in twee vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, had gelezen, kwam mij de bovengenoemde verhandeling voor het eerst onder de oogen. Verscheiden mijner denkbeelden heb ik, uit overtuiging, naar die van mijnen leermeester gewijzigd, anderen, hoewel eenigzins van de zijne verschillende, heb ik het

Hij vermeed dan ook, zoo veel mogelijk, allen omgang met zijne diep gevallen landgenooten: hij betreurde hunnen rampzaligen toestand, en alles wat Abul-Feda ons van het volgende tijdvak zijns levens, gedurende vijftien jaren, mededeelt, is: »God had hem zucht naar de eenzaamheid ingeboezemd. Hij leefde afgezonderd, en bragt jaarlijks eene maand door in een spelonk van den berg *Hara*." Korte woorden, maar die een helder licht over zijnen zielstoestand werpen. Of bewijst dit niet dat hij geen lust had in zijnen tijd en de dwaasheden zijner eeuw, dat de bestaande godsdienstvorm hem geene tevredenheid schonk, en dat hij, in eenzame overdenkingen en gebeden tot God, daarvoor vergoeding zocht?

Maar een man als Mohammed, zoo diepdenkend en diep gevoelig, zoo arbeidzaam en ondernemend van aard, kon den toestand des volks niet werkeloos aanzien. Die spelonk van de *Hara* was voor hem geen verblijf der ledigheid, maar de plaats waar het groote plan werd gesmeed en tot rijpheid kwam: daar dacht hij, bad hij en verkeerde met God, en daar ontwikkelde zich dat edele voornemen *om de redder, de hervormer en de weldoener te worden zijns lands, door de herstelling van de dienst des eenigen Gods.*

Vijftien jaren waren er met het beramen van dit groote werk verloopen, toen hij eindelijk voortrad, en zich als

---

gewaagd te behouden, maar tevens verheug ik mij dat ik, over het algemeen, in de beschouwing van den inborst en het karakter van Mohammed, vóór zijn stuk gelezen te hebben, grootendeels met hem overeenstem: ofschoon wij dan ook hetzelfde onderwerp uit een verschillend oogpunt, en met een onderscheiden doel behandelen.

hervormer der volks-godsdienst opwierp. Op eenen nacht,
dat hij zich weder in de spelonk bevond, daalde de engel
GABRIËL van den hemel. Hij hoorde eene hemelsche stem,
die hem toeriep: »MOHAMMED! gij zijt een zendeling Gods
»en ik ben GABRIËL!" Verwonderd en in verrukking bleef
hij langen tijd staan, toen de engel reeds vertrokken was.
Zoo luidt het verhaal van den geschiedschrijver ABUL-FEDA.
Wij behooren niet tot diegene, die het als een leugenach-
tig berigt en bedriegerij van MOHAMMED verwerpen. Inte-
gendeel, bij eene onpartijdige beschouwing, hebben wij tot
dus verre in zijn leven geene daadzaak gevonden, die ons
zou doen vermoeden, dat MOHAMMED zelf aan deze verschij-
ning niet werkelijk geloofde. Het gevoelen van mijnen
hooggeachten leermeester HOFSTEDE DE GROOT, komt ge-
heel met mijne denkbeelden in dit opzigt overeen. »Zien
»wij," het zijn zijne eigene woorden, »zien wij hoe me-
»nigvuldige verschijningen van goede en kwade engelen
»ANTONIUS en andere kluizenaars meenen gehad te heb-
»ben, en hoe vele gesprekken zij met hen hielden: waarom
»zoude dan de levendige verbeelding van dezen vurigen
»Oosterling, in zijne veelvuldige eenzaamheid, niet der-
»gelijke verschijningen en gesprekken kunnen geschapen
»hebben? Ja, de eerste dertien jaren van zijne optreding
»als profeet schijnen deze gedachte te wettigen. Hij ge-
»bruikte geene wapenen dan die van zachtmoedigheid,
»ernst, liefde en volharding, om zijne prediking, dat
»God slechts één is, ingang te doen vinden bij zijn volk;
»hij liet zich beschimpen en bij zijne gebeden met vuil
»bewerpen; geene bedriegerij of belofte deed hem wanke-
»len. Zijne volgelingen deed hij een' eed doen, geen God
»nevens den eenigen (*Allah*) te vereeren, niet te stelen,
»zich van wellust vrij te houden, en hunne kinderen niet

„om te brengen. Kan men een volleder en sterker bewijs „voor de reinheid zijner bedoelingen in dezen tijd wenschen? En zoude men ook hieruit niet mogen besluiten „tot de zekerheid, dat MOHAMMED *toen* waarlijk meende „een profeet van God te zijn?"

Zoo kwam dan MOHAMMED als een profeet van God te voorschijn. CHADIDJA, zijne echtgenoote, was de eerste waaraan hij zich als zoodanig verklaarde, en gaarne werd deze verklaring door haar aangenomen. ALI, de zoon van zijnen oom ABUTALEB, een jongeling van een bloedrijk gestel, eene gloeijende verbeelding en een onversaagden moed, die met een onbepaald vertrouwen op zijnen weldoener MOHAMMED was bezield, geloofde ook met geestdrift aan zijne zending; en in korten tijd was zijn aanhang reeds tot een groot aantal aangegroeid.

De Arabische geschiedschrijvers vullen hunne verhalen van dezen tijd op, met eene ontelbare menigte wonderen, die de nieuwe profeet zou hebben verrigt. Verlichte Muzelmannen zelve houden die echter voor fabelen, en hunne beste historieschrijvers, zoo als ABUL-FEDA, maken er zelfs geen gewag van. Niet begrijpende hoe het mogelijk was, dat in zulk een' korten tijd de nieuwe godsdienstleer dien gereeden ingang gevonden had bij het volk, schrijven zij de oorzaak daarvan aan buitengewone gebeurtenissen toe, terwijl zij de ware reden niet bevatten konden en over het hoofd zagen (1). Of is het niet natuurlijk, dat onder een volk, hetwelk zoo diep was gezonken als de

(1) Iets dat wij nog onlangs in een ander voortreffelijk man der Christenheid en zijne tijdgenooten mede opmerkten. Zie *Tijdschrift voor Neêrland's Indië*, 2de jaarg. I deel, bladz. 318.

Arabieren van dien tijd, mannen werden gevonden, die, met den ouden stand van zaken niet te vreden, behoefte gevoelden aan iets anders, iets beters. En het zijn juist de edelsten, de dappersten en de verstandigsten onder het volk die het eerst de nieuwe leer omhelzen. Een Ali, een Abubecr, beroemd door zijne braafheid, een Hamza, gevreesd om zijne dapperheid en geëerd om zijne beminnelijkheid; een Omar, door gloeijende geestdrift voor het goede bezield, en zoo vele anderen, waren de eersten die den profeet aannamen, zoodra zij hem hoorden en zijne leeringen kenden. En Mohammed zelf spreekt in dien tijd alle wonderen en bovennatuurlijke werkingen, door hem verrigt, geheel en al tegen. Immers op zoo vele plaatsen des *Korans* lezen wij: »Welk goddelijk teeken onderscheidt »den profeet? vragen de ongeloovigen. Maar het antwoord »is: geen, want hij is slechts met de prediking belast." En elders: »Zoo men van u eischte dat gij een schat of »een engel liet verschijnen, bedroef u dan niet: want uwe »zending bepaalt zich bij de prediking." (1)

Maar ook juist die prediking was in dien tijd het zeker werkend middel, waarvan Mohammed zich bediende om de gemoederen te winnen. Op een volk, dat geene wijsgeerige denkbeelden bezat en geene philosophische redeneringen wist te volgen, maar dat daarentegen met eene levendige en ligt ontvlambare verbeelding bezield, door de tooverstaf der poëzij en de kracht der welsprekendheid zoo gemakkelijk werd opgewonden: op zulk een volk had zijne sierlijke stijl en, van spreuken en treffende beelden, overvloeijende taal, eenen onwederstaanbaren invloed. Als hij

---

(1) Zie *Koran* sur 13. sur 29. vergelijk Savary vie de Mahomet pag. 27.

daar stond met zijne rijzige en fraaije gestalte, met zijne welluidende stem, die wist te donderen wanneer hij sprak van de wraak, het ongenoegen en den toorn van *Allah*; maar die zacht en liefelijk, als het gesuis der zuidewind, de vreugde des hemels en de zaligheid van het paradijs wist te schilderen: als hij daar stond met den eerbied voor den Allerhoogsten, en de geestdrift voor zijnen dienst op het gelaat geteekend; dan beschouwde het volk hem als een hooger wezen, dan was het aan hem gebonden en door zijne woorden weggesleept, en dan werd in hem bewezen hoe waarachtig Bilderdijk eens zong!

»Wees meester van de taal, gij zijt het van 't gemoed."

Het is ons voornemen niet om alle die bijzonderheden uit een te zetten, en alle die gebeurtenissen na te sporen, welke langzamerhand aan het gebouw, dat onze held zocht op te rigten, kracht en vastheid bezorgden. Wij zoeken in deze regelen alleen Mohamed te kennen in den geest, die hem bezielde, in het plan dat hij zich voorstelde, en in de wijze waarop hij het ten uitvoer bragt. Wij zijn thans aan een tijdvak genaderd, waarin wij eene groote verandering en wijziging in hem bespeuren. Tot dus verre had alleen geestdrift, *enthusiasme*, zijne daden bestuurd, en hem aangevuurd om *de godsdienst der Arabieren* te hervormen: nu bemerken wij eene geheele omkeering in zijn karakter, eene geheel andere rigting zijner bedoelingen en eene geheel andere wijze van handelen in zijn persoon. Eene gebeurtenis, die door bijna alle Arabische geschiedschrijvers wordt verhaald, gaf daartoe aanleiding: wij bedoelen de bekende nachtelijke reis van Mohamed naar de zeven hemelen. Volgens het verhaal van Elbokar en Abuhoreïda, komt het verslag, dat er de profeet van gaf, hier op neder: »Ik

»sliep," zoo spreekt hij, »tusschen de heuvelen *Safa* en *Merva*, toen de engel GABRIËL mij wekte. Hij bragt den stier *Eborak* met zich mede, en beval mij dien te bestijgen. Zoo vertrokken wij. In een oogenblik waren wij nu voor de poorten van *Jeruzalem*. De stier bleef staan en ik steeg af. Den tempel van *Sion* binnentredende, zag ik ABRAHAM, MOZES en JEZUS. Ik bad met hen. Daarop besteeg ik den stier weder, en vervolgde mijne reis. Met de snelheid des bliksems doorliepen wij de onmetelijke uitgestrektheid van het uitspansel. Bij den eersten hemel gekomen, werd ons de deur geopend en traden wij binnen. Ik groette onzen stamvader ADAM, die mij toeriep: »de hemel vervulle uwe wenschen, o mijn geliefde zoon! o grootste der profeten!" Toen vertrokken wij weder, en bevonden ons weldra bij den tweeden hemdl. Daar ontmoette ik JEZUS en JOHANNES. »Heil zij onzen broeder," riepen zij mij toe, »den grootsten der profeten!"

Zoo doorkruiste MOHAMMED, altoos van GABRIËL begeleid, de geheele uitgestrektheid des hemels. Bij den derden hemel werd hij door JOSEPH, bij den vierden door HANOCH, bij den vijfden door AÄRON, bij den zesden door MOZES, en bij den zevenden door ABRAHAM begroet. Toen bezocht hij de *Lotos*, die den hof der gelukzaligheid in zich bevat. Van daar begaf hij zich naar het huis der aanbidding, waarheen de hemelsche geesten ter bedevaart gaan. Na er gebeden te hebben, werden hem drie bekers; de een met wijn, de andere met melk en de derde met honig gevuld, aangeboden. Hij koos dien met melk. GABRIËL wenschte hem daarmede geluk, en noemde het een gelukkig voorteeken voor het volk. Na nog hemelen van eene onmetelijke uitgestrektheid, en oceanen van licht, te zijn doorgetrokken, naderde hij den troon van *Allah*, die hem

gebood, vijftigmaal daags te bidden. In den hemel van Mozes weder nedergedaald zijnde, verhaalde de profeet dit bevel, maar werd het getal der gebeden, door de tusschenkomst van Mozes, tot vijf verminderd. Nu begaf hij zich weder naar de aarde, terwijl de stier hem naar de plaats terug bragt, vanwaar hij eenige uren te voren was opgenomen.

De Mohamedaansche geleerden hebben geheele boekdeelen over dezen togt volgeschreven, en er de gedrochtelijkste uitleggingen aan geschonken. Wat ons betreft, wij houden ook dit verhaal van Mohamed niet voor eenen door hem verdichten logen. Wij gelooven dat hij ter goeder trouw zich verbeelde dat alles te hebben gezien. Immers hij zegt zelf uit een diepen slaap door Gabriël te zijn gewekt, en daarop dit alles te hebben aanschouwd. En als wij nu bedenken welke wonderlijke begoochelingen een droomgezigt niet zelden op eene verhitte verbeelding uitoefent; als wij ons herinneren hoe dikwijls wij zelve ons moesten afvragen of zeker voorval in ons leven werkelijk plaats had of alleen een droom was:—dan verwondert het ons niet dat ook het, van plannen zwangere, brein van Mohamed daardoor werd beroerd en verward. De aanmerking van den Hoogleeraar Hofstede de Groot, over den vasten wil en de levendige verbeelding van Mohamed, verdient hier bijzondere opmerking. Hij vraagt daar of hij ook somtijds in hoog-verrukten, *helder en ver ziende*n toestand geweest zou zijn, welke, meestal door eene ongeregelde werking des zenuwgestels veroorzaakt, door ons sedert Mesmer eene *magnetische* geheeten en dikwijls als iets nieuws beschouwd wordt, maar in welken zeer zeker vele beroemde mannen der oudheid, vooral in het oosten, verkeerden?

Zoo als wij reeds zeiden, gaf dit verhaal van MOHAMMED aanleiding tot eene groote omkeering in zijn lot. De meesten die het van hem hoorden, zelfs zijne leerlingen, geloofden het niet, en spotten er mede. Zoo twistte men te *Mecca* over dit voorval, maar te *Medina* nam men het gaarne voor waarheid aan: daar weergalmde zijn lof, en zweefde de roem zijns naams op aller lippen. Twaalf afgezanten kwamen hem van daar te *Mecca* opzoeken, zwoeren hem uit naam hunner stadgenooten woord en trouw, en verkozen hem tot hun opperhoofd. Te *Mekka* groeide echter de ontevredenheid meer en meer aan, en zelfs de regering der stad besloot hem gevangen te nemen. Dat voornemen werd aanvankelijk ten uitvoer gebragt. Van alle kanten werd hij door bespieders omgeven: maar gedrongen door de noodzakelijkheid, vlugtte hij uit zijne vaderstad: en terwijl zijne woning door moordenaars was omsingeld, verborg hij zich drie dagen lang in een hol, begaf zich toen naar *Medina*, en werd er met open armen ontvangen.

Dat voorval scheen een' geheel anderen geest in hem te hebben gebragt. Jaren lang had hij op eene waardige wijze allengskens meer en meer aanhangers gewonnen: hij had met het geweld zijner welsprekendheid, maar ook met de tooverkracht der liefde, zijne landgenooten tot de ware dienst van God en deugd en zedelijkheid willen brengen, en nu wordt hij gewapenderhand door zijner tegenstanders verdrongen. Dat verbittert hem. Wapenen meent hij slechts door wapenen te kunnen keeren, en van nu af aan wordt de profeet tevens veldoverste, en zijn rijk, hetwelk eerst een hemelsch rijk der waarheid zou zijn, tevens een aardsch rijk van wapenmagt en geweld. Tot dus verre, zoo als wij zagen, had geestdrift (*enthusiasme*) zijne handelingen bestuurd, en hem somtijds blindelings doen handelen: thans

ontkiemt de heerschzucht in zijn gemoed, staatkunde leidt de dweeperij, en naar wel bestuurde plannen gaat hij te werk. Mohamed was een uitstekend man, een weldoener van zijn geslacht, een edel mensch, maar hij was geen heilige: wraakzucht, of liever verbittering, wrong hem het zwaard in handen, en nu scheen het hem schooner toe, de souverein te worden van het grootste gedeelte der wereld, dan de hervormer van de godsdienst zijns vaderlands. Terwijl eerst de herstelling van de dienst des eenigen Gods in zijn vaderland het doel was van al zijn streven, werd hem nu die herstelling het middel om eene uitgebreide alleenheerschiing te stichten: altijd echter met het doel, om daardoor geluk en zegen over de volkeren te verspreiden.

Het zou ons te ver heen voeren, indien wij thans alle de wapenfeiten wilden opsommen, die door hem en zijne volgelingen zijn volbragt. De dagen zijner jeugd, waarin hij reeds wonderen van dapperheid had verrigt, en het schitterendst krijgskundig beleid had ten toon gespreid, schenen teruggekeerd. Waar overtuiging hem geen ingang bezorgde in de harten der menschen, daar werd het pleit door het zwaard beslist. Door list en bedrog, zoowel als door onverschrokken moed en dapperheid, was zijn naam spoedig heinde en verre, ook buiten zijn vaderland, verspreid: en bukte weldra een groot gedeelte der toen bekende wereld, den nek onder het Islamismus. Terwijl eerst zijn wandel opregt en zuiver en rein was geweest, gaf hij zich nu aan verscheiden zonden en ondeugden over. Terwijl hij tot hiertoe eerbaar en kuisch met zijne huisvrouw Cadiga geleefd had, haar steeds de grootste liefde en eere had toegedragen, en nimmer eenige verdenking van buitensporigheid op zich had geladen: gaf hij zich nu aan on-

derscheiden uitspattingen over, en was, om ze voor het oog zijner volgelingen te vergoelijken, in zijne leer daaromtrent gemakkelijk en toegevend. Ondertusschen bleef hij altijd voor het oog der wereld een Profeet, die deugd en heiligheid verkondigde, en die, bij de meerdere vrijheid en ruimte welke hij in onderscheiden opzigten aan zijne volgelingen schonk, toch altoos aan ingetogenheid en eerbaarheid verre boven buitensporigheden de voorkeur gaf (1). En hoewel wij in zijn karakter vele leemten en gebreken ontdekken; blijft hij toch vervuld van eerbied en liefde voor den eenigen God en van een onwrikbaar vertrouwen op den goeden uitslag zijner pogingen, omdat God ze beschermde, en voert hij het zwaard, om door de dienst van dien éénigen God, de afgoderij der Heidenen, en de beeldendienst der Christenen te verdringen. In hoe verre hierbij zucht naar eigen roem en grootheid in het spel zijn geweest, is moeijelijk te bepalen: dit althans is zeker, dat hij dan zijn roem in edeler bedoelingen heeft gesteld, dan andere veroveraars van vroegeren en lateren tijd. Een ALEXANDER bragt de geheele wereld onder zijnen scepter, en betreurde het toen dat hij ook de maan niet kon overmeesteren, alleen om het genoegen te heb-

(1) Opmerkelijk is onder anderen het gebod van MOHAMMED omtrent de polygamie. „Neem slechts twee, drie of vier vrouwen; en zoo gij ze niet alle op denzelfden voet kunt onderhouden, neem er dan slechts een". Men ziet dat MOHAMMED aan het huwelijk met ééne vrouw verre boven de polygamie de voorkeur geeft, maar het was hem noodzakelijk in dat geval toegevend te zijn, gedeeltelijk omdat hij zelf daaromtrent het voorbeeld gaf, en gedeeltelijk, omdat de polygamie in dien tijd in het oosten een ingeworteld kwaad was, dat niet zoo eensklaps kon worden uitgeroeid. Zie *Koran* sur. 4.

ben van te regeren. Een CAESAR behaalde overwinning op overwinning, alleen om den naam te verwerven van een groot krijgsoverste. De geschiedenis moet het nog verklaren of NAPOLEON's bedoelingen niet nog ijdeler en verachtelijker waren, toen hij de schrik en de vreeze in het hart der volkeren joeg. Maar MOHAMED voerde het zwaard voor de dienst van God. MOHAMED bad vóór en in den strijd plegtig en ernstig van God de overwinning zijner vijanden, die zijne vijanden waren, omdat zij vijanden waren van God. En mogt hij ook in den strijd tegen zijne eigene hartstogten en driften zijn te kort geschoten: mogt ook zijne liefde door verbolgenheid en toorn en zucht naar eigen grootheid zijn bezoedeld: mogt ook de wellust hem onder haren scepter hebben gebragt: toch kampte hij tegen vele kwade gewoonten van zijn volk, waaraan hij onder anderen den wijn en het dobbelspel verbood: toch bleef hij godsdienstig, vriendelijk en milddadig. En toen geheel *Arabië* hem in het laatst van zijn leven als Opperheer huldigde, bleef hij arm en nederig, en prees door zijn voorbeeld en zijne leer, de dienst van God aan allen aan. (1)

Tot een bewijs van hetgeen wij hoofdzakelijk beweerd hebben, dat namelijk MOHAMED geen verachtelijk bedrieger was, maar zich ter goeder trouw verbeeldde, eene roeping in zich te gevoelen, om, als Profeet van den Allerhoogsten, de dienst van den eenigen God te beschermen en uittebreiden, strekt ook het vrome uiteinde van den voortreffelijken man. Immers ook toen hield hij zijne zending vol, en zocht, met een demoedig en voor God zich vernederend gemoed, het geen hij misdaan had in zijn leven

(1) Zie P. HOFSTEDE DE GROOT, l. l. bladz. 17.

weder goed te maken. Men had hem eenige jaren te voren eenen vergiftigden schotel voorgezet, en schoon hij den aanslag op zijn leven merkte, toen hij naauwelijks een' enkelen beet daarvan gebruikt had, was echter het venijn zoo krachtig, dat zijne gezondheid er langzamerhand door werd ondermijnd, en hij ten laatste in eene zware ziekte verviel, die hem ten grave sleepte. Terwijl hij alzoo de dood voelde naderen, kwam zijne dochter FATIMA hem bezoeken. Naauwlijks zag de ontroerde vader haar naderen, of hij riep haar toe: » welkom, welkom mijne dierbare dochter!" en het eerste wat hij haar verhaalt, is niet zijn toestand, zijn niet de pijnen die hem het ligchaam verscheuren, maar is datgene waar geheel zijn hart van vervuld was. »O FATIMA! GABRIËL verscheen mij anders slechts eens in het jaar, dit jaar echter is hij mij tweemalen verschenen, en ik zal hem niet weder zien, dan in het oogenblik waarop ik van deze wereld zal scheiden. Die stond is niet verre meer verwijderd!" (1). Kort daarna verliet hij zijne rustbank en sleepte zich, door twee zijner vrienden ondersteund, met moeite naar de moskée, predikte den roem des Allerhoogsten, en sprak voor het laatst de vergaderde menigte aan: »O geloovigen, indien ik iemand onder u onregtvaardig heb doen geesselen, zoo bied ik hem mijn' rug aan ter wedervergelding; indien ik zijn' goeden naam heb bezwalkt, dat hij den mijnen mij ontroove; indien ik hem heb ten toon gesteld, dat hij mij op dezelfde wijze bejegene: indien ik hem ontregtvaardig

(1) Vergelijk over deze verschijningen van den engel GABRIËL en anderen aan MOHAMED, het geen wij daarover hierboven gezegd hebben, 't welk vooral ook hier, bij de koortsachtige verhitting van den stervende, toepasselijk is.

geld heb afgeperst, ziedaar mijn beurs. Niemand werde door de vrees weerhouden; onregtvaardigheid ken ik niet!" Maar daar was niemand in de vergadering die hem beschuldigde: allen barstten uit in geween. Slechts een stond op en verlangde van MOHAMED de terugbetaling van drie zilveren stukken. Hij gaf ze hem, en zeide: "Het is beter schande te lijden in dit leven, dan in het toekomende." Daarop bad hij voor de gevallenen in den heiligen strijd en voor de zondaren, beval den inwoners van *Mekka* liefde en vriendschap op het nadrukkelijkste aan, gaf zijne slaven de vrijheid, en ontsliep eenige dagen later, den 8sten Junij 632, onder gebed tot God (1).

Hij verdient den naam van *groot*, die zoon van ABD-ALLAH, en als wij hem met verschillende mannen der oudheid vergelijken, dan kan hij den toets doorstaan. Maar hoe zinkt hij weg bij dien Heiligen, aan Wien wij de stichting onzer Godsdienst hebben te danken. De verschillende lotgevallen van zijn leven, vreugde en blijdschap, voor-

(1) Na dit verhaal van den dood des Profeets te hebben gegeven, laat SAVARIJ in zijn *leven van* MAHOMET, er op volgen; "Zoo speelde MAHOMET, tegen den dood reeds worstelende, tot het laatste oogenblik toe de rol van eenen Profeet: zoo speelde hij, zijn gemoed in 't midden der doodsmart geheel en al meester, met eene verwonderenswaardige tegenwoordigheid van geest, het laatste tooneel van zijn leven. Alle deze woorden waren afgemeten naar het denkbeeld dat men van hem vormen moest." Vele andere schrijvers met hem zijn van het zelfde gevoelen. Maar hoe is het mogelijk dat dit alles te voren door hem overlegd zou wezen? hoe is het mogelijk, dat dit een van buitengeleerde rol zou kunnen zijn, welke geregeld werd afgespeeld? Welk eene onverklaarbare tegenstrijdigheid zien wij dan in den stervende! aan den

spoed en tegenspoed hadden eenen onbepaalden invloed op het karakter van MOHAMED, en deden het plan dat hij zich in den beginne vormde geheel en al veranderen; maar JEZUS bleef dezelfde, toen hij onder het uitbundig gejuich en het luide *hozanna*, in triumf te *Jeruzalem* werd binnen geleid, en toen hij het stervende hoofd ter neder boog aan het kruis van *Golgotha*, altoos edel, altoos heilig, altoos het geluk van het geheele menschdom bedoelende alleen door *liefde* en *waarheid*. MOHAMED was een groot en uitstekend mensch, maar JEZUS was de zoon van God!

Reeds nu, bij deze korte beschrijving van het leven, en bij den blik, dien wij in het karakter van den stichter des Islamisme geworpen hebben, zien wij duidelijk dat zijne zoogenaamde volgelingen in het grootste gedeelte van dezen Archipel (1), maar voornamelijk op *Java*, hunnen Profeet niet kennen in zijne wezenlijke waarde. Immers terwijl hij vol was van het geloof aan den *eenigen* God,

---

eenen kant, een onwrikbaar geloof en vertrouwen op den Almagtige, eene vurige liefde voor zijne geloofsgenooten, die hij het gebed, de onderlinge vriendschap en liefde aanprijst, en aan den anderen kant het ongehoordste, en schandelijkste bedrog, zoo fijn en zoo kunstig gespeeld, dat eene geheele vergadering er door werd weggesleept. Wij willen hier echter in geenen deele beweren, dat MOHAMED, in den minst loffelijken tijd van zijn leven, niet dikwijl openbaringen en verschijningen van GABRIËL heeft voorgewend, waarvan hij gebruik maakte omdat de omstandigheden het vorderden, niet omdat hij ter goeder trouw geloofde ze gehad te hebben.

(1) Misschien wordt in dezen Archipel het zuiverste Mohamedanisme wel in eenige streken van *Sumatra*, door Maleijers bewoond, aangetroffen.

wordt door hen aan afbeeldselen en zinnebeeldige voorstellingen afgodische eer bewezen: terwijl hij alle bijgeloof aan voorteekenen, aan sterrewigchelarij en droomuitlegging bestreed, bestaan hunne Godsdienstige denkbeelden daaruit bijna alleen: terwijl hij den Almagtigen in eenvoudigheid des harten aanbad, en dagelijks met hem omgang had, zien wij hen gedurig de dwaaste plegtigheden verrigten, en de meesten hunner de voorgeschreven gebeden als een opgelegd dagwerk verrigten, zonder dat ze begrijpen wat ze bidden, en zonder dat het hart er in deelt. Wij willen echter over dit onderscheid voor het tegenwoordige niet verder uitweiden. Het zij genoeg dat wij het als ter loops hebben aangestipt, om het onjuiste aantetoonen van het beoordeelen van Mohammed en het *Mohamedanisme*, naar die denkbeelden en plegtigheden welke wij dagelijks gelegenheid hebben rondom ons optemerken. Eene nadere beschouwing van den aard en het wezen des Islamisme, die wij later hopen medetedeelen, zal deze stelling nog meer doen uitkomen: en ons tevens aantoonen dat juist datgene 't welk in de Godsdienst van Mohammed minder valt goedtekeuren, door zijne volgelingen in dezen Archipel nog het meest algemeen wordt vastgehouden: terwijl het schoone en voortreffelijke door hen wordt verwaarloosd en over 't hoofd gezien.

Dr. W. R. van Hoëvell.

Aan mijn Kindje.

Sla uw donkere oogjes op,
Glimlach nu uw' vader tegen,
Aan wiens hart gij zijt gelegen;
Die zijn huwlijksheil ten top,
Door uw komst, ziet opgestegen.
Lach nu, kleine lieveling!
Dierbaar kind! van God gekregen,
Daar ik u het *welkom* zing:
Zie uw moeder vleemen, lagchen,
Om een lonkje u aftepragchen,
Die zoo trotsch is op haar zoon,
Als op ridderband of kroon;
Die een' traan zich laat ontschieten,
In 't volop van 't reinst genieten,

Doch wanneer uw traantjes vlieten,
Ze ijlings wegkust van uw koon. —

Neen, gij weet niet, schuldloos wichtje!
Met wat smart (nooit afgemaald!)
't Levenslicht, dat u bestraalt,
De aanblik van uw lief gezigtje,
Door uw moeder is betaald.
Hoe zij kampte en heeft geleden,
Waar geen smart of angst bij haalt;
Wat de borst heeft doorgestreden,
Uit wier bron gij 't leven drinkt,
Waar ge in zoete sluimring zinkt;
Hoe ze, in vuurge smeekgebeden,
Nog voor u, haar kindje, bad,
Maar zich zelf geheel vergat;
Hoe haar teedre levensbloesem,
Die verbleekt te kwijnen hing,
Op 't gelaat weêr openging,
Toen ze u aansloot aan haar boezem,
En in sidd'rende armen ving!

Neen! gij weet niet, kind! wat smarte,
Hemelvreugde en stervensschrik,

In één zoerend oogenblik
Mij gesidderd heeft door 't harte;
Hoe dat hart mij bonsde en joeg,
Hoe ik wild mijne oogen sloeg,
Als ik God om redding vroeg; —
Hoe vol zaalge geestvervoering,
De aard mij wegzonk in de ontroering,
En de hemel digter kwam,
Toen ik 't eerst uw' kreet vernam;
Toen uw hulpbehoevend kermen,
't Bloeden van mijn hart genas;
En ik, dankend Gods erbarmen
En u prangende in mijne armen,
Voelde dat ik *vader* was!

Kondt gij 't raden, kondt gij 't weten,
Hoe uw moeders droef geklag
't Hart mij heeft vaneéngereten,
Wat ik voelde, leed en zag
Lieve! op uw' geboortedag!
O van al die 't wiegje omringen,
Om een lachje u af te dwingen,
Schonkt ge uw moeder d' eersten lach,
Liet ge u 't eerst in sluimring zingen,
Waar ze u koosde, blij te moê;

Staaktet ge op haar stem uw schreijen,
Reiktet gij met spraakloos vleijen,
    Haar nu reeds uw handjes toe!
Wis, dan steeg de wensch van binnen
    Nu reeds in in uw hartjen op:
Haar het teêrst naast God te minnen,
Die zoo duur haar zoon moest winnen,
    Tot uw' jongsten harteklop!
Kondt gij 't weten, kondt gij 't raden
    Welk een zucht haar 't hart doorwoelt,
    Wat zij voor haar zuigling voelt;
Zaagt gij 't oog in weelde baden,
    Toen ze u 't eerste voedsel gaf,
    Wis, gij sloegt mijn beê niet af:
Vreugd te strooijen op haar paden,
    Van uw wiegje tot haar graf;
En moest ge eens uw vader derven,
Haar te troosten bij mijn sterven,
    Haar te schoren als een staf,
    Als zij weeklaagt op mijn graf!

Zie, hij lacht! hij lonkt mij tegen!
    't Is als hoort hij wat ik zong,
Of de wensch, mijn borst ontstegen,

Met een kus in 't hartje drong:
Kind! dat lachje spelt mij zegen,
'k Dweep het reeds verrukt te zien,
(Zoo ge ons hier blijft toebehooren)
Hoe gij, spelende aan mijn kniën,
Mij den vadernaam zult biên;
Hoe 'k u vroeg tot deugd zal sporen,
En een bloeiknop maaijen zal
Van elk zaadje dat er val';
Hoe 'k u leer van God te vragen,
Waardig d' ed'len naam te dragen
Die u hier werd toegekend
Van den Zaalgen, in wiens beeld
't Minlijk schoon der godsvrucht speelt;
Hoe 'k u leer dien naam te staam'len,
En zijn trekken op te zaam'len,
Sprekend met een traan er bij:
»Kindje! word zoo vroom als Hij;
»Kindje! leef zoo voor uwe oud'ren,
»Dat gij 't leed beurt van hunn' schoud'ren,
»En hunne aardsche zorg verligt
»Bij het wegvliên hunner jaren;
»Dat wij zeegnend op u staren,
»Sluit ge eens 't brekend oog ons digt;
»Dat gij, vrij van zielsbedroeven,

»Eens in 't heilig oord moogt toeven
»Waar onze asch te sluim'ren ligt!"

Kindje! ons door Gods gunst gegeven,
Plooit ge uw mondje tot geween?
Vlugt zoo ras uw lachje heen?
Is geschrei de groet aan 't leven
Dat gij pas zijt ingetreên?
Hoort gij niet uw' vader juichen,
En aan God zijn dank betuigen?
Neen, gij hoort, onnooz'le! 't niet,
Hoe ik jubel in mijn lied.
Maar een Vader leeft dáár boven,
Die mijn danken, die mijn loven,
Die den traan, die 't oog ontschiet,
Die mijn stille aanbidding ziet:
't Is voor Hem (tot wien ik nader
Met een diep geroerde ziel)
Dat ik, zalig *man* en *vader!*
Met mijn kind in de armen kniel:

»God van Almagt! God van liefde!
»Helper, Redder in den nood!

»Die, toen 't folterend wee ons griefde,
»'t Bidden hoorde en bijstand boodt!
»God! zie op deez' zuigling neder!
(»Gij toch mint hem naamloos teeder!)
»Dat uw alleschermend oog
»Hem bestrale van omhoog!
»Zaligt onderwreugde ons 't harte,
»Hemel! spaar ons ondersmarte,
»Neem ons 't kostbaar pand niet af,
»Dat uw liefde ons leende en gaf!
»Steun dit bloempjen op zijn' stengel!
»Hoor die bede voor mijn kind:
»Dat het, door uw Zoon bemind,
»Rijpen moog van mensch tot engel
»En den hemel open vindt!
»Dat uw liefde 't hier geleide,
»Tot het zwervens moede en mat,
»Met een' lach van de aarde scheide,
»Waar het weenend binnentrad!"

Lieve! kunt gij langer klagen?
Laat me u kussen; lach nu weêr!
Zie, een eng'lenwacht daalt neêr!
Kindje, kunt ge iets meerder vragen?

'k Heb aan God u opgedragen,
'T Water u gesprengd op 't hoofd
Dat u onverderflijk leven,
Opgevoerd tot zaalger dreven,
En onsterflijk heil belooft!
Op de trouw van d' Albehoeder,
Rust ge, als bij uw teed're moeder,
Veilig door de trouwste min:
Zie, zij vouwt de handen zamen,
En haar lippen spreken 't *Amen!*
Kindje! slaap nu rustig in! —

B. T. H.

ERRATA.

Pag. 347	reg. 8 v. b.	staat	*Perkarandan,*	lees:	*Perkarawan.*
— —	— 10	— —	beschouwing,	—	schouwing.
— 348	— 21	— —	werkplaas,	—	werkplaats.
— —	— 1 v. o.	—	vallened,	—	vallende.

Tijdschrift

VOOR

NEERLAND'S INDIE.

GESCHIEDENIS.

De oorsprong van Pontianak.

Adapoen ada sewatoe hantoe jang bernama Pontianak; — maka roepanja hantoe itoe keliatan saperti sewatoe parampoewan jang bagoes dan tjernei moekanja, dan ramboetnja tergantong dihadapan moeka itoe, serta oedjong jarie ada kockoe jang tådjam, dan boenienja saperti penangisan anak kitjiel. — Demikianlah hantoe Pontianak!

Maleische Overlevering (1).

I.

Het is geen onbeduidend stukje gronds, geen nietig stipje op den uitgestrekten omvang van onzen aardbol, het eiland *Kalimanta*, zoo oneigenlijk door alle Europeanen *Borneo* genoemd, hetwelk zeker eene verbastering is van de benaming der negorij *Braunie*, op de Noord-Westkust van hetzelve, in vroegere eeuwen het eerst door

(1) „Er was zekere geest, PONTIANAK genaamd: haar gelaat was als dat eener schoone en bevallige maagd: heur haar hing voor het aangezigt: de toppen harer vingers waren van scherpe nagels voorzien, en hare stem was als die van een schreijend kind. Zoodanig was de geest PONTIANAK!"

de Portugezen ontdekt, en nu nog bij alle Europesche natiën bekend onder den naam van *Borneo Proper*. Het beslaat geen geringe plaats, met zijne ruim elf duizend vierkante geographische mijlen aan oppervlakte, onder de eilanden van den Indischen Archipel, waar nu, sints ruim twee eeuwen, de Nederlandsche vlag geëerbiedigd wordt, en hare drie kleuren, als het teeken van gezag, in het wijde luchtruim wapperen. Immers de aardrijkskundigen erkennen het allen, dat alleen *Madagaskar* het bijna in grootte evenaart, en de wereldkaart toont er ons geen, dat, na hetzelve, zulk eene uitgestrektheid heeft. Jammer maar, dat het binnenste gedeelte van dat eiland zoo onbekend is, hetwelk gewis zoo vele rijkdommen, zoo vele schatten der natuur in zich bevat, indien men ten minste naar datgeen, wat den Europeaan bekend is geworden, beoordeelen mag. Jammer maar, dat het navorschend oog en de ondernemingsgeest des Europeaans nog niet die oorden hebben kunnen opsporen, waar de groote en snelstroomende rivieren ontspruiten, die in diepte en breedte noch voor den *Rhijn*, noch voor de *Maas* behoeven te wijken, en op de overige eilanden in den Indischen Archipel bijna geen wederga hebben. Jammer maar, dat uitgestrekte moerassen en woeste, schier grenzelooze bosschen en wouden, die van den duur der verloopene eeuwen kunnen getuigen, en het hardste, staal en ijzer brekende, ijzerhout in zich bevatten, bijna onoverkomelijke hinderpalen opleveren tegen het doordringen tot die streken, waar men zegt dat de oorspronkelijke bewoner van het eiland nog geheel in den natuurstaat verkeert en, — even als de ruwe vijfvoetige *orang-oetang*, de zwarte donzige *loptung*, de langarmige melankolieke *kalimpiau* (*wauwau*) en de langneuzige *bemtanger*, — in holen, rotsen en holle boomen een

verblijf zoekt, en geene der zoete geneugten kent, welke beschaving en maatschappelijke zamenleving den mensch aanbieden; waar hij woest en naakt, als een wild redeloos dier rondzwervende, alle aanraking met zijnen evenmensch schuwt en ontvliedt, en zich vergenoegt met datgene, wat de milde natuur voor zijne zoo geheel beperkte behoeften oplevert; waar zelfs door een verlengsel van het os coccygis (1) bij sommigen, (hetgeen echter nog door de ondervinding moet bewezen worden, en zich slechts grondt op overleveringen en vertelsels, nimmer door eenige bewijzen gestaafd), het door velen beweerde van eenen aaneengeschakelden overgang van het menschen- tot het apengeslacht zoude bewaarheid worden. Doch wat is er, voor als nog, ten aanzien van beschaving en daaruit voortvloeijende ontwikkeling van nijverheid, te verwachten van een land, waar de, nader aan de stranden wonende, meer bekend gewordene en met andere volkstammen in aanraking gekomen Dajakker zich, — met uitzondering van eenige weinigen, welke, hetzij door overreding, hetzij door kracht van wapenen, of als een gevolg der slavernij onder de Mohamedaansche volken, het Islamismus hebben omhelsd, — onverzettelijk houdt aan de voorvaderlijke gebruiken en vooroordeelen; waar, niettegenstaande zoo vele daartoe aangewende pogingen, geen lichtstraal eener zachte, het heil van het menschdom bevorderende en onderlinge liefde beoogende godsdienst heeft kunnen doordringen; waar wel het bestaan van een éénig Opperwezen wordt erkend, maar als te groot, te verheven, te magtig, om regtstreeks eenigen invloed op den voor Hem zoo nietigen mensch uit te oefenen, zulks aan onderge-

(1) Het staartbeen.

schikte geesten overlatende, die men zich voorstelt als zoo vele gedrochten welke schrik en vrees inboezemen, en geenszins het gemoed tot eene zachtere, dankbare en reine stemming doen overhellen: waar wel aan eene eeuwigheid, aan een leven na dit leven wordt geloofd; maar in eene naar de behoefte op deze aarde afgemetene denkbeeldige verhouding, en eerder als eene belooning van wraak- en moordzucht dan van deugd en zedelijkheid: waar, niettegenstaande die aanraking met andere volken meerdere behoeften heeft doen kennen, evenwel de zacht geklopte boomschors nog eene voldoende dekking en kleeding oplevert, en de vlijtige, arbeidzame arm niet verder wordt uitgestoken, dan noodzakelijk is om den dringenden honger te stillen en den dorst te lesschen, waardoor jaarlijks, bij zulk eene luiheid en zorgeloosheid, duizenden den hongersnood ter prooije worden: waar sluipmoord, — geen openlijke moed, — roem en aanzien geeft, en geen man de genoegens van het huwelijk kan smaken zonder voor de voeten zijner uitverkorene het hoofd van zijnen vijand, of zelfs van eenen onschuldigen, nimmer hem beleedigd hebbenden of door hem gekenden, persoon neder te leggen: waar niemand in de rijen der mannen gesteld of opgenomen wordt, die niet een aantal door hem zelven gesnelde doodshoofden, als zoo vele tropheën van zijnen moed; als zoo vele blijken van zijn beleid, in den rook zijner haardstede heeft hangen: waar de natuurlijke dood van ieder sterveling, het verscheiden zelfs eens afgeleefden grijsaards, wordt toegeschreven aan toeverij of geheime middelen zijner vijanden, en een wraakoffer hem naar de Eeuwigheid moet vergezellen: waar dus onderlinge vernieling en vernietiging van het bestaan zijns evennaasten, door gewoonten en gebruiken gewettigd, op den voorgrond

staan, alle banden der maatschappelijke zamenleving verbroken en verraad, achterdocht en trouwloosheid doen geboren worden: waar de dood van een' eenigen, bij de reeds zoo schaarsche bevolking in betrekking tot de uitgestrektheid gronds, als een werkelijk verlies voor het menschdom kan worden aangemerkt, maar waar juist die dood, dat verlies, op eene moorddadige wijs teweeggebragt, duizende medeschepselen, duizende natuurgenooten, duizende gewrochten van één' God, van één Opperwezen doet juichen, jubelen en feestvieren, en die feesten in de vuigste dronkenschap, afgrijselijkste zwelgerij en laagste zedeloosheid ontaarden! — Neen! voorzeker in dat land, hoe onuitputtelijk het dan ook moge zijn in schitterende diamanten, in edele metalen, in rijke bronnen voor den handel, in dat land verwachte men nog geene beschaving, geene verbetering in het lot der menschen, geene ontwikkeling dier geestvermogens, welke, tot het goede, nuttige en schoone opklimmende, den mensch zijne waarde en bestemming doen beseffen. Inderdaad, de grond is er mild, (hetgeen ontegenzeggelijk het gevolg moet zijn eener, sedert de wording van dit eiland, nog nimmer plaats gehad hebbende omwoeling der aarde,) en schoone vruchten zou de mensch daarvan, bij arbeidzaamheid en nijverheid, kunnen trekken; veelvuldig voorzien deszelfs ingewanden, in het bekende gedeelte, *Europa* en *Azië* van het edelste gesteente: en *China* en *Java* kunnen getuigen van het zuivere gehalte des gouds, door de ondernemingszucht aan zijnen schoot ontwoekerd; de in den handel zoo gezochte rottangs, het voortbrengsel der uitgestrektste bosschen, zijn op de markten te *Kanton* en te *Amsterdam* gewild en het land vloeit over van honig en was; de bergen bevatten die metalen in zich, welker gebruik den beschaafden,

kunstlievenden en werktuigkundigen mensch onontbeerlijk is geworden, (het ijzer, het tin, zelfs het platina), en breede, diepe, ondstroomende rivieren kunnen de onderlinge gemeenschap vergemakkelijken en bevorderen. Maar hoe ook dat alles van den rijkdom des lands moge getuigen, en hoe weinig ook het verscheurend en vernielend gedierte een beletsel kan zijn voor den mensch om zich uit te breiden en den nog slapenden grond te ontginnen, — waarop rijst, koffij en suikerriet welig tieren en met die van Java kunnen wedijveren, terwijl slechts de tijgerkat en suikerbeer op den boom rondspringt, de rhinoceros zeldzaam in de bosschen rondwaart en enkel de kaaiman veelvuldig in de rivieren gevonden wordt, maar daarentegen die bosschen wemelen van bantingers, herten en wilde varkens, en talooze vischscharen onder den lommer der over die rivieren hangende boomen eene verkoelende schaduw zoeken, — in één woord hoe aldaar den mensch moge aanlagchen en tot werkzaamheid uitlokken, is Borneo, bij zijnen tot nog toe min bekenden toestand, bij de geheele ontstentenis van verlichting en beschaving onder eene woeste en schaarsche bevolking, van weinig beteekenis, ten aanzien van deszelfs grootte en uitgestrektheid, in de algemeene weegschaal der maatschappelijke belangen en zal mogelijk eerst na eeuwen, alleen door eene volhardende ondernemingszucht aan dien staat van ledigheid kunnen worden ontrukt, om ook eenmaal deszelfs offer aan die belangen te brengen en ruimere vruchten af te werpen voor het algemeen welzijn.

De meest bekende oorden van dit eiland zijn gelegen aan de Zuid- en Westkust. De stranden zijn meestal laag en moerassig, doch verder binnenlands indringende, vindt men een' schoonen, hoogen, vruchtbaren grond die voor

dien op *Java* niet onderdaan. De bevolking echter aan die stranden is niet oorspronkelijk, maar bestaat meest uit Maleijers en Boeginezen die, door den handel uitgelokt, zich daar hebben nedergezet, en op de Westkust voor een gedeelte uit Chinezen, welker aantal meer dan 60,000 beloopt en die voornamelijk van het goud graven bestaan. Sedert onheugelijke jaren hebben de Nederlanders met die volkeren in betrekking gestaan. Immers het is bekend, dat de voormalige O. I. Kompagnie reeds in 1608 haren invloed te *Sambas* en *Succadana* uitoefende, en, even als in latere tijden te *Banjermassing*, vaste bezettingen gevestigd had, welke wel van tijd tot tijd, om verschillende redenen, meest om het niet bedruipen der onkosten, zijn opgebroken, doch die den grond gelegd hebben tot de handelsbetrekkingen, thans nog tusschen *Java* en die kust plaats grijpende. Minder zijn de Noord- en Oostkust bekend geworden, terwijl ook daar nimmer eenige nederzettingen van Europeesche volkeren bestaan hebben, hoewel de Engelschen zulks ongeveer 30 jaren geleden te *Braunie* beproefd, doch uithoofde der onhandelbaarheid en het wreed karakter der bevolking, die plaats ook weder verlaten hebben.

In vroeger eeuwen maakte de Zuid- en Westkust de Rijken uit van *Succadana* en *Banjermassing*. Het laatste bestaat nog geheel, doch het eerste, door onderlinge onlusten verdeeld, is geheel en al uit het verband gerukt, en de splitsing in eene menigte kleine onafhankelijke Staten, die elkander over het algemeen meer vijandig dan genegen zijn, is daarvan het gevolg geweest. De Daijakkers, op wier grondgebied eigenlijk die Staten zijn ontsproten, zijn grootendeels aan die Vorsten onderworpen, erkennen ze als hunne Opperheeren, brengen hun belastingen op, of zijn genoodzaakt tot een' verpligten ruilhandel, die dezen

Vorsten een groot voordeel aanbrengt, doch welke tevens zoo drukkend is voor die bevolking, dat derzelver reeds zoo noodlottige maatschappelijke toestand daardoor des te beklagenswaardiger wordt, te meer daar de Mohamedaan, vooral als hij de overhand heeft, het stelsel aankleeft van ieder' ongeloovigen als zijnen slaaf aan te zien en als zoodanig te behandelen.

In het midden nu van het eiland ontspruit eene rivier, die verre weg de grootste en breedste is, zich aan de westkust in zee ontlast, en de *Kaponas* genaamd wordt. Hare bronnen zijn tot dus verre nimmer ontdekt kunnen worden, en zelfs den Maleijer en den meer benedenlands wonenden Daijakker onbekend. Nimmer heeft men tot dezelven kunnen doordringen, hoe dikwerf zulks ook beproefd is. Te vergeefs hebben in de laatste tijden de beleidvolle reizen van den Kommissaris Mr. J. H. Tobias, die het eerst de rivier het verste heeft opgevaren, en die der Residenten C. L. Hartmann en D. J. van den Dungen Gronovius, in 1822, 1823 en 1824 gedaan, de strekking gehad om een nader licht over dien oorsprong te verspreiden. Te vergeefs heeft de verdienstelijke Ambtenaar Muller, eenige jaren later, van de oostzijde van het eiland (Cotte) *Cotti* ondernomen tot die bronnen door te dringen. Bijna had hij, tot loon van zijnen ondernemingsgeest, moed en onbeschrijfelijke vermoeijenissen aan dusdanigen togt verknocht, de eerste den bergen ontslippende stralen dier wateren gevonden, toen hij,—in het midden van hooge woeste oorverdoovende watervallen, verdiept in het schoonst verschiet hetwelk hem de lagchende rijke natuur vertoonde, en vertrouwende op de goede gezindheid der, hem door den Sultan van *Cotte* tot zijne veiligheid en als wegwijzers en lastdragers, medegegeven Daijakkers, juist op

het oogenblik dat hij hen zijne wapenen en die zijner volgelingen bij elkander had laten binden, om ze over de rotsen te dragen, en daarna de ranke *sampangs* met vereende krachten over te slepen,—door deze zijne begeleiders onverhoeds, verraderlijk en in den weerloosten toestand werd overvallen en vermoord. Zijn hoofd, en die van een twaalftal zijner togtgenooten, meest Javasche militairen, versiert nog heden de woning van een' der Dajaksche opperhoofden in die oorden. Te vergeefs heeft nog in 1831 nu wijlen den Luitenant-Kolonel von Heinrich, van de westzijde van het eiland de rivier opvarende, beproefd dien oorsprong te vinden. Ruim 80 mijlen van zee vond hij de onoverkomelijkste hinderpalen in eene woeste vijandelijk gezinde bevolking, in het gebrek aan levensmiddelen voor zich en zijne reisgenooten en in de opeenstapeling van rotsen en steenen in het midden der rivier, welke hem allen verderen voortgang ontzeiden. Ook zijn onbegrensde ijver, talrijke uitgestane ontberingen en opofferingen werden met geen gewenscht gevolg bekroond. Reeds daar, waar die Hoofd-Officier is kunnen doordringen, doet de rivier zich wijd en diep voor, verbreidt zich naar mate zij zeewaarts vloeit, en houdt eene gemiddelde diepte van tien tot twaalf vademen, terwijl zij op verschillende plaatsen bijna niet overzien kan worden. Aldus stroomt zij prachtig en statig, — hare, soms door den morgenwind in kabbelende golfjes bewogene, of door Boreas onstuimige vlagen hooge en schuimende, wateren met verschillende groote bevaarbare zijtakken vermeerderende, — langs de hoofd-negorijen der onafhankelijke Rijkjes van *Selat, Selimbauw, Sintang, Sekadauw, Sangauw, Melionw* en *Tajang*, en verdeelt zich op eenige mijlen beneden de laatstgenoemde plaats in zeven takken die, zich

als een waaijer uitspreidende, bijna even breed en even diep, hunnen weg vervolgen, en zich tusschen *Succadana* en *Mantpauwa*, een afstand van ruim twintig mijlen, in zee ontlasten.

Het is bekend dat de bewoners van den Indischen Archipel, bijgeloovig van aard en bijzonder gehecht zijn aan het vooroordeel van spoken en geesten; — hersenschimmige beelden eener met dierlijke driften en wulpsche gewaarwordingen opgevulde verbeelding. Onder die spoken dan, welke den onversaagden man het bloed in de aderen doen verstijven, de zwakkere vrouw doen rillen en beven, en het moeijelijk te regeren kind eene schuilplaats in den schoot der moeder doen zoeken, speelt de PONTIANAK een hoofdrol en wordt niet dan met ontzag en vrees genoemd. Maar wat is de PONTIANAK? Dat laat zich gemakkelijker vragen dan beantwoorden. De uitlegging daarvan is verschillend, doch op *Borneo* geeft men voor, dat het de geest is eener in barensnood gestorven vrouw die, van hare vrucht nog niet verlost, aldus na haren dood wraak zoekt voor de te vergeefs ondervondene folteringen en pijnen in dat zoo beslissend tijdperk hares levens. Dat zij daarom, hare ligchamelijke hoedanigheid weder aannemende, zich naakt en met de haren los over het aangezigt hangende, onder een angstig gekerm, op eenzame plaatsen vertoont en op haren buit wacht. Dat de *kapok*-boom hare geliefkoosde zitplaats is, en dat zij het inzonderheid op de mannelijke sekse gemunt heeft. Wee daarom den man, die het wagen durft in hare nabijheid te komen! Zijn verder lot is voor altijd beslist, en hem schiet, na die ontmoeting, geene andere bestemming over, dan in het serail van den eenen of anderen jaloerschen Mohammedaanschen beheerscher, de wacht over deszelfs vrouwen te helpen uitmaken.

Ongeveer vier mijlen van zee, ligt, onmiddelijk onder de evenaarslijn, in den noordelijksten arm der rivier *Kapoeas*, daar waar zij die van *Landak* in haren boezem ontvangt, een modderig eilandje, hetgeen niet noemenswaardig van omvang is en den naam draagt van *Pontianak*, en wel omdat zich in vroegere tijden een groot aantal dier vrouwelijke zoo gevaarlijke spoken, naar luid der overlevering, daar ophield. Doch het diende ook den zeeroover tot schuilplaats die, loerende op de zich met hunne handelwaren naar *Mampawa* begevende be[illegible], voorzeker meer dan deze Pontianakken zullen te duchten geweest zijn. Woest en onbewoond was de omstreek, die, wanneer de vloed opzet, geheel onder water staat; tot dat nu bijkans zeventig jaren geleden een gelukzoeker, een man bezoedeld met het bloed zijns evennaasten en verrijkt met roof, op die plaats eene negorij stichtte, waarvan dat eilandje het middelpunt werd; aan die stichting den naam gaf van *Pontianak* en in weinig tijds, door eene zachte en beleidvolle regering een Rijkje daarstelde, hetwelk, hoe luttel gronds het ook beslaat, toch als een der gewigtigste op de westkust van *Borneo* kan worden beschouwd, en welks bevolking, nu tot bijkans 40,000 zielen aangegroeid, zich door beschaving en zucht naar handel en nijverheid, voordeelig boven alle andere volken op die kusten onderscheidt.

II.

Onder de vreemdelingen, welke zoo door hun geloof als door de meerdere ontwikkeling hunner geestvermogens, een grooten invloed uitoefenen op de bewoners van den Indischen Archipel, behooren gewis in de eerste plaats

de Arabieren. Zelden verlaten zij hunne haardsteden zonder het voornemen te koesteren, om zich het minder opgeklaard denkvermogen der *Djawés* (met welken naam zij alle op die eilanden wonende natiën bestempelen) te benuttigen, zich ten hunnen koste te verrijken en, zoo mogelijk, daarna in gezegende omstandigheden, welke bij hunne aankomst gemeenlijk al zeer schraal en mager zijn, naar hun vaderland terug te keeren. Het geloof of de verbreiding van de leer van MAHOMED wordt gewoonlijk tot voorwendsel genomen, en door eene stipte opvolging der bevelen van dien vermeenden Profeet, door groote schijnheiligheid, en door het vermijden van alles wat aanstoot zoude kunnen geven, weten zij het vertrouwen te winnen van den onkundigen Maleijer of bedriegen den Javaan. Evenwel in die oorden, waar de Europeaan gevestigd is, vinden hun doordrijvend Fanatismus en dat verworven vertrouwen tegenwigt in de meerdere verlichting en opgeklaardheid der Inlanders, welke uit het onderling verkeer met hem is voortgevloeid. Alleen dus in die landen, waar dit niet plaats grijpt, kunnen zij geheel den boventoon voeren. Meestal gaan zij daar dan ook huwelijks- of handelsverbindtenissen aan, die den grondslag leggen tot hun verder geluk en hun groote rijkdommen doen verwerven, welke zij later, veelal met achterlating hunner betrekkingen, in hunne geboorteplaats gaan verteren. Velen ook, vooral wanneer zij aan eene voorgewende afstamming van dien Profeet geloof kunnen doen slaan, vermaagschappen zich met vorstelijke huizen. Maar wee den Vorst, die zich in eene dusdanige nadere betrekking tot hen brengt! Hebzucht en heerschzucht zijn de drijfveêren hunner handelingen, valschheid en schijnheiligheid staan daarbij op den voorgrond, en

onderkruiping is het gewoon gevolg. Menigeen koestert de slang in zijnen boezem, die hem vroeg of laat den doodsteek zal toebrengen. *Siac*, op de noordoostkust van *Sumatra*, kan daarvan getuigen.

Ongeveer eene eeuw geleden verliet een dier gelukzoekers, met name *Sharif* Hoessin bin Achmat al Kadrie, afstammeling van den Profeet, zijn geboorteland en de schaduw van den dadelboom in het vruchtbare *Hadramaut*, om het geloof zijner voorvaderen uittebreiden. Na op *Riouw* te zijn aangeland, vervolgde hij zijne reis en vestigde zich op *Matam*, alstoen de hoofdnegorij van het gebied der Vorsten van *Succadana*, alwaar zijne godsdienst wel was ingevoerd, doch op verre na niet naar behooren werd beleden. Eene uitzondering makende op het indringend karakter van de meeste zijner landgenooten, verwierf hij door zijn vroom en deugdzaam gedrag en door het persoonlijk voorbeeld waarmede hij zijne onderrigtingen gepaard deed gaan, weldra ieders achting, en hoewel zich buiten alle landsaangelegenheden houdende, alleen op eene stipte nakoming van de regelen des geloofs aandringende, was de Vorst hem ten hoogste toegedaan. Als een der bewijzen zijner gunst schonk deze hem een slavin, eene schoone Daijaksche vrouw, tot bijzit, bij wie *Sharif* Hoessin een' zoon verkreeg, welken hij den naam gaf van Abdul Rachman. Zijne roeping te *Matam* geëindigd vindende, verliet hij kort daarna dat oord en zette zich te *Mampauwa* neder, alstoen eene sterk bevolkte en bloeijende handelplaats, waar zich alleen meer dan 10,000 Boeginezen ophielden. Ook hier viel hem dezelfde achting, hetzelfde vertrouwen ten deel; onbezorgd eindigde hij zijne dagen, na nog verscheiden kinderen verwekt, en Abdul Rachman, wiens gedrag dik-

werf het vrome leven zijns vaders verhaltende, aan de dochter van den Vorst uitgehuwelijkt te hebben, en overleed in hoogen ouderdom en in den reuk van heiligheid. Nog wordt zijn graf, als een *Kramat* of Heilig graf aangezien, schoon gehouden, zoodat het nu wel het netste plekje gronds te *Mampawa* uitmaakt, en zorgvuldig bewaakt. Dit lokt dan ook vele bewoners der omstreken niet om daar hunne godsdienstige geloften te vervullen (*bahin niat*) en hunne gebeden te doen. Ook de Sultan van *Pontianak*, deszelfs kleinzoon, doet jaarlijks in volle staatsie een' bedegang naar dat graf, bekend onder den naam van *Kramat Morhum Toewan Besâr*.

Sharif ABDUL RACHMAN was er verre van af, van het voetspoor zijns vaders te volgen. Reeds in zijne jeugd gaf hij doorslaande bewijzen eener verregaande trotschheid; wreed, eerzuchtig en wraakgierig van aard, beheerschte hij weldra al zijne broeders en zusters, en onderwierp hen geheel aan zijnen wil. Baldadig tot in het vermetele, verloor hij dikwerf zelfs den eerbied aan zijnen vader verschuldigd uit het oog. Deze had de gewoonte van alle onbekende dooden, hetzij drenkelingen, of vermoorden, tot zich te nemen, te reinigen en behoorlijk te doen begraven. Voor zijne woning, aan den kant der rivier, stond een van planken gebouwde *langar* (bidhuis), hoog van den grond, gelijk alle huizen op de Westkust van *Borneo*. Een dier ongelukkigen was op zekeren tijd daarin gebragt, en het lijk behoorlijk gewasschen en in wit linnen gewikkeld, toen des avonds *Sharif* HOSSEIN, met verscheidene *Hadjies* en *Lebei*'s (1) zich onledig hield, bij een flaauw

(1) Bedevaartgangers en priesters, die op *Java* onder den naam van *Santries* bekend zijn.

brandend lampje, den *koran* op een' driestal voor zich, de gewone gebeden op te zeggen. Juist waren zij allen druk, vroom en aandachtig bezig te *ratippen* (1); toen, te midden van het al sneller en sneller, onder het regts en links schudden der hoofden, uitgesproken wordende »*La Illah ha illela!*" (2) de doode zich in eens onder hen ophief, en in eene bijna regtstandige houding bleef staan. Groot was hunne verbazing. Schrik en angst waren op ieders aangezigt te lezen, en weldra vlugtten allen, zonder onderscheid, onder den uitroep: »God is groot en MAHOMED zijn Profeet!" met achterlating van tulbanden, sandalen en bidmatjes. Geen hunner durfde het lijk meer te naderen, hetgeen echter spoedig weder neergezegen was. Men liet het drie dagen onaangeroerd liggen, en de mare van dit wonder verspreidde zich overal, tot dat, het bederf de overhand nemende, de onaangename reuk van het lijk *Sharif* ABDUL RACHMAN, toen een' veertienjarigen jongeling, zelf noodzaakte te bekennen, dat hij de bewerker van dit wonder was. Hij had namelijk, in lediggang rondom en onder de *langar* rondslenterende, een gat in eene der vloerplanken, waarop het lijk rustte, gevonden, en, dadelijk bedacht om zijnen vader en de andere daarin zijnde personen een' grooten schrik aan te jagen, daar een' stok in gestoken, die in eenige plooijen van het lijkgewaad vat vindende, hem in staat stelde den doode in den rug op te rigten, en in die houding te brengen en te doen blijven; welke de algemeene vlugt der biddenden had te weeg gebragt.

(1) De plegtigheid waarmede de gebeden der Mahomedanen eindigen.

(2) Er is maar een eenig God.

Ouder geworden, werd hij, in den echten zin des woords, een schoon man. Lang maar geëvenredigd van gestalte, verwekte zijn open en breed voorhoofd eerbied; zijn vurige adelaarsblik, onder zware, zwarte, ligtgebogene wenkbraauwen uitschietende, beheerschte alles wat hem omringde; de haviksneus, zoo eigen aan zijn geslacht, en de overige gelaatstrekken en houding zijns ligchaams maakten een' onwederstaanbaren indruk, en zijne ruime prachtige, meestal zindelijke Arabische kleeding gaf hem een vorstelijk voorkomen, terwijl hij in al zijn doen en laten den vorst ten toon spreidde. Geene listen en lagen werden dan ook door hem gespaard, om zich in het Mampauwasche een' aanhang te maken, waardoor hij eenmaal in die waardigheid zoude kunnen optreden, waarbij hij het meest op zijn huwelijk steunde. Doch de bal ging niet op, en slim en arglistig van aard, bemerkte hij weldra dat men het oog hield op zijne nog in de verte schemerende hoop, en eene gedwongene, misschien gewelddadige, verwijdering hem eenmaal te beurt kon vallen. Hij besloot dus *Mampauwa* te verlaten, en van dat oogenblik dagteekende de felle haat, dien hij die plaats tot aan haren val toedroeg. Hij begaf zich naar *Banjermassing*, huwde ook daar weder eene der Vorstinnen, en sloeg er, betrekkelijk zijne heerschzuchtige plannen, denzelfden weg in als te *Mampauwa*, doch met denzelfden ongelukkigen uitslag. Weldra vond hij het dan ook geraden, zich weder op zijne praauw *Tiang Sambang* (een Inlandsch vaartuig met kotterstuig) inteschepen, zwierf eenigen tijd op zee rond, en roofde verscheidene vaartuigen, tot dat hij te *Passir*, op de oostkust van *Borneo*, aanlandde. Daar vond hij een Fransch schip ten anker, hetwelk eene rijke lading aan lijnwaden, zijden stoffen en opium in had, en welks

bemanning bestond uit eenige Fransche Officieren en Bengaleesche matrozen. Spoedig had hij zijn plan gemaakt en met den Vorst van *Passir* eene overeenkomst gesloten, om dit schip af te loopen. Onder den schijn van een gedeelte dier goederen te willen koopen, beproefde hij met den Kapitein in kennis te komen, bezocht hem dagelijks, hing den huichelenden en waarschuwenden raadgever uit en knoopte eene vriendschap aan, die weldra zoo verre ging, dat hij hem eene schoone slavin ten geschenke gaf. Doch dit alles diende slechts om zijne hebzuchtige bedoelingen des te beter te kunnen verbloemen, tot dat hij het geschiktste oogenblik daarvoor zoude zien opdagen; en juist toen die gezaghebber in zijne kajuit bezig was deze gift naauwkeurig op te nemen, vielen zijne stuurlieden, op het dek, onder het moordend staal der volgelingen van *Sharif* Abdul Rachman en werden als Christen-honden (*kaffers*) over boord geworpen. Ook de gezaghebber werd het slagtoffer van zorgeloosheid en te goed vertrouwen; het kille ijzer, door eene wreede hand bestuurd, vond onverwachts een' weg tusschen zijne ribben, en hij blies in een niet te beschrijven oogenblik den laatsten adem uit. Den opvarenden schonk men het leven, doch zij bleven gevangen en moesten dienen om het schip over zee te brengen. De buit werd met den Vorst van *Passir* gedeeld, en weldra stervende *Sharif* Abdul Rachman met zijnen roof naar zijne vroegere woonplaats *Mampauwa*, waar hij, het schip geheel omhangen met vlaggen en rijke zijden stoffen, als een blijk zijner vreugde en ten bewijze van zijn goed geluk, juist aankwam op den dag, dat men den honderdsten dag van het overlijden zijns vaders vierde, hetgeen inmiddels had plaats gevonden.

Zijne door roof en moord verkregene middelen stelden

hem nu in staat een' nog hooger' toon te voeren dan hij voorheen had gedaan, en ruimer en milder te zijn dan te voren. Zijn aanhang vermeerderde daardoor spoedig en zijn heerschzuchtig doel, om eens zelf Vorst te worden, bereikte den hoogsten top. Maar alsnu kwam hem *Mampauwa* te gering en te nietig voor; misschien waren de druiven nog te zuur om daar zijne plannen te verwezenlijken, en hij koesterde slechts één' wensch, dien namelijk van zijnen naam door eene nieuwe stichting in een oord, waar dezelve spoedig door een' voordeeligen handel kon bloeijen, te vereeuwigen. Hij verliet dus op nieuw *Mampauwa* en stevende met zijn schip en 14 praauwen *kakap*, bemand met meer dan 200 personen, die zijn geluk volgden en meestal bestonden uit leden zijner familie en uit een mengelmoes van verschillende Indische landzaten, den Noorder-arm der rivier *Kapoeas* binnen, en ankerde bij het eilandje *Pontianak*. Hier begreep hij te regt, dat het de plaats was om zijn doel beslag te geven; want de ligging was, door de vereeniging met de Landaksche rivier op dat punt en de ongehinderde doorvaart naar de binnenlanden, te uitlokkend, om niet duizende vreemdelingen te doen toevloeijen naar een oord hetwelk de schoonste handels-vooruitzigten opleverde. Hij nam dan ook hier, alvorens zelf te beslissen, het gevoelen zijner volgelingen in; doch dezen kenden geen ander oordeel dan het zijne en verklaarden dat zijn wil ook de hunne was; dat niet zij, maar hij, de gedachte voedde om een' onafhankelijk Vorst te worden, en hij dus ook het best in staat was het oord te kiezen, waar hij zijnen zetel wenschte te vestigen. Bij deze eenheid van gevoelens en onderwerping aan zijnen wil, besloot hij dadelijk aan de nieuwe stichting op dit punt gevolg te geven.

Doch hoedanig nu het vooroordeel zijner volgelingen, bij de hun aangeboren vrees voor geesten en spoken, te vernietigen en hen te bewegen dit eiland, dat bekend was als de vaste verblijfplaats der zooveel schrik inboezemende Pontianakken en daarnaar genoemd werd, niet alleen te betreden maar ook te bewonen? Doch spoedig had zijn verlichter oordeel dezen hinderpaal uit den weg geruimd, en hij wist te wel dat een goed voorbeeld zelden nalaat navolgers te vinden. In den morgen na zijne aankomst gelastte hij daarom aan alle praauwen zich in slagorde rondom het eiland te scharen, deed hetzelve gedurende ruim twee uren met al het grof geschut, scherp geladen, beschieten om die hersenschimmige vijanden te verjagen, sprong toen het eerste, een Bantamsche *parang* in de hand, aan wal en begon persoonlijk met het omhouwen der boomen en van het heestergewas, waarin hij onmiddelijk door al zijn onderhoorigen werd gevolgd, zoodat binnen weinig tijds het eiland geheel was schoon gekapt. Toen stonden daar reeds op dien zelfden avond een aantal kleine bamboezen *pondokken*, de eerste woningen dier gelukzoekers: en men zegt dat sints dien tijd de Pontianak hare magt over dat eiland heeft verloren en zich nimmer daar weder gevestigd heeft. De naam slechts is, als het ware ter gedachtenis, behouden gebleven en de *Messigiet* der geloovigen verheft zich thans op den eigen grond, waar vroeger niet dan geesten en spoken in het ronde waarden, en elk mannelijk wezen van daar verwijderden.

III.

Sharif Abdul Rachman bevroedde alras dat alleen een vreedzaam en voorkomend karakter een waarborg kon-

de zijn voor het gelukkig gevolg zijner onderneming, die weldra boven zijne verwachting werd bekroond. De plaatselijke gesteldheid zijner hederzetting bragt, benevens de verandering zijner inborst, daartoe wel het meeste bij. Voorheen moesten Sangauwers, Landakkers en verdere bovenlanders, de rivieren met hunne rijst, met hunne *rottang*, was of andere voortbrengselen afvarende, zich aan de onstuimige zee blootstellen, om zich naar het verder gelegene *Succadana* of naar *Mampauwa* te begeven. Thans was dit niet meer noodig en zij vonden alles, wat zij behoefden, te *Pontianak* of konden zich daar ontdoen van datgeen, wat zij ter verkoop aanbragten. Eene menigte lieden, meest Boeginezen en Maleijers, vloeiden derwaarts uit alle oorden van den Archipel, waardoor de overzeesche handel van dag tot dag toenam. Zij werden onder Hoofden gesteld van hunnen eigenen landzaat, die met *Sharif* Abdul Rachman, (welke intusschen, zijn' hoogmoed en eerzucht den ruimen teugel vierende, den titel van Sultan had aangenomen,) vaste bepalingen troffen en daarstelden over hunne wijzen van bestuur, waarbij het regt van *vrij komen* en *vrij gaan* (*Boerong terbang*) waaraan nog de hand gehouden wordt, op den voorgrond stond. Ook naar *Bengalen* waaide spoedig de maar dezer nieuwe vestiging over, zoodat mede Engelsche schepen het waagden, daar ten handel te komen. Zij werden door den nieuwen Vorst op de voorkomendste en minzaamste wijze ontvangen; de gezaghebbers met beleefdheden overladen en van dat oogenblik nam *Sharif* of liever Sultan Abdul Rachman tot een' vasten stelregel aan, waarvan hij nimmer gedurende zijn leven afweek, om namelijk te trachten met alle Europésche natien bevriend te zijn; en immer prentte hij den waarschijnlijken opvolgers van zijn'

jeugdigen nog wankelenden troon in van te zorgen, zich nimmer *vóór* maar altijd *achter* het Europeaansch geschut te bevinden. Hij begreep te regt dat alleen minzaamheïd, mildheid en regtvaardigheid hem in zijnen nieuwen toestand konde staande houden en wierp, om zoo te zeggen, den ouden mensch af, om eene nieuwe gedaante aan te nemen, welke hem eer aandeed en waarin hij tot aan zijnen dood bleef volharden. Alleen in zijnen huiselijken kring was en bleef hij wreed en wraakzuchtig, en de minste misstap eener bijzit, de minste poging van vermetelen, om tot in de geheime verblijven zijner vrouwentimmer door te dringen, werd met den dood, onder de wreedste folteringen en ongehoordste pijnigingen, gestraft.

Ook de zucht tot uitbreiding van zijn nieuw Rijk kon hij niet weerstaan, en vurig wenschte hij de binnenlanden daaraan cijnsbaar te maken. Zijn oog viel het eerst op *Sangauw*, eene bloeijende plaats ongeveer 25 mijlen de rivier opwaarts van *Pontianak* gelegen en de hoofdnegorij van een Rijkje, waaronder ruim 4,000 Maleijers en 26,000 Dajakkers behooren. Doch alstoen nog geene magt genoeg bezittende om dezelve tot onderwerping te brengen, riep hij de hulp in van den destijds rondzwervenden, later voor *Malakka* gesneuvelden, onderkoning van *Riouw*, *Radja* Hadjie, die aannam zulks te bewerkstelligen. Met een schip en een groot aantal praauwen derwaarts gevaren, werd hij echter bij den eersten aanval afgeslagen; doch bij eene nadere poging gelukte het hem voet aan wal te krijgen, *Sangauw* te verbranden en te vernielen, en als een bewijs daarvan de ijzerhouten palissadering, welke rondom die negorij stond en duizenden waardig was, naar *Pontianak* af te brengen, waar zij nu nog den *Dalam* omringt en gedeeltelijk afsluit. Doch dit was dan ook het

eenigst voordeel dat Sultan ABDUL RACHMAN, welke van toen af den titel van Sultan van *Pontianak* en *Sangauw* aannam, daarvan trok; want de Sangouwers herstelden zich weder en ontzeiden hem in vervolg van tijd alle gehoorzaamheid, in welken toestand zij zich hebben weten te handhaven.

Den grootsten tegenstrever echter vond hij in den *Pangerang*, regerend Vorst van *Landak*, een' wettigen onderdaan van de toenmalige O. I. Kompagnie, onder wiens grondgebied eigenlijk *Pontianak* behoorde. Deze Vorst beklaagde zich dan ook zeer bij het toenmalig bestuur te *Batavia* over die willekeurige grondtoeëigening; doch *Sharif* ABDUL RACHMAN zond zijnen zoon *Sharif* KASSIM derwaarts om zijne baan schoon te maken, en weldra verscheen de heer VAN DER PALM (c. č. 1774) als Kommissaris te *Pontianak*, onderzocht de zaken, begaf zich naar *Landak* (ongeveer 35 mijlen van daar liggende), doch bevestigde bij terugkomst, niettegenstaande de vertoogen van dien Vorst, *Sharif* ABDUL RACHMAN niet alleen in het bezit van den grond van *Pontianak*, maar ook in den door hem zelven aangematigden titel van Sultan. Alstoen werd er ook aldaar een kleine Nederlandsche post gevestigd, die echter na verloop van eenige jaren weder is ingetrokken.

Maar nog waren al zijne wenschen niet voldaan; nog bleef de, wel verminderde maar niet geheel ter neder geslagen, bloei en welvaart van *Succadana* en *Mampawa* hem een doorn in het oog, en zijne nieuwe stichting kon geen' hoogeren trap van volmaking bereiken, zoo lang nog deze beide plaatsen op dien voet bleven bestaan, dewijl steeds vele bovenlanders zich, uit gewoonte, derwaarts immer ten handel begaven. Gretig greep hij dan ook de gelegenheden aan welke zich ter vernietiging dier

beide plaatsen aanboden. De Vorst van *Mampauwa* had langen tijd met dien van *Sambas* verschil gehad over de grensscheiding. Sultan ABDUL RACHMAN had zich als bemiddelaar opgedrongen, zijn berekening makende op het onbestendig karakter der Maleijers. Men sloot eene overeenkomst, waarbij onder anderen bepaald werd, dat hij die daarvan afweek, door Sultan ABDUL RACHMAN en den andere zou gestraft worden. *Mampauwa* gaf het eerst reden van klagten dien aangaande, doch *Sambas* hield zich stil en onzijdig. De gelegenheid was te schoon om niet zijnen haat het te vieren en vroegere vermeende vernederingen te wreken. Sultan ABDUL RACHMAN stelde zijn geschenden eer op den voorgrond, riep de hulp van de O. I. Kompagnie in, en viel, ondersteund door drie Nederlandsche oorlogsvaartuigen onder het bevel van den Kommandant SILLVESTER, *Mampauwa* aan. De uitslag was niet lang twijfelachtig. *Mampauwa* viel, de meest gegoede handelaren verlieten die plaats, en, zich te *Pontianak* vestigende, bevorderden zij den bloei dier nieuwe stichting. Dit was het doel.—De Vorsten van *Mampauwa* vlugtten naar de binnenlanden, werden vervallen verklaard van het Rijksbezit, en de zoon van Sultan ABDUL RACHMAN, de meergenoemde *Sharif* KASSIM, werd tot *Panumbahan* van dat Rijk benoemd, hetwelk nimmer dien slag weder is te boven gekomen, en tot de grootste onbeduidendheid is vervallen.

Nu schoot slechts *Succadana* over, maar ook dit ontging het lot des oorlogs en den naijverigen blik van Sultan ABDUL RACHMAN niet. Toen het der O. I. Kompagnie in 1780 gelukte *Malakka*, door den Riouwschen, reeds genoemden Prins *Radja* HADJIE belegerd en bijna aan haren val gebragt, te ontzetten, en die vorst, gesneuveld

zijnde, vervangen werd door *Radja* Alie van *Djohor*, was deze echter weldra genoodzaakt naar *Riouw* terug te keeren; doch hielden de Nederlanders niet op hem ook tot daar te vervolgen en in zijne versterkingen aantevallen, met dit gevolg dat geheel *Riouw* vernield werd. Toen vlugtte hij naar *Succadana*, en verkreeg van den Sultan van *Matam* vergunning zich daar te vestigen en te versterken. Dit was den Sultan van *Pontianak* welkom, want gereedelijk vond hij daarin een middel, om ook met die plaats zijn doel te bereiken. Spoedig gaf hij hiervan berigt te *Batavia*, en het bestuur aldaar, hetwelk vurig wenschte dien muitzieken Prins in handen te krijgen, zond weldra vijf oorlogschepen en een groot aantal troepen, om *Succadana* voor die verleende bescherming te tuchtigen. De aanval geschiedde. *Radja* Alie ontvlugtte het gevaar van gevangen genomen te worden op nieuw, doch *Succadana* werd vernield en verbrand, en te vergeefs zocht men eenige jaren later naar het geringste spoor dier bloeijende en volkrijke plaats. Alles was verdwenen, en wat den duur en wisseling van eeuwen had kunnen doorstaan, werd een toonbeeld van het vergankelijke in dit ondermaansche.

Toen nu Sultan Abdul Rachman al zijne wenschen vervuld en zijne vijanden vernederd zag, en de hinderpalen, die zich tegen den aanwas zijner nieuwe stichting nog immer opdeden, waren uit den weg geruimd, — toen bloeide *Pontianak*, als de sleutel der handelsbetrekkingen eener bevolking van ruim 300,000 zielen, al meer en meer; de toevloed van nieuwe onderdanen nam dagelijks toe, want zij werden rijk en welvarend, en ieder dag, ieder uur opende nieuwe bronnen voor hun bestaan. Maar Sultan Abdul Rachman bleef onvermogend; zijne inkomsten, meest uit den handel spruitende, vermeerderden ook wel van

jaar tot jaar, doch zijne mildheid kende geene grenzen; en niemand klopte onverhoord aan de poorten zijner *Astana* (1). Zijne *betel*-doos was zijne geldkist en stond immer open. Zij was de thermometer zijns vermogens, dan eens tot den hoogsten warmtegraad van volheid rijzende, dan weder verre beneden het vriespunt van ledigheid en gebrek dalende, al naar mate hij de tranen zijner onderdanen opgedroogd, hunne rampen gelenigd had of hun te gemoet gekomen was in ondernemingen, waartoe geld en goede raad bevorderlijk konden zijn. Hij kocht en verkocht voor lager prijs dan zijn inkoop was, alleen om dat doel té bereiken, doch leende ook weder duizenden, wanneer hij ze noodig had, van anderen. Minzaam en meest schertsend in den dagelijkschen omgang, won hij de harten, zoowel zijner nieuwe onderdanen als die van vreemdelingen. Stipt en onpartijdig in het uitdeelen van regt, handhaafde hij, te midden van al die zamenvloeijingen van verschillende landzaten, (welke zoo ligtelijk wanorde en zedebederf konden met zich brengen), Godsdienst en goede zeden, en bij zijn' dood, in 1808 voorgevallen, was hij arm aan geld, maar rijk aan jaren, schulden en kinderen. Over zijn vergrijsde kruin hadden zich vier-en-zestig zonnekringen rondgewenteld; zijne schuldenaren waren veel, doch nimmer viel een hunner zijnen nakomelingen lastig, en van meer dan tachtig zonen en dochters, die hij gedurende zijn leven had gewonnen, beweenden nog een-en-veertig op dat oogenblik zijn verlies. Maar ook was hij rijk in de achting en liefde zijner onderdanen, en nog wordt zijn naam door ieder Pontianakker met eerbied genoemd, en nog vloeijen allen naar zijn graf om zijne nagedachtenis te ze-

(1) Paleis of Vorstelijke woning.

genen en zijne voorbidding bij MAHOMED of te smeeken; want hij is in de oogen der belijders van die Godsdienst een heilige, en zijne voorspraak geleidt hen gewis in de hemelen die hun door hunnen Profeet beloofd zijn.

De nakomelingschap van Sultan ABDUL RACHMAN is thans tot meer dan zes honderd zielen aangegroeid. Zijn oudste zoon *Sharif* KASSIM, *Panumbahan* van *Mampauwa*, volgde hem op, lag gedurende zijne regering immer met zijne naburen van *Sambas* en *Sangauw* overhoop, en was eindelijk genoodzaakt, bevreesd voor de aangroeijende magt der Chinesche kolonisten waarmede hij meest in onmin was, de hulp der Nederlanders interoepen en zich onder hunne bescherming te stellen. Van daar het leggen eener bezetting op die plaats, welke sedert 1819 bestaat. In dat zelfde jaar stierf Sultan KASSIM, den naam nalatende van, wel een slimmer, maar tevens een minder opregt Vorst dan zijn vader, geweest te zijn. Zijn titel en rijksgezag gingen door bemiddeling van het Gouvernement op zijnen broeder *Sharif* OSMAN over, die thans nog regeert en door zijne zachte, menschlievende en Godsdienstige inborst, de harten en toegenegenheid zijner onderdanen heeft weten te winnen en, door iedereen geacht en bemind, nu reeds den ouderdom van zestig jaren heeft bereikt.

IV.

Een mijl beneden *Pontianak* ligt eene zware batterij, bestaande uit natuurlijke rotsstukken en eenige opgetrokken muren. Deze plaats, eene opeenstapeling van rotsen, wordt *Batoe Lajang* genaamd. Daar is de begraafplaats der Vorstelijke familie, die zich, in den smaak eener *Messigiet* gebouwd, van verre doet zien. Daar ligt ook het

stoffelijk overschot van den stichter van *Pontianak.* Daar begeeft zich tweemaal 's weeks, Maandags en Vrijdags des morgens ten 4 ure, zijn zoon, de tegenwoordige Beheerscher van dat Rijk, naar het graf zijns vaders, en zendt er smeekgebeden om zijnen zegen ten hemel. Daar vloeijen op *harie Raïja* en op *harie Raïja* Hadjie alle inwoners van *Pontianak* in hun feestgewaad te zamen, bestrooijen het graf met bloemen, en plengen tranen van erkentelijkheid op de laatste rustplaats van hem, aan wien zij hun vermogen en hunne welvaart dank wijten, en betwisten zich het voorregt om als talisman een stukje te mogen bezitten van de oude gele gordijn, die om dat graf hangt en alsdan jaarlijks vernieuwd wordt. En wanneer men dan die dankbare herdenking, dien ootmoed eener gansche bevolking, die kinderlijke eigenwillige vernedering van eenen reeds grijzen Beheerscher voor zich ziet, dan blijft geen hart ongeroerd, en ook de vreemdeling, welke eeredienst hij moge belijden, treedt gewis een' stap nader van onder den lommer der hooge welriekende *kanangaboomen*, die deze heilige plaats overschaduwen, en werpt met ongedekten hoofde en innige ontroering een' eerbiedvollen blik op den eenvoudigen steen, waaronder het overschot rust van eenen man, wiens jeugdige misdaden en toomelooze botviering zijner driften en hartstogten, voorzeker door zijnen volgenden zegenrijken levenswandel en door het heil over duizenden verspreid; in het oog der menschen zijn uitgewischt, en gelijk wij uit Christelijke liefde, de bron onzer Godsdienst hopen, ook voor den troon van den Almagtigen, van dien God dien ook hij vereerde, genade en vergeving zullen gevonden hebben.

W. L. Ritter.

Statistieke aanteekeningen over Krawang.

De luchtgesteldheid in de Residentie *Krawang* is zeer verschillende, maar wordt over het algemeen voor gezond gehouden, in het bijzonder in die distrikten welke in de gebergten gelegen zijn, zoo als *Wanaijassa*, *Pasawahan*, *Segala Herang*, *Batoe Sierap*, *Kandang Sampie* en *Tegal Waroe*, terwijl de overige, door derzelver lagere ligging, dienaangaande minder aanprijzing verdienen.

Te *Wanaijassa* staat de thermometer van FAHRENHEIT des middags om 12 uur gewoonlijk op 82 graden, des morgens ten 6 ure op 68, en des avonds op hetzelfde uur op 70, zoodat dezelve in 24 uren eene verandering ondergaat van 14 graden. Te *Pamanoekan*, *Tjiassem* en *Krawang* staat dezelve gewoonlijk des middags om 12 uur op 90, des morgens om 6 uur op 81, en des avonds op hetzelfde uur op 83 graden, en verandert daar alzoo in de 24 uren 9 graden. Hieruit blijkt dat tusschen de bergachtige en lage distrikten een verschil bestaat van 14 graden.

In de hoogere distrikten zijn de dagen aangenaam, zoo wel door de zuiverheid als door de koelte der lucht, en ofschoon men gewoonlijk des namiddags zware regens heeft, worden echter daardoor die streken geenszins ongezond. Integendeel, zoowel de inboorling als de Europeaan ge-

niet alhier de beste gezondheid, waarvan de reden kan gevonden worden in de ongelijkheid van den grond, waardoor het regenwater spoedig, door middel van ontelbare riviertjes, weggevoerd en de grond onmiddelijk weder opgedroogd wordt, terwijl het in de vlakke streken op de velden blijft staan en vochtigheid en damp veroorzaakt, die voor de gezondheid schadelijk moet wezen. In de lagere distrikten, ofschoon die warmer zijn, geniet de Europeaan en Inlander almede eene goede gezondheid, ofschoon ze in dit opzigt in geen vergelijking met de hoogere distrikten komen. Men heeft opgemerkt dat in de maanden Junij, Julij en Augustus, de luchtgesteldheid aanmerkelijk verschilt, en men alsdan de warmste dagen en koudste nachten heeft, hebbende des middags om 12 uur de thermometer 84, en des nachts 62 graden; terwijl men tevens heeft ondervonden, dat des middags tusschen 12 en 2 ure de meeste warmte gevoeld wordt.

De Residentie kan worden gezegd voor een vijfde te bestaan uit hoog of bergachtig land, hetwelk in het zuiden derzelve gelegen is, en de hiervoren genoemde distrikten van *Wanaijassa*, *Segala Herang*, *Batoe Sierap*, *Pasawahan*, *Kandang Sampie* en *Tegal Waroe* bevat; terwijl de overige vier vijfde gedeelten, bestaande in de distrikten *Tjiassem*, *Pamanoekan*, *Hadiarsa*, *Tjabang Boenging*, *Tjikou*, *Krawang*, *Tjikompaaij* en *Sumadangang*, laag en eenigzins moerassig zijn. De grond is redelijk vruchtbaar, en geschikt niet alleen voor de meeste soort van kulture, voor zoo verre dezelve op dit eiland plaats heeft, maar zelfs in de bergachtige gedeelten voor Europesche moeskruiden en vruchten. Men moet echter aanmerken, dat de Residentie over het algemeen weinig bebouwd is, uithoofde van de geringe bevolking die dezelve

bevat, en de weinige aanmoediging die de volksvlijt voorheen heeft ondervonden, zoodat men niet dan met verwondering en leedwezen de uitgestrekte wildernissen kan beschouwen, welke het grootste gedeelte derzelve uitmaken. Moerassen zijn er in menigte, welke echter meestal in het regensaisoen met water gevuld zijn, en alsdan dien naam kunnen voeren, terwijl ze in de goede *mousson* zijn opgedroogd. De voornaamste moerassen zijn gelegen in de distrikten *Tjabang Boenging*, *Krawang* en *Hadiarsa*, en zijn verpacht, of onder de pacht van de vischvijvers, of onder die van de hout- en kreupelbosschen, en maken een' niet geheel te verwerpen tak van inkomsten voor het land uit. Het is niet wel mogelijk dezelven optedroogen, uithoofde ze bij overstrooming der rivieren, vooral van den *Tjitarum*, dadelijk weder met water zouden gevuld worden, en de gedane moeite en kosten dus spoedig weder zouden verloren gaan, terwijl er daarenboven geen middel bestaat, om het water uit die moerassen weg te voeren, omdat ze zich in de beneden-distrikten bevinden, en aldaar is de grond zoo laag, dat het water dikwijls gelijk staat met dat der rivieren, waardoor er geen trekking in hetzelve kan worden veroorzaakt.

Krawang beteekent *verscheurd land*, of eigenlijk *vol gaten*, wordende een versleten stuk linnen, hetwelk vele gaten heeft, *Krawang* genaamd. De hoek van *Krawang* heeft van ouds dien naam gedragen, omdat dezelve, uit zee gezien wordende, het aanzien heeft van vele gaten te hebben. *Tjabang Boenging* is eene verbastering van een' vorigen naam *Tjabang Jangian*, of *veilige haven*, waaromtrent wordt verhaald, dat zekere Inlander, genaamd SA-MIRAH, van *Pekalongang* met prauwen naar *Batavia* varende, op de hoogte van de *Moira Boenging* (een arm

van de rivier *Tjitarum*) door zwaar weder overvallen zijnde, zijn behoud heeft gezocht in het binnenste van dezelve, en aldaar gelukkig aangekomen, dezelve heeft genoemd *Tjabang Jengian*, waarnaar in het vervolg het geheele distrikt is genoemd, en welke naam naderhand in dien van *Tjabang Boenging* is verbasterd. *Hadi-Area* beteekent *standvastigen wil*, welken naam het distrikt *Hadi-Area* heeft verkregen, omdat men bevorens onderscheidene malen op de plaats, alwaar de *kampang Hadi-Area* thans is, vruchteloos *kampongs* heeft trachten te maken, en dat eerst door de standvastigheid van zekeren *Aria* SONRENG RANA aldaar een *kampong* is gevestigd. *Tjiassem* beteekent *zuur water*, welke naam aan de rivier, welke aldaar bestaat, gegeven is, omdat aan haren oorsprong een tamarindeboom gevonden is, hebbende het distrikt en de hoofd-negorij *Tjiassem* derzelver naam van die rivier ontleend. *Pamanoekan* beteekent *vogelland*, zijnde het distrikt aldus genaamd naar de menigvuldige vogels die men aldaar aantreft. *Segala Herang* beteekent *alles zuiver*, welke naam aan dat distrikt gegeven is, omdat het water van alle de aldaar gevonden wordende rivieren zuiver en helder is. *Batoe Sierap* beteekent *steenen sierappen* (dakpannen), zijnde deze naam aan dat distrikt gegeven, omdat nabij een rivier van dien naam eene plaats bestaat, alwaar de steenen zoodanig op elkander zijn gehoopt, dat ze van verre het aanzien van een dak hebben. *Wanayassa* beteekent *opgeruimd bosch*, welken naam de *kampong* en het distrikt *Wanayassa* heeft verkregen, omdat die plaats bevorens een bosch was, hetwelk in een *kampong* is hervormd. *Kandang Sampie* beteekent *koestal*, zijnde dat distrikt aldus genaamd, omdat men aldaar in de bosschen zeer veel wilde ossen

aantreft. Men zegt ook, dat tijdens in den berg *Goenong Parang* in de *Preanger Regentschappen* een zilver- of goudmijn bewerkt werd, te *Kandang Sampis* het rundvee bewaard werd, hetwelk tot voeding der mijnwerkers moest dienen, en dat die naam daarvan oorspronkelijk is.

De naam van *Krawang*, thans de naam van de geheele Residentie, staat met de geschiedenis van dezelve zoo naauw in betrekking, dat wij deze zoo veel mogelijk in het breede zullen ophalen.

Het is echter nuttig het volgende, hetwelk in het tweede Deel van RAFFLES (1) wordt gevonden, vooraf te laten gaan, ten einde daaruit te kunnen afleiden, op welke wijze *Krawang* waarschijnlijk aan het Rijk van *Mataram* is onderhoorig geworden, terwijl zulks in een naauw verband staat met de gebeurtenissen die in dat distrikt hebben plaats gevonden, en waaromtrent bij de Inlanders geene berigten kunnen worden verkregen. Volgens gemelden schrijver (pag. 132 van genoemd Deel) heeft zekere HASSAN ORDIEN, in het jaar 1400, bij de invoering van de Mahomedaansche Godsdienst, *Pakuan Padjadjaran* veroverd, en is bij deze gelegenheid *Krawang* tot grensscheiding bepaald tusschen de bezittingen van *Sech* IBN MOLANA (2) van *Cheribon* en het volk van *Bantam*. Op pag. 148 vindt men verhaald dat zekere SOERA MENGALA, ook genaamd SERO PATTI BALEN, Hoofd van

(1) *History of Java.*

(2) Volgens VALENTIJN, Deel 5, pag. 68 en 69, is *Sech* IBN MOLANA, een Arabier van afkomst, in het jaar 1406 te *Cheribon* aangekomen, heeft aldaar de Mahomedaansche Godsdienst ingevoerd, de Koningen van *Galoe* en *Padjadjaran*, benevens hunne onderhoorigen, die leer doen omhelzen, en hen bewogen om zich aan hem als hunnen opperheer te onderwerpen.

Kadirie, door den Sultan van *Mataram* in het jaar 1520 tot bevelhebber der troepen aangesteld zijnde, onderscheiden overwinningen heeft behaald en alle de westelijke provincien, tot *Cheribon*, de meerderheid van *Mataram* heeft doen erkennen; hebbende hij het gezag van dat Hoofd bepaald tusschen de rivieren *Losarie* en *Indramaÿoe*. Bij denzelfden schrijver vindt men op bladz. 150 van hetzelfde Deel aangeteekend, dat in het jaar 1541 eenige onlusten tusschen het volk van *Bantam* en dat van de Sundasche distrikten ontstaan zijnde, het Hoofd van *Sumadang* de hulp van den Sultan van *Mataram* heeft ingeroepen, en dat hij, door dien Vorst met het oppergezag over die distrikten bekleed zijnde, daarna alle de Hoofden van het Westen zijne oppermagt heeft doen erkennen.

Uit dit een en ander zou men kunnen afleiden, dat *Sech* IBN MOLANA, ook genaamd *Soesoehoenan Goenong Jattie*, in der tijd het gezag over de Oostelijke distrikten van dit eiland, tot de rivier van *Krawang* (*Tjitarum*), heeft verkregen, en dat die rivier in het jaar 1400 tot grensscheiding is gesteld tusschen zijne bezittingen en die van de Vorsten van *Bantam*. Dat gevolgelijk de Preangerlanden, en dus ook *Krawang*, aan zijn magt zijn onderworpen geweest, tot dat in het jaar 1520 de afstammelingen van *Sech* IBN MOLANA, de tijdelijke Sultans van *Cheribon*, door SOERA MENGALA of SENO PATTI BALEK aan den Sultan van *Mataram* zijn ondergeschikt of cijnsbaar gemaakt, in welk lot ook hunne onderhoorigen moeten zijn betrokken geweest. Althans blijkt uit de magt die de Vorst van *Mataram*, genaamd Sultan AGONG, heeft gehad om het Hoofd van *Sumadang* in het jaar 1541 met het oppergezag over de Wester-distrikten te bekleeden, dat gemelde Sultan de regten der souvereiniteit in de *Preanger Re-*

gemeenschappen uitoefende, hetwelk ook nader wordt bevestigd door de gebeurtenissen welke in vervolg van tijd zijn voorgevallen.

De tegenwoordige Residentie *Krawang* was eertijds een onbewoond land, genaamd *Rangka Sumadang*, en behoorde tot het grondgebied van het tegenwoordige Regentschap *Sumadang* in de *Preanger Regentschappen*, en dus ook tot het Rijk van *Mataram*. Zekere te *Bantam* te huis behoorende Prins, genaamd *Pangerang* NACHRAGOYE, had zich echter veroorloofd, zich met een aantal zijner onderhoorigen aan de oostzijde van de rivier *Tjitarum* te vestigen, en aldaar eene *kampong*, genaamd *Hoedoog Oedoog*, te bouwen, alwaar hij zijn verblijf hield. De *Soesoehoenan* van *Mataram*, SERO PATTI INGELAGOO, daarvan berigt ontvangen hebbende, gelastte in het jaar 1565 zekeren *Aria* SORRENG RANA, Hoofd van *Wiera Saba*, (thans behoorende tot de Residentie *Soerabaija*) om zich met 1000 huisgezinnen zijner onderhoorigen naar *Rangka Sumadang* te begeven; ten einde gemelden *Pangerang* in der minne, dan wel door kracht van wapenen, deszelfs grondgebied te doen verlaten. De *Aria* SORRENG RANA, ingevolge dezen last vertrokken en te *Banjoemaas* aangekomen zijnde, achtte het noodig aldaar eene volksplanting van 300 huisgezinnen achtertelaten, ten einde de gemeenschap met *Mataram* te vergemakkelijken, waarna hij tot hetzelfde einde te *Tjiasem* een aantal van 400 huisgezinnen plaatste, en zijne reis naar de oevers van de *Tjitarum* vervolgde.

Intusschen was zijne magt door het achterlaten van de hierboven genoemde 700 huisgezinnen tot 300 verminderd, zoodat hij bevreesd was een' aanval op den in de *kampong Hoedoog Oedoog* gevestigden *Pangerang* NACHRAGOYE te

ondernemen, en zich dus bepaalde met eerst eene *kampong*, genaamd *Waringie Pietoe*, vervolgens eene andere, genaamd *Parakan Sapie*, te bouwen, en zich eindelijk te *Hadiarsa* neder te zetten, zonder den *Soesoehoenan* eenige berigten van hem te doen geworden.

De afstammelingen van den *Aria* SOERENG RANA en zijn gevolg bestaan alsnog in de *kampong* en het distrikt *Hadiarsa* en maken de bevolking van hetzelve uit; zijnde de taal en gewoonten aldaar nog nagenoeg de Javaansche, die men in de oostelijke Residentien aantreft, in onderscheiding van de Sundasche, die in de *Preanger Regentschappen* en, met uitzondering van *Tjiassem*, overigens in de Residentie *Krawang* in gebruik zijn.

Tjiassem is thans een der volkrijkste distrikten van de Residentie, maar is geheel partikulier eigendom geworden, door den publieken verkoop daarvan, welken het Britsch Gouvernement heeft goedgevonden te doen: de Javaansche taal en gewoonten zijn daar nog in gebruik.

Banjoemaas was, indien dienaangaande goede berigten zijn ingewonnen, een der fraaiste en beste distrikten van de Inlandsche Vorsten; maar van de *kampong Waringie Pietoe* en *Parakan Sapie* is niets als de naam en de plaats, alwaar dezelve weleer hebben gestaan, in deze Residentie overig.

De *Soesoehoenan* van *Mataram* geene berigten van den *Aria* SOERENG RANA ontvangende, gelastte eenigen tijd daarna, in het jaar 1567, den Regent van *Galoe*, *Adipatti* KARTA BOEMIE, welke een afstammeling was van de voormalige vorsten van dat Rijk, om zich tot dat zelfde einde almede met 1,000 huisgezinnen van *Galoe* naar *Rangka Sumadang* te begeven, en om aldaar eene volksplanting aan de oevers van de rivier *Tjitarum* te plaatsen, ten einde diergelijke schending van deszelfs grond-

gebied in den vervolge te kunnen tegengaan; met verderen last, om die volksplanting aanteleggen op eene plaats, alwaar hij een paar *Nagasarie*-boomen zoude aantreffen. Nadat de *Adipatti* KARTA BOEMIE te *Rangka Sumadang* aangekomen, en den Bantamschen *Pangerang* NAGEBAGONG in onderscheidene gevechten geslagen en op het Bantamsche grondgebied terug gedreven had, besloot hij om voorloopig in de veroverde *kampong Hoedoog Oedoog* zijn verblijf te houden, gevende intusschen aan de onderhoorigen van den verdreven *Pangerang* NAGEBAGONG verlof, om op zijn grondgebied te blijven wonen, mits zich in dat geval geheel aan hem onderwerpende. Van dit verlof door vele onderdanen van meergenoemden *Pangerang* gebruik gemaakt zijnde; zoo werd de bevolking, die voor de volksplanting bestemd was, daardoor aanmerkelijk vermeerderd: terwijl men zegt dat door de vermenging van deze twee volken de Sundasche taal, die te *Krawang* wordt gesproken, in zoo verre verbasterd is, dat dezelve een mengelmoes van het Preangersch- en Bantamsch-Sundasch kan genoemd worden.

De *Pangerang* NAGEBAGONG, van het grondgebied van *Mataram* verdreven zijnde, stichtte spoedig aan de overzijde van de *Tjitarum* een nieuwe *kampong*, genaamd *Pamoijonan*, alwaar hij, zich van de geleden verliezen hersteld hebbende, het ontwerp vormde om den *Adipatti* KARTA BOEMIE wederom van *Hoedoog Oedoog* te verdrijven; maar door dezen voorgekomen zijnde, sneuvelde hij in het laatste gevecht nabij de rivier *Tjibeurem* (1), waardoor *Adi-*

---

(1) *Tjibeurem* beteekent in het Sundaasch *rood water*, zijnde deze rivier aldus genaamd, omdat dezelve door het bloed, dat bij het gevecht nabij de *kampong Pamoijonan* stroomde, rood geverwd scheen.

patti KARTA BOEMIE in het onbetwist bezit van zijn eigendom geraakte. Het hoofd van den *Pangerang* NAGERAGONG, door den *Adipatti* KARTA BOEMIE naar *Mataram* aan den Vorst gebragt zijnde, ontving hij daarvoor een *kris* ten geschenke, genaamd *karosiendjang* (dewelke nog in het bezit van den tegenwoordigen Regent van *Brebés* is), en werd hij tevens gelast om naar *Hoedoog Oedoog* terug te keeren. Op de terugreis te *Galoe* overleden zijnde, werd zijn zoon, genaamd *Panumbahan* SINGA PER BANGSA, in deszelfs plaats tot Regent van *Krawang*, of destijds *Rangka Sumadang*, benoemd, onder den naam en titel van *Adipatti* KARTA BOEMIE *de Tweede*. Bij het vertrek van den *Adipatti* KARTA BOEMIE naar *Mataram*, om het hoofd van den *Pangerang* NAGERAGONG over te brengen, was deszelfs broeder, genaamd DALEM KOENDOEROEÀN TAMBOK BOIJA, te *Hoedoog Oedoog* gebleven, ten einde de plaats, voorzien van het door den Keizer bepaalde teeken, op te sporen, waarin hij dan ook in dien tusschentijd zoo gelukkig geslaagd was, dat bij de aankomst van den jongen *Adipatti* KARTA BOEMIE, dadelijk de stichting eener *kampong* werd aangevangen, ter plaatse alwaar de tegenwoordige hoofd-negorij *Krawang* is: zijnde de twee *nagasarie*-boomen, welke destijds zouden gevonden zijn, aldaar nog aanwezig.

De nieuw gestichte kampong ontving van den *Adipatti* KARTA BOEMIE den naam van *Karawang*, uit hoofde de hoek, waarbij een der armen van de *Tjitarum* in zee stort, van ouds *Oedjong Karawang* was genaamd, en het gemelden Regent oneigenaardig voorkwam, dat er een hoek van dien naam bestond, zonder dat er ergens eene *kampong* aanwezig was, waarvan dezelve kon geacht worden zijn' naam te ontleenen.

Volgens de tijdrekening der Inlanders heeft de verovering van *Jacatra* door onze voorvaders omtrent dezen tijd (het Mohamedaansche jaar 1019, nagenoeg het jaar 1604 na Christus geboorte) plaats gevonden (1), waarbij de Regent van *Krawang*, *Adipatti* Karta Boemie *de Tweede*, de wapenen der Nederlanders ondersteund zoude hebben en daarvoor tot belooning verkregen eenige tot het Rijk van *Jacatra* behoord hebbende en aan zijn Regentschap grenzende landen, gerekend van *Tanjong Boerong* aan zee af tot aan *Oedjong Minting*, *Tjibaroesa* en *Tjimapaij*. Maar, ofschoon bij Valentijn daarvan geen melding wordt gemaakt, is het echter zeker dat deze landen bij het Regentschap *Krawang* zijn gevoegd, en eerst bij de intrekking van dat Regentschap, onder de regering van den Maarschalk Daendels en de verplaatsing van den tijdelijken Regent *Adipatti* Singa Sarie Penata Jorda naar *Brebés*, zijn verkocht geworden.

Intusschen bevond zich op het grondgebied van den Regent van *Krawang* zekere *Panumbahan* Karang, zijn verblijf houdende in de *kampong* van dien naam, welke van den *Adipatti* Orkoor Bandong (de stamvader van den tegenwoordigen Regent van *Bandong*) afkomstig was, en zich onwillig betoonde tot onderwerping aan den *Adipatti* Karta Boemie, waartoe hij eindelijk door de wapenen gedrongen werd en bij die gelegenheid het leven verloor. Zijne kinderen door de vlugt ontkomen zijnde en zich niet tot openlijke wraak over den dood van hunnen vader in staat gevoelende, namen hunne toevlugt tot list en spanden met den *Aria* Soerreng Rana van *Hadiarsa* en den *Tommegong* Wira Baija, des Regents neef van vrouws

(1) Volgens Valentijn, den 30 Mei 1619. Zie Deel 5. pag. 421.

zijde, zamen om den *Adipatti* Kanta Boemie te vermoorden, hetwelk eenigen tijd daarna op een verraderlijke wijze plaats vond: zijnde de *Aria* Soerengo Rana daartoe door afgunst, wegens den beteren uitslag der expeditie van *Galoe* dan de zijne, bewogen en de *Tommegong* Wira Bauja door de hoop van tot opvolger van den vermoorden te zullen worden benoemd.

De zoon van den vermoorden *Adipatti* Kanta Boemie, van het voorgevallene den Keizer van *Mataram* bij monde berigt gegeven hebbende, werd onder den naam en titel van *Adipatti* Penata Joeda in deszelfs plaats aangesteld, met last om voortaan alle de belangen van zijn Regentschap te *Batavia* aan den Gouverneur Generaal voor te dragen, als zijnde hetzelve aan de Oost-Indische Compagnie afgestaan: en sedert dien tijd is gemeld Regentschap dan ook van het Rijk van *Mataram* afgescheiden geweest. Inmiddels was door den moord van des Regents vader en voorganger, en door de oneenigheden met de bevolking van *Hadiarsa* en met de kinderen van den *Panumbahan* Karang, het Regentschap in een zoodanigen staat van regeringloosheid gebragt, dat de publieke veiligheid geheel was gestoord geworden, en gedurige rooverijen de Krawangsche landen ontrustten, zoodat de *Adipatti* Penata Joeda het noodig achtte om bij zijne eerste opwachting bij den Gouverneur Generaal te *Batavia*, eene militaire bezetting te verzoeken om deze ongeregeldheden tegen te gaan.

Onder bescherming van deze bezetting, welke te *Tanjong poera* in een aldaar aangelegd fort werd geplaatst, hetwelk tot het jaar 1810 heeft bestaan, gelukte het den Regent Penata Joeda, om de bestaande ongeregeldheden te doen ophouden, en de moordenaars zijns vaders

ten onder te brengen; en het is van dat tijdstip af, dat de rust van *Krawang* kan gezegd worden op eenen vasten voet gebragt te zijn.

Van dezen *Adipatti* Penata Joeda is het distriktshoofd van *Krawang*, de *Aria* Sastra di Poerra, in een regte nederdalende linie in den vijfden graad afkomstig, zijnde alle zijne voorvaders, onder den naam en titel van *Adipatti* Penata Joeda, Regenten van *Krawang* geweest tot aan den dood van zijnen vader, wanneer (gemelde *Aria* Sastra di Poerra nog te jong zijnde,) deszelfs zwager *Radin* Singa Sarie, onder den naam en titel van *Adipatti* Singa Sarie Penata Joeda, tot Regent benoemd is.

Het Regentschap *Krawang* echter in het jaar 1810 onder de regering van den Maarschalk Daendels ingetrokken zijnde, zoo is gemelde Regent naar *Brebés* verplaatst, alwaar hij thans nog onder denzelfden naam en titel het gezag uitoefent: terwijl de *Aria* Sastra di Poerra van de waardigheden en goederen zijner voorouders is verstoken geworden, en daarvan niets overig heeft dan de aanspraak, die hij, bij het overlijden van den Regent van *Brebès*, op deszelfs tegenwoordig Regentschap zou kunnen maken. Daar het waarschijnlijk niet onbelangrijk is, om den tijd wanneer, en de wijze waarop *Krawang* aan onze voorouders is afgestaan, te leeren kennen, wordt dienaangaande nog het navolgende bekend gesteld.

Bij Raffles in zijn bovengemeld werk, Deel 2 pag. 163. vindt men aangeteekend, dat in het jaar 1677 de Vorst van *Mataram*, Sultan Tagal Aroem, het grondgebied van de Hollandsche Oostindische Kompagnie te *Batavia* heeft uitgestrekt tot de rivier van *Krawang*, en dat de Javanen, welke woonachtig waren ten westen van eene lijn

die men van gemelde rivier naar het zuider-zeestrand zoude trekken, beschouwd zouden worden te wonen op Hollandsch grondgebied; welke afstand door gemelden Vorst zoude zijn gedaan, wegens aan hem bewezen diensten door den Admiraal Speelman in den oorlog dien hij genoodzaakt geweest was eenigen tijd bevorens te voeren. Volgens deze opgave zou de tegenwoordige Residentie *Krawang* destijds nog tot het Rijk van *Mataram* hebben blijven behooren, en eerst (volgens de nadere opgave, te vinden op pag. 181 van hetzelfde Boekdeel,) in het jaar 1701, bij den dood van den *Soesoehoenan* Hamangkoe-Rat, en de opvolging van deszelfs zoon *Pangerang Adipatti* Mangkoe Nagara, aan de Oostindische Kompagnie zijn afgestaan: bij welke gelegenheid die Vorst, in opvolging van zijns vaders uitersten wil, zijne regten op het Koningrijk *Jacatra* geheel aan gemelde Kompagnie afstond, en daarenboven, wegens de door den Admiraal Speelman aan hem bewezen diensten tegen de rebellen, aan de Nederlanders ten geschenke gaf de landen gelegen tusschen de rivieren van *Krawang*, de *Tjitarum*, en van *Pamenoekan*, de *Tjiponegara*, in eene regte linie tot aan de Zuidzee.

In Valentijn's *Beschrijving van Oostindie*, (Deel 5 pag. 110) wordt gezegd, dat de Admiraal Speelman, in het jaar 1677, na den dood van den *Soesoehoenan* Tagal Wangie, deszelfs zoon, den Prins Hamangkoe-Rat, tot Keizer van *Java* aanstelde, en dat deze Vorst bij een geschrift, gedateerd den 19 October 1677, het regt op het Koningrijk *Jacatra* niet alleen aan de Hollandsche Oostindische Kompagnie afgestaan, maar ook deszelfs grondgebied tot aan de rivier van *Pamenoekan* uitgebreid heeft. Hoezeer er tusschen deze twee schrijvers een verschil bestaat, ten aanzien van den tijd waarop *Kra-*

wang aan de Oostindische Kompagnie is afgestaan, gelooft men echter zeker te mogen stellen dat de opgave van onzen landgenoot de beste is, en dat *Krawang* dus bereids sedert het jaar 1677 tot het Nederlandsch grondgebied behoort: uithoofde volgens RAFFLES zelven, Deel 2, pag. 132, de rivier van *Krawang* in het jaar 1400 de grensscheiding tusschen de Rijken van *Bantam* en *Cheribon* uitmaakte, en dat, ingeval na de verovering van *Jacatra* door onze voorvaders de grenzen hunner bezittingen zich al niet tot gemelde rivier uitstrekten, echter in allen gevalle de Keizer van *Mataram* geene beschikking over de aan de westzijde van de rivier van *Krawang* (*Tjitarum*) gelegen landen had, dewijl die tot het Rijk van *Bantam* behoorden.

De tijdrekening van VALENTIJN, zoo als dezelve hiervoren is opgegeven, komt daarenboven naderbij die der Inlanders dan die van RAFFLES, en wordt ook nog bevestigd door de aanhaling van den datum der akte van afstand en de opgave van de dienst door den Admiraal SPEELMAN aan den *Soesoehoenan* HAMANGKOE-RAT, ten aanzien van zijne verheffing tot den troon van *Mataram*, bewezen: welke dienst een' dusdanigen afstand waarschijnlijk maakt, en waarom men moet gelooven, dat in dit opzigt in het werk van den heer RAFFLES een vergissing is ingeslopen.

Het hier verhandelde is, voor zoo verre het niet is getrokken uit RAFFLES en VALENTIJN, voortgevloeid uit aanteekeningen die dienaangaande bij den Regent en *Aria* van *Krawang* berusten, alsmede uit mondelinge opgaven van oude Inlanders, welke zulks door overlevering hebben vernomen.

Thans willen wij eene korte beschrijving laten volgen van de bergen welke in *Krawang* aanwezig zijn.

De berg *Boerangrang*, in de Residentie *Krawang*, is aan den voet bewoond en heeft aldaar onderscheidene *kampongs*, zelfs de hoofd-negorij *Wanaijassa*, terwijl men eenigzins hooger de kleine *kampongs Tjibâkom*, *Lebak Pakkoo*, *Kiara Tjandong*, *Depok*, *Tji Hanjâwar*, *Nagrok* en *Bodjong Hondje* aantreft. Deze berg is, voor zoo verre bekend is, nog nimmer door natuuronderzoekers bezocht, maar meermalen door Inlanders. De berg *Timoewoe* is niet bewoond noch door natuuronderzoekers beklommen. Dezelve is klein, maar merkwaardig wegens de warme en ziltige bronnen die men aan den voet, in de nabijheid van de *kampong Tjiratjas*, aantreft. De berg *Gadoong* is niet groot, maar de grootste in het distrikt *Tjiasseem*, en is tot aan den voet bewoond. De berg *Bandjaran* is tot aan den voet bewoond, en de bergen *Boekiet Toengoel*, *Boekiet Tjagak* en *Koekoesan* zijn zoo verre bewoond als de *Bandjâran*. De bergen *Tjienta Leich*, *Koedjang* en *Goenong Wangie* zijn niet bewoond; doch de berg *Tankoebang Prahoe* is tot aan den voet bewoond. Deze is door den Heer Horsfield onderzocht, doch niet van de zijde van *Krawang*, maar van die der *Preanger Regentschappen* (Regentschap *Bandong*) beklommen. De bergen *Binding Harie*, *Sanga Boeana*, *Seroet* en *Sesan* zijn aan den voet eenigzins bewoond. De twee eerstgenoemden leveren geene merkwaardigheden op, maar in den berg *Seroet* vindt men een redelijk goede soort vogelnestjes, waarvan de landeigenaars jaarlijks 50 katjes inzamelen, en kalksteen. De berg *Sesan* bevat almede vogelnestjes, maar het is niet mogelijk die te plukken, omdat de opening van de grot te klein is. Over den berg *Boerangrang* loopt

een voetpad van *Wanayassa* naar het meer, hetwelk op deszelfs top gevonden wordt. Op den berg *Tankoebang Prahoe* vindt men een voetpad naar deszelfs kraters, *Kawa Domas* en *Kawa Ratoe* genaamd, hetwelk door Inlanders wordt gebruikt om van die plaatsen zwavel te halen; maar over de overige bergen loopen geene andere wegen als die door de Inlanders worden gebruikt om zich van hout, rottang en andere artikelen te voorzien.

De bergen *Boerangrang*, *Gadoong*, *Bandjaran*, *Boekiet Toengoel*, *Boekiet Tjagak*, *Koekoesan*, *Tjienta Leich*, *Goenong Wangie*, *Dinding Harie* en *Sanga Boeana* behooren niet tot de brandende bergen, en daar zij bewassen zijn tot derzelver toppen en meest allen zeer vruchtbare gronden bevatten, zijn zij zelfs voor de koffijkultuur geschikt, waarvan men op sommigen in vroeger tijd met vrucht proeven heeft genomen. De kleine bergen *Timoewoe* en *Koedjang* zijn wel is waar tot derzelver toppen met boomen en planten begroeid, maar de grond is steenachtig en wordt daarom voor de kultuur, speciaal voor die der koffij, ongeschikt geacht. Men heeft nog nimmer aan dezelven eene vulkanische werking bespeurd, maar het aanwezen van warme en ziltige wellen aan derzelver voet geeft reden om te vermoeden, dat in hunne nabijheid vuurstoffen bestaan.

De berg *Tankoebang-Prahoe* behoort tot de brandende en, volgens de beschrijving van Dr. Horsfield, is hij een van de belangrijkste, en zijn deszelfs kraters de merkwaardigste en grootste van dit eiland. Het is niet bekend, wanneer de laatste eruptie van dezen berg heeft plaats gevonden, en ofschoon twee van deszelfs kraters, genaamd *Kawa Ratoe* en *Kawa Sanang*, naar het schijnt bereids hebben uitgebrand, is hij nog in gedurige werking op

de plaats, genaamd *Kawa Domas*, welke men vermeent voor den derden krater te mogen houden. De aarde, waaruit deze berg bestaat, is geenszins steenachtig, maar zoo vruchtbaar, dat dezelve weleer met zeer veel nut voor de koffij-kultuur is gebruikt, waarvan men nog eenige schoone overblijfsels bespeurt.

De bergen *Seroet* en *Sesan* zijn kegelvormig, en door de menigvuldige steenen, die dezelve bevatten, voor den landbouw ongeschikt, waartoe de laatste ook in alle geval te steil zou zijn.

De bergen *Boekiet-Toengoel*, *Boekiet-Tjagak*, *Tankoebang-Prahoe*, *Koekoesan* en *Boerangrang* maken eene bergketen en de zuider grensscheiding van *Krawang* en de *Preanger Regentschappen* uit. Bij de Inlanders bestaat dienaangaande het navolgende verhaal, hetwelk, ofschoon een fabel, echter tot de oude inlandsche geschiedenis schijnt te behooren. Dit verhaal behelst het volgende:

Vóór de invoering van de Mahomedaansche Godsdienst op het eiland *Java*, bestond er een Koning, genaamd Ratoe Galoeh (1), die eene dochter had, genaamd *Poetrie* Daijang Soembi, welke Prinses, van een' zoon bevallen zijnde, denzelven Sang Koeriang heeft genoemd. Deze Sang Koeriang was een groot liefhebber van de jagt, waarover hij eenmaal met zijne moeder Daijang Soembi in woordenwisseling geraakt zijnde, van haar met een' rijstlepel een' slag op het hoofd ontving, welke een wond veroorzaakte. Sang Koeriang, daarover misnoegd geworden zijnde, gaf zijner moeder het verlangen te kennen om haar te verlaten, waartoe zij hare toestemming en hem een'

(1) Het oude Rijk *Galoeh* behoort thans onder de Residentie *Cheribon*.

ring tot aandenken gaf, met last om diegene tot vrouw te nemen, aan wier vinger dezelve zoude passen. Nadat SANG KOERIANG op reis was gegaan, bezocht hij niet alleen alle plaatsen van dit eiland, maar ook de nabij gelegen eilanden, alwaar hij onder derzelver bewoners, door zijn buitengewonen moed en krachten, een' grooten aanhang verwierf. Intusschen was zijne moeder *Poetrie* DAIJANG SOEMBI gedurende zijn lange afwezigheid, van *Galoeh*, alwaar zij bevorens had gewoond, naar den berg *Karang Penanting* (1) verhuisd: en daar zij geen ander werk verrigtte dan het weven, en zich zelden buiten hare woning vertoonde, was hare schoonheid, niettegenstaande haren gevorderden leeftijd, wel ver van verminderd te zijn, zelfs toegenomen.

SANG KOERIANG van zijne reize terugkomende, had zijne woonplaats in de nabijheid van die zijner moeder, op den berg *Karang Penanting*, zonder haar nogtans te herkennen, gevestigd; toen zij, eenigen tijd met elkander omgang gehad hebbende, zoodanige wederzijdsche genegenheid gevoelden, dat zij goedvonden een huwelijk met elkander aantegaan.

Poetrie DAIJANG SOEMBI op zekeren dag haar' aanstaanden echtgenoot het hoofd reinigende, ontdekte de wond die zij hem in zijne jeugd had toegebragt, terwijl, door het verhaal dat op haar verzoek door SANG KOERIANG dienaangaande werd gedaan, en door de vertooning van

---

(1) Deze berg is gelegen in het distrikt *Bandong* in de *Preanger*-Regentschappen. *Karang*, of eigenlijk *Pekarangang*, beteekent in het Sundasch *erf*, en *Penantinggang*, *getrouwden;* zijnde deze berg *Karang Penanting* genaamd, omdat de echtverbindtenis tusschen SANG KOERIANG en *Poetrie* DAIJANG SOEMBI aldaar zoude plaats vinden, zoo als nader zal blijken.

den ring dien hij bij zijn vertrek van haar ontvangen had, zij hem voor haar' zoon herkende (1). Door de gedane trouwbeloften en vrees voor de magt van SANG KOERIANG weerhouden wordende, om hem deze ontdekking bekend te maken, wenschte zij echter een uitvlugt te vinden om het voorgenomen huwelijk te verhinderen, waarom zij SANG KOERIANG verzocht om, alvorens hun huwelijk werd voltrokken, den navolgenden wensch, die haar onuitvoerbaar voorkwam, te vervullen: »om namelijk een' dam in de rivier *Tjitarum* te leggen, ten einde daardoor een *Setoo* of meer te doen ontstaan, en voorts eene groote praauw te vervaardigen, om daarmede, na de voltrekking van hun huwelijk, in dat meer te kunnen rondvaren; welk een en ander in één' nacht moest voltooid worden."

SANG KOERIANG daartoe zijne toestemming gegeven hebbende, ontbood alle personen die zich op zijne reize aan hem hadden onderworpen, om aan deze werken te arbeiden en om tevens zijne bruiloft bij te wonen. Na alvorens de noodige bevelen tot het maken van toebereidselen gegeven te hebben voor het feest dat hij op den volgenden dag bij zijne echtverbindtenis wilde vieren, werden beide deze werken des avonds aangevangen, met zoodanig goed gevolg, dat *Poetrie* DAIJANG SOEMBI, omtrent middernacht ontdekt hebbende, dat dezelven binnen den bepaalden tijd zouden voltooid worden en dat zij daardoor verpligt zoude zijn haren zoon tot echtgenoot te nemen, de navolgende list te baat nam. Zij nam een stuk wit linnen, genaamd *boe-larang*, hetwelk zij in kleine stukjes sneed en naar

(1) Tot dus verre heeft dit verhaal, met uitzondering der namen, eenige overeenkomst met de Javaansche geschiedenis *Sadjara Radja Jawa*. Zie Verhandel. van het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, deel I, pag. 114 en 115.

het Oosten uitstrooide, waar het helder werd en de dag scheen te zijn aangebroken, daarbij verklarende dat zij niet eerder aan zijn verlangen zou voldoen, dan nadat hij al deze stakjes weder bijeengezocht en tot een geheel zou gebragt hebben.

Sang Koeriang, vermeenende aan het verlangen van zijne bruid niet te kunnen voldoen, werd daardoor zeer neerslagtig, zoodat hij al de gemaakte toebereidselen voor de bruiloft omverwierp, de werkzaamheden deed staken; en zich naar een' onbewoonden berg begaf, alwaar hij zich tot het opkomen der zon onthield en, na alvorens dien berg, ter gedachtenis van het gepleegde en eindelijk ontdekte bedrog, *Goenoeng Bohong* (1) genoemd te hebben, zich onzigtbaar maakte; sedert welk tijdstip men van hem niets meer heeft vernomen. Na het vertrek van Sang Koeriang veranderde de onvoltooide praauw en al hetgeen hij had achtergelaten, in bergen, waardoor de navolgenden in de Residentie *Krawang* zijn ontstaan, als:

1. De berg *Boekiet-Toengoel*, beteekenende in de Sundasche taal *stamberg*, alzoo hij de stam is geweest van de *Lambitang*-boom (2), waarvan de hiervoren genoemde praauw door Sang Koeriang zou vervaardigd zijn.

2. De berg *Boekiet-Tjagak*, hetwelk in de Sundasche taal *mikberg* beteekent, dewijl de Inlanders, bij het omhakken van boomen, door middel van twee houten mikken eene stellage maken, waarop zij staan om het werk te verligten: zijnde de stellage door Sang Koeriang gebruikt, in dezen berg veranderd.

---

(1) Deze berg is gelegen in het Regentschap *Bandong* en draagt nog dien naam. *Bohong* beteekent in de Sundasche taal *leugen*.

(2) Een soort van wild hout.

3. De berg *Tankoebang Prahoe*, welke naam in de Sundasche taal *omgekeerd vaartuig* aanduidt, is de onvoltooide praauw die Sang Koeriang had nagelaten, en die, omgekeerd blijvende liggen, omdat men juist bezig was het buitenste gedeelte te bewerken, in dezen berg veranderd is.

4. De berg *Koekoesan. Koekoesan* is een kegelvormig van bamboes gevlochten mandwerk, waarin de rijst wordt gedaan, als ze in een' koperen pot (*dandang*) wordt gekookt. Deze berg nu is de *koekoesan*, waarin de rijst werd gekookt die voor het bruiloftsfeestvan Sang Koeriang moest dienen, en die hij in zijne droefheid had omvergeworpen.

5. De berg *Boerangrang*. Deze berg zoude zijn ontstaan door de takken, die van den boom zijn afgesneden waarvan de praauw van Sang Koeriang zou zijn vervaardigd, en die, op elkander gehoopt zijnde, almede in een' berg veranderd zijn. — *Rangrang* beteekent in de Sundasche taal een' boom of tak, waarvan de bladen zijn afgevallen, en vandaar is de naam van dezen berg ontleend.

6. De kleine berg *Tjienta Leich* is de pot geweest, waarin de groenten voor het bruiloftsfeest zijn gekookt, en welke door Sang Koeriang is omvergeworpen, onder het storten van tranen wegens zijn ongeluk. In het Maleisch en ook in het Sundasch beteekent *Tjinta*, *lief hebben*, en *leich, vloeijen;* zijnde deze naam aan den berg gegeven, omdat Sang Koeriang de pot heeft omvergeworpen, terwijl tranen van liefde langs zijne wangen vloeiden.

7. De kleine berg *Goenoeng Koedjong Koedjang*, welken naam dezelve heeft verkregen, omdat hij de *Koe-*

djang (een soort van kapmes) is geweest, waarmede aan de praauw van SANG KOERIANG is gearbeid.

8. De kleine berg *Goenoeng Wangie*. Dit beteekent in het Maleisch *welriekenden berg*, welken naam dezelve heeft ontvangen, omdat hij ontstaan is door het wegwerpen van al het suikerwerk, dat ten behoeve van het bruiloftsfeest was verzameld. Vandaar dat men op dezen berg de *Kenenjang*-boom (Benzoin) vindt.

Er bestaat ook een rivierspruit in het distrikt *Segala Herang*, *Tji Pengasanhan* genaamd, waarvan het water steeds vuil en ondrinkbaar is, omdat dezelve zoude zijn ontstaan door het water dat men ter bevochtiging van den slijpsteen heeft gebruikt, waarop de werkgereedschappen van SANG KOERIANG werden aangezet bij het vervaardigen der meergenoemde praauw; zijnde dit dan ook de beteekenis van den naam *Tji Pengasahan*.

In het Regentschap *Bandong* in de *Preanger Regentschappen* moeten nog vele bergen aanwezig zijn, die hunne namen van deze geschiedenis hebben ontleend, en die door deze mislukte echtverbindtenis zouden ontstaan zijn.

In hetzelfde Regentschap bestaat eene plaats, genaamd *Sangian Tikoro*, (1) alwaar SANG KOERIANG voornemens was de *Tjitarum* op te stoppen, welke rivier, volgens berigten, daar gedurende een' afstand van een paal onder zekeren berg doorloopt. Op die plaats moeten nog ver-

---

(1) *Sangian* is in de Sundasche taal *bovennatuurlijk*, en *Tikoro* de opening waardoor het water nog loopt, wanneer een dam bijna voltooid is; zijnde deze naam aan die plaats gegeven, omdat zij de *Tikoro* zoude zijn geweest van den dam, dien SANG KOERIANG in de *Tjitarum* had willen leggen, om het door zijn moeder en bruid *Poetrie* DAIJANG SOEMBI verlangde meer te doen ontstaan.

scheiden andere kleine bergen aanwezig zijn, welke hadden moeten dienen om den dam in de *Tjitarum* te voltooijen.

In hoe verre het laatstgemelde berigt, aangaande de bijzondere bergen die men nog in het Regentschap *Bandong* vindt, met de waarheid overeenstemt, kan men niet bepalen; maar het is zeker dat de Inlanders in de Residentie *Krawang* en zelfs de Hoofden deze fabel voor een ware geschiedenis houden, en dat zij dezelve bij overlevering van hunne voorvaders hebben ontvangen, die aan derzelver echtheid hetzelfde geloof hebben gehecht.

Ten slotte willen wij nog eene beschrijving laten volgen der minerale bronnen, welke nabij *Tjiratjas* gevonden worden, en waarvan Dr. Blume ons het gewigt heeft leeren kennen.

»In eene luchtstreek als die van *Java*," zegt hij, »alwaar wij Europeanen aan zoovele ziekten onderworpen zijn die, niettegenstaande eene kunstmatige behandeling, dikwijls in slepende krankheden ontaarden welke slechts langzaam, en gewoonlijk onvolkomen, kunnen bestreden worden, — hier zoude het ten uiterste belangrijk zijn om, onder geneeskundige behandeling, van mineraal water gebruik te maken, waardoor jaarlijks zoo vele duizenden in *Europa* hunne gezondheid weder erlangen.

Het nut der baden als geneesmiddel, voornamelijk voor Chronische ziekten, is zoo bekend, en de werking der minerale wateren, — waarbij niet alleen de temperatuur, maar ook de drukking van het water en het chemische verband der daarin opgeloste deelen in aanmerking komt, — is zoo in het oog loopende, dat wij niet zonder grond van deze middelen ook hier de beste gevolgen verwachten kunnen. De natuur brengt dan ook deze bronnen in vele oor-

den in den schoot van dezen vulkanischen bodem voort. In de nabijheid van schier alle vuurspuwende bergen, en zelfs van de reeds lang uitgebrande, bevinden zich bronnen die rijkelijk met gezwaveld waterstof-gaz, en ook wel met zwavelzuur (*sulphurose*), en, volgens den grond waaruit het opwelt, met kalk, aluin en kleiaarde, dikwijls ook met eenig ijzer vermengd, bezwangerd worden gevonden. De kool- en zout-zure mineraal-bronnen bevinden zich daarentegen verwijderd van de vulkanische werkplaatsen. Zij liggen tusschen en aan de afhelling van het aangespoelde gebergte van die bergketen, die zich om de vulkanische bergkiem in onderscheidene rigtingen uitbreidt, en aan dezelven tevens tot voormuur verstrekt. Slechts daar, waar eens door verwoestende tooneelen in de natuur zoo menig woud geheel bedolven is, ontspringen bronnen, die gezwaveld waterstof-gaz en dikwijls ook aard-olie bevatten. Van alle deze minerale wateren, welke de natuur zoo mildelijk aanwijst, zoude zekerlijk een voortreffelijk en nuttig gebruik te maken zijn, zoo de meeste zich niet in zulke oorden bevonden, waar het weder gewoonlijk voor het doelmatig gebruik dier baden nadeelig is. Slechts van de overeenstemming van beide, dat is van een tamelijk gelijkmatig weder gedurende het gebruik van dit geneesmiddel, kan de arts zich uitstekende voordeelen beloven: weshalve men ook in *Europa* voor het heilzaam gebruik dezer wateren aan de zomermaanden, als de zachtste, de voorkeur geeft. Weinige personen zullen om die reden van de warme baden bij *Tjipannas* veel nut kunnen trekken, naardien het weder daar aan de grootste veranderingen onderhevig is, en de vochtige koude nachten met de middaghitte in geen verband staan, zoo als voor het geneeskundig gebruik der warme baden wenschelijk is.

Aan den voormaligen Resident van *Krawang*, den Heer A. H. VAN DEN BROEK, hebben wij de nadere kennis der mineraal-bronnen te danken, alwaar deze hinderpaal, met opzigt tot het weder, geen plaats vindt. Deze wellen zijn in de nabijheid van *Tjiratjas*, eene kleine *kampong*, vier palen N. O. van *Wanaÿassa*, in de Residentie *Krawang* gelegen, en wel in eene vallei die door zachthellende heuvelen ingesloten is. Reeds overlang zijn deze bronnen bij de Inlanders bekend, en derzelver gebruik wordt door hen als versterkend, gelijk ook voor ten uiterste heilzaam tegen Rheumatische kwalen en huidziekten gehouden. Ook zijn in Januarij 1821 nog eenige koude koolzure ijzerbronnen ontdekt geworden. Alle deze bronnen, in geringe verwijdering van elkander, bestaan uit een' kleiaarden grond, in de laagst gelegene deelen van het dal bij *Tjiratjas*, en eenige zelfs komen in de bedding eener beek te voorschijn, welke door deze vruchtbare dreven kronkelt.

Het water der warme bronnen is in het begin helder, wordt bij verkoeling troebel, overtogen met een witachtig vlies, en scheidt een geelachtig bezinksel af. De reuk van eenige dezer bronnen is, bijzonder des avonds, eenigzins zwavelachtig en walgelijk. Uit 16 oncen water uit de eene bron heeft men de navolgende deelen afgescheiden: $\frac{1}{16}$ grein kool-zuur-ijzer, 7 gr. kool-zuur-kalkaarde, 5 gr. zwavel-zuur-kalkaarde en 8 gr. kool-zuur-aluinaarde; vermoedelijk een weinig kleiaarde, en nog eene harstachtige zelfstandigheid. De hoeveelheid koolstof-zuur-gaz die daarin aanwezig is, kan men wegens de hooge warmte moeijelijk bepalen, en even zoo is het ook met het gezwavelde water-stof-gaz, dat zeker aan kalkaarde verbonden is.

De koude, ijzer bevattende, mineraalbronnen komen

in de nabijheid uit een' minder kleiachtigen grond voort. Graaft men dezelven tot op eenige voeten diepte uit, zoo stoot men op eene bedding van gebrokkelden bazalt-steen, welke zeer veel ijzerdeelen schijnt te bevatten, terwijl daarentegen bij de warme bronnen kool- en zwavel-zure kalk- en klei-versteeningen, gelijk ook op eenige plaatsen beddingen gevonden worden, waarbij nog hier en daar geheele lagen van versteend hout, en voornamelijk bamboes, in den slijkerigen grond bedolven zijn.

Het water der koude bronnen is helder, ontwikkelt eene menigte luchtbellen, en ploft eene roestkleurige nevelachtige stof naar beneden. Dit stof is zonder reuk, van een' zuurachtigen, eenigzins zamentrekkenden smaak. Uit 16 oncen water van de hoofd-bron verkreeg men de volgende deelen: meer dan 1 grein kool-zuur-gaz, 2 gr. kool-zuur-kalkaarde, 1 gr. zwavel-zuur-kalkaarde, eenige sporen van kool-zuur-aluinaarde, en meer dan 3 kubieke duimen koolstof-zuur-gaz, gelijk zich ook na eenigen tijd eenig zwavel-waterstof-gaz ontwikkelde.

Behalve deze krachtige bestanddeelen, waarmede de natuur deze bronnen begiftigd heeft, vereenigt dit oord nog eene tamelijk gematigde luchtstreek bij de schoonste vertooning der omliggende fraaije streken. De thermometer daalt gedurende den nacht doorgaans onder de 65 graden Fahrenheit, en des morgens staat hij gewoonlijk op 78 à 83 graden. De dalen van *Tjiratjas* zijn de aangenaamste die men op *Java* vinden kan. Men zal hier wel niet dien weelderigen en digt opeengedrongen plantengroei bewonderen, die elders in het oog valt; ook geen hoog, met wolken omhuld, gebergte, dat ons, gelijk de zuidelijke *Boerangrang*, met denkbeelden van grootheid vervullen kan. Neen, eenvoudige tooneelen, maar niet minder aanlokkend, verrassen ons hier:

heuvelen, weinig door hooge wouden beschaduwd, welke hier en daar tot bergen aangroeijen, bieden zich aan ons bespiegelend oog, in alle rigtingen en in hunne geheele gedaante, aan; slechts hier en daar is het groene grastapijt door groepjes boomen en de heesters van de *melastomen* afgewisseld, terwijl daarentegen de dalen door stroomen bewaterd zijn, en de geheele landdouw den sterveling met zacht doch onwederstaanbaar geweld, tot reiner en hooger aandoeningen opvoert!"

BONDJOL.

In de laatste jaren heeft een klein plaatsje of *kampong* op het eiland *Sumatra*, door de Nederlandsche wapenen, een' grooten naam verkregen. Immers het stuitte meer dan twee jaren lang onze zegevierende vanen, en was het tooneel van groote en dappere daden, maar tevens het graf van vele helden uit de rijen onzer strijders. In alle opzigten verdient het dus de belangstelling van allen, die den roem des Vaderlands in deze gewesten met geene leede oogen aanzien, en het zal in de geschiedenis van *Neêrland's Indië* eene belangrijke bladzijde beslaan. Wij gelooven dus onzen lezers geen ondienst te doen, door hun hier eene afbeelding van het vermaarde *Bondjol* te geven; en hoewel zij, wat de uitvoering betreft, nog veel te wenschen overlaat, meenen wij haar echter niet achterwege te mogen laten, te meer, dewijl tot nog toe geene voorstelling van die *kampong* bestaat.

Bondjol is de hoofdplaats van *Alahan Panjang*, eene ongeveer drie palen lange en eene paal breede vallei, die een langwerpig rond formeert, en rondom door hoog boschrijk gebergte is afgesloten. Zij strekt zich in de lengte van het zuiden naar het noorden uit, welke punten de twee voornaamste en gemakkelijkste toenaderingen tot haar zijn. Als deze behoorlijk verdedigd worden, zijn alle verdere toegangen tot de vallei genoegzaam door de natuur

zelve belet. Van het noorden naar het zuiden loopt de aanzienlijke vischrijke rivier *Alahan Panjang*, en deelt haar als het ware in twee gelijke vlakten, bedekt met overvloed van hoornvee, waarop de schoonste rijstvelden zich vertoonen, en waarop de *kampongs Padang Lawe, Bondjol, Djamba, Kotto, Loeboe Ambatjang, Aly, Bondjol Itam, Passier, Mandhari, Padang Sekadoedoe, Kotta Merappa*, en nog eenige, die zich niet zoo zeer in de vlakte als wel op de in de vlakte uitspringende bergtongen voordoen, verspreid liggen, even als eene menigte boomrijke eilandjes in een' stillen oceaan. In het zuiden der vlakte vertoont zich de hoofd-*kampong Bondjol*, oostelijk tegen eene reeks van aaneengeschakelde versterkte bergjes leunende, welke zich ten noorden en ten zuiden buigende, de *kampong* van die zijde omarmen, en van die kanten alle vijandelijke ondernemingen tegen dezelve schijnen te verijdelen. Daarbij is de *kampong* zelve door een' schrikbarenden wal in *Auwer* omgeven. De menigte klapper- en andere boomen die binnen de *kampong* geplant zijn, en onder wier koele schaduw de Bondjoller woont, bedekken met hunne gekroonde toppen alle woningen voor het zoekend oog van den aanschouwer. Te midden derzelve verheft zich nogtans een tempel trotsch ten hemel, terwijl een dergelijke, voor het westelijk front buiten de *kampong* gebouwde, tempel de aandacht van den aanschouwer boeit. De top en tinne dezer gebouwen zijn met eene compositie van tin en lood in bloemfiguren bedekt, en geven, door de zon beschenen, een' schitterenden glans. (1)

---

(1) Den lezer, die van de vlakte *Alahan Panjang* en de *kampong Bondjol* meer verlangt te weten, verwijzen wij naar dit *Tijdschrift*, 1ste Jaargang 1ste Deel, bladz. 113, enz.

Deze beide tempels, zoowel als een groot gedeelte der *kampong* zijn, in den nacht van den 15den op den 16den Augustus, bij de inneming van *Bondjol*, door de Nederlandsche wapenen verwoest. Thans is er een etablissement opgerigt, waaraan, ter eere van den verdienstvollen Bevelhebber die deze versterking veroverde, de naam is gegeven van *Kotta Generaal Cochius.*

OUDHEID-KUNDE.

Oorsprong van de oudheden te Brambanan.

Uit RAFFLES, *History of Java*, Deel II bladz. 6, enz, kennen wij *Brambanan*; een halve mijl ongeveer van den grooten weg tusschen *Soerakarta* en *Djocjocarta* gelegen. Ooggetuigen verzekeren dat zijne beschrijvingen en teekeningen daarvan juist zijn, ofschoon de daar gevonden wordende tempels, door den invloed van lucht en tijd, sedert veel geleden hebben. In het VIIde deel van de werken van het Bataviasch Genootschap, No. 9, vindt men over hetzelfde onderwerp een verhaal van den Luitenant Kolonnel MACKENZIE, die in 1812 *Brambanan* bezocht, terwijl men ook nog bij RAFFLES een rapport aantreft van den heer G. BAKER. Om derhalve niet in herhaling te vallen, verwijzen wij elk, die de bedoelde oudheden nader wenscht te kennen, naar de beide genoemde werken, maar gelooven tevens onzen lezers geen ondienst te doen, wanneer wij hen met dingen bekend maken die tot *Brambanan* in onmiddelijke betrekking staan en die, zoo ver wij weten, geenszins wereldkundig zijn. Met dit oogmerk plaatsen wij de volgende *mondelinge overleveringen*, welke ons door een vriendelijke hand zijn toegezonden.

Van den oorsprong der oudheden op *Java* vermelden de Javaansche geschiedboeken of andere handschriften niets. Men weet daarvan slechts door overleveringen, die echter

zoo ongerijmd en overdreven zijn, dat ze geen geloof kunnen verdienen. Zelfs de gedenkschriften der Javanen, die den naam van geschiedenis dragen, zijn met buitensporige vertelsels der fabelleer, met wonderen en verborgenheden omkleed, en gevolgelijk zijn alle voorgaande gebeurtenissen bedolven in onzekerheid en duisternis. Van genoemde oudheden nu zeggen de overleveringen het volgende.

Soemendi Petoong, een der kleinzonen van den Vorst Srie Mohoponggoong (1), was Hoofd over de *Legèn-* (palmwijn) tappers, en had eenen zoon, genaamd Damar Moijo, die boete deed op den berg *Soembing* (2). Deze kreeg twee zonen; de eerste, die groot en zwaar van ligchaam was, heette Bondo Woso, en de tweede, Bambang Kandi Laras, was tenger van lijf, schoon en van eenen zachtzinnigen aard.

De eerste staatsdienaar van den tweeden Vorst te *Pengging* (3), genaamd Prabor Sordimoro, verliefde op zijne eigene dochter, voor wie zijn hartstogt tot zulk eene hoogte klom, dat hij eindelijk zijne misdadige lusten met haar boette. Dit kwam ter ooren van den Vorst, die besloot om hem voor de

---

(1) Deze Vorst regeerde omtrent het jaar 1000, of volgens de Christelijke tijdrekening omtrent het jaar 1096. Zijn Rijk, genaamd *Poorwoljarito*, zou bestaan hebben in de Residentie *Banjoemaas*. Het voerde eerst den naam van *Galooh*, en het landschap, waar de toen regerende Vorst zijnen zetel had, heet thans *Segalooh*.

(2) Deze berg ligt ten noordwesten van den berg *Merapie*.

(3) Dit vorstendom werd gesticht in het jaar 1000 (A. C. 1096.) Het dorp, waar de toen regerende Vorst zijnen zetel had, voert thans nog den naam van *Pengging*, en is gelegen omtrent 11 palen westelijk van de hoofdplaats *Soerakarta*.

gepleegde bloedschande te straffen. Hij liet hem dus ontbieden, onder voorwendsel van met hem te raadplegen, en zeide tot hem: »De Reuzen-Vorst te *Brambanan* (1), Boko genaamd, wil mij beoorlogen; wat raadt gij mij nu aan te doen?" Soedimoro antwoordde daarop, dat het best was, alvorens de vijand te *Pengging* kwam, eenen inval in *Brambanan* te doen. De Vorst vroeg hem verder: »Durft gij wezenlijk tegen den Vorst Boko optrekken?" De staatsdienaar gaf een bevestigend antwoord, waarop de Vorst hem ten eten noodigde, en hem beschonk, zoodat hij geheel door den drank bevangen werd. De Vorst liet hem vervolgens opvatten en in eenen put werpen, dien men daarna toedempte.

De *Patih* (ondergeschikt ambtenaar) van Soedimoro, het berigt van den gepleegden moord vernomen hebbende, werd daarover zeer gebelgd en besloot den dood van den staatsdienaar, aan wien hij groote verpligting had, te wreken. Hij verzamelde tot dat einde volk, en besloot om als een dolzinnige te moorden. De Vorst te *Pengging* kreeg tijding van dezen aanslag, en ging hem zonder eenig gevolg te gemoet. De *Patih*, hem ziende aankomen, geraakte in verlegenheid, werd van vrees bevangen, naderde den Vorst, en vernederde zich voor hem. Deze vroeg hem toen wat hij, door dat bijeenbrengen van volk, voor had? en het antwoord was: »Ik was van plan, om den dood van Soedimoro te wreken, doch ben geheel ontmoedigd geworden, toen ik u zag aankomen. Ik verzoek u nu alleenlijk, mij te

(1) Deze Vorst regeerde in het jaar 1001 (A. C. 1097). De plaats, waar hij zijnen zetel gevestigd had, voert thans nog den naam van *Brambanan*, gelegen 32 palen zuidelijk van de hoofdplaats *Soerakarta*.

willen bekend maken, waardoor hij den dood verdiend heeft." De Vorst hernam: »Het zal u immers niet onbekend zijn, dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan bloedschande met zijne eigene dochter." De *Patih* antwoordde: »Zoo als ik gehoord heb, is zulks het geval; en zijne dochter is nu in de derde maand harer dragt." »Nu dan," hernam de Vorst, »indien zulke misdaden straffeloos gepleegd worden, dan zoude dit aanleiding geven tot vele buitensporigheden van dien aard." De *Patih* antwoordde: »Ik stem dit met u toe, maar daar ik groote verpligtingen aan Soedimoro heb, zoo vergun mij slechts, om zijnen dood te wreken." De Vorst hernam: »Drijf die zaak niet verder; want het is de wil der Goden, dat Soedimoro, door eigene schuld, den dood verdienen moest: en het betaamt u het regt te handhaven. Ik verlang nu, dat gij de dochter van Soedimoro uit mijn vorstendom verwijdert, en het ambt van eersten staatsdienaar waarneemt." De *Patih* beloofde toen den aan hem gegeven last te zullen volbrengen.

Hij ging daarop naar *Soedimoro* (1), ten huize van den vermoorden staatsdienaar, en zond deszelfs dochter in ballingschap naar het zuidergebergte, in eene grot, genaamd *Sèlo Tjolo*. Aldaar baarde zij eenen zoon van eene reusachtige gestalte, wien zij den naam gaf van *Radin* Goepolo, en die, tot mannelijke jaren gekomen zijnde, boete deed op eene plaats, genaamd *Gambiro Wati*, gelegen ten westen van gemelde grot.

Radin Goepolo vroeg na eenigen tijd eens aan zijne moeder, wie zijn vader was? Over deze vraag geraakte zij in groote verlegenheid, en gaf hem een ontwijkend antwoord. Doch op zijn sterk aandringen, maakte zij hem niet alleen

(1) Dit is een dorp, gelegen ten zuiden van *Boijolalie*.

bekend met den naam van zijnen vader, maar ook met zijn ongelukkig einde; en daarop zeide hij: »Moeder, ik wil den dood mijns vaders bij den dader te huis zoeken, en zal tot dat einde den schijn aannemen, alsof ik den Vorst te *Pengging* wil dienen." Zijne moeder hernam: »Ik raad u dit af; want al hadt gij pezen van koperdraad, en beenderen van ijzer, gij zoudt tegen de geduchte magt van dien Vorst niet bestand zijn." Goepolo echter in zijn besluit volhardende, nam zijne moeder weder het woord, en zeide: »Indien gij in uw voornemen volhardt, volg dan mijnen raad. De Vorst van *Pengging* zal u, uithoofde uwer reusachtige gestalte, niet in zijne dienst willen hebben. Ga naar *Brambanan* (1), en bied uwe dienst aan den aldaar regerenden Vorst, Boko genaamd, aan, en daar zult gij het middel vinden, om uwe wraak aan den moordenaar uws vaders te koelen.

Goepolo gaf gehoor aan de raadgevingen zijner moeder, nam van haar afscheid, en vertrok naar *Brambanan*, waar hij door den Vorst Boko in dienst werd genomen. Deze nu had een eenige dochter, genaamd Hembok Roro Djoonggrang.

Goepolo was zeer spoedig in groot aanzien bij den Vorst, die hem als zijnen zoon beminde. Hij vergat echter niet, hetgeen hij eens besloten had, namelijk, om zijne wraak tegen den moordenaar zijns vaders uit te voeren, en verscheen tot dat einde voor zijnen gebieder, aan wien hij te kennen gaf, dat hij gaarne de dochter van den Vorst te *Pengging*, die uitnemend schoon was,

(1) Uit dit een en ander wordt het duidelijk, waarom de ingang tot de tempels te *Brambanan* door twee reuzen-beelden bewaakt wordt. *Redactie*

tot vrouw zou hebben; en, zonder gewag te maken van de voorgenomene wraak, verzocht hij den Vorst hem daarin behulpzaam te zijn.

Boko willigde zijn verzoek in, en vroeg de Prinses voor Gorpolo ten huwelijk, met de boodschap aan haren vader dat, wanneer hij zijne toestemming tot dat huwelijk niet wilde geven, hij het Rijk *Pengging* zoude verwoesten. De Vorst van *Pengging* wilde niet gaarne zijne dochter aan Gorpolo ten huwelijk geven; doch was beducht om de zendelingen met eene stellige weigering terug te zenden, omdat hij, bereids veel van de bovennatuurlijke magt van Boko gehoord hebbende, gevoelde tegen hem niet bestand te zullen zijn. Hij rigtte zijn antwoord dus *zoodanig in*, dat Boko daarover zeer voldaan was, terwijl hij overal zendelingen afvaardigde om een' persoon te zoeken, die den reuzen-Vorst zoude kunnen overwinnen, voor welke dienst hij den held zijne dochter tot vrouw zoude geven en hem tot erfgenaam van zijn Rijk benoemen.

De in den hoofde dezes genoemde kluizenaar Damar Moijo begeerde, dat zijn tweede zoon, Bambang Kandi Laras, zich naar *Pengging* begaf, om zijne dienst tegen Boko aan te bieden. Deze deed, hetgeen zijn vader hem zeide, en begaf zich op reis. Onder weg ontmoette hij de zendelingen van den Vorst te *Pengging*, die hem aan denzelven voorstelden. De Vorst nam zijn aanbod aan, en liet hem, met een gedeelte zijner troepen, naar *Brambanan* optrekken.

Zoodra Kandi Laras te *Brambanan* aankwam, nam het gevecht eenen aanvang, doch geen wapen kon Boko kwetsen. Eindelijk viel Boko op Kandi Laras zoo geweldig aan, dat deze door de kracht van deszelfs adem, op eenen verren afstand nedertuimelde. Hij werd hierover zeer be-

n

schaamd, en keerde naar de kluis zijns vaders terug, aan wien hij berigt gaf van hetgeen hem wedervaren was. Daarop gaf de kluizenaar last aan zijnen zoon BONDO WOSO, om zijn' broeder te helpen. Deze ging toen, vergezeld van zijnen jongeren broeder, op reis. In het dorp *Kalepoe*, ten noorden van *Klatten* gelegen, komende werden zij door twee reuzen aangevallen. BONDO WOSO verweerde zich dapperlijk, greep beide zijne aanvallers aan, en verbrijzelde hen, door hen tegen elkander te slaan (1).

Beiden kwamen behouden te *Brambanan* aan, en BONDO WOSO begon nu als een dolzinnige te moorden. De Vorst BOKO, van gramschap ontstoken, trad hem te gemoet en viel hem aan, zoodat hij door de verbazende kracht van diens adem, als door eenen geweldigen wind, weggevoerd werd.

BONDO WOSO kwam bij zijnen vader terug, terwijl zijn broeder zich in een diepe vallei (2) verschool, waar de troepen van *Brambanan* hem te vergeefs zochten, totdat zij van vermoeidheid aldaar in slaap vielen (3).

BONDO WOSO deed een omslagtig verhaal aan zijnen vader, zoo wel van zijne reis als van de bekomene neder-

(1) De Javanen zeggen dat de aanval der twee reuzen, die niets anders dan afzetters geweest waren, oorzaak is dat thans het dorp *Kalepoe*, omtrent 5 palen noordelijk van *Klatten* gelegen, tot schuilplaats verstrekt van slecht volk.

(2) Deze plaats heeft den naam gekregen van *Djoerang djero*, omtrent 4 palen noordwestelijk van *Klatten* gelegen. *Djoerang* beteekent *vallei* of *dal*, en *Djero* beteekent *diep*: dus eene diepe vallei.

(3) In de nabijheid van *Djoerang djero* ligt een dorp, genaamd *Korieppan*. Men wil dat dit woord thans verbasterd is in *Karieppan*, hetwelk beteekent *slaap hebben* of *door den slaap bevangen worden*.

laag, en daarop leerde de kluizenaar hem een gebed, genaamd *Bandoong*, hetwelk de wonderlijke kracht bezat, dat degene, die hetzelve opzeide, zoo zwaar werd als een berg, en krachten bekwam als duizend olifanten. Toen hij dat gebed van buiten kende, gaf de kluizenaar hem den bijnaam van BANDOONG, zoodat hij in den vervolge genoemd werd BANDOONG BONDO WOSO. Vervolgens gelastte zijn vader hem, om naar *Brambanan* terug te keeren en BOKO tot een gevecht uit te tarten.

BONDO WOSO gehoorzaamde dit bevel, en vertrok naar *Brambanan*. Bij zijne aankomst ter plaatse, waar de troepen van BOKO te slapen lagen, doodde hij een groot gedeelte daarvan. De overigen, die zich met de vlugt gered hadden, keerden naar *Brambanan* terug, en gaven daarvan verslag aan hunnen Vorst. Deze zeide daarop. » Al mijne soldaten behoeven zich niet ten strijde tegen BONDO WOSO te begeven; ik zal hem zelf te gemoet gaan." Nadat hij dit gezegd had, ging hij BONDO WOSO te gemoet op eene plaats, ten zuiden van *Klatten* gelegen (1), waar zij een hevig gevecht aanvingen; vervolgens zetteden zij elkander na tot aan eene plaats, zuidelijk van *Klatten*, waar zij eene menigte boomen, door hunne hevige worsteling, omver stieten en vertrapten (2). BOKO bruilde zijne tegenpartij

(1) Op deze plaats zouden de vechtende personen den slag, dien ze elkander trachtten toe te brengen, afgeweerd hebben. Vandaar dat dezelve den naam gekregen heeft van *Tangkiessan*, hetwelk hetzelfde is als *Tongkis tinangkis*, beteekenende *elkander afweren*; van het woord *Nangkis*, *afweren*. Dit dorp ligt 6 palen zuidelijk van *Klatten*.

(2) Door de menigte boomen die omvergestooten en vertrapt waren, heeft de plaats dier hevige worsteling den naam gekregen

herhaaldelijk aan; doch zijn wonderbaarlijke adem vermogt nu niets tegen hem. Beiden werden van het vechten vermoeid, en scheidden van elkander op eenen berg, zuidwestelijk van *Klatten* (1), ten einde hunne uitgeputte krachten te verzamelen. Daarna hervatteden zij het gevecht, en worstelden op eene hevige wijze tot aan eene plaats, ten noorden van *Klatten* gelegen (2), waar zij van vermoeidheid ophielden. Na een weinig gerust te hebben, begonnen zij op nieuw te vechten, tot aan den voet van eenen berg, omtrent tien palen oostelijk van *Brambanan*, waar beiden zoodanig in het zweet geraakten; dat hetzelve, als eene opwelling van water uit hunne ligchamen vloeijende, eenen poel vormde (3). Bondo Woso

---

van *Loesah*, beteekenende *verspreid door elkander liggen*, *wanorde*. Het is een dorp, gelegen 3 palen zuidelijk van *Klatten*.

(1) Deze berg ontleent zijnen naam van de scheiding tusschen Bondowoso en Boko, en heet *Redi Pegat*; het eerste beteekent *berg*, en het laatste *gespleten*, *gescheiden*. Eigenlijk beteekent het een' gespleten berg; doch hieraan schijnt men de beteekenis te willen geven van *den berg der scheiding*, omdat de vechtende partijen aldaar van elkander scheidden.

(2) Aan deze plaats heeft men den naam gegeven van *Koewel*, hetwelk *worstelen* beteekent.

(3) Deze poel ligt omtrent 10 palen van *Brambanan*, en wordt genoemd *Telogo Pawinijan*. *Telogo* beteekent *poel* of *meer*, en het laatste, van het woord *winih* (zaad) afgeleid, beteekent een onder water gezet rijstveld, waarin men de *padij*, in schoven gebonden, legt, om tot zaad te dienen. Gemelde poel heeft dien naam gekregen van wege deszelfs overeenkomst met een zoodanig onder water gezet rijstveld.

31*.

greep toen Boko aan, en smeet hem in den poel, waarin hij nederzonk (1).

Radin Goepolo, het ongeluk van Boko vernemende, ging ter plaatse, waar Bondo Woso zich bevond, met een *Tjoepoe* (een kopje met een deksel) in de hand, hetwelk hij van Hembok Roro Djoonjegrang had gekregen, inhoudende water des levens, hetwelk de eigenschap bezat om een dood ligchaam het leven te hergeven, door hetzelve daarmede te besprengen. Kandi Laras, die zich bereids bij zijnen broeder had gevoegd, zag dit, en schoot met eenen pijl den *Tjoepoe* uit Goepolo's hand, zoodat dezelve in het midden der zee nederviel: over welk verlies deze uitermate verstoord werd en Bondo Woso aanviel, terwijl Kandi Laras vocht met zijne volgelingen.

Het gevecht tusschen Bondo Woso en Goepolo was hevig. Zij drongen op elkander in, tot dat zij aan eene plaats, westelijk van *Djokjocarta* kwamen, waar zij elkander zoodanig aantastten, dat Goepolo al zijne hoofdharen verloor (2). Eindelijk greep Bondo Woso hem aan, en scheurde hem in stukken. Zijn hoofd, nadat hij de hersenen daaruit geslagen had, wierp hij naar het oosten, en deed den kalkberg ontstaan (3). Zijne hersenen en zijn

(1) Men zegt dat zich van tijd tot tijd een donderend geluid uit dezen poel laat hooren, hetwelk het Volksgeloof voor het gekerm van Boko houdt.

(2) Deze plaats heet *Roomo* of *Rémo*, beteekenende *hoofdhaar*, ontleend van de haren van Goepolo, die aldaar verspreid lagen. Het is een dorp, gelegen ten westen van *Djokjokarta*.

(3) Deze berg ligt ten westen van *Djokjokarta*, en heet in het Javaansch *Goenong Gamping*. *Goenong* beteekent *berg*, en *Gamping* beteekent *ongebluschte kalk*.

hart wierp hij naar het zuid-westen, en vormden den berg *Woengkal* (1).

Na den dood van GOEPOLO, ging BONDO WOSO ter plaatse, waar zijn broeder vocht, versloeg al de troepen van den Vorst te *Brambanan*, en nam deze plaats in; waarna hij met zijnen broeder naar *Pengging* terug keerde, en verslag aan den Vorst deed van de overwinning. De Vorst verheugde zich over dit berigt, en gaf zijne dochter ten huwelijk aan KANDI LARAS, wien hij tevens tot erfgenaam van zijn Rijk benoemde. BONDO WOSO vereerde hij den rang van *Boepati*, en droeg hem de beheersching van het Rijk van *Brambanan* op. Deze begaf zich derwaarts, doch wilde niet in den kraton van den verslagen Vorst BOKO zijn verblijf houden, omdat de prinses HEMBOK RORO DJOONGGRANG nog daarin woonde, en koos dus de woning van *Radin* GOEPOLO tot zijn verblijf. De eerste staatsdienaar van BOKO onderwierp zich aan hem.

Eenigen tijd daarna verliefde BONDO WOSO op HEMBOK RORO DJOONGGRANG; doch zij, bereids vernomen hebbende dat hij haren vader gedood had, beschouwde hem als eenen vijand, met wien zij geene gemeenschap mogt hebben. Evenwel wilde zij niets van haren afkeer laten blijken, en dacht slechts op een middel, om zich geschikt van zijne handen te bevrijden. Zij eischte namelijk van hem, om haar binnen den tijd van eenen nacht te maken twee putten, benevens duizend steenen beelden en tempels, om te dienen als *Sasrahhan* (huwelijks-geschenk). BONDO WOSO beloofde haar, hierop nader bescheid te zullen ge-

(1) Deze berg ligt zuidwestelijk van *Djokjokarta*. *Woengkal* beteekent *slijpsteen*, welke in menigte in dien berg gevonden wordt.

ven, en begaf zich naar de kluis zijns vaders, wien hij verzocht, hem in het vervaardigen der putten en steenen beelden behulpzaam te zijn. Ook verzocht hij daartoe de hulp van den Vorst te *Pengging*, en die van zijnen jongeren broeder KANDI LARAS. De kluizenaar DAMAR MOIJO gaf zijnen zoon ten antwoord, dat hij aan HEMBOK RORO DJONGGRANG maar moest beloven, haar het verzochte in eenen nacht te zullen bezorgen. De Vorst te *Pengging* en KANDI LARAS beloofden hem, zoo veel mogelijk, in de hem opgedragene taak hunne medewerking te zullen verleenen. BONDO WOSO keerde daarop naar *Brambanan* terug, en vervoegde zich bij HEMBOK RORO DJONGGRANG, aan wie hij te kennen gaf, dat hij aannam, de aan hem opgedragene taak in eenen nacht te volbrengen.

Toen nu de tijd (1), waarop de steenen beelden zouden worden vervaardigd, daar was, kwamen DAMAR MOIJO, de Vorst te *Pengging* en KANDI LARAS naar *Brambanan*, en hielden zich bezig met bidden, de hulp der Goden, tot de wording der putten en beelden, inroepende. De twee putten waren ras vervaardigd, en ten half vier ure in den morgen, waren er reeds negen honderd vijf-en-negentig beelden en tempels aanwezig.

De eerste Staatsdienaar van BOKO, hier voren genoemd, zag niet gaarne, dat HEMBOK RORO DJONGGRANG de vrouw van BONDO WOSO werd, en dacht op middelen, om den tot dus ver verrigten arbeid te verijdelen. Hij gelastte daarop eenige meisjes om padie te stampen, en bestrooide de plaats waar de luchtgeesten, helpers van BONDO WOSO, aan het werk der beelden bezig waren, met bloemen en ander reukwerk. De luchtgeesten, voor wie alle aangename

(1) Dit was in het jaar 1018 (A. C. 1113).

reuk onverdragelijk was, verwijderden zich van de plaats, en lieten het werk onvoltooid.

BONDO WOSO het geluid, door het stampen van de padie veroorzaakt, hoorende, verschrikte daarvan en dacht dat de dag reeds aangebroken was (1). In deze meening staakte hij zijnen arbeid. Toen hij echter zag dat het nog geen dag was, ontstak hij in toorn en uitte dezen vloek over de meisjes te *Brambanan*: »Aangezien de meisjes te dezer plaats vermaak scheppen om met iemand den gek te scheren, zoo zullen zij ook niet spoedig aan den man komen (2)".

BONDO WOSO, aldus zijn werk niet kunnende voltooijen, begaf zich misnoegd naar HEMBOK RORO DJOONGGRANG, die hem vroeg of de beelden vervaardigd waren. Hij gaf daarop een bits antwoord, en zeide: »Neen, de beelden zijn nog niet allen voltooid, en gij moet dienen om het ontbrekende getal aantevullen." Naauwelijks waren deze woorden uitgesproken, of HEMBOK RORO DJOONGGRANG werd in een steenenbeeld herschapen. BONDO WOSO ontstelde hierover zoo zeer, dat hij, als een dolzinnige, HEMBOK RORO DJOONGGRANG opzocht, zonder dat men verder iets meer van hem gehoord heeft.

Van het bestaan van andere op *Java* aanwezige oudheden gewaagt de overlevering niets bijzonders, als alleen het volgende:

---

(1) De dorpelingen beginnen doorgaans met het aanbreken van den dag de *padie* te stampen.

(2) Men wil dat de meisjes te *Brambanan*, ten gevolge van den vloek van BONDOWOSO, eerst op haar drie. of vier-en-twintigste jaar trouwen, hetwelk als eene schande wordt aangemerkt: want de Javaansche meisjes worden meestal in haar veertiende of vijftiende jaar uitgehuwd.

De Vorst te *Pengging* de Tweede, van wien in het voorgaande bereids gewag gemaakt is, overleden zijnde, werd door zijnen schoonzoon KANDI LARAS, onder den naam van PRABOE MADOE KOESOEMO, opgevolgd. Deze was degene, die de steenen beelden te *Kali-Bening*, omtrent vier palen Oostelijk van *Brambanan* gelegen, had vervaardigd in het jaar 1218 (A. C. 1307). PRABOE MADOE KOESOEMO werd opgevolgd door zijnen zoon, genaamd PRABOE BIROWO, die den steenen tempel te *Salatiga*, in het jaar 1300 (A. C. 1389) had gemaakt. Kort daarna werd *Pengging* door den Vorst van *Padjadjaran* (1) veroverd.

Gemelde PRABOE BIROWO had eenen zoon, genaamd DAMAR MOIJO, die boete deed op den berg *Dijeng* (2). Zijn zoon, genaamd *Radin* BANDOONG, werd naderhand door BROWIDJOIJO den zesden Vorst van *Modjo Pahit* (3), voor zijne bewezene diensten tot Vorst van *Pengging* verheven, onder den naam van HANDAIJANINGRAT. Hij zoude de stichter geweest zijn van de oudheden te *Boro Boedoor*, welke in het jaar 1360 (A. C, 1475) gebouwd werden. Ook had hij in het jaar 1366 (A. C. 1451) de oudheden te *Soekooh*, aan den voet van den berg *Lawoe* gelegen, vervaardigd.

Te *Panataran*, *Srengat* en *Blitar*, gelegen ten zuidwesten van de ruïnes te *Modjopakit*, vindt men ook eenige

---

(1) Dit vorstendom, gesticht in het jaar 1200 (A. C. 1290), ligt in de nabijheid van *Buitenzorg*.

(2) Deze berg ligt gedeeltelijk in de Residentie *Banjoemaas*.

(3) Dit vorstendom werd gesticht in het jaar 1301 (A. C. 1388), en BROWIDJOIJO *de zesde* regeerde omtrent het jaar 1390 (A. C. 1474.)

ondheden, welke door den laatsten Vorst van *Modjopahit* in het jaar 1364 (A. C. 1449) zouden zijn vervaardigd.

De oude tempels en beelden van steen, benevens opschriften op dezelfde bouwstoffen, waren of toegewijd aan de eeredienst, of gebezigd tot plaats van boetedoening der Vorsten.

WINTER.

TAALKUNDE.

Over den naam van Jezus.

Men zal zich misschien verwonderen, dat tegenwoordig, nadat reeds sedert eeuwen Christelijke Zendelingen in den Maleischen Archipel zich gevestigd hebben, nog een onderzoek te pas komt naar het woord, waarmede de naam van onzen gezegenden Verlosser in de Inlandsche talen moet worden uitgedrukt. De Portugezen waren de eersten die het Catholicisme in deze eilanden hebben ingevoerd, en in de boeken die zij in de zestiende eeuw hebben uitgegeven, vinden wij overal en onveranderlijk het woord Jezus Christus gebruikt. De Nederlanders volgden hen in deze pogingen op, en gaven in de zeventiende eeuw verscheiden boeken uit ten gebruike der Maleische Christenen, waarin zij in de benaming van onzen Zaligmaker, de Portugezen navolgden. In een Maleisch Nieuw Testament, te *Oxford* gedrukt in 1671, op kosten van den voortreffelijken Robert Boyle, werden dezelfde woorden gebezigd: ofschoon de stijl van het werk veel verschilt en verre moet onderdoen voor de vertalingen welke thans onder de Maleijers in gebruik zijn. In het begin der achttiende eeuw bevorderden de Predikanten te *Batavia* de Maleische geschriften, en gaven, meer dan honderd jaren geleden, hunne beroemde vertaling van het Oude en Nieuwe Testament, in het zoogenaamd *hoog Maleisch*, in het

licht, welke sints dien tijd altoos door geheel *Neêrland's Indië* in gebruik is geweest. Deze laatstgenoemde vertaling bevat eene menigte Arabische woorden, en in deze uitgave vinden wij het eerst de woorden عيسى المسيح (*Iesaj Elmeseh*) voor den Verlosser der menschheid. Daar deze benaming sedert in alle Katechismen en formulieren der Nederlandsche Kerk is gebezigd, is zij algemeen bekend geworden, en is nog bij de Amboineesche Christenen, de Predikanten te *Batavia*, en alle de Engelsche en Amerikaansche Zendelingen in den Archipel in gebruik. Een onzer geachte medebroeders, die sedert eenige jaren te *Samarang* gevestigd is, was echter huiverig die benaming aantenemen, op grond dat zij van Mohamedaanschen oorsprong was, en dat, daar de Mohamedanen verkeerde begrippen van den Zaligmaker hebben, zij bij het woord *Iesaj Elmeseh* niet aan den Zoon van God en den Verlosser der menschheid denken, maar aan een wezen van hunne eigene vinding, die minder was dan Mohammed, en wiens werk door dezen was opgevolgd en gestaakt. Hij gaf daarom voor eenigen tijd aan het Hebreeuwsche woord *Joshua*, dat in het Javaansch als *Joshuo* wordt uitgesproken, de voorkeur. Sints echter heeft hij het Grieksche woord *Jezus* aangenomen.

Te *Soerabaija* is eene vereeniging van welmeenende en ijverige Christenen, die dikwijls godsdienstige bijeenkomsten hebben, en, zoo veel in hun vermogen is, medewerken tot verspreiding van Christelijke kennis, door middel van de Maleische en Javaansche talen. Deze goede menschen hebben besloten den naam Jezus Christus te gebruiken in al hunne mondelinge en schriftelijke mededeelingen van het Christendom: verklarende dat er geen andere naam gegeven is onder den hemel, waardoor men

kan zalig worden dan de naam van Jezus, en dat zij hunne zielen in de handen van Iesai niet veilig kunnen vertrouwen. Zij hebben eene uitgave van het Nieuwe Testament en verscheidene traktaatjes in de landtalen gedrukt, waarin overal Jezus gebruikt wordt: voor deze uitgaven hebben zij groote sommen betaald, terwijl zij geene boeken en traktaatjes ten geschenke wilden aannemen, waarin het woord Iesai werd gebezigd. Daar dit nu eene zaak des gevoels schijnt te zijn, en een aangenaam gevoel meestal met den naam van Jezus in den boezem van de meeste Christenen verbonden is (1), denk ik mij tegen hun vooroordeel niet aantekanten, en gebruik daarom in mijnen geheelen omgang met de Soerabaijasche vereeniging, en in de werken die voor haar gedrukt worden, den naam Jezus.

Hoe dit ook zij, geloof ik echter dat het goed zal zijn deze zaak eens nader te onderzoeken, en te zien aan welke zijde eigenlijk de waarheid ligt: opdat, indien mijne denkbeelden juist waren, anderen daarop opmerkzaam werden gemaakt, en zoo ze onjuist waren, ik ze kon opgeven voor betere. Ik geef thans de resultaten van mijn onderzoek.

Gelijk bekend is, is de naam van onzen Zaligmaker van Hebreeuwschen oorsprong, en *synonim* met Joshua. De naam van den zoon van Nun was oorspronkelijk (2) هوشع (Hoshea) of Oshea, (Num. XIII : 8.) afgeleid van de

(1) Getuige dat het schoone en bekende lied:

„How sweet the name of Jesus sounds
„In a believer's ear:
„It soothes his sorrows, heals his wounds,
„And drives away his fear."

(2) Men is genoodzaakt geweest, uit gebrek aan Hebreeuwsche en Grieksche letters, deze woorden met Latijnsche te drukken.

conjugatie in Hiphil van het werkwoord יָשַׁע (*Jasha*) *verlossen*. Naderhand werd die naam veranderd in יְהוֹשֻׁעַ (JEHOSHUA) *de hulp van Jehovah*, (Num. XIII : 16.) waarschijnlijk van de omstandigheid, dat die oude leidsman door de hulp van JEHOVAH over AMALEK had gezegevierd, en daarna bestemd was om de kinderen van Israël door denzelfde magtige hulp, in het land van Kanaän te brengen. Deze lange naam werd in vervolg van tijd verkort, en na de Babylonische gevangenis zamengetrokken in יֵשׁוּעַ (*Jeshua*), hetwelk de naam was, die aan den zoon van JOSEDECH, den toenmaligen Hoogepriester, gegeven werd: (zie Ezra II : 2, Neh. XII : 1.). De zamentrekking of verandering van Hebreeuwsche namen, waarin ook de naam van JEHOVAH deelt, is zeer algemeen in het Oude Testament; van daar vinden wij JEHOASCH zaamgetrokken in JOASCH, en JEHOAHAZ veranderd in AHAZIAH. Het moet ons dus niet verwonderen, dat wij den naam van JEHOSHUA zaamgetrokken vinden in JESHUA, kort na de terugkomst van de Joden uit *Babel*.

Eenigen tijd na deze gebeurtenis werd het Oude Testament door eenige geleerde Joden te *Alexandrië* in het Grieksch vertaald, die met de Hebreeuwsche namen wonderlijk omsprongen. Zoo noemden zij *Nun*, *Naoe*, en *Hoshea*, *Ausee*, terwijl *Jehoshua*, *Joshua* en *Jeshua*, de zoons van NUN, JOSEDECH of SIRACH, zonder onderscheid met den naam van JEZUS werden bestempeld. Daar zij geen letter in het Grieksch alphabeth hadden, die den klank van de Hebreeuwsche ע (*ain*) te kennen gaf, waren zij verpligt die onvermeld te laten, en zoo kwamen zij aan het woord *Jesu*, dat naderhand veranderd werd, door de uitgangen van den nominativus en accusativus in *Jesus* en *Jesum*.

In het Evangelie van MATTHEUS lezen wij dat de naam

van Jezus, aan den toekomstigen Verlosser der menschheid, door den Engel die zijne geboorte aankondigde, werd gegeven. Basilius, Ciril, en anderen wilden dezen naam afleiden van *iaomai*, heelen, genezen, waarvan het futurum *iasomai*, in het Ionisch dialect *iyesomai*, en het perfectum *iamai* en *iasai*, in het Ionisch *iyemai* en *iyesai*, den naam van onzen Heer aanduiden, die gezonden was om gebroken harten te genezen, en die werkelijk alle soorten van ziekten en kwalen onder het volk genezen had. Castalio vermeende dat het woord *Jesus* zamengesteld was uit het eerste gedeelte van den onveranderlijken naam van *Jehovah* (يهوه), en ايش (*isch*) een mensch, met de letter ش (*shin*) tusschenbeide, omdat Jezus beide God en mensch was: maar boven alle deze redeneringen moet aan de verklaring van den Engel de voorkeur worden gegeven, die zeide dat hij zoo genaamd zou worden, »omdat Hij Zijn volk van deszelfs zonden zou bevrijden." Daar wij dus voor den oorsprong van den naam Jezus een woord moeten hebben dat *verlossen*, *bevrijden*, beteekent, moeten wij naar de Hebreeuwsche taal teruggaan, en het afleiden van het werkwoord يشع (*Yasha*), verlossen; een wortelwoord, waaruit ook de naam van *Oshea*, een verlosser, ontstaan is, hetwelk aangevuld met de eerste syllabe van den naam der Godheid, *Jehoshua*, of Gods zoon, den Zaligmaker daarstelt. Daar nu dit woord eenige eeuwen voor de geboorte van Christus door de zeventig overzetters veranderd is in *Jesus*, werd aan onzen Zaligmaker bij zijne besnijdenis dié naam gegeven (Luc. II : 21), waardoor hij gedurende zijn leven gekend werd, die boven zijn kruis werd gesteld, (Matth. XXVII : 37), en waaraan hij erkend zal worden bij zijne wederkomst (Openh. XXII : 20.)

Dat de naam van *Jezus* synoniem is met *Joshua*, weten wij daaruit, dat dezelve tweemaal in het Nieuwe Testament is gebruikt om er den zoon van Nun mede aanteduiden (Hand. VII : 45 en Hebr. IV : 8.)

Terwijl deze benaming aan den Zaligmaker gegeven was, zochten de ongeloovige Joden dezen naam, »die boven alle namen is," te verminken, opdat zij daardoor tevens zijn' roem mogten verdonkeren, en diegenen welke hem in eenvoudigheid des harten zochten, daardoor mogten misleiden. In de Jeruzalemsche en Babylonische Talmuds, volgens het gemeen getuigenis der Joden ongeveer aan het einde der tweede eeuw vervaardigd, vinden wij den naam, waarover wij handelen, nog meer zamengetrokken, door uitlating der *ain*, even zoo als het in het Hebreeuwsch geschreven wordt, en de Zaligmaker wordt daar dus genoemd يشو (*Yesu.*) Dit werd zonder twijfel gedaan om de lezers van die *voortreffelijke* werken te beletten van in zulk een veranderd en geschonden woord den verwachten Messias en Goddelijken Verlosser te erkennen, terwijl de Joden bovendien dikwijls bij zijnen naam waar zij dien aanhalen, de uitdrukking voegen يمح شمو وزكرون (*iemach shemo wizkeroon*), »dat zijn naam en gedachtenis vergaan mogen," en يسو شكر وطعبوت (*Yesu shakar uthuabuth*) »Jezus de bedrieger en verachtelijke."

Maar nu is de vraag: hoe kwamen de Maleijers bij het woord عيسي (*Issa* ?), daar zonder twijfel de vertalers van den bijbel in het hoog Maleisch die benaming hebben aangenomen, dewijl zij onder hen algemeen in gebruik was. Het antwoord volgt van zelf en onmiddelijk: »van de Arabieren." Maar hoe zijn de Arabieren aan die uitdrukking gekomen? Voorzeker niet van die Christenen, welke hunne Godsdienst door *Arabië* hebben zoeken te verspreiden,

daar, die onveranderlijk يشوع (*Jeshu*) hebben gebezigd. Van waar hebben zij haar dan verkregen? Ons antwoord is: »uit den koran". Het schijnt, dat MOHAMMED in den koran de vader is van het woord عيسى (*Iesa*); en aan hem moet het worden toegeschreven. De oppervlakkige beschouwing zelve van de uitdrukking zoo als die door hem gebezigd wordt, vergeleken met den naam, door Christenschrijvers in het Arabisch gebezigd, zal ieder onpartijdigen beoordeelaar overtuigen, dat zij eene verandering heeft ondergaan. Want de oorspronkelijke uitdrukking in het Hebreeuwsch *Yasha*, (verlossen), heeft de *ain* aan het eind van het woord, en alle de afleidingen van hetzelfde wortelwoord zijn op dezelfde wijze zamengesteld: maar in عيسى (*Iesa*) van den koran vinden wij de orde der letters omgekeerd, en is de ع (*ain*) geplaatst aan het begin, in plaats van aan het eind van het woord. Nu vinden wij in alle veranderingen, welke namen van de eene Oostersche taal in eene andere ondergaan, zonder onderscheid, dat de medeklinkers hunne plaatsen behouden, terwijl slechts de klinkers worden veranderd. Hier dus is niet ter goeder trouw gehandeld, en zou het der moeite waard zijn de reden of oorzaak dier verandering aantetoonen. Met dit doel een oud werk van MARACCI over den koran naslaande, stuit ik op de volgende zinsnede, die ik hier laat volgen:

»De Koran noemt onzen Zaligmaker verkeerdelijk عيسى (*Jesa*), in plaats van يشوع (*Jesu*), daar de letters van het woord omgezet zijn; de achterste vóór zijn geplaatst, tegen alle regelen aan, die beide door gewijde en ongewijde schrijvers worden in acht genomen. In dit stuk waren de Goddelooze Joden de leermeesters van MOHAMMED. Want MOHAMMED en zijne volgelingen hebben den heiligen naam JESUS geschreven als عيسى (*Jesa*), dat hetzelfde

is als عيسو (*Jesau*), terwijl de eindletter و (*waw*) veranderd is in ي, dat onder de Arabieren zoo wel als Hebreeuwen algemeen gebruikelijk is. Zij hebben alzoo *Jesus* in *Esau* veranderd, wiens snoode ziel, volgens voorgeven van de Joden, in het ligchaam van Jesus zou zijn overgegaan, daar de Hebreeuwsche naam *Esau* voor dien van *Yesu* door hen gebruikt wordt".

Zonder nu, gelijk Maracci doet, den oorspronkelijken dader dier verandering te willen aanwijzen, is het echter duidelijk dat, door omzetting der *ain* van het eind naar het begin des woords eenige voet is gegeven aan de verwisseling van onzen Heer met hem, »die zijn geboorteregt verkocht". Hoe dit zijn moge, het kan thans door niemand worden volgehouden, dat عيسى (*Jesa*) den naam van den Verlosser der menschheid zou uitdrukken, want de Arabische taal tot leidsvrouw nemende, kunnen wij geen woord in die taal vinden, dat met een ع (*ain*) beginnende en een س (*sin*) daarop volgende, de beteekenis van *verlossen* te kennen geeft. Wanneer wij weder naar het Hebreeuwsch ons wenden, dan vinden wij het woord عيسو (*aisu*) gelijkluidend met het Arabische عيسى (*Jesa*) »ruig, harig" beteekenende, maar geen woord dat met een *ain* begint en waarop een *sin* volgt, dat het denkbeeld van verlossen te kennen geeft.

Het gebruik der Arabische Christenen pleit voorzeker voor het woord يسوع (*Yesu*). In eene geloofsbelijdenis in 't Arabisch en Latijn opgesteld voor het gebruik der Oostersche Christenen, in de zeventiende eeuw, even als in een oude vertaling van het Evangelie in 't Arabisch van 1616, en in elke uitgave van den Arabischen bijbel, door het Britsch en buitenlandsch bijbelgenootschap uitgegeven, wordt het woord يسوع (*Yesu*) onveranderlijk gebezigd,

terwijl de Syrische en Ethiopische vertalingen eene dergelijke uitdrukking gebruiken.

Nu is de vraag, welke van deze twee schrijfwijzen in de Christelijke geschriften in de Maleische taal gebruikt moet worden. Zij, die denken dat namen van weinig belang zijn, en dat, als men voor een vreemd volk schrijft, men zulke vormen van namen moet gebruiken als hun eigen taal medebrengt, zullen waarschijnlijk voor het behouden van عيسى (*Jesus*) pleiten: vooral als het dezelfde naam is, waarbij de Profeet van *Nazareth* en de zoon van MARIA bekend is onder de Mohamedanen, dien wij thans zoeken te veranderen, en door een langdurig gebruik onder de menigte Inlandsche Christenen, welke wij wenschen te stichten en optebouwen, langzamerhand algemeen is gemaakt. Zij zullen daar waarschijnlijk bijvoegen, dat het gebruik van een' anderen vorm van dien naam niet verstaan zou worden, en meer zou verrassen en verwarren dan overtuigen en versterken. Op alle deze tegenwerpingen antwoorden wij, dat, hoewel andere namen van weinig aanbelang mogen gerekend worden, de naam echter waarover wij thans spreken diegene is, waarvoor „elke knie zich moet buigen, van alles wat in den hemel is en van alles wat op aarde is:" dat die naam met een bijzonder doel, door den bovennatuurlijken boodschapper, die zijne geboorte aankondigde, is gegeven: dat daaraan een bepaald denkbeeld was verbonden, waarvan de beteekenis in de Hebreeuwsche taal gezocht moet worden: dat het Hebreeuwsch en Arabisch verwandte talen zijn, en dat een woord in de eene dier talen op dezelfde wijze kan worden uitgedrukt, als het in de andere zich voordoet: dat er menige reden is om te gelooven, dat de Joden voorbedachtelijk den naam van *Jesus* hebben veranderd, met het

doel om zijn' oorsprong te verdonkeren, en zijne volgelingen te misleiden: dat de Mahomedanen hen hierin waarschijnlijk hebben nagevolgd, zoo als blijkt uit de willekeurige verandering in de plaatsing der ع (*din*). Voorts stelt de naam van عيسي (*Jesa*), ofschoon algemeen onder de Mohamedanen, hun op geene wijze het eigenlijke karakter en de werkelijke waardigheid van den zoon God's voor den geest, maar een wezen van hun eigen vinding, die oorspronkelijk niet »in den schoot des Vaders was", en die »zich zelven niet vernederde tot den dood des kruises." Voorts moet de persoon en het werk van JEZUS hem door beschrijving bekend worden gemaakt, en die beschrijving kan even goed gehecht worden aan het woord *Jesu* als *Jesa*, en zal hun even spoedig gemeen worden, als hun eigen geliefkoosde uitdrukking; terwijl men hun kan mededeelen, dat wij het woord *Jesu* gebruiken, dewijl zij zelven dat in *Jesa* hebben veranderd. Met betrekking tot de Inlandsche Christenen kan de zaak gemakkelijk geschikt worden, daar de meesten van hen er op verdacht zijn dat de zaligmaker in Europesche boeken *Jesus* genaamd wordt, en, dewijl zij hunne kennis van het Christendom daaruit hebben opgedaan, er niets tegen zullen hebben, den waren naam voor den Verlosser aantenemen: vooral wanneer men hun verhaalt, dat dit met de oorspronkelijke talen overeenkomt.

Het woord *Elmeseh* kan men veilig behouden, als van Hebreeuwschen oorsprong zijnde, en even gemeen aan deze als aan de Arabische taal, terwijl het tevens met den aard van het Maleisch overeenkomt, waarin reeds een menigte Arabische woorden is overgenomen. Ik wilde daarom voorstellen, dat wij voortaan in onze Maleische geschriften niet beter kunnen doen, dan de woorden يسوع المسيح

(*Jesu Elmeseh*) te gebruiken, als de meest gepaste, beide in een taalkundig en theologisch opzigt, als de geschikste om Christenen op te bouwen en te stichten, en als het meest dienstbaar aan de overtuiging der Mohamedanen zelven.

Vurig wensch ik dat deze mededeeling eenige meerdere denkbeelden over dit dubbeld belangrijk onderwerp mag uitlokken.

W. H. Medhurst.

